

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

N. M. KROMANN

FANØS HISTORIE

II. BINDS I. HALVBIND

PRIS 5 KRONER

ESBJERG

EGET FORLAG

1934

KLAUSUL.

Mit igennem en lang Aarrække indsamlede Materiale til „Fanøs Historie“, Optagelse af Fotografier og Anskaffelse af flere Hundrede Klicheer til Billederne m. v. har bragt mig en saa betydelig Udgift — omend denne er bleven noget reduceret ved Tilskud fra flere Sider —, at jeg ikke vil kunne vente Dækning heraf, uden et tilstrækkeligt Antal Købere melder sig til Bogen. Jeg tillader mig derfor at henstille til Køberne af Bogen velvilligst at imødekomme min Anmodning om ikke at udlaane den, men gøre Laanerne opmærksomme paa, at Bogen kan faas paa lempelige Betalingsvilkaar ved Henvendelse til mig.

N. M. Kromann.

FANØS HISTORIE

N. M. KROMANN

FANØS HISTORIE

II. BIND

EGET FORLAG · ESBJERG 1934

DE GAMLE PRIVILIGEREREDE KROER.

a *Nordby Kro (kaldet Fanø Krogaard).*

ANLEDNINGEN til Kroernes Opstaaen var de gamle primitive Trafikforhold, der betingede „Bedesteder“, Opholdssteder, hvor Folk og Heste kunde faa Hvile og Vederkvælgelse som i de almindelige Landevejskroer eller ved Toldstederne (Gredstedbro og Foldingbro) i Ventetiden, navnlig mens Heste og Kvæg blev fortoldet, ved Overfartssteder (Yder-Bjerrum, Rørborghus, Strandby, Janderup, Hjerting, Nymindegab og Fanø). Stiftamtmanden indberetter 11. Januar 1735 om Strandby Kro, at den „er et Sted, hvorfra de Rejsende oversættes til Fanø, og hvor de sig ofte formedelst Storm og Uvejr paa én eller flere Dage maa opholde.“ Saa er der Møllekroerne (Roust, Faaborg o. fl. Steder i Ribe Amt).

Til de allerældste privilegerede Kroer i Ribe Amt hører Kroerne paa Fanø. Allerede 27. Oktober 1664 faar *Jørgen Frandsen* i Ribe for sig og Hustru *Margrethe Andersdatter* Bevilling paa at drive „Fanøs begge Kroer“, altsaa baade i Nordby og Sønderho. Han skulde forpligte sig til at holde gode og dygtige Varer af Øl og Brændevin og Mad alt i rette Tider for billig Betaling og ved rigtig Vægt og Maal at falholde, som de i Byerne koster. Noget nærmere om disse Krofolk eller deres Kroeri kendes ikke. *Frandsen* havde en Broder, der var Præst i Stavnsager, og en Søster, der var gift med dansk Skoleholder i Ribe, *Anders Verlohren*. I 1670 omtales *Jørgen Frandsen* at have Krobevillingen, men i 1695 bor han i Ribe. Da *Peder Gallesen* i 1682 faar Krobevillingen paa Fanø, tales der ikke noget om en bestaaende eller tidligere Kros Tilstedeværelse dér, saa man kan sikkert gaa ud fra, at den da i flere Aar har været nedlagt.

Peder Gallesen, der nu faar Bevilling paa Kroen i Nordby — Fanø Kro kaldet — er født i Helsingborg. Han havde lidt stor Skade paa sine Ejendomme i den skaanske Krig (se hans Ansøgning af 22. Februar nedenfor), var Svoger til Amtsskriver *Ifver Raun* i Ribe, hvis Søster *Clara* til Stadighed opholdt sig hos *Peder Gallesen*, og til Amtsforvalter *Peder Kleyn* i Aalborg. Tabet af sine Ejendomme i Krigen og Svogerskabet har vel nok

været medvirkende til, at *Peder Galle*sen er bleven forundt Bevillingen paa Krohold paa Fanø. Efter Ankomsten til Fanø bliver han gift med Margrethe Elisabeth Engelstoft, Datter af Amtsfuldmægtig Oluf Christian Engelstoft i Ribe.*) Han køber derefter et Hus og et Stykke Eng i Nordby af Svogeren Ifver Raun for tilsammen 106 Rdl. Svogeren forpligter sig ved dette Køb endvidere til at opføre „et nordre Hus“. Hermed trækker det ud, endnu i April 1685 er det ikke færdigt. Ifver Raun var død i Marts, han havde stor Uorden i sine Regnskaber, hvilket opdagedes i 1684, hvorefter han tillige med sin Underskriver Anders Sejersen blev idømt 3 Maaneders Fængsel,**) saa disse Forhold var nok Skyld i Uefterretteligheden over for *Peder Galle*sen, der ved Rauns Død er ham 220 Slettedaler skyldig, som han nægter at betale, før det omhandlede Hus er færdigt. Gallezens økonomiske Omstændigheder var i det hele meget fattige. Ved Ansættelse til Kopskatten i 1684 oplyses det, at han og hans Hustru skal svare 2 Rdl., han har da ingen Kreaturer og holder intet Tyende. Skatten kan han ikke betale. Listen har faaet følgende Paategning: „Kunde intet af forskrevne erlanges formedelst han sig ej paa Fanø kontinuerlig opholder, som Præstens Mandtal videre forklarer.“ I 1686 ansattes han til 2 Rdl. 5 Mk. 4 Sk., han holder da 2 Piger og har 1 Ko og 2 Svin. Samme Aar bliver han afkrævet det da skyldige Restbeløb til Ifver Rauns Bo, 108 Rdl., hvilket Beløb han i December andrager Kongen om at faa eftergivet. Andragendet faar af Stiftamtmanden følgende Paategning: „At Supplikanten befindes at være i en ganske armelig og ringe Tilstand kan udi al Sandhed bevidnes.“

Gallezens Bevillingsbrev paa Kroholderiet lyder saaledes:

Hans kgl. Majestæts o. s. v. Stiftsbefalingsmand, Greve af Schack o. s. v. vitterliggør at have stedt og fæstet til *Peder Galle*sen og hans Hustru Margrethe Elisabeth ganske Kroholdningen paa Fanø, og det saaledes, at bemeldte *Peder Galle*sen og hans Hustru skal og maa herefter deres Levetid allernaadigst være tilladt at forskaffe og forsyne Fanø Sogns Indbyggere alt fornødent Øl, Brændevin, samt hvad anden Slags Drik, som de for Betaling begærer og behøve kunde og det af saa gode Varer og Pris, som forsvarligt kan være og være forpligtet aarligt i rette Tid deraf at betale og erlægge i kgl. Majestæts Jordebog 6 Rigsdaler. Til hvilken Ende Fanø Sogns Indbyggere alvorlig befales sig ikke at fordriste og understaa Øl og Brændevin eller

*) Slægt i Patriciske Slægter, 5. B. Side 67.

**) „Fra Ribe Amt“ VII Side 329.

nogen anden Slags Drik paa andre Steder, hvor det være kan, eller hvorfra det og komme kunde at købe og til Øen føre end fra bemeldte *Peder Galle-* sen og hans Hustru alene, det være sig enten til Bryllupper, Barselgilder eller andet Værtsskab, ej heller nogen Brændevin selv at brænde, saafremt ikke Brændevinskedlerne skulde være forbrudt, saa skal og herefter ej nogen være tilladt Øl, Brændevin eller nogen Slags Drikke paa Fanø til Fals at udtappe, med mindre de det haver med *Peder Galle-* sens Vidende og Vilje.

Befindes nogen understaar sig imod dette Fæstebrev at handle skal han give til Kongen første Gang 10 Rdl. og siden dobbelt og have Varen forbrudt. Desligeste skal og dem, der antræffes med deres Baade i slig Maade nogen Slags Drik til Øen at føre, være lige Bøde undergIVEN.

De paa Sønderho boende skal og iligemaade ej være tilladt, end saa vidt *Hans Thomsen* af Ribe hans Fæstebrev indeholder og tillader under forbemeldte Bøde, hvorefter de sig haver at rette.

Datum Ribe, 26. November 1682.

O. D. Greve af Schack.

Dette Bevillings- og Fæstebrev faar kongelig Konfirmation 3. Marts 1683.

Efter at *Peder Galle-* sen*) har overtaget Kroholdningen, mener han at have opdaget, at der baade findes Smugkroer og Smugbrænderier i Sognet, og at der ogsaa finder ulovlig Indførsel af Øl og Brændevin Sted ham til stor Skade. Blandt dem, han mistænker for Indgreb i hans Næring, er Søren Andersen og Anders Jensen i Rindby. Dem lader han indstævne for Retten 30. April 1685 og beskylder dem for, at de har haft Smugkroer i de sidste 3 Aar og fordrer dem idømt en Erstatning af 24 Rdl. De indstævnte 2 Mænd hævdede imidlertid, at de længe før *Peder Galle-* sen kom til Øen havde holdt op med deres Værtsskab, men forøvrigt havde de ikke før i Dag vidst Besked med *Peder Galle-* sens Rettigheder til at drive Krohold. Ingen havde læst hans Bevillingsbrev, og heller ikke var et saadant tinglæst. Noget haandgribeligt Bevis havde *Peder Galle-* sen ikke kunnet fremskaffe for deres Brøde, og de frifandtes derfor for hans Tiltale, men han fik nu travlt med at faa sit Privilegium tinglæst. Dette maa dog ikke have hjulpet tilstrækkeligt, thi man finder ofte i Tingbøgerne Anmeldelser af ham om formentlige Indgreb i hans Rettigheder, og stadig er han paa Kant med sine Bysbørn for dette Forhold. Engang i 1685 maatte han paa en Sejlur søge ind til Amrum; her havde han det Uheld i Kroen, hvor der ham uafvidende var et Par Sønderhoner tilstede, at fremkomme

*) Otto Schmidt kalder ham i *Ribe Bys Historie*, S. 220 fejlagtig for Fisker *Peder Galle-* sen.

med en Udtalelse om „at baade Sønderhoningerne og Fanningerne var Skjælmer, Tyve og Sørøvere,“ noget rigtigt Pak at omgaas og lignende Udtalelser, som paahørtes af de to Sønderhøninger, der bragte disse Udtalelser til Kundskab hjemme paa Øen og forårsagede en Hævnaakt, der bestod i, at *Peder Gallesen* en Aften hjemme i hans egen Kro fik sig en ordentlig Dragt Prygl af nogle unge Fiskere. Han melder selvfølgelig dette Overfald til Øvrigheden, der søgte at faa Parterne forligte, hvad de unge Mennesker kun gik ind paa ifølge Tingbogen 5. Avgust 1685 mod at *Peder Gallesen* „gav ud“ i Kroen, hvilket ogsaa skete.

I 1686 den 22. Februar ansøger *Peder Gallesen* Kongen om Bevilling paa Handel i en Bønskrivelse af følgende Indhold:

„... og derhos forunde mig at hvad Indbyggerne paa samme lidet Land kunde behøve til deres Huses Fornødenheder af behøvende Købmandsvarer, at jeg det dem alene maa forskaffe for saadan billig Betaling, som de det hos nogen anden kan bekommes, saasom det hænder for dem formedelst Storm og Uvejr, særdeles om Vintertiden i lang Tid, mange Gange vel og om Sommeren i lang Tid; at de hindres i at komme fra og til Landet, paa det at jeg derved kunde forskaffe Brødet for mig og mine.

Allernaadigst anseende den store Skade, jeg fattige Mand i forgangne Krigstid i Helsingborg haver lidt, idet at de Huse og Gaarde, som min Hustrus Arv og Velfærd bestod i, formedelst Fæstningens Fortifikation blev nederbrudt, hvorfor jeg ej i nogen Maade det ringeste til Vederlag haver nydt. Beder Eders kgl. Majestæts Hjerte naadigst bønføre mig, og jeg forbliver indtil Døden Eders kgl. Majestæts allerunderdanigste og tro pligtskyldigste Arveundersaat og Tjener.

Peder Gallesen.“

Den haardt tiltrængte Forøgelse af Indkomsterne, som *Peder Gallesen* havde ventet sig ved en Bevilling paa Handel, blev der ikke noget af, da Andragendet blev afslaaet. Ved Aarets Slutning er hans Gæld vokset ham saaledes over Hovedet, at han maa optage et Laan hos Amtsforvalter Jens Christensen i Ribe for at dække Gælden og resterende kgl. Afgifter, ialt 400 Slettedaler, hvorfor han 11. December udsteder Panteobligation i Kroen: „mit iboende Hus med hosliggende Bryggehus og Stald,

begge bestaaende udi et og tyve Fag, samt alt hvad deri nagel- og murfast er, dertil og et lidet Stykke Eng.“ Han forpligter sig til at tilbagebetale Beløbet „til 11. Marts rigtig og i rede Penge og ingen anden Vare“ (Fanøboerne plejede ofte at betale Renter og Afdrag med Fisk at levere til St. Hans- eller Mikkels-Markederne i Ribe). Han forpligter sig endvidere til, hvis han ikke har tilbagebetalt Beløbet med Renter, og Kreditor skal nødsages til at gøre Udlæg i Pantet at afstaa Kroholdet til Kreditor.

Samme Aar klager han til Stiftsbefalingsmanden i Ribe over de stadig forefindende Indgreb i hans Krorettigheder. Stiftsbefalingsmand von Speckhan lader da tilgaa Birkedommeren en Memorial af 26. April, som han skal lade bekendtgøre for Beboerne. Denne indeholder bl. a. den Trusel, at „hvor Mistanke til Underslæb haves skal inkvireres saasnart jeg en Assistent kunne erlange, om end han af de skyldige Overfald kunne forvente sig“ og „skulle sig nogen fra det faste Land eller fra andre Steder med Brændevin opsnige og hemligt dermed paa Fanø og Sønderho omløbe, som tilforn skal være sket, og dermed Forprang at drive, da skal alle og enhver, som saadanne antræffer, tilladt være Varerne at antaste og fri beholde, dog saaledes, at det straks for Fogden andrages og han straks Prangernes Navne for mig tilkendegiver.“*) Disse strænge Ord har vel nok afskrækket de formastelige Overtrædere.

Peder Gallesen døde i 1693, og Enken *Margrethe Elisabeth* driver Kroen til 1697, da hun bortforpagter den til *Jens Nielsen Baggesen* (af den kendte Ribeslægt), der var bleven gift med Birkefoged Hans Rasmussen Dunchs Enke. Han skulde svare hende en aarlig Leje af 9 Rdl., og den aarlige Afgift af Kroen til Kongens Kasse. Dette kneb haardt for ham. Han havde Kroen i 4 Aar, men det sidste Aars Leje og Afgifter kunde han ikke betale, og *Margrethe Elisabeth*, der dette Aar (1701) er bleven gift med *Anders Clausen (Wind)*, „velmeriteret Sognedegn til Nordby Menighed“, overtager nu paany sammen med sin Mand Kroholdet, som de dog døjer med at betale Renter og Afgifter af. Til 11. Marts 1703, da der skulde betales Renter og Afdrag til Amtsforvalter Jens Christensen i Ribe, viser en Opførelse, at de er 7 Aar bag efter med Renteydelse, og at der af Hovedstolen endnu skylder 266 Rdl.; endvidere skylder de Kreditor for tilsammen 12 Skæpper fynsk Malt. Jens Christensens

*) Se 1. B. Side 48 f.

Taalmodighed er nu til Ende; han vil ikke give Henstand længere med Betalingen og indkalder nu Kromanden for Retten. For Jens Christensen møder Hans Christensen Spangsberg, en oplyst Selvejrbonde i Strandby. Han ses ofte at have givet Møde ved Fanø Birketing som en Slags Prokurator og som Tolk for Hollændere. Af det sidste kan maaske sluttes, at han har drevet Studehandel paa Holland*) og selv været dér paa Handels Vegne.

Om Retsforhandlingen og Spangsbergs Indlæg i Sagen kan oplyses følgende:

„Anders Clausen blev af Retten tvende Gange paraabt, om han eller nogen paa hans Vegne var tilstede, som herimod havde noget at ville svare, men ingen mødte, hvorfor Sagen blev opsat til videre Irettesættelse og Paakendelse i 12 Dage, hvorved bemeldte Hans Spangsberg lod det forblive med videre hans Kroholderiprotest, hvortil han dog havde formodet, at det som hans kgl. Majestæts Intrader og Rettigheder var angaaende, burde vel Dommen i Dag af den velærede Dommer at være afsagt, hvor efter Hans Spangsberg sin Irettesættelse vilde lade forlyde paa det videre Bekostning, Tid og Pengespild derved kunde spares og forkommes,“ hvad Dommeren dog ikke indgik paa, men udsatte Sagens Behandling til 29. Marts, hvor da Hans Christensen Spangsberg fremførte sin „Irettesættelse“ mod „Anders Clausen og Hustru, salig Gallesens forrige Hustru, for deres paa lang Tid holdende og brugende Kroeri dér paa Ejlandet, hvorved de ej eragtede kgl. Majestæts aarlig Rettighed at ladet erlægge og betale efter ofte sket Krav og Anmodning, idet samme nu i 7 Aar er resterende aarlig 6 Rdl., ialt 42 Rdl., som førnævnte Anders Clausen nu paa 2 Aars Tid, da han har været i Ægteskab med sin Hustru, har ladet henstaa ubetalt og ikke agtet de da ved Hustruen, salig Gallesens efterstaaende Aarringe og ingen Rettigheder til hans Majestæt har betalt og burde haft den Tanke, efter som han er en lærd Mand, først at betale den efterstaaende

*) Hans Christensen Spangsberg er født 1667 og død 24. Juli 1737. Han blev Stamfader til en stor og anset Slægt i Sydvestjylland (se Hans Nielsen, Slægten Spangsberg af 1664, 1932), hvoraf dog nu kun findes én Familie, der bærer Navnet Spangsberg, nemlig Børnene af afdøde Skibsfører Niels Chr. Spangsberg i Nordby (død 23. April 1902, 56 Aar). Den ellers saa kendte Slægt Spangsberg i Esbjerg og Omegn nedstammer ikke fra ham. („Fra Ribe Amt“ V, S. 645). Hans Chr. Spangsberg var ogsaa Delefoged.

Rest deraf, førend han i nogen Maade kunde tilsige sig nogen Kroeri at holde, hvad han dog nu paa tvende Aar har brugt og ej deraf har erlagt mindste Skilling, dog samme opsat paa højeste Maade, først taget en Sum Penge af andre for Drikkevarer, han har haft i sit Hus til Fal at holde, dernæst har taget mere paa hver Kande, end det andetsteds har kostet, for det tredje om nogen fattig selv her paa Ejlandet ej saalige havde Penge at betale en Kande Brændevin med, om de enten til Julehellig, Barsel eller Kirkegang samme behøvede, er det ej alene nægtet dem til Borgs at faa, men endog om de det, hvor privilegeret Kro paa Fastlandet er, kunde samme bekomme og blive betroet, haver han ikke sparet det fra dem at borttage, saasnart de til Ejlandet dermed er kommet, ej agtet om et fattigt Menneske ikke havde mere end en halv Kande, ja vel endog sket med mindre, hvilket ret bevisligt kan gøres, om nødvendig eragtes, og som han efter Billighed burde at staa til Rette for med mere, hvorfor det forventes, at *Anders Clausen* ej alene bør pligtig være at betale ermeldte Sum 42 Rdl. med Processens Bekostning 3 Rdl. inden 15 Dage efter Loven, men endog desforuden for sin formastelige Misbrug med fornævnte Kroeri og særdeles som Sagen nu paa lang Tid har været i Opsættelse, at samme Kroeri bør at være forbrudt og til hans kgl. Majestæt og Hr. Amtsforvalter at være hjemfalden.“

Dommen blev af Birkefogden Søren Sørensen Dunch afsagt i nøje Overensstemmelse med Spangsbergs Paastand, og Amtsforvalter Jens Christensen faar sig Kroen udlagt. Han overdrager sin Ret til Sønnerne *Christen Jensen* og *Frederik Hein Jensen* mod, at de skal svare ham aarlig 7 Rdl. Den 28. Juni 1703 faar de meddelt Fæstebrev paa Kroen med Ret til at drive Krohold og Handel med Drikkevarer paa lige Maade som *Peder Gallesens* Fæstebrev hjemler Ret til.

Da Jens Christensens Sønner er bleven Ejer af Krogaarden og Krorettighederne, søger før omskrevne Jens Nielsen Baggesen om at blive Forpagter deraf og har i den Anledning gjort Ansøgning derom til Kancelliet. Denne Ansøgning medgiver Amtsfuldmægtig Oluf Christian Engelstoft (*Margrethe Elisabeths* Far) følgende Erklæring:

Under Stiftamtmand Grev Schacks Fraværelse er min allern. Erklæring, at det haver sig med det lidet Kroeri paa Eders kgl. Majs Øland Fanø saaledes: For ungefær 22 Aar siden ankom fra Helsingør en Person ved Navn *Peder Galle*, som nedsatte sig paa samme lidet Ejland, hvor han indret-

tede et Kroeri til Indvaanernes og didkommende Rejsendes Bekvemmelighed, erlangede Fæstebrev derpaa og bekom derefter kgl. Konfirmation, at han og hans Hustru Margrethe Elisabeth skulde vinde og beholde samme Kro begge deres Livstid, og saalænge de deraf svarede til Amtsstuen 6 Rdl. aarlig i Afgift.

Efter samme kgl. Benaadning lod før nævnte *Peder Gallesen* ved egne og andres Midler opbygge et smukt og velordineret Værtshus, hvilket han dog derefter, baade formedelst Forstrækning til Husets Opbyggelse, Kroeris Indrettelse og andre Højfornødenheder samt 7 Aars resterende Kroholds- penge, har maattet pantsætte tillige med Kro- og Fæsterettigheder til Amtsforvalter Jens Christensen her ved Stedet, som derimod og har betalt og udi sin til det kgl. Rentekammer indleverede Jordebogsregnskab Kroholdnings- afgift til Indtægt beregnet, saa at i de Aaringer, *Peder Gallesen* levede, intet deraf til Restance er bleven anført.

Men som bemeldte *Peder Gallesen* for ungefær 9 Aar (1693) siden ved Døden afgik og efterlod Enken med 5 smaa Børn, som hun med Kummer dog ved nogen Hjælp af dette lidet Kroeri har opdraget til Gudsfrygt, Ære og Lov, saa at nogen deraf er ude at tjene for deres Brød.

Imidlertid er hun kommen udi en saa slet Tilstand, at ermeldte Amtsforvalter skal derudover være bleven foraarsaget at lade tage Dom saavel paa Hus og Tilhørende efter hendes sal. Mands til ham udgiven Forskrivning (11. December 1686) som og paa Fæste- og Krorettigheden, item for Kroholdningens aarlige Afgift, som han iligemaade siden hendes afgangne Mands Død aarlig har betalt og afregnet. Har dog deri haft Medlidenhed, at hun tillige med den nu bekomne anden Mand, *Anders Clausen*, endnu bor i Huset og bruger den liden Kroholdnings Næring som tilforn.

Hvad Supplikanten Jens Baggesen, som om samme Kroholdning gør allerunderd. Ansøgning og beraaber sig paa sin gode Tilstand, er angaaende, da er han vel for nogle Aar siden kommen til Fanø og indladt sig i Ægteskab med den afgangne Birkefoged Hans Dunchs Enke, men dog endnu hverken har villet stede eller fæste Huse eller Grunde, hvoraf han dér paa Landet en temmelig Del har samlet, endog han noksom til Deres kgl. Maj.s Interesse ofte fra Amtsstuen derom er bleven erindret.

Dette, allernaadigste Konge, er saaledes i al Sandhed....

Eders kgl. Maj.s allerunderdanigste og ringeste Arveundersaat. Udi Stiftsbefalingsmandens Fraværelse som hans beskikkede Fuldmægtig.

Oluf Christian Engelstoft.

Ribe, 12. Juli 1703.

Om Jens N. Baggesen er bleven Forpagter vides ikke, det er meget sandsynligt, jeg har ikke fundet andre nævnt som saadan før 1709, da *Jeppe Dideriksen* fra Hillerup ved Ribe forpagter Kroen, hvorom er udstedt følgende beskrevne Dokument:

Underskrevne Christian Jensen og Frederik Hein Jensen sidste haftig paa Lundgaard kendes og gør vitterligt, at som Kroholdet i Nordby Sogn paa Fanø os er forundt mod en vis aarlig Afgift, som af hans kgl. Maj. al-

lern. konfirmeret er, saa har vi herved forundt samme Kro til *Jep Dideriksen*, saaledes at han det maa beholde i næst paafølgende trede Aar, som skal angaa fra Paaske førstkommende 1709 og indtil Paaske 1712 paa den Kon- dition og Vilkaar, at benævnte *Jep Dideriksen* Kroeriet med Øl, Brændevin og hvad videre behøves forsvarlig vedlige og ved Magt holder, hvortil ogsaa er ham forundt de tvende paa Fanø staaende Krohuse nemlig et Salshus af 12 Fag og et Brygger- og Kældarhus 10 Fag, hvorved han efter Pligt og Løfte skal holde gode Varer, Tugt og Opsyn, at samme ej formedelst hans For- sømmelse skal komme noget til Skade, det Gud dog naadig afvender forme- delst hans eller Folks Forsømmeligheds Skyld, da han saadant har at til- svare og betale, og skal vi paa egen Bekostning holde bemeldte Huse ved Magt lige undtagen Smaating. Hvorimod jeg underskrevne *Jep Dideriksen* lover og tilpligter mig og mine af bemeldte Krohuse og alt at svare og betale aarlig til bemeldte Christian Jensen og Frederik Hein Jensen fire og fyrretyve Rigsdaler siger 44 Rigsd., hvoraf til nu førstkommende Paaske ved Kroeriets Tiltrædelse skal betales 22 Rigsd. og siden til Paaske næstfølgende 22 Rigsd., som er for det første Aar, siden at betale 44 Rigsd. ved hvert Aars Udgang til Paaske. Deslige lover og tilforpligter jeg, *Jep Dideriksen*, at svare og ud- rede alle paakommende kgl. Skatter, som deraf paabudt er eller paabudt vor- der. Item og have god Opsyn med Husene mod Ild og Lys at forsvare, saa de ikke formedelst min eller Folkenes Uagtsomhed næst den Højestes Bi- stand skulle tage nogen Skade. Saafremt jeg ikke igen af egne Midler efter den ansatte Takst skal betale saadan, saavel imidlertid at forsyne Husene med al fornøden smaa Ferscheri(?), som uden stor Bekostning derpaa kunde anvendes, dette saaledes som foreskreven staar vi paa begge Sider lover og tilpligter hinanden urykkelig og uden Skade at holde og efterkomme.

Til Bekræftelse under vore egne Hænder og fortrykte Signet.

Lundgaard, den 9. Februar 1709.

Chr. Jensen. F. Hein Jensen. Jep Dideriksen.

Til Vitterlighed:

Søren Sørensen Dunch. Hans Christian Spangsberg.

Jep Dideriksen fortsatte med Forpagtningen ogsaa efter de første 3 Aars Forpagtningstid. — Han var gift første Gang med Sophie Amalie Harmens, hvis Søster Margrethe Cathrine Har- mens var gift med Byfoged, Kancelliraad Vesti Thomsen Lund i Ribe; anden Gang var han gift med Maren Sørensdatter. *Jep Dideriksen* kaldtes ogsaa *Jep Hillerup*, hvoraf muligt kan slut- tes, at han er født i Hillerup. Han var i nogle Aar Ejer af Yder- møllen i Ribe.

Der bliver i hans Forpagtningstid flere Gange taget Syn paa Kroen og dens Omgivelser, af hvilke Synsforretninger her skal gengives et Par:

Ved den den 22. Februar 1714 af Hans Christensen Spangs-

berg og 4 gode Mænd foretaget Syn paa „Værgen“, der beskytter Krogaarden mod Bølgeslaget ud imod Havnen, opgiver Synsmændene denne at være „25 Fag i Længden i Retning Syd og Nord og 3 Fag ved hver af Husets Ender imod Vest med 8 Hæfter og Stigborde derudi. Samme Værge var nylig repareret og færdiggjort med en stor Del nye Planker, Stolper og deslige saavel som med Jord, Tang og Sadder opfyldt — — — og var i sin fulde Stand og forsvarligt, det samme ogsaa velfornemme Hr. *Jep Diderichsen* (Kromanden) til selv samme Tid tilstod.“

4. December 1715 tages der Syn paa Krogaardens Bygninger af 4 af Retten udmeldte Mænd, nemlig Hans Nielsen, Søren Nielsen, Therkel Frandsen og Adser Christensen, alle af Nordby. Det hedder da, at

„Krohuset bestaar af 12 Fag i Længden og 4 Fag i Bredden. Fra Nørenden til Skorstenen er 3 Fag med murede Vægge af Klinker med Tværtræ i alle Vægge — — — dernæst 2 Fag, hvorudi fandtes en Dør i Østersiden, en Dør inde i Huset igennem Skærvæggen og en Dør i Vestersiden ud af Huset. Saa vel paa Enderne som paa begge Sider overalt med Tagsten og vel ved Magt. Derudi nok en Skorsten. Siden 7 Fag ved Østersiden til Sønderenden. Udi samme 7 Fag er der 2 Døre. Ved den vestre Side er 9 Fag med Lade. Er god og kan nogle Aar blive bestandig. Alle Væggene udi samme 9 Fag befindes overalt værende med Klinker og Tværtræer i Væggene saavel i Enden som i Siderne. — — — Udi Nørenden paa Loftet fandtes en Dør af Træ med Hængsler, vel ved Magt. Paa Loftet i Sønderenden tvende Luger med Hængsler, vel ved Magt. — — — Udi de tvende Fag, hvor Døre findes i ud af Huset er 2 Skærvægge. — — — Begge Kamre er vel ved Magt. — — — Inde i Huset findes ialt 9 Døre med Hængsler, vel ved Magt. — — — Udi de 7 Fag til Sønderenden findes 16 Vinduer, overalt med Kramper og Beslag. Vinduerne er med Glas og Bly. Vel ved Magt, men Løberne og Vindueskramperne alle brøstfældige. Udi Køkkenet befandtes 2 Vinduer, udi Nørstuen 8 Vinduer, udi det nørre Kammer 3 Vinduer og udi det lille Kammer 2 Vinduer, alle med Beslag, med Glas og Bly, vel ved Magt. — — — I Huset befandtes 2 store Jernkakkellovne. — — — Gulvene befandtes alle vel ved Magt, undtagen udi Stuen, hvor fejler Gulvsten under Sengene og en halv Snes ved Bordene. — — — Endnu befandtes, som hører Huset til, 1 Egebord, der kan udtræk-

kes, 1 gammel Fyrre Kiste uden Laase, 3 Tavler, formalede, med Trærammer og 1 do. paa Lærred (formodentlig Malerier), 5 gamle Konge Contrafeyer med Rammer, 1 liden aaben Bænk med Sengested (Slagbænk) i Stuen, 1 ottekantet sort Spejl, 1 Hylde paa 2 Fag, 1 Langbord, 1 lang Fyrrebænk i Kroen langs med Vinduerne til Østsiden, 1 Fyrrebænk til sønder ved Gavlen, 1 Bænk uden for Bordet, som kan flyttes. Kjelden (Brønden) ved den vestre Side befandtes i alle Maader ny med Tømmer og Jern.“

Jeppes Dideriksen forstaar at faa noget ud af Beværtningen, hvor han ikke alene udskænker Øl og Brændevin men ogsaa fransk Brændevin (Cognac) og franske Vine samt Mjød, han sælger ogsaa disse Ting ud af Huset. Kaffe var endnu en ukendt Luksus. Som Følge deraf kendtes ikke den senere saa almindeligt brugte Kaffepunch.

Det fremgaar af forskellige Vidnesbyrd, at man til Øllet fik „nogle Skefulde Brændevin“ og „en Skaal Mjød“.

I de lange Vinteraftener og efter Hjemkomsten fra Fiskeriet paa Havet samledes Folk i Kroen og nød de ovennævnte Drikkevarer i mindre og større Kvanta, eftersom Fortjenesten havde været til, dog gav *Jeppes* ogsaa Kredit, endog i flere Aar, hvad adskillige Søgmaal ved Retten oplyser.

Disse Sammenkomster gik ikke altid lige roligt af.

Saaledes skete det en Aften i Januar 1723, at Gæsterne blev ved til ud paa Natten paa en støjende Maade, saa Naboerne ikke kunde faa Ro. De sendte da Bud efter Birkefogden Søren Olufsen Møller, „at han skulde komme om i Kroen og styre tilrette og hindre slig en ond Forfængelighed og Lystighed med Drikken og Doblen“.

Birkefogden kom ogsaa tilstede, og da han kom ind i Kroen, slog han haardt paa Bjælken (der har været lavt til Loft) og sagde: „Værer skikkelige og holder Lyd i Stuen! Det er nu ikke en Tid, saa langt ud paa Natten, at sidde i Kroen og hasele, enhver har at føje sig hjem, og Monseur *Jeppes* skal ikke saadan til Overdaad tappe mere og saadan fremture tvært imod Politiforordningen!“

Ikke alle adlød, og efter at Birkefogden havde bortfjernet sig, fortsattes Drikkeriet en Tid endnu.

Dette havde til Følge, at Birkefogden Dagen efter indberet-

tede Sagen til Stiftsbefalingsmand von Calnein, der beordrede Tiltale baade mod Vært og Gæster.

I Birkefogdens Skrivelse til Stiftsbefalingsmanden hedder det: „Som iaftes fandtes langt ud paa Natten en Del af Landets Beboere i Fanø Kro dér at drikke og doble med videre, hvor- over det omsider kom til Slagsmaal, og nogle derved ilde med- handlet, blev det mig, da sligt passerede, tilkendegivet, hvorfor jeg straks kom tilstede for at afværge Ulykke og for at stille til- freds og for ikke at tappes mere, som aldeles ikke af Gæsterne eller Værten efterkommedes, hvorfor tilkendegives Deres Vel- baarenhed saadan denne Formastelse med Drikken og Doblen samt al anden Forargelse, som ved saadan deres forfængelige Lystighed og Uskikkelighed begaas og det om Nattetider mel- lem den 7. og 8. Januar tværtimod allernaadigste Forordnings 2. Artikel og Ærbarhed og gode Sæder.“ Da Gæsterne bliver afhørt, vedkender de sig mer eller mindre de forefaldne Udskej- elser, men *Jeppe* vil ikke erkende, at have begaaet noget ulovligt; han paastaar i skriftligt Indlæg, „at ingen er kapabel for at for- byde mig at maa skænke for alle og enhver, saa længe de selv lyster at sidde, naar ingen Sabatsovertrædelser dermed bliver for- øvet. Tilmed er det mig umuligt at svare det Kontingent, jeg aarligt af Kroen skal udrede i Leje (han har dog en Tid i For- vejen kunnet anbringe 200 Sletdaler i en Prioritet i et nyt opført Hus, der tilhører Andreas, Niels til Hans Mathiasens Søn), og ingen skal nogensinde godtgøre, at der udi Krohuset har været doublet, og at jeg har handlet mod den paaberaabte Politivedtægt; thi dette Ejland er ikke saaledes kvalificeret som Købstæderne. Her skal man for Fiskeriets Skyld gøre Opvartning Nat og Dag, naar Fornødenhed det udkræver, og venter derfor ansvarlig Fri- kendelse.

Gud styrke Retten og dens Elskere (sic).“

Birkefogden lod tilføje Protokollen angaaende Skrivelsens Indhold, at „han fandt ikke fornøden noget vidtløftigt hermed at indvende, saasom af det foregaaende (Vidnernes Udsagn) kan ses Sagens hele Omstændighed, og *Jep Diderichsen* faar vel at gøre anden Anstalt eller andet Bevis, om han vil kontra- mandere Politiforordningen.“

Sagen indankes til Stiftsbefalingsmandens Afgørelse, og hvorledes den er falden ud, vides ikke.

Der findes ikke mere om Sagen i Tingbogen.

Jep Dideriksen døde 1739, og Forpagtningen overgaar da til *Søren Nielsen* af Janderup. Mens han har Kroen, befindes det i Rentekammeret, at den aarlige Afgift 6 Rdl. ikke siden 1. Januar 1689 er ført Kongens Kasse til Indtægt, hvilket meddeles Stiftamtmanden i en Skrivelse af 30. December 1741. Der bliver stor Bestyrtelse herover paa Amtsforvalterkontoret, og Amtsforvalter, Justitsraad Bruun (var i flere Aar Ejer af Krogsgaard) tilbød at ville betale Afgiften i hans Betjeningstid fra Aar 1722's Begyndelse til Udgangen af 1740. — *Søren Nielsen* døde 1742; det viste sig da, at han er i Restance med Afgiften til Justitsraad Hein,*) ialt 40 Rdl. Dette Beløb, paastaar imidlertid hans Kavtionister, Jens og Martin Jensen, er anvendt til Reparationer paa Krogaarden. Efter *Søren Nielsens* Død bliver *Christen Jørgensen* Forpagter; han sidder lige saa smaat i det som alle sine Forgængere — *Jep Dideriksen* dog undtaget —. I 1744 klager han over at være sat for højt i Kopskat og faar da paa Grund af sine ringe Omstændigheder Nedsættelse. *Jacob Christian Griese* forpagter Kroen fra 12. Maj 1745, men maa i April 1751 forlade den paa Grund af Restancer i Afgiftsydelsen og flytter da til Skjærum. Forpagtningen gaar nu over paa *Jacob Nielsen* fra Raahede i Hvidding Sogn. Hans Forpagtningskontrakt er af 1. Maj 1751 og lyder paa 6 Aar. Ved denne Lejlighed blev der optaget en Fortegnelse over Inventariet; der befandtes da:

1 Jernbilæggerovn paa Jernfod med Aarstal 1682.

I Krostuen:

1 do. med samme Aarstal.

1 Egebord at udtrække.

1 gammel Fyrrekiste med Jernbaand og Laag.

1 lidet Bord med aabent Skab, som af Ælde og Orm er fortæret og ej mere brugbar.

1 langt Fyrretræsbord med Skuffe og Lukke for.

1 do med Fyrretræs Krydsben.

1 Fyrretræsbænk, nagelfast ved østre Side.

1 do. ved søndre Side til Gavlen og endelig Bænke uden for Bordet.

1 lidet firkantet Spejl, hvoraf et lidet Stykke er ituslaaet.

*) Justitsraad og Kirkeinspektør Chr. Jensen Hein, der sammen med sin Broder Frederik hidtil havde ejet Kroen i Forening, fik 23. November 1731 ggl. Benaadningsbrev derpaa for sig alene.

1 Slagbænk.

I den nordre Stue:

1 Sengested med sorte Stabler.

2 smaa Hylder af Fyrretræ, nagelfast.

Salshuset opgives at være 12 Fag i Længden og 4 Fag i Bredden.

I 1754 bliver Krogaarden med tilhørende Privilegium sat til Avktion af Ejerinden Etatsraadinde Susanne Hein, født Baronesse Brahe, og bliver tilslaaet Forpagteren *Jacob Nielsen* for 550 Rdl. Købesummen afvikler han ved at optage et Laan hos Pastor Friis paa 500 Rdl.; han skylder ham i Forvejen 300 Rdl., og Præsten faar nu Pant i Krogaarden for disse 800 Rdl. Af Løsøret, der medfulgte Købet, kan nævnes: 6 GuldlædersStole, 5 Ruslædersdo., 3 Sengesteder med Gehæng, 1 læderbetrukken Kiste, 6 SølvTheskeer, 1 Krus med Kong Frederiks og Dronning Louises Portræt og 1 DestillerKedel.

Møblementet er altsaa ikke saa lidt bedre end i 1751.

Jacob Nielsen døde kort Tid efter Købet, og Enken *Anne Jensdatter* faar Privilegiet paa Kroholdet overført paa sig 15. Juli 1754.

Ved Bevilling af 12. Juni 1762 faar baade Kroen i Nordby og Sønderho Ret til at holde Forsyning af Tobak „for de Rejsendes Skyld“. Tobakshandelen var dengang et Monopol, som indehavdes af et Selskab.

Omkring 1766 bliver *Anne Jensdatter* gift med *Hans Ditlef Dam*. Han var Fætter til Stedets Præst Niels Hansen Friis, og begge var de fra Arrild i SønderJylland.

Dams økonomiske Omstændigheder maa have været ringe, thi Fætteren maa forstrække ham med Midler til Brylluppet, hvilket fremgaar af Pastor Friis's Regnskabsbog, hvori findes følgende Optegnelser om Udlæg for *Dam*:

Til en blaa Klædning	32	Rdl.
Til en Adrienne til hans Kæreste	27	„ 2 Mk.
Betalt for en blaa Klædning at vende	1	„ 3 „
8 Skjorter	5	„ 2 „
For et Par Sko og Tøfler	1	„ 4 „
Til et og andet	12	„

Overføres 78 Rdl. 11 Mk.

	Overført	78 Rdl.	11 Mk.
1 Anker Vin til Brylluppet	3	„	2 „
Til Offer til Degnen	1	„	2 „
Den 27. Avgust laant ham	20	„	
Betalt for en Kalv	2	„	4 „
Betalt for 2 Lam			3 „
Resten af Brylluppet betinget til	10	„	
Endnu betalt Kongebrevet	14	„	
Item Kroprivilegiet	13	„	2 „
		<hr/>	
		145 Rdl.	

Efter Giftermaalet med Enken i Krogaarden bliver Bevillingen til Krohold overført paa *Dam*. Den oprindelige aarlige Afgift til Kronen paa 6 Rdl. var efterhaanden bleven drevet op til 32 Rdl., og dette Beløb er *Dam* bange for, han ikke kan svare, hvorfor han 16. April 1766 ansøger Rentekammeret om Nedsættelse af Afgiften. Han skriver bl. a.:

„— — — Sagen forholder sig saaledes: At eftersom Afgiften aarlig til Deres Majestæts Kasse af Kroholderiet her blev efter salig Etatsraad Hein til Stensgaard i Fyn hans Død ved Avktion opdreven til 32 Rdl., da aldrig tilforn var sværet af samme mere end 6 Rdl. aarlig. Velbemeldte Etatsraad Heins Enke sal. Fru Susanne Brahe, som saa at ingen Fæstere eller Forpagtere, for medelst denne store Afgift, kunde nære sig ved Kroen, fik ved kgl. Bevilling af 2. April 1754 Privilegium paa Kroholderiet perpetueret til Stedet, solgte det derpaa straks ved Avktion til min Formand *Jacob Nielsen*, der, for ikke at blive husvild med Kone og Børn, gav langt mere derfor, end det var værd. Han døde straks derefter; hans Enke *Anna Jensdatter*, nu min Hustru, lod det kgl. Privilegium konfirmere.

Det er langt fra, at Kroholderiet her paa Øen for et eneste Sogn, hvor ingen Rejsende passerer, hvor de fleste Beboere er fattige Fiskere og kun nogle faa Skippere, der køber deres Drikkevarer, hvor de kommer, er af den Betydning, at det kan svare bemeldte aarlige Afgift, end ikke i de Tider, da det efter Privilegiet var tilladt selv at brygge og brænde Brændevin, men siden sligt ved kgl. allern. Forordn. blev forbudt, og Beboerne heller ikke maa bruge Øl og Brændevin til deres Bryllupper og Værtskaber, er det bleven ganske umuligt samme store Afgift aarlig

at svare, thi at tage sine Drikkevarer fra Købstæderne, hvorfra de skal føres langt til Lands og til Vands, bliver mere kostbart end fra andre Steder, og maa ofte om Vinteren mangle Drikkevarer i nogle Maaneder, naar Vandet er tilfrossen, siden min Evne ikke er til at forskaffe mig det Forraad paa én Gang, som for den hele Vinter behøves.“

Han ansøger derfor om, at Afgiften maa nedsættes til samme Beløb som forhen, 6 Rdl. aarlig, dog er han villig til vedblivende at svare de 32 Rdl., saafremt han da kan faa Lov til selv at brygge Øl og brænde Brændevin.

Rentekammeret forlanger imidlertid en Afgift af 100 Rdl. om Aaret for en Bevilling til Brændevinsbrænding; derimod er man villig til at give ham Tilladelse til at brygge Øl og vil da nedsætte Afgiften til 20 Rdl. om Aaret. Han tør ikke lægge an paa Brændevinsbrænding, naar Afgiften skal sættes til 100 Rdl., hvorfor han vil lade sig nøje med Ret til Ølbrygning alene, og under 15. Avgust faar han da Bevillingen fornyet med Vilkaar: „at der vel fremdeles ved Stedet maa brygges Øl til Kroens Fornødenhed, men at derimod Brændevinsbrændens Frihed skal ophøre, indtil vedkommende indgaar at svare den ved Forord. af 23. November 1757 foreskrevne Afgift, og imidlertid bliver Kroholderen pligtig at tage det falholdne Brændevin i nærmeste Købstad.“

Saaledes gaar det til 1773, da *Dam* og Kroholder *Brinch*, Sønderho, den 28. September indgiver Ansøgning om Tilladelse til at brænde Brændevin, ledsaget af en Erklæring fra Stiftamtmanden, der lyder saaledes:

„Hvad de grunder deres Ansøgning paa, nemlig den gjorte Bekostning paa Brænderiet, den maadelige og liden Næring, de især ved Rejsende deraf kan have, den Fraliggenhed fra Købstæderne og Vanskeligheden ved Transporten om Vinteren til dem fra det faste Land, der til sine Tider er ganske umuligt, fremdeles deres ringe Evne, samt at der ikke kan have nogen Formodning om, at de under deres hidtidige Forpagtning har misbrugt deres derpaa forundte Kontrakter kan med Sandhed og Vished allerunderdanigst attesteres. Deres Brændevins Afsætning skal fornemmelig være til Øens Folk ved Fiskeriet, som de flestes eneste Næring, som Aar efter andet mere og mere er aftagende, og i Armod værende Indbyggere, der nødvendig behøver det ved deres Fiskeri, og naar Supplikanterne nu nødes til at tage

deres Brændevin i Købstæderne, hvilket dog ingen vis Købstad kan tvinge dem til, da de bor langt uden for deres Friheds Distrikter, vil det blive dem langt kostbarere end hidtil og en betydelig om ikke utaaelig Byrde for de fattige Fiskere, der ikke kan undvære Brændevinen.“

Rentekammerets Svar, der er af 16. Oktober s. A., er et Afslag.

Begge Kroerne paa Fanø har næppe afholdt sig fra at brænde Brændevin i Smug, hvilket synes at fremgaa af en Indberetning fra Inspektør Nyeland til Rentekammeret. Han udtaler, at Kroerne paa Fanø har stærkt Udsalg af Brændevin, som han ikke vidste, hvorfra kom, og han formoder derfor, de brænder selv.

Efter *Hans Ditlev Dams Død* overtager Stedsønnen *Niels Jacobsen**) Kroen og faar 6. November 1782 Bevillingen overført paa sig. Han har samtidig, han søgte derom, ogsaa søgt om Bevilling paa „Brændevinsbrænden med $\frac{1}{2}$ Td. Kedel“, men dette bliver afslaaet. Han faar 2. Oktober 1798 Bevilling paa Handel, den første i sin Art paa Fanø (Herom senere under Handelens Historie) og Bevilling paa Færgesfart mellem Fanø og Strandby (se 1. B. Side 405). Han bliver senere Strandingskommissionær for Fanø og Vester Herred, hvis Forstrande han sammen med Skibsreder Peter Thomsen, Sønderho, o. fl. i flere Aar forpagtede. Efterhaanden bliver han ogsaa en betydelig Skibsreder og Storhandelsmand med store Pakhuse paa Fanø og i Varde. Sendte ogsaa Skibe paa Robbefangst i Nord-Ishavet. Han var næsten i Stand til at sætte hele Fanøs Befolkning i Virksomhed. Foruden de Skibe, han selv ejede helt eller Størsteparten i, tog han gerne Parter i ethvert Skib, hvis Skipper, baade i Nordby og Sønderho, han havde Lid til. Hans Navn som Forretningsmand var kendt baade i Ind- og Udland. Hans Driftighed gavnede ikke alene Fanø, men ogsaa Omegnen paa Fastlandet. Under Krigen 1807—14 samlede han, der begyndte uden Kapital, sig en betydelig Formue. Hans Navn bør ikke glemmes af Fanøboerne. —

Da Fanø i 1800 blev et eget Branddirektorat, blev Fanø Krogaard vurderet til Brandforsikring og blev da vurderet som følger:

*) En Broder til ham, Jens Jacobsen, født i Nordby 1752, var Præst i Darum fra 1785 til 1826, død 8. November s. A. *Niels Jacobsen* er født i København 7. September 1750. Forældrene boede dengang dér.

Vaaningshuset med 2 Etagers Kvist, Stue, Gæstekamre, Køkken, Skænkestue og Købmandshandel 490 Kvadratalen ($42\frac{1}{2} \times 10\frac{1}{2}$)	1100 Rdl.
Det nordre Hus, 5 østre Fag ($12\frac{1}{2} \times 11$) og en Udbygning ($7 \times 6\frac{1}{2}$) til Bryggers og de 6 vestre Fag ($15\frac{1}{2} \times 11$) til Tørvehus og Port	460 Rdl.
Det vestre Hus, 7 nordligste Fag ($21 \times 11\frac{1}{2}$) til Avl og Stald, 4 Fag ($11\frac{1}{2} \times 8\frac{1}{2}$) næst til Syd til Pakhus for Drikkevarer og 4 sønderste Fag ($11\frac{1}{2} \times 11$) til Rullestue og Melkammer	840 Rdl.
Det søndre Hus, Børnekammer, Kontor, Mælkestue og Forstue (13×12)	480 Rdl.
Det ved Gaarden staaende Pakhus, dels til Skolestue for Jacobsens egne Børn, Køkken og Forstue, dels til Materialer ($25\frac{1}{2} \times 10\frac{1}{2}$)	300 Rdl.
1 Pakhus, nørom ved Odden, til Købmandsgods ($30\frac{1}{2} \times 11\frac{1}{2}$)	540 Rdl.
Det store Pakhus norden for Odden, deraf de 5 sønderste Fag til Værelser og Bageovn, de 2 nordligste til Kammer og de 11 mellemste til Brændsel, Tømmer og Port ($44\frac{1}{2} \times 16\frac{1}{2}$)	1290 Rdl.

Da Jacobsen i 1782 overtog Krogaarden, bestod den kun af Vaaningshuset, som er vurderet til 1100 Rdl. Det øvrige Komplex har Jacobsen opført, efterhaanden som han udvidede sin Virksomhed. Alt dette illustrerer hans Foretagsomhed og Vindskibeligthed.

Niels Jacobsen døde 13. Juni 1815 under et Ophold i Varde hos Sønnen Jacob N. Jacobsen, der drev Købmandshandel i „den Kampanske Ejendom“ paa Storegade, hvilken Ejendom Niels Jacobsen havde erhvervet sig.

Niels Jacobsens Død bekendtgjordes i „Ribe Stifts Adresseavis“ med følgende Ord:

Kjøbmand Niels Jacobsens Død.

Sørgeligst maa vi herved bekendtgjøre fraværende Slægt, Venner og Bekendte, at den grumme Død gjorde den 13. Juni her i Varde en salig Ende paa vor uforglemmelige Fader, Hr. Kjøbmand Niels Jacobsen af Fanø, hans 14 Ugers vedholdende Svaghed og mange haarde Lidelser. Alle og Enhver, som stod i nogen Handelsforbindelse med vor salig Fader, haaber vi, ifølge hans bekendte Redelighed, Uegennyttighed og Tjenestagtighed tage oprigtig

Del i vor højeste Sorg uden skriftligt at forvise os derom, da samme kun vil tjene til at oprippe de Saar, en evig elsket Faders Død har forvoldt os og alle, der kendte den salige Faders Dygtighed, Driftighed, Virksomhed, Hjælp, Gavnelyst, Redelighed og daadefulde Vandel, vil tilstaa, at vi have mistet den bedste Fader og derfor begræder hans Bortgang med salte Taarer.

Dog, som hans Liv var, var og hans Dod: stille, rolig, mild og salig, hvorfor 4 uforsørgede Børn raabe af et saare bedrøvet Hjerter: Ak vor ejegode Fader, der er borte! Fred være over hans Støv!

Varde, den 15. Juni 1815.

J. N. Jacobsen,

Anne, Mette Kierstine og
Karen Evert Jacobsen.

Den 17. Juni læses i samme Avis:

Denne Dag var en Sorgens Dag, da vi havde fulgt til Graven det jordiske af en Mand, ved hvis Død Øen tabte saameget: Kjøbmand, Forligskommissair og Strandingskommissionair Niels Jacobsen. Hans urokkelige Redelighed gjorde ham æret i og uden Landet og erhvervede ham tillige en betydelig Formue, som han ikke rugede over, men brugte. Til ham tyede den stræbsomme Mand, som vilde bygge Skib eller iværksætte noget andet Nyttigt og søgte ikke Understøttelse forgæves, derfor vil Savnet af ham føles, og hans Minde længe leve. — Fred med hans Støv!

Fanø, den 17. Juni.

Og i samme Avis for 14. Juli findes følgende Udtalelse:

Fred over dit Støv, du salige hensovede!

Dit Liv var Virksomhed, og ædel Daad din første Bestræbelse. — Savnet og begrædt af mange, hvis Kummer du med rummelig Haand søgte at lindre, blander og jeg taknemligt mine Taarer med dem og beklager kun, jeg ingen værdigere Blomst kan plante paa din Gravhøj. H.

Hvem de to sidste er, der yder den afdøde saa store Anerkendelser, vides ikke. De faldne Udtalelser er næppe overdre-

Niels Jacobsens Gravminde
paa Nordby søndre Kirkegaard.

ven, thi helt op til Nutiden er Mindet om *Niels Jacobsen* og hans storslaaede Hjælpsomhed bleven bevaret. — Han var Fanø en god Søn.

Han efterlod sig som antydet 4 Børn, der dog ikke, som det i Bekendtgørelsen lyder, var uforsørgede. Sønnen Jacob var da 28 Aar, Døtrene Anne 24, Mette Kierstine 23 og Maren Evert 20 Aar. Af Døtrene findes Mette Kierstine at være bleven gift med Prokurator J. C. H. Sørensen (med 2 r) i Varde. Efter Fortælling skulde han have friet til Mette Kierstine noget før Faderens Død, og denne skulde da have sagt, da han bad om hendes Haand: „Tag Pigen og hjemfør hende, men husk paa, at hun er en af *Niels Jacobsens* Æt, en flot Sejler, ballastet med Sølv, og far i Mag med hende, at hun ikke en Gang i Modvind sætter ham et X for et U, inden han faar Stunder at parere med et Prokurator kneb!“

Niels Jacobsen vilde til Tider gerne prale med sin Formue og kunde da med Henblik paa dens sikre Anbringelse udtale, at hverken Ild eller Vand kunde ødelægge ham. Noget saadant skete heller ikke, men ved Statsbankerotten 1813 blev hans Formue betydeligt formindsket, og Sønnen Jacob blev tilsidst af Tidernes Ugunst og fejlslaaede Spekulationer ganske forarmet.

Niels Jacobsen kunde ogsaa, naar han var oprømt, tænde sin Pibe ved en Pengeseddel.

Mette og Anne — der havde gaaet i Skole i Fredericia og dér blev konfirmeret — blev gift paa samme Dag i Nordby (29. Juni 1816) og viet i Hjemmet iflg. kgl. Bevilling af 24. Juni. Mette med Prokurator Jens Chr. Hammer Sørensen og Anne med Grænsekontrollør Carsten Anton Bruun i Lintrup. De sidstes Ægteskab blev ikke af lang Varighed, idet Anne døde 17. Januar 1817 og „blev efter Forlangende ført her til Sognet for at begraves og hvile hos sine Forfædre“. Saaledes staar der i Nordby Kirkebog.

Maren Evert bliver gift med en Broder til Prokurator Sørensen, Proprietær Søren Sørensen, der i 1818 findes som Ejer af Laulundgaard ved Herning.

Efter *Niels Jacobsens* Død søger Arvingerne Krogaarden afhændet; det lykkedes ikke lige straks, og den bliver da sat til Avktion 1. Maj 1816. I den Anledning bekendtgøres nedenstaaende Oplysninger om Ejendommens Beskaffenhed og Konditioner for Salget:

1. Krogaardens Bygninger bestaar af 18 Fag Vaaningshus og 26 Fag Udhuse, alle i forsvarlig og god Stand. Vaaningshuset er grundmuret og teglhængt, bekvem og rummelig indrettet og saaledes konditioneret, at enhver honnet Familie kan bo deri.

Udhusene er ogsaa grundmuret og som det øvrige belagt med Tagsten. I disse er Indretningen til Bekvemlighed for den Handlende især og under de 4 Fag gode rummelige Kældere til fuldkommen Fornødenhed.

Disse ialt 44 Fag er brandassureret for 5090 Rdl. Sølvværdi. Herved bemærkes, at bemeldte Krogaards behagelige og fordelagtige Beliggenhed i mange Henseender kan kun være kendt af enhver, som derhen har taget samme i Øjesyn og har Kundskab om Beboernes betydelige Skibsfart. Man vil derfor formedelst disse Konditioners indskrænkede Rum ej videre derom udlade sig, men overlades det til enhver Lysthaver at gøre sig bekendt derom paa Stedet før Avktionsdagen.

2. Med Krogaarden følger tillige et Pakhus, Visitørhuset kaldet, sønden for samme, liggende i øster og vester, bestaaende af 10 Fag, alt Bindingsværk med Straatag. Ved samme Hus er en temmelig stor Have efter de lokale Forhold beregnet.

3. Endvidere følger med samme en Byggeplads, under Navn Niels Peders, vest for Kirkegaarden.

4. Værtshusholdet er for bestandigt ifølge Kongebrev af 2. April 1754 under Litr. A. perpetueret til Krogaarden, men ved enhver Forandring af Ejere indløses i den kongelige Rentekammer ny Bevilling.

Hvad sig betræffer Tilladelse til at drive Smaahandel, da bliver det Køberens egen Sag at se sig samme erhvervet fra vedkommende Kollegies Side, siden Sælgerne efter Omstændighederne ikke deri kan indlade sig, dog ventes at samme for Køberen ikke bliver besværligt at erholde, naar Ansøgning derom sker betids og alt behandles paa den rigtige Maade, siden Krogaardens Beliggenhed fortrinlig kan bidrage dertil.

5. Med det hele følger og i Købet saa meget Landeri af Ager og Eng med et lidet Stykke Hede samt Rettighed til fælles Drift paa Grønningen og Part i nogle Engsteder, saa at der vil kunne holdes 2 Heste og 4 Køer, dog at der til Vinterfoder maa indkøbes nogle Læs Hø.

6. De øvrige Pakhuse, som ligger for sig selv, vedkommer ikke Krogaardens Salg, men sælges for sig selv.

7. Køberen af Krogaarden bliver forbunden til at opfylde den mellem afdøde Købmand Jacobsen og nulevende Peder Sørensen Lauridsen oprettede Fledføringskontrakt (Aftægtskontrakt) Litr. B., hvorved denne udbetales en bestemt Sum aarlig til Ophold, medens Huset, naar han og Kone dør, tilfalder Krogaardens Ejer.

8, 9 og 10 er af mindre Vigtighed og udelades derfor.

11. bestemmer, at Maal, Tønder, Glas og Flasker til Udsælgelse af Øl, Mjød og Brændevin medfølger.

12—24 omtaler Betalings- og andre almindelige Vilkaar.

25. Den Udbedring, som Stenværgene behøver for at vorde forsvarlig

istandsat efter den Skade, som Vandfloden har foraarsaget, lover Sælgerne vedbørlig at tilsvare førend Krogaarden overtages af Køberen.

Fanø, den 29. Marts 1816.

Paa egne og Medarvingers Vegne:
J. N. Jacobsen.

„Nøjagtig at beskrive alle de Herligheder og Fortrinligheder, som dels reel og dels personel følger og hører til benævnte Værtshusgaard, ville blive alt for vidtløftigt at opregne, men som nærmere kan blive for Lysthavende at erfare hos nedennævnte.“ (her nævnes adskillige Mænd omkring i Landet).

Paa Avktionsdagen blev der af Birkedommer Nørup budt 5100 Rdl. slesv. holst. Kurant; for det særskilt beliggende Pakhus — det grønlandske Pakhus — (hvorefter „Pakhusbanken“ har sit Navn) blev der budt 200 Rdl. af en af Arvingerne; for Rebvarepakhuset 50 Rdl., og for det Rahrskes Pakhus (tidligere tilhørt Købmand Rahr, Ribe) 100 Rdl., men intet af Budene blev modtaget.

Først Aaret efter bliver det til Salg af Krogaarden, idet „Købmand og Borger i Ribe Fr. Kolvig“ ved Købekontrakt af 7. Juni 1817 bliver Ejer af den med alle perpituerede Herligheder for den Sum 13.800 Rigsbankdaler rede Sølv. I Købet medfølger foruden de i ovenstaaende Konditioner omtalte Bygninger m. v. tillige de tre Pakhuse: 1) Det saakaldte Rahrskes Pakhus, bestaaende af 12 Fag Bindingsværk og straatækket. 2) Et Pakhus bestaaende af 8 Fag Bindingsværk, kaldet Rebslagernes Pakhus. 3) Det saakaldte grønlandske Pakhus af Grundmur og straatækket; endvidere nogle Stykker Eng, 40 Læs Klyne og 20 Læs Tørv, alt Butiksinventar, alt Inventar og Service henhørende til Kroholdningen. Disse Ting, der er af ganske anderledes Omfang end ved tidligere Handeler og vidner om den seneste Ejers solide økonomiske Omstændigheder, skal derfor ogsaa nævnes her:

I Skænkestuen: 16 Kruse med Tinlaag, 7 Tinsmaal og 5 Tragte, 2 store jernbeslaaede Fade, 2 Helankere, 1 Halvanker og 1 Lampe.

I Krostuen: 3 Borde, 3 Bænke og 1 toetages Kakkellovn.

I Kontoret: 1 Kakkellovn, 6 Stole, 1 Spejl, 1 Skrivebord, 1 Skab, 1 Bord og 2 Gardiner.

I Dagligstuen: 1 Kakkellovn, 1 Hjørneskab, 1 Sofa og 6 Stole, 1 Bord, 1 Spejl, 1 Stueur og 4 Gardiner.

I Storstuen: 1 Kakkellovn, 1 Bord med 2 Fløje, 1 Kanapé og 3 Gardiner.

I vestre Gæstekammer: 1 Kakkellovn, 1 Sengested med Omhæng og Tæppe, 2 Stole og 1 Gardin.

I østre Gæstekammer: 1 Kakkellovn, 3 Stole og 2 Gardiner.

I Pigekamret: 6 Stole, 1 Bord og 1 Ur.

I Handelsbetjent Krag's Kammer):* 1 Kakkellovn, 1 Bord og 2 Stole.

I øverste Gæstekammer: 1 Kakkellovn, 1 Bord, 6 Stole, 1 Spejl og 2 Gardiner.

I Jomfruens Kammer: 1 Kakkellovn, 1 Bord, 2 Stole, 1 Spejl og 2 Gardiner.

I Gangen til Mælkekammeret: 1 Kakkellovn, 1 Skab, 1 Bord, 1 Stegvender og 1 Kaffemølle.

I Soveværelserne: 1 Kakkellovn, 1 Bord, 1 Spejl, 1 Hjørneskab, 6 Stole og 2 Gardiner (Niels Jacobsens Himmelseng var flyttet til Varde under hans Sygdom dér).

Sengeklæder og Dækketøj: 8 Senge med hver 3 Dyner, 3 lange Puder og 2 korte do., 7 Par Lagener, 3 sribede Duge med 18 Servietter, 1 Lærredsdug med 12 Servietter, 1 Lærredsdug med 12 Servietter, 2 Byggkorns Duge med 12 Servietter, 2 andre Duge med 12 Servietter, 12 Haandklæder, 12 Køkkenstykker og 6 Folkeduge.

Sølvtøjet havde Arvingerne selv beholdt.

Af Købesummen skulde der erlægges 1000 Rdl. rede Sølv kontant og 3200 Rdl. rede Sølv til førstkommende December Termin og Resten gennem længere Tid.

Frederik Abraham Kolvig er født i København 12. April 1784 som Søn af Thehandler Johan Christian Kolvig og Hustru Maria Elisabeth Krebs, boende i Klostergade Nr. 39. Han kom til Ribe og drev der en ikke ubetydelig Handel. Centret for al Storhandel var efterhaanden blevet samlet paa Fanø ved *Niels Jacobsens Foretagsomhed*, og *Kolvig*, der var en ung og driftig Mand, troede ved Købet af Krogaarden med den derværende privilegerede Handel paa en folkerig Ø med en velsitueret Sømandsstand, der havde mange Skibe i Søen, at finde et bedre og større Virkefelt for sine Fremtidsplaner. Om hans Virksomhed som Storkøbmand vil der blive skrevet under Handelens Historie. Desværre fik han ikke sine Planer realiseret, idet han ef-

*) Krag blev senere Købmand i Ribe.

ter at være kommet i økonomiske Vanskeligheder, hvad han dog var ved at rede sig ud af, omkom paa en Sejltur til Rømø i Forretningsanliggender 8. April 1819 ved, at Baaden kæntrede. De to andre i Baaden værende Folk blev reddet af en forbisejlende Baad. Kolvig kom ogsaa op i Baaden, men døde kort efter. Hans Lig blev bragt hjem og begravet. Han efterlod sig Hustru Anne Marie Jeang og 5 smaa Børn. Af disse blev Sønnen Carl Wilhelm Kolvig senere Ejer af Færgeriet og siden Postmester i Nordby (se 1. B. S. 325), og Sønnen Ludvig August Frederik Kolvig, Konsul, Købmand og Cikoriefabrikant i Ribe; han døde 10. August 1880. Begge de to Brødre drev i flere Aar Skibsrederi og Saltværk paa Fanø. (Konsul Kolvigs Hustru, Maria Margrethe født Noack døde 26. Februar 1903). En Datter af *Fr. Abr. Kolvig*, Emilie, blev 1844 gift med Skibsfører Hans Jensen Hansen i Hjerting; hun døde Aaret efter og ligger begravet paa Guldager Kirkegaard; de to andre Børn døde som ganske unge. Konsul Kolvig efterlod sig en Søn, *Fr. Kolvig*, der indtraadte 1870 i Store Nordiske Telegrafsekselskab og var i mange Aar ansat i Kina, Japan og Amerika; han døde sidstnævnte Sted 14. Marts 1929, 81 Aar gammel. Han efterlod sig en Søn, der bor i Maine, U. S.; en Datter af Konsulen, Sara Kolvig, blev første Gang gift med Styrmand Carl Th. Ternderup og anden Gang med Bogholder Adolph Schade. —

Ogsaa *Fr. Abraham Kolvig* fik som den betydelige Mand, han havde været, sit Eftermæle i Avisen (Ribe Stifts Avis) af poetiske Venner:

Fr. A. Kolvigs Død.

Intet glimrende Monument vil med gylden Indskrift forkynde Efterslægten, hvad du var, ingen kunstlede Lovtaler paa Sandhedens Bekostning af lejede Digtere skal vanhellige dit Minde. Ædle hensovede! Din Vandel var aaben, redelig og uden Bram, saaledes bør og dit Eftermæle være. Hvad du var som Ægtefælle, Fader og Ven, skal Vemods Taare med Sandhed tolke. Rolig gik du din ublide Skæbne imøde, der Slag i Slag ramte dig. Aldrig røbede dit muntre blide Aasyn den indre stille Kummer i dit Hjærte, den du bar saa ædel og saa stolt. Sorgfuld staar nu en elsket Hustru med dine kære Smaa tilbage, ved den Grav, der dækker dig; kun med den Trøst: vi ses igen. — Kun med det Haab: du høster Løn i Fredens skønne Land, den, du her forgæves søgte og aldrig fandt. Slumre nu trygt, salige hensovede! dybt skal dit Minde staa præget i din Vens Hjærte, der vidste at skatte det værd.

. t.

Ved Efterretningen om min inderlig elskede Ven, *Frederik Abraham Kolvigs Død.*

Saa er det sandt, at de blaalige Bølger
Bar dig til Gud udi vuggende Favn!
Saa er det sandt, at dig Grønsværet dølger.
Dølger! — o Gud, hvor jeg føler det Savn.

Roligt mit Hjerte! vel bristed dit Øje,
Der, o saa huldelig! lyste af Fred,
vel er det bristet, men ned fra det Høje
Svæver den venlige Aand om mit Fjed.

Hengangne Elskte, dit Minde mig følger!
— O, at min Taare ej væder den Mund —
Planter, I Venner, ved Vesterhavets Bølger,
Planter Cypresser i Aftenens Guld.

Græd ej, Marie! Du Korsdragerinde,
— Du har jo forhen følt Almagtens Haand. —
Løst fra de Sorger, som Jorden har inde,
Bor nu hos Gud den fredsalye Aand!

Derfra gaar Kraft; — thi din Frederik jo beder —
Kraft i dit Bryst fra Alvisdommens Væld,
Kraft til de ædle, som kjerligen freder
Nede paa Jorden om Brødrenes Held.

Vældigen dydsvoren Kæmpe sig hæver,
Stander og værner om dig og de smaa,
Mørket skal svinde, Guds Engle skal svæve
Trindt om din Fremtid mod vestlige Blaa!

Hengangne Elskte, dit Minde mig følger!
— O, at min Taare ej væder dit Muld —
Planter, I Venner, ved Vesterhavets Bølger,
Planter Cypresser i Aftenens Guld!

W.

Frederik Abraham Kolvigs Enke flyttede kort Tid efter Mandens Død tilbage til Ribe, hvor hun ernærede sig og sine Børn, med Undtagelse af Emilie, der blev opdraget hos Møller Anders Johansen i Nordby, ved Syning og ved at tage Elever paa Latin-skolen i Kost og Logi. Hun er senere atter kommen til Nordby, hvor hun 11. November 1836 holder Bryllup med Møller Hans Clemmensen af Henne Mølle og flytter da til Henne Møllegaard.

Hun ses at være død 8. November 1883, 89½ Aar, men jeg ved ikke hvor.

Efter *Fr. Abraham Kolvigs Død* maa Panthaveren, *Niels Jacobsens Søn, Købmand Jacob N. Jacobsen*, i Varde overtage Krogaarden, som han tilligemed Købmandshandelen drev derefter, idet han afhændede sin Forretning i Varde og flyttede tilbage til Fanø, men de gyldne Tider paa Fanø var forbi. De syv Aars Krig med England, der kostede Fanøboerne mange Skibe, som paa deres Sejlads til Norge med Levnedsmidler blev kapret af Englænderne, og Besætningerne bragt i Krigsfangenskab, havde ødelagt den gamle Velstand, der før var til Huse paa Øen. I de paafølgende 25 Aar efter Krigens Slutning var der idelig Tab af Skibe og Mandskab ved Forlis; der var til Tider ligefrem Nød tilstede i mange Familier. Dette fik ogsaa *Jacob N. Jacobsen* at føle; hans økonomiske Forfatning blev stadig ringere. I 1826 var han kommen i Restancer med Skatter og Afgifter og saa ingen Udveje til at faa disse betalt. Han forfatter da et Bønskrift til Kongen om Eftergivelse eller Nedsættelse af de skyldige Beløb, hvilken Ansøgning Stiftamtmanden medgiver følgende Erklæring:

„Det kan ikke nægtes, at der næppe er Spor tilbage af den Velstand, som for nogle Aar siden fandtes paa Fanø, og ligesom Velstanden og Skibsfarten er aftaget, saaledes er Supplikantens Næringsveje næsten aldeles tilintetgjort. Som en Følge heraf og tillige ved mislykkede Handelsforretninger er Supplikanten geraadet i formelig Armod, og ihvorvel han besidder skønne Ejendomme, tvivler jeg meget paa, at han staar til Redning.“

Under saa fortvivlede Forhold kunde *Jacobsen* ikke i Længden holde sin Virksomhed oven Vand, og den 21. November 1831 bliver Krogaarden med alle sine Tilliggender og Privilegier sat til Tvangsavktion og opraabt for 4300 Rdl., men intet Bud skete, heller ikke ved en paafølgende 2. Avktion. Ved 3. Avktion blev der paa Panthaveren *Jens Jacob Erschels**) Vegne af

*) *Jens Jacob Eschels* var oprindelig Skibsfører og født paa Føhr. Efter at have tjent en Kapital paa Søen, nedsatte han sig i Altona som Skibsmægler og Købmand. Han havde mange Forretningsforbindelser med Fanø-Skibsførere, hvem han gerne hjalp over økonomiske Vanskeligheder. Hans Sønner og Svigersønner fortsatte Forretningen, der tilsidst kun omfattede Kolonialvarer en gros. *Jens Jacob Eschels Sønner* har gjort Forretninger paa Danmark til op mod Aaret 1900. (Litt. *Jens Jacob Eschels, Lebensbeschreibung eines alten Seemannes, von ihm selbst beschreiben, Altona 1835*).

Prokurator Albinus i Varde budt 4000 Rdl., men 2. Panthaver, Herredsskriver Friis's Enke, begærede en 4 Avktion afholdt.

Jens Jacob Eschels bliver dog tilsidst Ejer af Krogaarden, som han samme Aar (1834) afhænder til Prokurator Albinus i Varde.

Jacob N. Jacobsen var gift med Margrethe Hedvig Kampmann, en Datter af Proprietær Kampmann*) paa Sneumgaard. De havde et eneste Barn, en Datter, der døde 1834 i sin Alders 17. Aar. Dette Slag har været tungt for de saa haardt prøvede Forældre. I Bekendtgørelsen om Datterens Død føjer Forældrene disse Ord: „Allerede tilforn længe at have været nedbøjet under Skæbnens tunge Slag, var dette vort Tab dog det største.“

Jacobsen blev Aaret efter Konsumsbetjent i Kallundborg, hvor han døde 1848. Hustruen døde i Stege 1852.

Prokurator Albinus er Ejer af Krogaarden til 1838, da Simon Johnsen af Varde faar Skøde paa den under Dato 1. Marts, og den 28. Februar 1839 udstedes Bevilling til ham paa Krohold m. v. Det hedder deri, at han alene og ingen anden maa til Nødtørftighed og for billig Betaling forsyne Nordby Sogns Indvaanere med fornødent Øl og Brændevin og med andre i sit Slags gode og forsvarlige Drikkevarer, som de for Betaling maatte begære mod deraf at svare en aarlig Afgift af 20 Rdl. og paa Vilkaar kun at brygge Øl til Værtshusholdets Fornødenhed, men ikke brænde Brændevin, da det, han deraf behøver, skal tages i nærmeste Købstad, ligesom ingen af Beboerne maa brænde Brændevin eller nogen Slags Drikkevarer at falholde, hvad enten samme til Bryllupper, Barselgilder eller andet Værtsskab skal bruges imod en Bøde af 10 Rdl. første Gang og siden dobbelt. Johnsen søgte og fik Bevilling (5. November 1840) til Anlæg af et Brændevinsbrænderi med et Mæskekar af 8 Td.s Indhold. Han anlagde et Saltværk og udvidede Handelen betydeligt. I 1855 havde han i sin Tjeneste (efter Mandtalslisterne) 1 Handelsbetjent, 2 Lærlinge, 1 Husjomfru, 1 Køkkenpige, 2 Tjenestepiger, 1 Gaardskarl, 1 Stalddreng, 1 Avlskarl, 1 Brænderikarl, 1 Karl paa Saltværket og 1 Brænderibestyrer. Alle disse Mennesker fik foruden Løn Kost og Logi. Desuden var der flere

Simon Johnsen.

*) Slægt se: N. Ø. Kampmann, *Slægten Kampmanns Stamtavle*. Kjøbenhavn 1884.

Krogaarden i Nordby omkring 1860.

løse Arbejdere ansat i Brænderiet og paa Saltværket. Hele sin store Virksomhed passede han med største Nøjagtighed og overvaagede personligt, at enhver af hans Folk udførte det dem betroede Arbejde. Han fik dog Tid til ogsaa at varetage Sognets Interesser, idet han i flere Aar var Medlem af Sogneforstanderskabet og Skolepatron (se 1. B. Side 131), var Strandingskommissionær, Forligsmægler og svensk-norsk Vicekonsul. I 1850 blev han Dannebrogsmænd.

Simon Johnsen døde 9. September 1855, knap 50 Aar. Han fik ogsaa sit Eftermæle paa Vers i „Ribe Stifts-Tidende (1. December 1855).

Se! udi Jordens Skød, i Gravens stille Gemme,
Der hviler nu en Mand, som vi sildigt glemme,
Du var os alle kær, Du bar et ædelt Hjærte,
Derfor Du savnes her med Længsel og med Smerte.

For kort Tid siden stod Du her med sunde Kræfter,
Vi anede kun lidt, vi skulde snart derefter
Bered dig en Grav udi de Dødes Have,
Og for vor fælles Ven med Vemod denne grave.

Men Gud, den gode Gud, han vilde dig bortdrage
 Fra Verdens Uro her, og hisset dig modtage.
 Ham blev Du elskelig, thi Du var hjertensgod,
 Det Minde Du hos os velsignet efterlod.

Ja, i din Bortgang nu saa haardt Du bliver savnet,
 Thi visseligen i Raad og Daad her gavned,
 Tjenstvillig, kærlig, god Du var imod din Næste,
 Og vilde altid det, som tjente ham til Bedste.

Bliv, Naadens milde Gud, hos dem, som er tilbage!
 At de i deres Sorg kan Trøstens Ord modtage,
 At styrkede i Tro paa Jesu Christi Lære
 De i Hengivenhed det store Tab maa bære.

Farvel, Du elskte Ven! Her bliver trist og øde,
 Og Haabet kun igen at samles med de Døde,
 Det er den søde Trøst, som kun os Lindring give,
 Og vort sukkende Bryst husvale og oplive.

Johnsen efterlod sig Hustru Anne, født Husted i Ringkøbing.

I April 1857 købte *Jens Korsholm Bork* fra Ringkøbing Krogaarden for 28000 Rdl. til Overtagelse 1. Oktober s. A. i Fortrøstning om, at Privilegiet paa Handel og Krøhold og det dertil knyttede Brændevinsbrænderi og Saltværk vilde blive ham meddelt af Avtoriteterne. De nævnte Privilegier var jo knyttet til Ejendommen „til evig Tid“, mod at alle følgende Ejere søgte Bevillingerne fornyede og svarede deraf flydende Fornyleses- og aarlige Afgifter. Der kunde ikke ved Ejerskifte paalægges nogen Indskrænkninger i Udøvelsen af de forskellige Næringsveje efter de i sin Tid af Kongen udstedte Bevillinger. Ikke desto mindre skete der det, da *Bork* havde overtaget Ejendommen m. v., at det for det første trak i Langdrag med Erholdelsen af Bevillingerne — uvist af hvilken Grund —. Først et Aar efter Købet fik han Bevillingerne paa at drive Brændevinsbrænderiet og Saltværket, men ikke Krohold og Handel; det sidste vilde Ministeriet ikke tilstaa ham „uden paa visse alternative Indskrænkninger“, og Handelen skulde derfor standses, indtil der om disse er kommen en Overenskomst i Stand. Herover beklager

J. K. Bork.

nogle Fanøboere sig i „Vestjydsk Avis“ for 17. Marts 1858, hvori det hedder: „Dette sidste Hverv (Forkyndelsen af Ministeriets Svar) blev naturligvis overdraget den lokale Øvrighed, Hr. Birkedommer Schönau, der med megen Smagfuldhed udførte det i Lørdags Aften Kl. henved 10 (Posten var ankommen imellem Kl. 4 og 5), idet han, uden i Forvejen at have meddelt Hr. Bork selv noget derom, for tvende Butiksdrenge bekendtgjorde Indenrigsministerens Resolution og dernæst ligeledes meddelte dens Indhold til det i Krostuen forsamlede Publikum, hvem han i Kongens Navn forbød at købe mere Brændevin. I denne sidste Henseende tror vi dog, at Hr. Birkedommerens Embedsiver har ført ham for vidt; thi Privilegiet til Krohold vil Regeringen dog næppe gøre Forsøg paa at fratage Krogaarden, og endnu har idetmindste ingen anden Tilladelse til Krohold i Nordby (hvilket det vilde være saare ønskeligt, om Hr. Birkedommeren erindrede sig for visse Aarsagers Skyld), ligesom ogsaa Privilegiet til at drive Brændevinsbrænderi medfører Ret til at sælge Brændevin. For Brændevin ville vi derfor ingen Nød have herovre, skønt ingen anden end Hr. Bork for Tiden har Ret til at sælge det; men et andet Spørgsmaal, som vi ville bede Øvrigheden godhedsfuldt at besvare, er: Hvor skulde vi stakkels Mennesker i Nordby paa Fanø faa en Flaske Vin eller Rum fra, hvis vi fik Lyst til at traktere os selv eller et Par gode Venner? Hvorfra skulle vi forsyne vore Skibe, der nu netop skulle i Farten, med de sædvanlige Nødvendighedsartikler, da vi dog ikke godt kunne lade Skibene stikke i Søen med et Forraad til Beløb af 5 Mk. 15 Sk., som er det højeste, hvorfor der rettelig kan kjøbes hos en Høker? . . . “

Birkedommer Schönau (hvis private Liv ikke var uangribeligt) følte sig i høj Grad fornærmet over Indholdet af denne Avisartikel, tilmed da han fra forskellige Sider som Følge af hans rigoristiske Optræden som Lovens Haandhæver blev mindet om dette hans private Liv. Som en Slags Hævn tager han sig for at undersøge Rækkeviden af samtlige paa Fanø værende Kroers og Gæstgiveriers Rettigheder som Beværtere. Hvorledes han da optraadte, vil ses af følgende Artikel i „Vestjydsk Avis“ for 21. April 1858:

Efter hvad vi erfarer, hersker der i denne Tid et ualmindeligt Røre paa Fanø, og Knejsævæsenet dersteds truer med, idetmindste for nogen Tid, at gaa sin totale Undergang imøde. Hr. P. Duysen, der i flere Aar uantastet,

skønt rigtignok ulovligt, har drevet et Slags Gæstgiveri, er pludselig bleven tiltalt for ulovligt Krohold; Hr. A. Johnsen, der har Privilegium paa Gæstgiveri for Rejsende, er ligeledes bleven tiltalt for ulovligt Krohold, fordi han — hvad der ligeledes er sket upaatalt i mange Aar — har tilladt sig ogsaa at beværte indfødte Fanøboere; endsige er Ejeren af Krogaarden, Konsul Bork, bleven tiltalt, fordi han, hvad der ligeledes upaatalt er sket i vel over hundrede Aar — har haft den utrolige Dristighed at skænke en Snaps eller „en Punsch“ for Sønderhøninger og andre fremmede Tilrejsende (sic.). Hvilke Tider vi dog leve i! — Selv det saa meget udskregne Monopol er blevet antastet; alting er i Forvirring; Isolationen, der allerede i Forvejen var følelig nok, bliver nu fuldstændig. Naar en Mand fra Sønderho gaar med en Mand fra Nordby og begge bliver enige om, at de trænger til en Hjertestyrkning, maa de skilles ad, naar de kommer til Kroen; den sidste gaar herind og faar sig en „Borks Aqvavit“, den anden vandrer videre til A. Johnsen og nyder sin københavnske Snaps. Afstanden er saa stor, at de to Venner ikke engang kunne række Hovederne ud af Vinduerne og sige Skaal til hinanden. Høkerne er ligeledes i Fortvivelse; den Ret, som ifølge Næringsloven enhver anden Høker i Landet har faaet fra den 1. April d. A. til at sælge Brændevin, kan ikke træde i Kraft paa Fanø, fordi det forbistrede Monopol endnu bestaar. Kort sagt: alt er i den grueligste Forvirring, og enhver, der ikke vil komme i Ulejlighed, maa stede gaa omkring med Afskrifter af de forskellige Monopoler, Privilegier, Høkerlove og Næringslove i Lommen, for at han — rigtignok ikke uden en Del Ulejlighed — kan komme paa det rene med, hvor han maa drikke sit Øl.

Spørge vi nu, hvo der er Skyld i al denne Hurlumhej, saa svarer vi uden Betænkning: Indenrigsministeriet, der allerede for et Aar siden kunde have tilvejebragt Orden i de forvirrede Forhold, hvis det — hvad der er det eneste rigtige og naturlige Udvej — havde tilbudt Hr. Bork at afløse Monopolet imod en passende Godtgørelse i Penge. Det er i og for sig en ubehagelig Sag at være monopoliseret, og Overholdelsen af de Rettigheder, Monopolet hjemler, medføre saa mange Ærgrelser og Trakasserier, at der neppe kan være nogen Tvivl om, at Hr. Bork med Glæde var gaaet ind paa et saadant rimeligt Tilbud; men at han uden et omstændigt Vederlag skulde renoncere paa uomtvistelig Ret, der, hvis den strengt overholdes, er af meget stor Værdi, det kan neppe nogen vente eller forlange.“

Hvorledes denne Storm endte, ved jeg ikke, men Bork fik sine Bevillinger i Orden efter de gamle Privilegier. Alt det skete gav dog Stødet til, at det forældede Handelsprivilegium blev afløst. Herom og om Borks øvrige Virksomheder senere under Handelens Historie. Handelen afstod han 1867 til Købmand C. Godtfredsen. Krogaarden solgte han ved Avktion 25. Februar 1887 til Birkefuldmægtig Jens N. Svarrer for 12.000 Kr. og Udbygningerne til Avlsbruger Th. Jacobsen for 3200 Kr.

J. K. Bork døde 1890, 64 Aar.

Svarrer solgte Krogaarden 1891 for 25.000 Kr., altsaa over

J. N. Svarrer.

N. J. Bech.

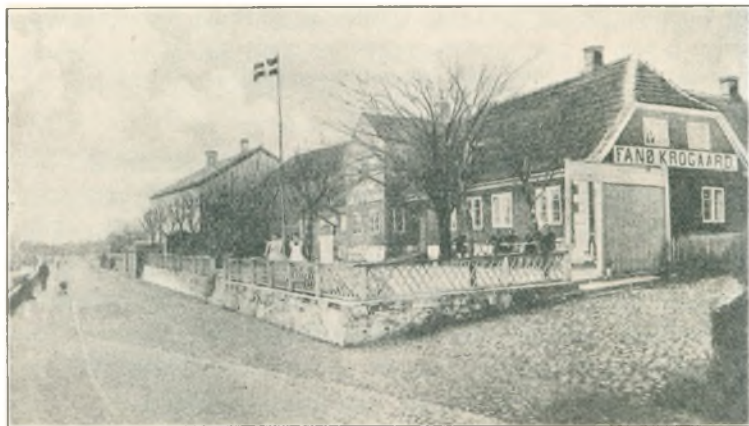

J. P. Nielsen.

det dobbelte af, hvad han selv havde givet for den, til et Konsortium bestaaende af Muremestrene *Anders Jensen* og *P. P. Stærk*, Esbjerg, og Købmand *H. N. Svarrer*, Nordby; siden blev der handlet adskillige Gange med den, til *Nis Jørgensen Bech* i 1904 erhvervede sig den for 18.300 Kr. af Partikulier *C. N. Degn. Bech*, der var født i Sønder-Farup, døde 23. April 1923, 68 Aar. Efter ham overtog *J. P. Nielsen* Kroen (1920). Han var født i Næsbjerg Mølle ved Løgstør, døde 2. Avgust 1931.

Hans Enke, *Fru Sara Nielsen*, fortsætter Driften af Kroen.

I Kroerne i Nordby og i Sønderho holdtes forskellige inden- og udenlandske Aviser, særlig saadanne, der indeholdt Skibs- efterretninger. Hver Dag efter Postens Ankomst samledes de hjemmевærende Skippere i Kroen for at studere Aviserne. Ved denne Lejlighed trakterede hver især en Kaffepunch (til 10 Øre) paa sig selv. Omgangsdrikkeri eller Svir fandt ikke Sted. Ved

Fanø Krogaard, som den nu er.

Hotel Nordby.

Hjemkomsten fra Farten om Efteraaret — ogsaa ved andre Lejligheder — lagdes Penge i en i Krostuen ophængt Bøsse til Fatige. (Se 1. B. S. 221).

Foruden i Fanø Krogaard og Færgegaarden (se 1. B. S. 423) har der siden 1862 været drevet Restavration i Hotel Nordby. Allerede i 1853 søgte daværende Saltraffinadør *Peter Duysen* om Bevilling til at drive Hotel i Nordby med Restavration, Billard og Bageri og fik hertil Sogneforstanderskabets Anbefaling, men Bevillingen blev ikke givet.

I 1857 indgiver han paany Ansøgning om Bevilling til Opførelse og Drift af et Hotel ledsaget af anbefalende Erklæringer fra Pastor Biering og Doktor Lorck samt følgende Erklæring fra Sogneforstanderskabet:

„Pluraliteten (5) af Sogneforstanderskabets Medlemmer anbefaler Ansøgningen til Bønhørelse dog under den Forudsætning, at Bevillingen, om den meddeles, kommer til at indeholde det Forbehold, at det kun tillades Supplikanten at udskænke Drikkevarer umiddelbart efter og i Forbindelse med Spisning. Minoriteten (3) af Medlemmerne fandt ikke at kunne anbefale Ansøgningen.“

Heller ikke denne Gang blev *Duysen* til-

A. N. Ankersen.

delt Bevilling. Først efter en tredje Ansøgning opnaaede han 30. April 1862 at faa Bevilling til Gæstgiveri og Krohold, og opførte da til dette Brug en smuk Bygning ved Havnen, der fik Navnet *Duysens Hotel*. Det havde et Taarn, hvorfra havdes en vid Udsigt; det er nu nedbrudt (ca. 1915).

Duysens Enke solgte Hotellet i 1873 til Skibsfører *Anker N. Ankersen* for 6.875 Rdl. Det fik nu Navnet „Ankersens Hotel“.

Ankersen, der døde 13. November 1904, 65 Aar, drev Hotellet i mange Aar. Siden har det været i mange Hænder. *Sonnich Thomsen* af Sønderho drev det i nogle Aar efter at have afhændet Sønderho Kro (se dér). Han bortbyttede Hotellet med en Ejendom ved Skive; her døde han for et Par Aar siden.

For Tiden drives Hotellet af Kristian Nielsen, født i Thorum i Salling den 21. Maj 1879.

I de senere Aar hed Hotellet „Hotel Nordby“ eller „Badehotellet“.

b. Sønderho Kro.

I forrige Tider, forinden de privilegerede Kroer opstod (i Ribe Amt i Slutningen af det 17. Aarhundrede), fandtes der ved Overfartsstederne ved Aaerne og Strandkanterne saakaldte *Herberger*; det var kendte Steder, hvor rejsende Folk kunde tage ind, spise deres medbragte Mad, gøre Ophold, naar Storm og Højvande umuliggjorde Færdselen over Aaerne eller Farvandene samt overnatte. Saadanne Herberger var i det 17. Aarhundrede kendte ved Aalbæk (over Sneumaa) og Janderup (over Varde Aa), ligeledes i Sønderho. Det vides, at de bedre stillede af Ripenserne, der i et eller andet Ærinde var i Sønderho, tog ind til Præsterne dér. Af nogle Retssager fra Præsterne Struchs og Engelstofts Tid i 1680erne og 90erne ses dette at være Tilfældet. En enkelt Gang har Pastor Engelstoft huset saa mange Ripensere, at de maatte placeres to i hver Seng. Blandt dem, han saaledes har huset, findes bekendte Navne som Vandal, Baggesen, Fridsch o. fl. Almindelig jævne Folk tog ind hos Strandfoged *Niels Hansen* i Sønderho, hos hvem de blev godt beværtet, efter hvad der er oplyst i et Retsmøde engang. Han fik deraf Navnet *Niels Hansen Kroermand* og blev Stamfader til Slægten Kromann paa Fanø. Han er saaledes min Tip=Tip=Tip=Tip=Oldefar. Han døde 3. Februar 1727, 79 Aar gammel.

I Kroholder af Nordby Peder Gallesens Fæstebrev af 26. November 1682 omtales, at de paa Sønderho boende skal respektere „*Hans Thomsen af Ribe hans Fæstebrev*“ med Hensyn til Indkøb af Drikkevarer og Kroeri. Dette kunde tyde paa, at nævnte *Hans Thomsen* har haft Bevilling paa Kro i Sønderho; dette er dog næppe Tilfældet, i hvert Fald har han ikke benyttet sig af sin Bevilling med mindre, hvad der er mest rimeligt, denne kun har været gældende i Fisketiden ved Stranden, da Ripenserne drev deres Fiskeri derfra (se 1. B. Side 15).

Niels Hansen omtales ogsaa mange Steder i Tingbøgerne som *Kroermand* i Sønderho og efter 1685 som *tidligere Kroermand* paa Sønderho; trods den sidste Betegnelse vedblev han dog længe med at herbergere Rejsende efter at nedennævnte *Engelstoft* fik Privilegium paa Kroen, hvad denne ofte melder ham for. *Niels Hansen* paastaar dog hver Gang, at han kun herbergerer de Rejsende med Nattelogi; Spisevarer fører de selv med, og Drikkevarer beværter han dem aldrig med. Det sidste tvivler *Engelstoft* paa, og engang sender han sin ofte betroede Mand i lignende *Ærinder* *Hans Chr. Spangsberg* af Strandby til Sønderho for nærmere at undersøge Forholdet.

Det første kendte Privilegium paa Krohold i Sønderho udstedes 1685 til Stiftamtmandens Fuldmægtig *Oluf Christian Engelstoft* og lyder saaledes:

Fæstebrev til Oluf Christian Engelstoft paa Sønderho Kro.

Jeg von Speckhan o. s. v. gør vitterligt ... og det saaledes, at bem. *Oluf Christian* og hans Hustru *Margrethe Klyne* herefter deres Levetid maa og skal alene, og ingen anden, være tilladt at forskaffe og forsyne Sønderho Sogns Indbyggere med foruden Øl og Brændevin og al anden Slags Drik, som de for Betaling behøver og begære kunde og det af saa gode Varer og Pris, som forsvarligt kan være, og derimod være forpligtet aarlig i rette Tid at betale 2 Rdl. til hvilken Ende Sønderho Indbyggere alvorlig befales sig ikke at understaa eller tilfordriste Øl, Brændevin eller nogen anden Drik paa andre Steder, hvor det end være kan, at købe eller lade hente og til Landet føre end fra *Oluf Christian* og hans Hustru alene, det være sig enten det ved Krohold skal udsælges eller til Bryllup eller andet Værtsskab bruges, saa skal ej heller nogen være tilladt Brændevin selv at brænde, saafremt Brændevinskedlerne ikke skulle være forbrudt. — Befindes nogen at understaa sig imod dette Fæstebrev at handle, skal de, foruden at Varerne konfiskeres, give til hans kgl. Majestæts Kasse 5 Rdl. og siden dobbelt op, og om nogen saadanne ikke skulde have de Midler, da at straffes paa Kroppen som vedbør, deslige skal og de, som enten antræffes eller lovlige overbevises med deres Baade i saa Maade nogen Slags Drik til Landet at overføre, som ej

hos *Oluf Christian* og hans Hustru i Ribe bekommet er, lige Straf og Bøde være undergivet, hvorefter de Vedkommende sig kunne vide at rette.

Ribe, den 20. April 1685.

von *Speckhan*.

Paa dette Fæstebrev og denne Bevilling søgte og fik *Engelstoft* kongelig Konfirmation 1689. Samtidig søgte han om Privilegium paa Opførelse af en Kro i Jerne, Boldesager eller Strandby. Paa denne Ansøgning gav Stiftamtmanden 5. Oktober følgende Erklæring: „Saasom det for de Rejsende kunde være helt gavnligt, at en Kro paa Landevejen imellem Ribe og Hjerting blev holden . . . og Supplikanten sidder med 8 smaa uopdragne Børn“ vil Kongen bevise ham en sær stor kgl. Naade at bønshøre ham.

Bevillingen blev given, og som bekendt kom Kroen til at ligge i Strandby, hvor *Engelstoft* mente, der var gode Betingelser for dens Trivsel, da her fandtes Overfart Sted til Fanø. Denne Kro overgik siden til Datteren Anna, gift med Prokurator Jon Seerup. (Blev 1726 Birkedommer i Hunderup Birk). Senere fik *Engelstoft* ogsaa Privilegium paa Kroerne i Gredstedbro og Hjerting; de overgik senere tillige med Kroen i Sønderho til Datteren *Otte Sophie*. Samtlige sine Privilegier paa Kroerne lod *Engelstoft* tinglæse ved Fanø Birketing 11. September 1700.

Forbudet mod at købe Brændevin andre Steder end i Sønderho Kro blev ikke respekteret af Sønderhoningerne. I 1695 maatte Simon Svendsen bøde 5 Rdl. „formedelst indført Brændevin imod Kroholderens naadigst givne Frihed“.

I Januar Maaned 1696, den Maaned, hvori de fleste Bryllupper og andre Gilder paa Fanø i forrige Tider almindelig holdtes, var Vinteren saa haard, at der kunde køres over Isen fra Fanø til Fastlandet. Dette benyttede to Mand sig af fra Sønderho, Niels Nielsen og Thomas Nielsen. Deres Juleøl og Brændevin var sluppen for tidlig op. De kørte da en Dag over Isen til Ribe og købte hos *Oluf Chr. Engelstoft* 2 Tønder Øl og vilde ogsaa have 2 Kander Brændevin hos ham; det sidste nægtede han dem, idet han lod dem vide, at Brændevin skulde de købe hjemme hos Kromanden i Sønderho „og ikke hos ham eller noget andet Sted i Ribe, med mindre de vilde udsætte sig for stor Ubehagelighed.“ De kunde dog ikke dy sig, men gik ud i Byen og købte 2 Kander Brændevin, som blev skjult i Vognen. Da de skulde ud af Byporten, opdagede Portvagten, at der var Brændevin i Vog-

nen og vilde konfiskere den. I deres Nød og Angst for at miste den kære Brændevin og af Frygt for yderligere at betale Bøde, vendte de tilbage til Oluf Christian og bekendte, hvad de havde gjort. „De gik lige ind i Dørnset til ham og beklagede sig over ikke at maatte komme ud af Porten for Portneren, for medelst de havde Brændevin med, bad derhos indstændigt be- meldte Sr. Oluf Christian vilde hjælpe dem til Rette for denne Gang.“ Dette kunde han ikke, „men kunde de selv akkordere med Portneren, skulde han dermed være tilfreds og for denne Gang ikke bringe dem i Fortrød.“ Det lykkedes dem „at ak- kordere“ (vel nærmest bestikke) Portneren, hedder det i Ting- bogen.

Ved Hjemkomsten til Sønderho opdagede Kromanden, at de havde købt Øl og Brændevin i Ribe, og han meldte dem der- for til Birkedommeren.

Niels Nielsen bekendte endvidere ved samme Lejlighed, at han i afvigte Sommer havde købt 10 Kander Brændevin i en Bimpel af Jep Nielsen i Kirkeby og betalt ham 33 Lybsskillinger for Kanden deraf, men ellers havde han ikke mere paa sin Sam- vittighed i den Retning. Han havde ganske vist en Gang senere faaet anholdt noget Brændevin ved Byporten i Ribe, men det var noget, der var leveret ham for at afleveres til en Pige ved Farup Kirkeby, hvor hun holdt Kro for Jep Nielsen og altsaa havde Ret til at indkøbe Brændevin i Ribe. De blev dog begge idømt Bøder.

Hvem der har bestyret Kroen i Sønderho for *Engelstoft* i Aarene indtil 1719 vides ikke. Fra 1. Maj 1719 bliver Krohold- ningen bortforpagtet til *Jes Bonnesen*, med hvem der oprettes følgende Kontrakt:

„Kendes jeg underskrevne *Jes Bonnesen*, at som *Madame*, sal. *Engels- toft* af Bryndum, til mig udi 3 Aar fra førstkommende første Maj 1719 til Aarsdagen Anno 1722 haver overdraget og forpagtet den Kroholdning til- ligemed det store Hus og det Stykke Jord i Bjergesleje i Sønderho Sogn, som hun er allernaadigst medbenaadet og i Fæste haver for en aarlig Afgift 40 Rigsdaler, og det at betale udi tvende Terminer, den ene Halvpart til Mik- kelsdag og den anden til Philippe Jacobi Dag aarlig og rigtig at betale og desforuden udi Ribe Amtsstue 2 Rdl. af samme Kro til aarlig Afgift og ellers i samme Aar at betale alle ordinære og ekstraordinære Paabud og Skatter, som deraf bør at betales, antager saa jeg fornævnte Kroholdning med Huset og det Stykke Jord udi Bjergesleje til førstkommende Philippe Jacobi Dag 1719 og maa gøre mig det udi samme 3 Aar til Aarsdagen 1722 nyttig, som

jeg bedst ved og kan efter kgl. Maj. Lov og Forordningers Tilladelse og hendes Fæstebrevs Indhold erbyder mig da desforuden og lover samme Hus, som bestaar af 12 Fag ved forsvarlig Magt og Lige og levere det fra mig ved Syn, ligesom det mig ved Syn bliver leveret, dog ikke dermed ment én eller anden stor Brøstfældighed, som Huset ved Stormvinde eller udi anden Maade kunde tilføjes, hvilket da er for Madam Engelstofts egen Regning, saasom jeg alene holder Huset vedlige med fornøden Smaareparationer paa Tag, Vægge samt Vinduer og Døre, og ikke i min Tid lader det forfalde eller spolere, men i den Stand jeg det annammer igen at levere, og naar velbemeldte Madame lader først Krohusets Stolper overtjære, lover jeg siden hvert Aar, medens jeg det haver, at bekoste en Fjerding Tjære derpaa.

Overalt lover jeg for mig og mine Arvinger alle for én og én for alle paa ærlig Tro og Love ej alene forbemeldte 40 Rdl. til ovennævnte Terminer til Madame, sal. Engelstofts, aarlig og rigtig at betale, men endog at holde bemeldte Kro paa Sønderho saa forsvarlig og tilbørlig at ej klages kan i nogen Maade.

Datum Brøndum Præstegaard, 15. December 1718.

Jes Bonnesen.

Jes Bonnesen forfølger ogsaa de formastelige, der ikke køber deres Drikkevarer hos ham. Kort efter hans Overtagelse af Kroen melder han Fiskerne Søren Madsen og Hans Mortensen Uldal. De havde samme Aar ladet en Fiskebaad bygge, hvilket Arbejde udførtes af Skibsbyggerne Hans Knudsen og Niels Jesen. Da Baaden skulde sættes i Vandet, hvilket altid var forbunden med Festligheder og stort Forbrug af Drikkevarer, forbrugtes ogsaa ved denne Lejlighed et Kvantum Brændevin, som ikke var købt hos *Jes Bonnesen*, men i Ribe. Da han opdagede dette, lod han de nævnte Mænd indstævne „for Spørgsmaal at tilsvare saa og at give tilkende, hvad Rettighed, I kan have, Brændevin her til Landet at føre, og samme videre til eders Brug at utdappe, som er tvært imod hans kgl. Majestæts allernaadigst givne Privilegier og mig *Jes Bonnesen* til største Ruin og Skade udi mine Rettigheder og retmæssige Forpagtning . . . saa jeg derefter en lovlig Dom til Afskaffelse agter at erhverve“ hedder det i Stævningen. Da Sagen kom for Retten, blev den dog forliget.

Kroholdet har ikke kunnet give *Jes Bonnesen* et Udkomme. Afgiften til Kongens Kasse, 2 Rdl., dørjer han med at faa betalt, og i 1720 ser han sig slet ikke i Stand til at udrede et Beløb af 2 Rdl., han var sat til at svare til Krigsstyren. Stiftamtmanden bemærker om ham paa Skatlisten: „Har aldeles ingen Midler, og Væringerne (Ejendommen) er ikke saaledes, at han deraf kan have nødtørftig Underholdning.“ Han faar derfor ogsaa Skat-

ten eftergivet. I 1721 er han kommen i Restance med Afgiften til Anna sal. *Engelstofts*, hvorfor hun udtager Stævning mod ham dat. Hjerting 9. Juli til Betaling af Beløbet, hvilket han da faar betalt.

Da Lejemaalet med *Jes Bonnesen* 1722 er udløbet, bliver det ikke fornyet.

Kroretighederne er nu overgaaet til *Oluf Christian Engelsestofts* Datter *Otte Sophie*. I hvilken Ejendom Kroen hidtil har været til Huse, vides ikke. I 1722 fæster *Otte Sophie*, da boende i Hjerting, „et Hussted og Byggeplads paa Sønderho, som hendes salig Moder af Anders Nielsen Michelsen afkøbt haver, beliggende syd for Niels Hansen Kroermands Hus og øst for Anthonis Nielsens Hus, hvorpaa hun af ny har opført et Hus . .“

Dette Hus er det samme, som endnu benyttes til Kro.

Kroen bliver nu bestyret af *Peder Hansen Brinch*, forhen Mølleribestyrer paa Nordby Mølle.*)

Peder Hansen Brinch er ikke saa snart bleven Kroforpagter, før han ser sig nødsaget til at hævde sine Rettigheder som saadan overfor adskillige Overtrædere.

I Februar 1724 er der Barselgilde hos Anders Hansen og Mikkel Johansen, hvor det begge Steder var gaaet lystigt til med stort Forbrug af stærkt Øl og Brændevin til hen paa Morgensstunden. Da *Brinch* erfarer dette, og da han véd, at Drikkevarerne ikke er købt hos ham, lader han de to Mænd indstævne for Retten. Her tilstod Anders Hansen, „at hans Kones Slægt i Gredsted havde foræret ham 3½ Pindkrus (7 Pægle) Brændevin, og mere havde han ej brugt til hans Barsel og formoder, at dette lidet Kvantum ej skulde præjudicere Citanten i hans Pri-

*) I Begyndelsen af det 18. Aarhundrede ankommer til Vestjylland 3 Brødre fra Møgeltonderegnen: Anders Hansen Brink bliver Møller i Varde (død ca. 1724) og Stamfader til den dér omkring boende Slægt Brink, hvorfra en Gren ved Jordemoder Anne Cathrine Sørensdatter kom til Sønderho og indgiftet i Slægten Kromann (se I. B. Side 396), en Gren ved Niels Sørensen (Brink) (død 1829) kom til Nordby og blev Stamfader til Slægten Brinck dér, en anden Gren ved Søsteren Rebecca Sørensdatter (død 1865) kom ligeledes til Nordby og ved Giftermaal med Abraham Lorentzen Stammoder til Slægten Abrahamsen. Den anden af de 3 Brødre blev Møller i Alslev (død 1752). Den 3. Broder blev som anført Kromand i Sønderho og Stamfader til Slægten Brinch dér, hvis Efterkommere bl. a. er indgiftet i Slægterne Sonnichsen, Jerne og Harreby i Sønderho og Enné i Nordby. — Man lægge Mærke til de tre Bogstaveringer, Slægten benytter: Brink i Varde, Brinck i Nordby og Brinch i Sønderho.

vilegier, saasom den var ham foræret. — Mikkell Johansen fremkom og tilstod, at han ej havde købt noget i Ribe foruden at have købt en Pindkrus Brændevin af Citanten før Julehellig.“ Han havde ganskes vist købt $\frac{1}{2}$ Kande i Ribe 3 Uger før Julehellig, men den havde han brugt undervejs i sin Baad hjem. Herpaa svarede *Brinch*: „Det synes noget urimeligt, at nogen i denne Tid skulde bortgive Brændevin, uden de derfor faar Penge eller anden fuldt Vederlag, og da tilmed en Bondemand ikke har Lov eller Frihed at brænde Brændevin eller sælge den, kan man deraf slutte, at det er den bare Undskyldning og Udflugter til at besmykke hans Sag med. Hvad Mikkell angaar, er det dog vitterligt, at han til sin Barsel har brugt Brændevin. De 3 Pindkrus Brændevin, han tilstaar at have købt, har saamænd forlængst været fortæret og intet deraf gemt til Barselgildet. — De burde have købt det hos ham som privilegeret Værtshusholder, hvor de og kunde faa forsvarlig Vare, lovligt Maal, billig Pris og Kredit om forlangtes.“ Efter nogen Diskussion faar Birke-dommeren dog Parterne forligte. De indstævnte lover for Fremtiden at købe deres Brændevin i Kroen hos *Brinch*.

I 1728 køber *Brinch* Krogaarden af *Otte Sophie*, men forpagter Bevillingen for 25 Rdl. aarlig. Afgiften til Kongen er 5 Rdl. aarlig, men forhøjes efterhaanden til 18 Rdl.

I en Indberetning, som Stiftamtmanden afgiver om Kroerne i Amtet 11. Januar 1735, skriver han om Sønderho Kro: „Denne Kro er uden de 2 Mil fra Ribe og er fornøden saavel for Landets Indbyggere til deres Fiskeri som for fremmede Rejsende. Bemeldte Kroholder har stedse selv brygget Øl og brændt det nødvendige Brændevin, hvilken Frihed Kroen og fremdeles maa forundes, thi det er umuligt, at Beboerne om Sommeren i Varmén og om Vinteren formedelst Frostvejr, Storm og Uvejr kan lade denne hente fra Ribe, som er 3 Mile til Vands.“ —

† *P. H. Brinch* døde 13. November 1743.

Nu søgte Beboerne i Sønderho ved *Sonnich Jensen Møller* og *Niels Madsen* ved en Ansøgning af 6. December s. A. at erhverve sig Krobevillingen. Rentekammeret forlangte 18 Rdl. aarlig og 20 Rdl. i Indfæstning, og hvis Enken ikke faar saa meget tilovers ved Salget af Kroen, at hun deraf kan leve, skal Supplikanterne aarlig give hende noget, saa hun deraf med sine mange Børn kan leve. Herpaa indgaar de, og i Skrivelse af 21. Februar 1744 ansøger Stiftamtmand *Gabel* om, „at det aller-

naadigst maatte behage hans Majestæt Kongen at lade Sognefogden Sonnich Jensen Møller meddele Privilegium paa de Konditioner, at dette Kroeri saaledes fremdeles uden videre Indfæstning eller Privilegium derom at søge maatte tilhøre fornævnte Sønderho Sogns Beboere og de selv antage en Kroholder, som samme kunde forestaa, da siden det ikke er venteligt nogen anden af dette Kroeri kan taale at svare saa høj Afgift til Deres kgl. Maj.s Kasse. Saa indstilles derfor til Deres Ekscellencer og højtærede Herrers behagelige Godtbefindende, om de ikke Kroholderiet paa disse Vilkaar maa blive overladt eller og samme ved offentlig Avktion til de Højtbydende skal bortforpagte; i øvrigt angaaende afgangne *Peder Brinchs* Enkes Konservation ved dette Kroeri, da siden hendes Tilstand er saa slet, at hendes ved Skifteretten indfundne Kreditorer ikke nær for deres Fordringer kan ske Fornøjelse, saa formaar hun derfor ikke enten at betale den aarlige Afgift af dette Kroeri mindre at svare noget til Indfæstning deraf; men saafremt Kroeriet paa foranførte Konditioner til Sognets Beboere bliver overladt, saa forsikrer de at forsørge hende og umyndige Børn derved det længst muligt er . . . “

Sagen gaar dog ikke i Orden paa dette Grundlag; thi 28. April 1744 bliver Kroprivilegiet sat til Avktion paa Ribe Raadhus. Paa denne bliver *Peder H. Brinchs* Søn *Søren Pedersen Brinch* højtbydende mod en aarlig Afgift af 6 Rdl. og 20 Rdl. i Indfæstning eller ogsaa uden Indfæstningspenge 8 Rdl. aarlig Afgift. Stiftamtmanden indstiller til Kongen, at han faar Privilegiet paa et af de nævnte Tilbud „udi hans Livstid, hvorved hans Moder og Sødskende ventelig og kan blive forsørgt.“

Tilbudet bliver ikke approberet, men Stiftamtmanden bliver anmodet om at forsøge at fremskaffe et højere Bud underhaanden, hvad dog ikke lykkes, „ thi formedelst den slette Tilstand, forrige Kroholder *Peder Brinch* har efterladt sig, vil ingen gerne sig dér som Kroholder nedsætte og til saadan Afgift, som forhen er svaret, og naar forrige Kroholder fra 1742 har betalt 18 Rdl. aarlig og 20 Rdl. Indfæste, da er han dertil alene bleven neseseite(?) paa det han ikke ellers som i mange Aar, mens *Otte Sophie Engelstoft* levede, havde beboet Kroen, nu i hans Alderdom med Hustru og mange umyndige Børn skulde gaa derfra som ventelig vilde have foraarsaget ham hans Kreditors Anstrengelse og yderste Ruin, hvilket jeg 24. Juli 1742 har givet

mig den Ære at tilmelde Deres Ekscellencer og højtærede Herrer. Og som det saaledes ikke er mig muligt at udbringe Afgiften af dette Kroeri højere end ved den derover holdte Avktion sket er, saa . . . behager at forestille hans kgl. Maj. det af *Søren Pedersen Brinch* gjorte Bud til Approbation . . .“

Rentekammeret faar ham dog til at indgaa paa en Afgift af 10 Rdl. uden Indfæste i de første tre Aar.

I Aaret 1757 har *Søren P. Brinch* gjort betydelig Bekostning ved ny Opbyggelse paa sit Krohus, som han ikke formener vil kunne udkomme ved Salg af Kroen efter hans Død, hvis det skulde ske, at en anden fik Bevilling paa Kroholdet og lod opføre en Bygning dertil. Han andrager derfor om, at hans Krohus bestandig maa være og forblive en Kro i Lighed med den Bevilling, der er tildelt Kroholderen i Nordby.

Paa dette Andragende til Rentekammeret erklærer Stiftamtmand von Holstein, at han næppe kan betale mere til Kongens Kasse for den udvidede Privilegium „i Henseende til, at Sønderho Sogn kun er lille, hvis Indbyggere, hvoraf den formentlig skulle have Næringen, desaaarsag den meste Tid af Aaret maa søge deres Brød og Næring paa Vandet og kun en 3 Mdrs. Tid i Vinteren er hjemme, da der ellers ingen Passage af Fremmede dér falder, saa der ingen Proportion er imellem Næringen til dette og Kroholderiet i Nordby, der er af langt større Betydelighed“

Det er mig dernæst og bevist, at Supplikanten *Søren P. Brinch* med stor Bekostning har ladet opbygge og indrette et meget bekvemt Værtshusholdersted saavel for Beboerne som for Fremmede, der maatte ankomme; skulde nu nogen anden efter hans Død nyde Bevilling paa Krohold, maatte hans Hustru og Arvinger nødes til samme at sælge og det med stor Skade. . . . Han kan ikke erklære sig til højere Afgift, men tilbyder at give en Gang for alle en Kjendelse af 20 Rdl. til hans Maj.s Kasse . . .“

Stiftamtmanden indstiller da, at det ansøgte bevilges, men Rentekammeret afslaar.

I 1771 gentager *Søren Pedersen Brinch* sit Andragende om at faa Kroholdet perpetueret til hans iboende Ejendom. Stiftamtmanden anbefaler igen Andragendet paa det bedste i Skrivelse af 25. Januar til Rentekammeret: „Kroen er i saa fuldkommen Stand til at logere de dér til Øen kommende Rejsende, som behøves; det er og sandt, at der paa Øen (Sønderho) ikke findes

noget Hus, som dertil er saa bekvemt indrettet som dette og er det rimeligt, at *Søren Brinch* eller hans Arvinger ville have liden Nytte af de paa Huset med Staldrum og Indretninger anvendt Bekostning, om Kroholdet efter hans Død blev taget fra Stedet“, men heller ikke denne gang fik han Held med sig, da Resultatet var et Afslag. Han faar dog ved kgl. Resolution af 23. Februar samme Aar bevilget, at hans Søn *Peder Sørensen Brinch* efter ham, naar han ved Døden er afgaaet, maa overtage Kroen. Hans Hustru *Kjerstine Lauridsdatter*, Datter af Købmand *Laurids Madsen Bech* og Hustru *Else Andersdatter* i Ribe døde 15. Februar 1771 og nævnte Søn *Peder Sørensen Brinch*, der er noget svagelig, faar da foruden sin Mødrenearv 533 Rdl. skænket af Faderen følgende Genstande: 1 Par Guld-lænkede Ærme-knapper af kinesisk Arbejde, 1 Krus med Sølvlaag, hvorpaa findes disse Bogstaver S. N. S. og E. A. D. 1747, 6 Sølvspiseskeer vg. 20 Lod, 1 Sølvstob, hvorpaa findes Bogstaverne S. N. S. og E. A. D. 1747, 1 liden Sølvskaal mrk. *Stephen Jansen* og *Johan Friederich Petersen* 1764, tvende Senge med behøvende Dyner, Puder, Lagener og Pudevaar tilligemed et Par fine hvide Hørgarns udsyede Pudevaar af hans sal. Moders til Værdi 50 Rdl., det i Storstuen staaende Chatol med Skab, saa og Stueuret og de 6 i samme Stue værende Skilderier.

Da Sønnen bliver mere og mere svagelig og tilsidst helt sindsygt, finder *Søren Brinch* det raadeligst, at Bevillingen bliver sikret hans anden Hustru, *Anne Margrethe Rasch*, Datter af Sogndegn *Jens Rasch* i Nordby og opnaar dette ved kgl. Resolution af 9. April 1785, i hvilken det hedder, at *Anne Margrethe Rasch* maa efter hendes bemeldte Mands Død i Stedet for Sønnen *Peder Sørensen Brinch* fremdeles holde det benævnte hendes Mand ved Vores Konfirmationsbevilling af 13. Januar 1767 forundte Værtshus i Sønderho og Indbyggerne saavelsom Fremmede sammesteds med fornødne Spise- og Drikkevarer til Nødtørftighed betjene og for en billig Betaling betjene imod derefter at svare til Vores Kasse i aarlig Afgift 8 Rigsdaler, som i rette Tid erlægges samt med Vilkaar, at Værtshusholderen dér paa Stedet vel maa brygge Øl til Gæstgiveriets Fornødenhed, men skal derimod være aldeles forbuden at brænde Brændevin saasom, hvad deraf behøves og falbydes skal tages fra nærmeste Købstad. Iøvrigt haver han og efterkommende Ejere stedse at holde dette Værtshus i forsvarlig Stand vedlige og dermed i alle

Maader rette sig efter Loven og de om Krohold paa Landet allerede udgivne eller herefter udkommende Anordninger, saa at samme ikke til nogen Fylder eller Tidsspilde for Landets Indbyggere eller andre misbruges, saafremt dette Privilegium ikke derved skal være forbrudt og aldeles ophævet. Ligesom og de efter forbemeldte *Søren Pedersen Brinchs* Hustru, *Anne Margrethe Rasch* de følgende Ejere, saa snart de kommer i Besiddelse af Kroholdet, skulle være pligtige at søge denne Vores allernaadigste Bevilling hver for sig fornyet, saafremt de agte samme fremdeles at nyde.“

Søren Pedersen Brinch døde 29. Oktober 1805, 84 Aar gammel. Han var tillige Strand- og Sognefoged. Han havde haft ialt 16 Børn, hvoraf 9 døde som smaa eller ugifte i en ung Alder. Ved hans Død bliver Boet opgjort. Krohuset 14 Fag med 1½ Fag Kvist, med 2 Jernbilæggerskakkelovne med Messingknapper og et 14 Fags Udhus vurderes til 720 Rdl. med Kaalhave og Bredselrum. Hans Ejendele overstiger hans Gæld med 506 Rdl. Enken fortsætter Kroeriet til 1806 (hun døde 10. Marts 1832, 80 Aar gammel; hun var 19 Aar, da hun blev gift med den 51-aarige *Brinch*), hvorefter Sønnen *Jens Rasch Sørensen Brinch* overtager Kroen. Hans Ansøgning om Bevillingen ledsages af følgende anbefaling af Birkedommer Nørup: „Andrageren kender jeg som en ædruelig Mand, ordentlig og høflig samt velvillig mod Fremmede. Værtshusholdet paa Sønderho er ikke betydeligt, og højere Afgift kan derfor ikke taales at give. Alt saa formener jeg, at Ansøgningen fortjener anbefaling.“

I Krostuen hang en Priskurant til Efterretning for Gæsterne og de Tilrejsende; jeg er i Besiddelse af en Afskrift af denne Liste, der her skal gengives:

Takster for Gæstgiver og Kroholder Jens Sørensen Brinch, jun., Sønderho, for Januar Kvartal 1821.

	Rdl.	Mk.	Sk.
<i>Spisevarer.</i>			
Kold Frokost eller Aftensmad af Skinke, Okse-, Kalve- eller Lammesteg med Brød, Salt, Sennop, Smør etc. for én Person			1
En Portion Smørrebrød af 3 Stykker Rug- eller Surbrød med Kød eller Ost			6
En Kryddertvebak med Ost			3
Et flækket Rundbrød med Smør og alm. Ost			6

Rdl. Mk. Sk.

En Ret almindelig, god, tilstrækkelig Middagsmad med Tilbehør af Brød, Salt, Sennop etc. paa Værrelset	2	
Tvende Retter	3	8
Trende Retter	4	8
Fire Retter	1	
Middagsmad ved Værtens eget Bord, én Ret	1	4
Middagsmad for Kusk eller Tjener	1	

Drikkevarer.

En Flaske god Rødvin	3	4
En Flaske god Gammelvin	3	
En Bolle Punsch a 4 Potter	2	
Et Glas Punsch, indeholdende 1 Pægl		12
En Flaske Vin, kaldet gl. Vin	4	
En Flaske af afbrændt Rødvin	4	
En Flaske Æggeøl	1	8
En Sopken Rom		4
En Sopken Kognak		6
En Sopken fransk Brændevin		4
En Sopken Kommensakvavit		4
En Sopken dansk Brændevin		2
En Sopken Likør Brændevin		4
En Æggesopken		12
En Flaske dobbelt Øl	1	
En Flaske daglig Øl		4
Et Glas Øl		1
En Portion Chokolade, idet mindste 3 Kopper	3	
En Portion Kaffe, i det mindste 3 Kopper	3	
En Spølkum Kaffe		12
En Portion The paa Maskine med Sukker og Fløde af 4 Kopper	2	
En Portion Tvebakker eller Kringler hertil		2
En Spølkum Thevand		4

I den almindelige Krostue.

En Sopken dansk Brændevin	2	
Et Glas Øl		1
Et flækket 4 Skillings Surbrød med Smør og Ost.....		8

Rdl. Mk. Sk.

En Pægl dansk Brændevin	8	
En Pægl Mjød	8	

Logi og Natteleje.

For en Stue eller en Sal og Sovekammer med Seng, Lys, for 6 til 24 Timer uden Varme	3	
Samme med Varme	4	
For et Værelse med Seng, for en enkelt Person, med Varme	2	
Dito uden Varme	1	8
Natteleje for simple Folk, a Person		8

Hestefoder og Staldrum.

En Skjæppe Havre	2	
En Skjæppe Hakkelse		2
En Lp. Hø	1	
Strøelse til en Hest:		
1 Lp.		6
½ Lp.		3
4 Pd.		2
1 Skaft		1
Staldrum for en Hest i 24 Timer		4
For Vogn og 2 Heste i samme Tid		12
For Vognhus til en Vogn		4

I Krostuen var ophængt en Bøsse, hvori Gæsterne kunde lægge en Gave til de Fattige. Denne Bøsse havde følgende Indskrift:

Kommer du i dette Hus
og frelst du er af Bolgens Brus,
Glem ej her at give til den Arme,
Saa vil Gud sig over dig forbarme.

Jens S. Brinch var ligesom Faderen Strandfoged. I 1824 havde han gjort sig skyldig i Smugleri og bliver herfor idømt en Bøde, som han ikke havde Midler til at udrede. Paa anbefaling fra Toldinspektøren i Ribe og Øens Birkedommer, der oplyser, at „hans økonomiske Forfatning er daarlig, har en sindssyg Kone og 8 uopdragne Børn“ bliver Bøden eftergivet. Hans Forfatning var, lige siden han overtog Kroen, yderst fattig. Den

Laurids Christensen.

Broder P. Christensen.

Sonnich P. Thomsen.

omfangsrige Priskurant har han næppe nogen Sinde fuldtud kunnet servere efter, da han, der ogsaa havde Høkerhandel, end ikke kunde holde de mest almindelig brugelige Varer vedlige til Udsalg. Der fremkommer ogsaa ofte Klage til Stiftamtet fra Beboerne over disse Mangler. Disse endog tilsidst opfordre Skipper *Thomas Meinertz* til at søge om baade Krobevilling og Høkerhandel for at kunne faa deres Behov af Brændevin og Høkervarer dækket. Han opnaaede ogsaa at faa Krobevilling og drev baade Kro og Høkerhandel i det Hus, der nu ejes af Kunstmaler *Joh. Forsberg*. Han var en ret velstaaende Mand, da han indlod sig paa de nævnte Virksomheder, men de maa ikke have givet ham tilstrækkeligt at leve af, thi i 1844 maatte han opgive begge Dele, og da ejede han intet. Han døde 23. December 1846, 82 Aar gammel.

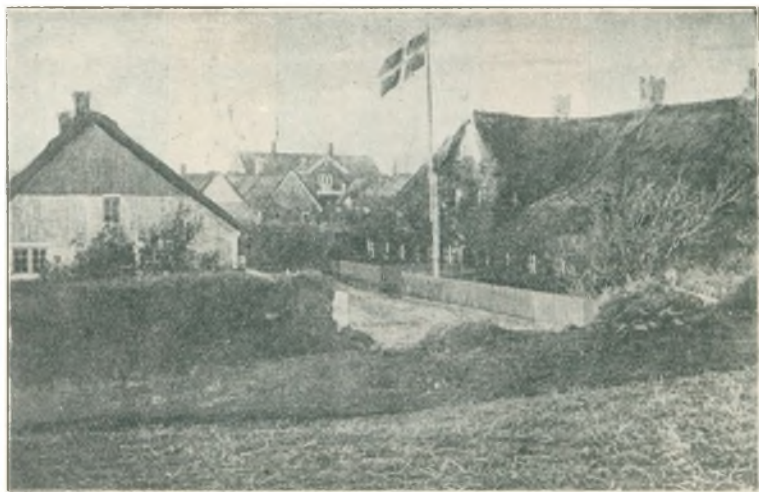
Jens Sørensen Brinch (død 11. April 1860, 85 Aar) kunde heller ikke vedblivende holde Kro og Handel gaaende, og i 1831 maatte han, trængt af Kreditorerne, give op. Han solgte da Kroen til Købmand *Laurids Christensen**) fra Tønder for 1280 Rdl. rede Sølv.

Laurids Christensen døde 2. Avgust 1868, 58 Aar, og Enken fortsatte Virksomheden med Sønnen *Broder P. Christensen* som Bestyrer, og efter *Moders* Død fortsatte han sammen med sine Sødskende Kroens Drift. Han døde 28. April 1898, 64 Aar, og Broderen *Balthazar Christensen* bestyrede derefter Kroen paa Arvingernes Vegne til i Maj 1912, da den solgtes til *Sonnich P. Thomsen* for 14.300 Kr. Han havde den i ca. 7 Aar, hvorefter han købte Hotel

Frk. K. Skølvad.

*) Slægt i *Slægten Eilschou*, Odense 1869, S. 20.

Sønderho Kro, opført 1722.

Nordby og solgte Kroen i Sønderho til Frøken Skølvad, der indtil nu har drevet den.

I denne Kro var det, at Kunstmaler J. Exner tilbragte 35 Somre og i et derværende Atelier malede de mange Billeder fra Sønderho.

MØLLER OG MØLLERE.

a. Nordby.

FRA ældgammel Tid har Beboerne paa Fanø været tvungne Møllægæster til Kongens Mølle i Ribe. Denne Mølle var indtil det 16. Aarhundrede Ribes eneste Mølle og antages anlagt noget før 1255, i hvilket Aar den findes nævnt første Gang. Den laa, hvor nu Sluseværket findes, ved Siden af Toldboden og maa have haft en betydelig Søgning, da den i Lensregnskabet for 1537 findes opført med en aarlig Afgift af 150 Mk.

Selv om der var livlig Baadtrafik mellem Fanø og Ribe, og Folk altid forsynede sig med Møllevarer for længere Tid ad Gangen, saa var det dog til stor Ulejlighed og Tidsspilde at skulle sende Kornet til Maling i Ribe, og om Vinteren, naar Isen hindrede Sejladsen, aldeles umuligt at faa Forbindelse med Ribe. Da derfor Kongens Mølle (kaldtes ogsaa Slotsmøllen eller Overmøllen) i 1634 „blev øde“, formentlig i den store Stormflod 10. og 11. Oktober, benyttede Beboerne i Nordby sig af Lejligheden til at lade opføre en Mølle dér i Sognet. Denne Mølle var dog ikke den første paa Øen. Der har været en tidligere, en saakaldt Skvatmølle, d. v. s. en ulovlig Mølle, da der i Kirkebogen for Nordby for 1614*) staar om en Mand, at han bor „ved Møllen“.

Den omkring 1635 opførte Mølle hører ogsaa til de ulovlige, men da Kongens Mølle i mange Aar derefter henlaa øde, er den stiltiende blev taalt og har efterhaanden vunden Hævd paa at eksistere. Ogsaa i Sønderho har der været en ulovlig Mølle, forinden *Pastor Engelstoft* i 1701 fik Bevilling paa Opførelse af en Mølle dér, efter at Kongens Mølle i Ribe for anden Gang (18. Januar 1696) var bleven ødelagt af Stormfloden og ikke siden blev opbygget.

Den ca. 1638 af Beboerne opførte Mølle er siden bleven erhvervet af *Hans Hansen*, der saaledes er den først kendte Møller paa Fanø. Han afstaar Møllen til sin ældste Søn, der ligeledes hedder *Hans Hansen*; han er bleven viet i Nordby Kirke 1675 og levede med sin Hustru Karen Andersdatter i et lykkeligt Ægteskab i 53 Aar og fejrede den 4. Februar 1728 53 Aars

*) Kirkebøgerne i Nordby er de næstældste i Danmark.

Dagen for deres Ægteskabs Indgaaelse ved en større Festlighed, hvorved ogsaa Stedets Præst, Pastor Brasen, var tilstede og holdt en Tale for dem, hvilken Tale han siden lod udgive i Trykken under Titlen: *En gudelig Tale, holden i Huset den 4. Februar 1728 ved tvende gamle Ægtefolk i Nordby Sogn paa Fanø Hans Hansen og Karen Andersdatter, efterat de have levet i Ægteskab sammen i 53 Aar —, forfattet og noget vidtløftigen beskrevet af Jens Brasen, Sogne-Præst sammesteds.*

Talen er ogsaa i allerhøjeste Grad „vidtløftigen beskreven“ og maa have været mindst et Par Timer at holde. Her et lille Brudstykke deraf:

„ Jeg vender nu min Tale til Eder, I Guds Børn, I ærlige og skikkelige gamle Ægtefolk her i Huset. Det er nu 53 Aar, ringer en kort Tid, siden I her i Guds Hus for Guds og hans Menigheds Øjne af Herrens Tjener i Herrens Navn blev kopulerede og sammenviede til Ægteskab, i hvilket I hidtil saa mange Aar have levet, og erlanget det, som Salomon forjætter den Lydige og Gudfrygtige: Min Søn, forglem ikke min Lov, men lad dit Hjerte bevare mine Bud, thi et langt Liv og mange Aar at leve udi og Lykke skulle de forskaffe dig rundelig, at Miskundhed og Troskab ikke forlader dig. Ser og betænk Guds Velgerning imod Eder, saa I ikke alene maa takke ham med Loth og kende, at han har ladet sin Miskundhed blive stor, som han har bevist Eder, at han vilde lade Eder leve, men og at han har villet lade Eder leve saalænge sammen, at I har naaet det, som Tobias begjærer, at blive gamle med hverandre i et roligt, fredeligt, endrægtigt og fornøjeligt Ægteskab: Hvor meget er det gode, som du har gemt til dem, som dig frygte, du har arbejdet for dem, som haabe paa dig for Menneskenes Børn, maa I sige med Salmisten: Saa længe I selv kunde være paa Færde og søge Eders Næring, har vor Herre forsørget, opholdt og velsignet Eder og forfremmet Eders Hænders Gerning, og som der staar om Juda: Lad hans Hænder være ham nok. Saa har vor Herre ved sit Forsyn ladet Eders Hænder være Eder nok til at nære og opholde Eder, og som der staar om Nephthali: Nephthali skal have nok, hvad han begærer, og han skal være fuld af Herrens Velsignelse. Saa har vor Herre ladet Eder i Guds Frygt med Nøjsomhed have nok og være fulde af Herrens Velsignelse; Han har velsignet Eders Livs Frugt, Eders Lands Frugt og vel-

signet Eders Kurv og Eders Levninger. Og omendskønt I ere blevne gamle, som David sagde, har vor Herre dog ikke villet lade Eder være uforsynde, ej heller tilstedt Eder at lide Nød og lede efter Brød, men i Eders Alderdom og Affældighed forsynet Eder i Eders eget Hus, næst Gud, ved Eders elskelige Datters og Svigersons omhyggelige Forsorg for Eder at opholde og nære, hvor ved de har vist til deres Ære og Berømmelse for det hele Land deres kærlige og skyldige Børne-Pligt imod Eder, deres gamle Forældre, og som Joseph opholdt sin Fader og sine Brødre med Brød, efter som hver havde Børn til. Saa har denne ærlige Dannemand, eders Svigersøn, stræbt, ikke alene at føde sin Hustru og Børn, som vor Herre har givet ham mange af, men endog at føde Eder, saa I har faaet Eders Del af hans Del; thi omendskønt Næringen her paa Landet i nogle Aar har været slet og lidet til Indtægt, saa har han dog stræbt med Flid og Vindskibelighed at nære baade sig, sin Hustru og Børn, og ikke forsømt eller forglemt Eder: Han har ikke ædt sin Mundbid alene, at I jo ogsaa aade deraf. Saadan Berømmelse har da Eders elskelige Børn for Eder deres gamle Forældre, hvorved de beskæmme mange, som forglemme deres naturlige Kærlighed mod deres gamle Forældre.“

Møller Hans Hansen den ældre blev Stammefader bl. a. til to store og ansete Slægter i Sønderho, nemlig Slægterne Sonnichsen og Knudsen, idet en Datter Ellen blev gift 3. Marts 1679 med Gaardejer og Kirkeværge Jens Nielsen (Sonnichsen) i Sønderho,*) og en Søn Knud, der blev Bestyrer af Møllen i Sønderho, var Oldefader til Skibsfører Peder Jensen Knudsen, der døde 29. Juli 1830, 90 Aar, hvis Børn var Skibsfører Hans Peder Jensen (min Oldefar), død 14. November 1852, 77 Aar, Skibsfører Jens Peder Knudsen, død 11. August 1876, 101 Aar, Svigersønner Skibsfører Hans H. Lydom, død 4. Maj 1854, 77 Aar, og Skibsfører Niels H. Mandø, død 20. Maj 1868, 78 Aar.

Hans Hansen den ældre var Møllersvend fra Nordstrand eller en af Øerne deromkring. Han reddede under den store Stormflod den 10. og 11. Oktober 1634, da Nordstrand gik under, en rig Pige fra Druknedøden, ved Navn Muncke, med hvem han

*) Se *Slægten Sonnichsen*. Hovedtavlen. Her kaldes han Jens Nielsen Thomsen, hvad ikke er rigtigt.

senere blev gift.*) De flyttede derefter til Fanø og overtog som nævnt den derværende nylig opsatte Mølle.

Hans Hansen den yngre „bekom Møllen efter Faderens Død og under lovlig Fæste besad den i nogle Aar, indtil den af Storm og Uvejr blev omkastet, og som han ikke formaaede den igen at opsætte, afhændede han den til Birkefoged *Hans Rasmussen Dunch*“ (tinglæst 22. Januar 1685), der laaner Pengene, 110 Rdl., hertil hos Handelsmand Peder Madsen Fridsch i Ribe. Siden (11. Marts 1687), da den nye Mølle er opført, pantsætter han den med tilhørende 16 Fag Hus til Amtsforvalter Jens Christensen i Ribe for 300 Rdl. til 6 pCt. aarlig Rente.

I 1699 ses *Jens Nielsen Baggesen, Dunchs* Svoger, at være Ejer af Møllen. Han har ved Overtagelsen af Møllen ogsaa paataget sig at tilsvare den herpaa hvilende Restgæld, 200 Rdl., til Amtsforvalter Jens Christensen, men Møllen var da i høj Grad forsømt med Vedligeholdelse og stærk forfalden og blæste kort Tid efter om. Baggesen opførte da en ny „til Landfolkenes Mægelighed og Gavn af egne Midler“ hedder det i et gammelt Dokument. Baggesen, der havde mange Jern i Ilden, kørte da ogsaa fast med sit Mølleri, og i 1703 er han kommen saa langt tilbage med Betaling af Renter og Afdrag, at Amtsforvalteren faar sig Møllen udlagt som brugeligt Pant efter erhvervet Dom.

Baggesen maa dog siden være bleven Ejer af Møllen igen, thi i 1717 den 3. Januar udsteder han Skøde paa den til Svogeren *Jens Christian Pedersen Riis* af Sønderho (Toldvisitør Rasmus Michelsens Svigersøn) for et Beløb af 400 Rdl., desuden skulde *Riis* paatage sig efter *Baggesens* Død at udrede en Del forskellige Vederlag til Enken og hendes umyndige Søn samt udrede 100 Slettedaler til *Baggesens* Søn, Niels Jensen Baggesen, der var hans Slegfredbarn, hvis Moder var Maren Madsdatter i Ribe, og født dér 1691, men som han i Drengens 12. Aar havde lyst i Kuld og Køn og taget til sig „af faderlig Kærlighed og Omhu.“

Jens N. Baggesens Hustru (anden Hustru?) hed Bolde Rasmusdatter og var Datter af Toldvisitør Rasmus Michelsen, Sønderho. *Jens N. Baggesen* havde i flere Aar været berøvet Mæ-

*) Bilag til Aarhus og Ribe Stifters Journal A, Nr. 5719, 1747 (Rigsarkivet).

let og Førlighed paa Grund af et apoplektisk Tilfælde. Han er død omkring 1723.

Kort efter, at Møllen var købt af *Jens Riis*, blæste den om og maatte paany opføres. Forinden havde han solgt Halvparten deri for 500 Rdl. til *Morten Ibsen Blom*, der afstaar denne Halvpart til *Jacob Blom*, der var Kapellan hos Sognets Præst *Jens Brasen* og formodentlig Søn af *Morten J. Blom*. Forinden Faderens Død søger *Niels J. Baggesen* at faa de stipulerede Ydelser, *Jens Riis* skulde præstere, ændret, hvad denne vægrede sig ved, idet han henholdt sig til Aftalen ved Handelens Afslutning og Skødets Udvisende. *Niels Baggesen* gør derefter et Forsøg paa ad Rettens Vej at faa Betingelserne ændret eller Handelen omstødt, idet han gør gældende, at *Riis* har faaet Møllen alt for billig, hvilket bevises af den Omstændighed, at han straks afhændede Halvparten for 500 Rdl., og til yderligere Bevis for at Møllen var mere værd, fremlægger han i Retten en Brevveksling, han har haft med Møller *Anders Hansen Brink* i Varde (min Tip-Tip-Tip-Tip Oldefar) og Broderen Møllebestyrer *Peder Hansen Brinch* i Nordby*) (den senere Kroholder i Sønderho), der i 1719 havde budt 600 Rdl. for Møllen.

Disse Breve lyder saaledes:

Velagtede *Anders Hansen Brinch*, Møller udi Varde, og Broder *Peder Hansen Brinch*, Møller paa Fanø!

Som jeg haver hørt, at I haver ved en Ven haft Bud hos min Fader *Jens Nielsen Baggesen* for at ville købe hans Vejrmølle af ham, førend min Faders Svoger *Jens Pedersen Riis* bekom samme og ladet byde paa den for Eders Regning, hvormed Eders Sandheds Beretning begæres, som I alle Tider vil være gestændig (vedstaa).

Med bedste Ønsker i bedste Maade forbliver Eders beredvillige Tjener
Fanø, 29. Juli 1719. *Niels Jensen Baggesen*.

Herpaa modtog *Niels Baggesen* følgende Svar:

Højtærede Mons. *Niels Jensen Baggesen* dette tjenstlige Gensvar:

Kan vi ej nægte, men alle Tider vedstaa, at vi haver haft Bud til *Jens Nielsen Baggesen* om at ville købe ham hans Vejrmølle af, alligevel den

*) *Peder Hansen Brinch* fæster 1718 Møllerrettigheden i Nordby og „det Hus og Bygning, som *Anders* til Voldborgs sidst beboede, han skal opholde Enken *Bertha Engvadsdatter* for Livstid og tilsvare den paa Gaarden værende Gæld“. Endvidere fæster han af *Else Andersdatter*, Præsten *Lauge Pedersens* Enke, „et Stykke øde Jord, liggende vesten Adelvejen, østen og norden hendes iboende Hus, lige op til hendes Duehustoft“.

aldrig blev os falholden til Købs; men forinden Sr. Jens Pedersen Riis købte Møllen, havde vi ved vores Bud tilbudt at ville give ham 600 Rdl., hvilket vi ej kan fragaa, men alle Tider vedstaar saa i Sandhed at være. Næst bedste Ønsker forbliver vi Deres tjenstfærdige Tjenere.

Anders Hansen Brink.

Varde, 1. Avgust 1719.

Peder Hansen Brinch.

Fanø, 2. Avgust 1719.

Dette hjalp dog ikke til at faa Handelen omstødt eller forbedret for Niels Baggesen. Birkedommeren gav *Jens Riis* Medhold i, at Handelen skulde staa ved Magt i Henhold til Skødets Ordlyd.

Jens Riis og *Jacob Blom* havde imidlertid faaet den nedblæste Mølle opbygget, og ved en Forskrivning af 120 Beboere faaet disse til at forpligte sig til kun at lade male paa deres Mølle. Denne Forskrivning, hvis Original findes i „Fanøhuset“ i Nordby, lyder ordret saaledes:

Saa Som Hr. Jacob Blom Her udi Nordby Sogn, og Hr. Jens Christian Pedersen udi Synderhoe Sogn Her paa Fanø hafver I Sinde Efter det af dem goede og stoere Eege Tømmers Kiøb Fuldkommeligen at lade opbygge og reparere den dennem tilhørende I fæste havende og Her udi Nordbye Sogn staaende Brøstfældige Veyer Mølle, Saa i Henseende at Veyer Møllen Her udi Nordbye Hafver over 80 Aar Væred til Vor stoere Nytte og Gafn, forpligter Vi os og Vore Efterkommere Her efter Som tilforn, at Være samme Veyer Mølles Rette Møllegæster, Og ingen anden Mølle til Vor Korns Maaling at Søge, Ald den Stund vi paa Samme Veyer Mølle Voris Korn kand faae forsvarlig Maalet. Og os der Ved Ingen urætt Vederfahreds; Dette til Bekræftelse under Vor Egne Hænder og Nafn og Nafne Merche!

Og bedes underdanigst og ydmygt, at Voris Høybeundrede Hr. Stiftsbefalingsmand Høyædle og Velbaarne Herre Hr. Henrich Ernst von Calnein og Hr. Amtsforvalter Velædle Seignr Rasmus Buntsen det Med os til ratification og Stadfæstelse Høy og Gunstigst Ville underskrive.

Nordbye paa Fanø, den 25. Oktober 1717.

Las Jess. Peder Hansen. J. Brasen. Antonis Jensen.

Kalle Lauridsen. Hans Kallesen. Hans Iversen. o. s. v. o. s. v.
ialt 120 Navne, deraf 38 med et Bomærke; de øvrige har selv kunnet skrive deres Navne, selv om det er med meget uøvet Skrift og vanskeligt at læse.

Dokumentet, der er ratificeret af Stiftsbefalingsmanden, er først fire Aar efter, 13. Juni 1721, tinglæst ved Ribe Byting, formodentlig i Anledning af en eller anden Retssag.

I 1722 giver *Jacob Blom* Visitør *Christian Friederick* i Sønderho Pant i sin Halvpart af Møllen for 298 Rdl.

I 1726 fra 1. September bortforpagtes Møllen i 4 Aar til *Peder Terkelsen* (Søn af *Terkel Frandsen* fra Varde. Han havde bestyret Møllen for *Jens Baggesen*. Han blev Stamfader til Slægten *Terkelsen* i Nordby) mod „at forsyne Landet med forsvarlig Malen ved de samme Sten, som ligger i Møllen og ellers i de 4 Aar gøre sig samme Mølle saa nyttig, som han bedst kan og ved — — — og holde Møllen ved Magt og vedlige, nemlig Vinnger, Sejl og Langtern (Lanterne?), Drøv, Knage og Reb paa hans egen Bekostning — — —.

Om saa skete, som ikke formodes, at nogen af Møllegæsterne ham noget misligt kunde overbevise saasom enten ved uberettiget Told af deres Korn, eller at han ej maler forsvarligt for dem, naar de det begærer, og det ellers er Møllevej, skal han derfor stande Mølleejeren til Rette og betale ham efter Retsens Skøn. Brænder Møllen ved Uagtsomhed, skal han herfor betale, medmindre slig Hændelse sker ved Guds Forsyn. — — Han skal holde sig selv med Kost, Kammer og Seng samt betale Skatter og udrede Tynge af sin egen Person, men hvad Skatter og Afgifter Møllen vedkommer, betales af Mølleejerne. — — — Han skal tjære Møllen aarlig paa egen Bekostning — — og betale for alle 4 Aar 99 Rdl.“

I 1739 bortforpagtes Møllen fra 1. September at regne til *Hans Hansen Høying* for „Redepenge 120 Sletdaler udi gode gangbare Kurantmynt at betale udi to Terminer . . . og skal Ejerne nyde deres Korn frit malet uden Toldserlæggelse i min *Hans Hansens* Lejemaalstid og forpligter jeg mig til at male dem det saasomt de kommer dermed, dersom der er Bør at male ved, frem for andre uden Modsigelse . . .“

Hans Hansen Høying var Lejer af Møllen endnu i 1761.

I 1742 sælger *Jens Riis* en Fjerdepart af Møllen for 350 Sletdaler til *Chr. Sørensen* i Strandby. *Riis* havde fra 1733 (han ejede og boede da paa *Jegsmark* ved Varde) bortforpagtet sin Halvpart i Møllen til *Hans Hansen Knudsen* af Sønderho for 120 Slettedaler aarlig. Den anden Halvpart sælger han 1744 til *Pastor Friis* i Nordby for 206 Rdl. *Pastor Friis* ejer i Forvejen en Part i *Roust Mølle*, som han i sin Regnskabsbog har opført til en Værdi af 1200 Rdl.

Møllevirksomheden i Nordby var hidtil sket uantastet fra

Ribe Mølleres Side, men da Beboerne i 1741 købte Øen af Kro-
nen og derved erhvervede sig udstrakte Friheder, vaagnede Møl-
ler Johan Hansen i Ribe op og mente, at der tilkom ham en
Godtgørelse af Møllerne paa Fanø, hvis Beboere jo i sin Tid
havde været møllepligtige til Kongens Mølle i Ribe, hvis øde
Tomt han havde erhvervet sig med dertil knyttede Rettigheder
og faaet Bevilling til i Stedet for at opføre en Mølle (Vand-
mølle) paa det Sted, hvor Kongens Mølle havde ligget, at opføre
en Vejrmølle uden for Nørreport paa Ribe Ladegaards Mark.
Han faar Stiftamtmanden til at anbefale et Andragende derom
til Rentekammeret, idet han foreslaar, at der af Nordby Mølle
skal ydes Johan Hansen aarlig 8 Rdl. og af Sønderho Mølle
aarlig 4 Rdl. for Afsavn af Møllegæster fra Fanø. Dette For-
slag tiltrædes af Rentekammeret i Skrivelse af 27. Januar 1742.

Hermed er Johan Hansen ikke tilfreds; han indgiver 19. Fe-
bruar s. A. paany et Andragende til Rentekammeret, hvori han
anmoder om, at det maa blive Fanøboerne paalagt at skulle være
Møllegæster til hans Mølle i Ribe, men Rentekammeret vil ikke
imødekomme ham videre end sket er, og i en Skrivelse af 23.
Marts 1743 til Stiftamtmanden paalægges det ham at betyde
Johan Hansen, at han skal nøjes med den ham tillagte Afgift,
12 Rdl., af de to Møller paa Fanø, „siden bemeldte 2 Møller ere
byggede forinden Ribes øde Møllested til ham blev solgt.“ Men
Johan Hansen er ikke tilfreds dermed, han indgiver en ny Sup-
plik til Rentekammeret vedlagt et meget vidtløftigt Tingsvidne,
hvormed han vil bevise, „at bemeldte Beboere fra Arrilds Tid
af har været Møllegæster til hans tilskødede Vandmølle i Ribe.“
Rentekammeret afviser imidlertid atter hans Andragende, og i
Skrivelse af 25. Juni 1743 til Stiftamtmanden paalægges det
denne paa det alvorligste at betyde Johan Hansen én Gang for
alle at afholde sig fra yderligere Henvendelser. Herefter forhol-
der Johan Hansen sig rolig, men hans Eftermand som Ejer af
Ribe Mølle, Thomas Clausen, gør nu Forsøg paa i Skrivelse af
22. November 1747 til Rentekammeret at paavise, at Fanøboerne
skal være hans retsmæssige Møllegæster, og at han ikke vil være
fornøjet med de 12 Rdl., som hidtil af Øens Møller aarligt er
svaret til hans Formand Johan Hansen, hvilket Beløb han holder
for kun er 3 Tiendele af, hvad der burde gives og, for at vise
al billig Fornøjelighed, tilbyder han at ville overtage de 2 Møller
paa Fanø og betale, hvad de efter Bygning og Stand befindes at

kunne være værd, men skulle denne Akkord ikke kunne træffes, vil han selv opbygge en forsvarlig Mølle paa Øen, at Beboerne dér med Maling kan blive forsynet, hvorved han formener, at Møllejerne dér ikke længere blev tilladt at forrette denne uberegtigede Møllebrug, medmindre de vil affinde sig med saadan Afgift aarlig til hans Mølle ved Ribe, som Billigheden udfordrer, men i Mangel deraf vil han søge sin Paastand ved Lands Lov og Ret afgjort.

Rentekammeret anmoder derefter Stiftamtmanden om at fremskaffe alle mulige Oplysninger for at faa en Ende paa Sagen.

Stiftamtmand Gabel lader Sagen grundig undersøge, og i Skrivelse af 5. Januar 1748 til Rentekammeret slaar han fast, at der intet Grundlag for Clausens Paastand findes at være tilstede, idet

1. Situationen viser, at Naturen selv sligt har forbrudt, efterdi at Nordby ligger over 3 Mile til Vands og 1 Mil til Lands fra Ribe og Sønderho over 2 Mile til Vands og 1 til Lands fra Ribe, saa det er og har været pure umuligt, at Indbyggerne paa Fanø kunde paalægges at lade deres Korn male i Ribe, især da de om Vinteren og i Stormvejr undertiden i 5 a 6 Uger ikke kan komme til eller fra Øen, og derfor ville lide stor Hunger og Nød. Sligt har de Gamle da og betragtet, hvorfor de

2. for 110 Aar siden, da hans Maj.s Mølle i Ribe blev øde, har bygget en Vejmølle i Nordby Sogn, som endnu staar paa det selvsamme Sted og 70 Aar efter Opbyggelsen har malet baade for Nordbys og Sønderhos Beboere, hvoraf følger for det

3. at dersom disse Indbyggere havde været Møllegæster til Kongens Mølle i Ribe aldrig havde faaet Tilladelse til en Vejmølle paa Fanø at opbygge, og for det

4. bevises det med Fæstebrev af 20. Februar 1717, at baade forrige og nuværende Ejere er bleven fæstet denne Vejmølle, som da var bleven brøstfældig, imod 30 Rdl. til Kongens Kasse, og i samme Fæstebrev forsikres, at ingen maa gøre dem nogen Indpas, saalænge de deres Møllegæster med forsvarlig Maling forestaar, og for det

5. har samtlige Nordby Sogns Indbyggere ved en af dem 25. Oktober 1717 udgiven Revers forpligtet sig til samme Vejmølle, som de over 80 Aar har været forpligtet at være rette Møllegæster til.

Hvad nu for det

6. Sønderho Sogns Vejrmølle er angaaende, er samme efter Indbyggernes Ansøgning, formedelst den lange Vej, de havde til Nordby Vejrmølle med deres Korn, under 14. Juni 1701 bevilget at opbygges mod aarlig Landgilde til Kongens Jordebogs Forbedring, og i samme Bevilling er Sønderho Sogns Indbyggere forpligtet, at naar de lod deres Korn male i Ribe, skulde det ske i den Mølle næsten uden for Nørreport; for det

7. bevises ved en 20. Maj 1702 udstedt Fæstebrev til daværende Ejer, at Beboerne er berettiget til denne Vejrmølle at søge

8. ved en paa Fanø Birketing 22. Avgust 1709 afsagt og usvækkede Dom, at Sønderho Sogns Indbyggere som rette Møllegæster er tilkendt at søge den paa Sønderho opbygte Vejrmølle.

9. bevises med en under 2. April 1710 af 21 Mænd paa Sønderho afgiven Attest, at de i gammel Tid og før Sønderho Vejrmølle blev opbyggt ikke har været møllepligtige til Kongens Mølle i Ribe, men søgt andre Møller, som de bedst syntes.

10. bevises med en paa Fanø Birketing 5. Juni 1710 afsagde og til Dato usvækkede Dom er tildømt at være rette Møllegæster til Sønderho ny opbygte Vejrmølle og straffet, fordi de søgte Ribe og andre Møller, og for

11. da bemeldte Fanø i Aaret 1741 allern. blev solgt og overladt Indbyggerne med al dens Ejendom, Bygninger, Huse samt al dertil hørende Herligheder, blev disse tvende Vejrmøller ikke reserveret — — — som Birkefogden og Mølleejerne paa Nordby og Sønderho til mig have moreret og forestillet. — — —

..... Lige saa ubeføjet som det er i det ene, saa uretfærdig en Proposition fremkommer han med i det andet, da han tilbyder sig under Skin af Føjelighed at ville afkøbe Ejerne disse tvende Møller, saa man ser, det er aleneste for at tilvejebringe sig et godt Køb paa Møllerne og sætte dette Ejlands Beboere under hans Kontribution

Hans Formand, Johan Hansen, har moreret saa meget om denne Ting og gjort sig saa stor Umage med at føre vidtløftige Tingsvidner for dermed at godtgøre, at nævnte Ejlands Beboere var Møllegæster til Kongens øde Mølle i Ribe, men aldrig kunnet bevise sligt , og dog understaar denne Thomas Clausen sig nu dermed at fremkomme, hvorfor han billigen til Ribe Bys Fattiggasse burde mulkteres for i Fremtiden at forekomme flere ubillige Ansøgninger herom.“

Der høres herefter ikke mere til Sagen, og Fanø Møllere har siden kunnet fortsætte deres Næringsveje uden Forulempelser fra Ribe Mølleres Side. —

Mølleriet maa efterhaanden være blevet et rentabelt Foretagende, thi i 1757 sælger Pastor Friis en Fjerdepart i Møllen for 700 Slettedaler (han havde jo selv i 1744 kun betalt 206 Rdl. for Halvparten), og Aaret efter sætter Chr. Sørensens Enke i Strandby sin Fjerdepart til Avktion og opnaar herfor 467 Rdl. af Niels Pedersen i Gammelby, og i 1759 sælger Blom en Ottendepart for 233 Rdl. 3 Mk. til Niels Nielsen i Veldbæk og en Ottendepart til Niels Lauridsen i Veldbæk ligeledes for 233 Rdl. 3 Mk., endvidere en Fjerdepart til Morten H. Spangsberg i Strandby for 550 Rdl. — Niels Lauridsen i Veldbæk sælger i 1762 sin Ottendepart til Malte Hansen for 233 Rdl. og har altsaa tabt 3 Mk. derved, men hans Part har vel nok givet godt Udbytte i de forløbne 3 Aar.

Claus Jensen fik 20. Januar 1761 Skøde paa en Part i den. Han var gift med Mette Marie Rasch, Datter af Sognedegnen Jens Rasch, og skulde efter Høyerings Død leje den.

Niels Nielsen i Veldbæk fik sin Fjerdepart godt betalt; han solgte den paa Avktion 12. November 1766 for 508 Rdl. til Niels Christensen Spangsberg paa Sønderris.

Morten Spangsberg er Ejer af sin Part til sin Død 1772 (se 1. B. S. 449). Da Enken bliver gift med Hans Madsen Spangsberg, gaar Ejendomsretten over til ham.

Efter Niels Chr. Spangsbergs Død i 1784 gaar hans Fjerdepart i Arv til Børnene, men i 1785 køber Kromand Niels Jacobsen af Nordby, Skibsrederne Peder Thomsen og Thomas N. Foged i Sønderho samtlige Parter i Møllen med Undtagelse af Claus Jensens Part for 999 Rdl. Kurant. Den er da gammel og skrøbelig og bliver allerede Aaret efter nedbrudt. De fire Interessenter opførte en ny, hvortil de 1787 fik Bevilling at indlægge Pille- og Grubbeværk, men da der i 1773 var bleven opført en Mølle i Nordby af Kroejer S. P. Brinch i Sønderho, der havde indlagt Pille- og Grubbeværk, havde de ikke rigtig Mod til at indlægge disse Værker, da der heraf skulde betales en ret stor Afgift aarlig til Kronen. De bliver jævnligen anmodet af Rentekammeret om at foranstalte Indlægget gjort, nu da Bevillingen er givet dem, men det bliver stadig væk ikke til noget, og Indretningen blev vist aldrig fuldført. Det vides, at der endnu i

1820 intet var gjort derved. Møllen beholdt ogsaa altid Navn af Rugmøllen, hvorimod *Brinchs* Mølle benævntes Pille-møllen. Hvem de senere Ejere af Rugmøllen har været, er mig ikke rigtig klart. I 1802 ejedes den af de nævnte fire Interessenter. Peder Thomsen døde 5. April 1816, 72 Aar (se Slægt *Sonnichsen*, Side VII og Tavle „Thomsen“). Niels Jacobsen døde 13. Juni 1815 (se Side 23), og Thomas N. Foged 7. Maj 1830, 86 Aar. Jens Clausen, Søn af ovennævnte Claus Jensen, havde bestyret Møllen; han findes et Par Aar efter at være Ejer af Ribe Vejmølle og død dér omkring 1818. Han var gift to Gange, begge Gange med Døtre af Kroholder *S. P. Brinch*, Sønderho, der var Ejer af Grubbemøllen i Nordby. Han havde 2 Sønner: Claus Jensen, der blev Gaardejer i Sønderho (død 1895), og Hans Jensen Clausen (død 1854), der blev Møllebestyrer i Sønderho.

Anders Johansen, der i 1796 forpagtede *Brinchs* Mølle, har siden købt den, og ligeledes i 1802 købt Rugmøllen. Han har dette Aar udstedt Panteobligation paa 2700 Rdl. Kur. til Peder Thomsen m. fl. med Pant i Møllen.

Anders Johansen, født i Brede, døde 1854 barnløs. Paa hans Gravsten læses følgende:

ANDERS JOHANSEN

f. i Brede d. 18. Maj 1778

d. i Nordby d. 2. Maj 1854

Hvor han var Møller i 55 Aar.

I et kærligt Ægteskab med

ANNE MARIE JØRGENSEN

og i en god Alderdom fejredes hans

Guldbryllupsfest d. 21. Januar 1853 ved hans

adopterede Søn og Eftermand i hvis Hjærte

hans Ihukommelse aldrig dør.

Hedenkaldte!

Med dette Pund, der var dig givet, du virked trolig,
da kaldtes blidt du hjem til Glædens, Fredens Bolig.

Her hver i dig en trofast Broder kunde finde,
derfor vil varigt, kært og venligt staa dit Minde.

Hans Adoptivsøn *Hans Peter Thyssen* bliver da Ejer af Møllerne. Han er Ejer af 2 Møller i 1863, da han dette Aar, 28. April, holder Avktion paa den østre og mindste af de ham ved Odden tilhørende Korn-Vindmøller til Nedbrydning og Bortflytning. Møllen blev solgt til en Mand fra Horne, hvortil den blev flyttet. Den store blev nedbrudt en Tid derefter. Af

Rugmøllen og Pillemøllen 1863. •

Stubben, der trods sin Ælde var frisk, blev lavet et Skrivebord. Thyssen opførte derefter en mere moderne (hollandsk) Vejr- mølle.

Møllejer *Hans Peter Thyssen* var født i Skjærbæk 1822 og gift med Mathilde Rosine Pontoppidan, Datter af Pastor Ditlev Blangsted Pontoppidan i Grimstrup. I *Thyssens* Ægteskab var der 3 Sønner og 1 Datter:

1. Anders Ditlev Thyssen, født 1849, Realskolebestyrer i Lyngby, siden Overlærer ved Realskolen i Nordby, R. af D., død i Lyngby 1933.

2. Ditlev Blangsted Thyssen, født 1851, overtog Møllen efter Faderen, et Par Aar Sogneraadsformand, død 25. December 1930.

3. Niels M. Thyssen, født 1854, Landmand.

4. Emil Kristian Thyssen, født 1857, Provst, R. af D. og Dbm., bor nu i Ribe.

5. Datteren gift med Skibsbygmester S. Abrahamsen, R. af D.

Hans Peter Thyssen deltog med Interesse og Iver i Sognets offentlige Anlig-

H. P. Thyssen.

D. B. Thyssen.

Thyssens Mølle, nedbrændt 1917.

gender og hædredes med mange offentlige Tillidshverv, var Sogneforstanderskabsformand i 1856—58. Han døde 1891, 68 Aar.*)

Den i 1863 opførte Mølle nedbrændte 16. September 1886 ved højlys Dag, formodentlig ramt af en Ildkugle, idet der lige før Ilden udbrød, hørtes et voldsomt Knald, der ikke kunde hidrøre fra Lynnedslag, da det var klar Himmel.

Den derefter opførte Mølle nedbrændte 18. Marts 1917 og blev ikke genopført. Der havde i flere Aar været Træuldsfabrik i Møllen.

Brinchs Mølle eller Pillemøllen.

I 1773, 7. Januar, ansøger Kroholder Søren P. Brinch i Sønderho om Bevilling paa at opføre og drive en Mølle i Nordby. Bevillingen bliver ham givet under 22. Marts s. A., idet det „allernaadigst bliver ham bevilget og tilladt i Nordby Sogn paa et sig sammesteds dertil anskaffende bekvemt Sted at lade bygge og derefter bruge en Vindmølle med Pilleværk til alle Slags Grynmalning med Vilkaar, 1) at samme Mølle bruges alene til Grynmalning og ingenlunde til Melmalning, og 2) at af Værket fra den Tid, det er sat i brugbar Stand, svares til vor Kasse aarligt 2 Rdl. — — — og stedse holder Møllen med Værket i behørig Stand — — —.“

Møllen bliver opført 1775. Dette er nok bleven betragtet som en større Begivenhed, thi Præsten skriver derom i Kirkebogen: „1775 blev en ny Grubbemølle opbyggt af Søren Brinch, Kroholder i Sønderho. Lorentz Christian var første Møller.“ Han blev gift med Ida Sophie Rasch, Datter af Sognedegnen Jens Rasch og Hustru Bodil Lisbeth Andersdatter. Lorentz Christian var født i Lustrup ved Ribe; han døde 8. November 1813, 69 Aar.

*) Sønnen, Provst E. K. Thyssen, har i Trykken udgivet: Til Minde om Møller i Nordby paa Fanø, Hans Peter Thyssen og Hustru Mathilde Rosine Pontoppidan.

Helt glat var det ikke gaaet for *Brinch* at faa Bevilling paa Møllen. Ejerne af

Rugmøllen, Hans Madsen Spangsberg og Medinteressenter, indgav et Andragende om, at Bevillingen maatte blive ham nægtet. Nordbys

Indvaanere androg derfor om, at *Brinch* ikke maatte lægges Hindringer i Vejen for en ny Mølle, hvortil de haardt

Mortensens Mølle.

trængte. Stiftamtmanden anbefalede ogsaa Opførelsen, og Bevillingen blev derfor givet, dog med den Indskrænkning, at Maling af Mel, som Rugmøllens Ejere særlig havde andraget om maatte være dem ene forundt, blev ham forment. Denne Indskrænkning i Virksomheden fik han dog til Dels hævet ved Ansøgning derom i 1778, idet han 26. September s. A. fik Bevilling paa „i hans opbygte Gryn eller Pille mølle tillige at male i Mel de Gryn, han paa bemeldte sin Mølle i Forvejen har pillet paa Vilkaar: 1) at han for saadan Tilladelse erlægger i aarlig Forhøjelsesaftagelse efter hans Tilbud 2 Rdl. og saaledes ialt 4 Rdl. aarlig til vor Kasse, samt 2) at paa denne Mølle ingen Sinde males enten Rug til Mel eller noget andet end alene Gryn, han i Forvejen paa samme Mølle har pillet under Straf af denne allernaadigste forhen og nu meddelte Bevillings Fortabelse — — —.“

Samme Aar købte *Brinch* af Anders Sørensen Andersen de omkring Møllen liggende Jorder for 12 Rdl. og til Sælgeren og hans Hustru i deres Levetid 12 Skjæpper Svinemel aarligt.

Til Møllens Opførelse har *Brinch* laant 1500 Rdl. af Købmand Jens Rasmussen Rahr i Ribe, hvis Enke han i 1797 tilbagebetalte Beløbet efter at have opnaaet et andet Laan i Stedet for hos Skibsreder Peder Thomsen i Sønderho.

I 1798 sælger han Møllen til Jacob Poulsen fra List paa Sild,

men denne har ondt ved at klare Udbetalingerne, saa han nødes til siden at sælge den til *Anders Johansen*. Den benævnes da: „En firkantet Vejrmølle indrettet til Pille- og Melmaling af Gryn, er 20 Alen i Højde med Loftsaafdelinger og Indelukke under Møllen, er vid fra For til Agter 8 Al. 9 Tom. og bred 6 Al. 13 Tom.“ Endvidere medfulgte et Vaaningshus 11 Fag med Grund og Pakhus samt en Toft i Kallesbjerge. Pengene dertil, 2700 Rdl., har han laant af Peder Thomsen i Sønderho.

Mortensens Mølle.

Skibsfører *Morten Jensen Mortensen* opførte i 1858 en Mølle, der nedbrændte 1865. I dens Sted opførtes Aaret efter en ny, der blev nedbrudt 1923 og solgt til Ringe paa Fyn. Sønnen, *Jens Mortensen*, overtog Møllen 1882.

Møller M. J. Mortensen,
død 19. Juni 1880, 60 Aar.

Møller Jens Mortensen,
født 6. April 1858.

Sønderho Mølle.

Den første Mølle, der opførtes i Sønderho, blev opført af Sognepræst *Chr. Engelstoft* efter Bevilling af 14. Juni 1701. Før den Tid var Sønderhoningerne møllepligtige til Kongens Mølle i Ribe, dog var det dem stiltiende tilladt i Vintermaanederne at søge Nordby Mølle. Havde de til andre Tider Baadlejlighed til Fastlandet, søgte de ogsaa baade Spangsberg-, Krogsgaard- og Jedsted Møller, hvilket dog skete i Smug. Sønderhoningerne har aldrig rigtig villet anerkende deres Forpligtelse til kun at søge Kongens Mølle i Ribe, derfor unddrog de sig dette mest muligt. Sønderho har desuden ogsaa ligesom Nordby haft sin Skvatmølle (ulovlig Mølle) før Pastor *Engelstoft* opførte sin. Den ejedes af en Mand ved Navn *Jens Jensen* og skal have staaet paa den vestre Ende af en Ager, der endnu kaldes Mølleageren, som er beliggende mellem Byen og det Nord derfor for nogle

Aar siden opførte Sødige. Den nedblæste efter en Oplysning i Tingbogen i en Storm 1696, maaske den samme Storm og Flod, der ødelagde Kongens Mølle i Ribe. — Ribe var dog det Sted, hvor Sønderhoningerne oftest havde Ærinde til — i Sommertiden næsten dagligt — og det var dem derfor lettest at faa deres Korn malet i Kongens Mølle, der lå lige ved Skibbroen, hvor de lagde til med deres Fartøjer; det var dem derfor til Gene, da den ødelagdes 1696 og ikke siden blev opbyggt. Denne Omstændighed var vel nok Grunden til, at Tanken opstod om at faa en Mølle opført i Sønderho. Ingen af de fattige Fiskere kunde selv magte den Opgave, men deres velstaaende Sognepræst *Chr. Engelstoft* paatog sig den. I den Anledning indsendte Beboerne følgende Andragende til Stiftsbefalingsmanden i Ribe:

Saasom vi fattige Fiskere saa hjertelig ønsker her i Sønderho Sogn en Vejrmølle maa opsættes, efterdi de fleste af os ingen Heste og Vogne har og derfor med stor Bry eller Godvillighed maa forskaaffe os Korn til vor fattige Underhold ved at henage til Nordby Mølle, hvortil er 1½ Mil, og tidt naar vi dér enten med Baade eller Vogn henkommer, Møllen ikke kan kværne, og vi saa maa lade Kornet blive umalet, naar vi mest trænger derfor, og vi ej for vort Fiskeri kan faa Tid med vore store Baade at rejse længere Vej hen, og om Vintertid mangan Gang ingen Baade derhen kan komme, saa den Fattige mange Vintre derover har været i stort Betyrk for deres og deres smaa Børns daglige Brød, saa bønfaller vi for Eders højgrevelige Ekscellence i allerdybeste Ydmyghed, at dersom vi vor Sognepræst til en liden Vejrmølle at opsætte kunne formaa, og han den ej alene uden nogen Paatale eller Forhindring maa lade opsætte, men endog at vi denne Mølle maatte søge og dér vort Korn lade male, saa vil den store Naade og Barmhertighed mod os fattige Fiskere den naadigste Gud Eders Højgrevelige Ekscellence rigelig belønne, hvorom vi ogsaa ved vor andægtige og inderlige Hjertens Bønner Nat og Dag den gode Gud vil anraabe.

Som tilforn forblivende Eders højgrevelige Ekscellences allerydmygste og ringeste Tjenere.

Sønderho, den 30. Maj 1701.

Underskreven af 44 Fiskere med Forbogstaverne til deres Navne.

Paa dette Andragende blev der givet følgende imødekomende Svar:

„Paa hans kgl. Majestæts min allernaadigste Konge og Herres Vegne skal jeg som Stiftsbefalingsmand over Ribe Stift den indsendte Begæring bevilge dog med den Kondition, at der af samme Mølle skal gives aarligt Landgilde til hans kgl. Majestæts Jordebogs Forbedring efter Advinant imod den Vejrmølle som staar i Nordby og desforuden være forpligtet, at, naar Bebo-

erne fører deres Korn til Ribe, da at lade male i den Mølle næst uden for Ribe Bys Nørreport (Ydermøllen).

Dette under min Haand og Signet.

Ribe, den 14. Juni 1701.

Hans Greve af Schack.

(L. S.)

Derefter erhverver Pastor *Engelstoft* sig et lavt Bjerg i Nærheden af, hvor den daværende Præstegaard laa (Præstegaarden laa dengang i Bjerges Lejes sydlige Del, der nu kaldes Præstetoften). Bjerget laa nordøst for den Gaard, Hans N. Pedersen senere blev Ejer af, og som nedbrændte 1. August 1906. Paa hvilket Bjerg Sælgerne udstedte følgende

Skøde.

Kendes vi underskrevne Niels Andersen og Poul Thomsen, begge her paa Sønderho boende, at vi godvillig have forundt vor kære Sognepræst Hr. *Christian Engelstoft*, Hustru og Arvinger det Bjerg, som hans Hustru Anna Nielsdatter Struch hendes Vejrmølle paastaar, saa og saa megen Plads der omkring, Til- og Omkørsel kan behøves. Saa førnævnte Bjerg og Jordbeliggende nordvest fra Jep Nielsens Toft sønden for Alvejen, norden op til Sal. Math. Jensens Toft, som nu af os er udsat og af ham optaget, skal være hans Hustrus og Arvingers til evindelig Ejendom. Til Mageskifte har han forundt os og vorø Arvinger en Kile Jord til Sønden ved Jens Nielsen Thomsens Toft, Jord til Alvejen vesten Bjergene, og det saa bredt som nu findes afdolet, saa samme Kile skal høre os og vore Arvinger til evindelig, men overalt at enhver sig heri efter kgl. Ret sig forholder, dette til Overværelse og Stadfæstelse ville vore kære Sognemænd, Oluf Hansen og Math. Jensen Fisker, Niels Hansen og Frederik Hansen tilligemed førnævnte vores kære Sognepræst at underskrive.

Sønderho, den 8. Februar 1702.

Niels Andersen. Poul Thomsen.

Chr. Engelstoft.

Til Vitterlighed:

Mads Jensen. Oluf Hansen Niels Hansen. Frederik Hansen.

Da Præsten muligt har fundet det upassende for ham som Præst at være Møller, er hans Hustru opgivet som Ejer deraf, og til hende bliver derfor udstedt følgende

Fæstebrev.

Paa kgl. Majestæts min allernaadigste Arve-Konge og Herres Vegne indsteder jeg hermed og fæster til hæderlig og velærværdige Mand Hr. *Christian Engelstoft*, Sognepræst paa Sønderho, hans Hustru, hæderlig Matrone *Anne Nielsdatter* en liden nylig opsat Vejrmølle dér paa Sønderho, som forhen paa samtlige Sognemænds indgivne Supplik til hans højgrevelige Ekscellence, Stiftsbefalingsmanden om Opsættelses Tilladelse ved anførte

Motiver af ham ved derpaa givne Resolution Sub. Dato den 14. Juni 1701 er blevne bevilget samt det Bjerg, den paastaar med saa meget omkring liggende Platjord, som til den fornødne Omkørsel kan behøves, der hun sig og af 2de Landets Beboere have sig tilforhandlet, hvilket Bjerg med Vejrmølle og omliggende Kørselsplads forbenævnte hæderlige Matrone Anne Nielsdatter skal kunne bruge og beholde hendes Livstid med den Kondition, hun skal give deraf Landgilde aarlig til kgl. Majestæts Jordebogs Forbedrelse efter Advinant imod den i Nordby paa Fanø staaende Vejrmøllens Afgift og ellers sig dermed efter kgl. Majestæts Love og Mandater at forholde.

Til Bekræftelse under min Haand og Signet.

Ribe Amtsstue, den 20. Maj 1702.

(L.S.) *Jens Christensen.*

Møllen bliver nu opført, og Beboerne er vel nok til en Begyndelse glade derfor. Om *Engelstoft* tager før meget i Told af Kornet, der males paa hans Mølle, eller der er andre Forhold, de ikke synes om (*Pastor Engelstoft* var en stridig Herre, der altid var paa Kant med sine Sognebørn og førte mange Processer med dem) kendes ikke, men saadant har sikkert været Tilfældet, thi saa ofte de kan komme afsted dermed, lader de, da nogle Aar er gaaet, male udenbys, navnlig i Nordby og i Ribe. Dette Forhold paataler han, da han mener, at samtlige Beboere er forpligtet til at lade male paa hans Mølle og ingen andre Steder, gør de dette, er det ham til stor Skade, og han søger dem derfor ved Retten til at erstatte ham, hvad de ved deres Adfærd har unddraget ham af Fortjeneste. Disse Tilfælde er mangfoldige. Nogle af dem skal her fremdrages.

Den 11. Juli 1709 sender han en Skrivelse til Birkefogden med Anmodning om at indstævne Morten Hansen Uldal af Sønderho, „da han forleden Dag, Mandag den 1. Juli, tværtimod hans egen udgivne Haand, skal have søgt Nordby Mølle og dér hans da medhavende Korn ladet male, hvorved jeg paa min Hustrus Vegne, som efter hans tillige med andres Tilskyndelse og Begæring haver ladet Sønderho Mølle opsætte og derpaa have lovlig Tilladelse og Fæstebrev, formener sig at være fornærmet, ej alene at den kongelige tilladte Rettighed hende derved er fra-gaaet, men ved og at andre ligesaa, hende til ikke liden Skade, skulle gøre. Han bør tilkendegive, hvad lovlig Aarsag han kunde have for at drage fra Møllen udi hans egen Sogn.“

Sagen bliver dog forliget, inden den kommer for Retten, idet Uldal møder i Præstegaarden og afgiver følgende Erklæring:

„Saasom jeg underskrevne Morten Hansen Uldal haver været stævnet til i Dag til Fanø Birketing, fordi jeg haver ladet male noget Korn paa Nordby Mølle tværtimod Sønderho Mølles Rettighed og Frihed, da haver jeg mig med min Sognepræst Hr. Christian Engelstoft paa sin Huſtrus Vegne derom forskrevet, at jeg Efterdags altid søger samme Sønderho Mølle, og haver jeg for samme min Forseelse erlagt til Hr. *Christian Engelstoft* 2 Daler til Sønderho Kirke, hvilket den retsindige Dommer vil lade sig efterrettelig og udi Retten lade blive læst og indført.

Sønderho, den 7. Juli 1709.

Morten Hansen Uldal.“

Dette Forlig og denne Erklæring er sikkert bleven ham afpresset. Morten Hansen Uldal skyldte Præsten Penge ligesom de fleste andre i Sognet. Dette Forhold benyttede Præsten sig altid af, naar hans Sognebørn ikke vil rette sig efter ham, idet han da truede dem med Opsigelse af sit Tilgodehavende hos dem. Morten Uldals Fader, Hans Uldal, var klar herover, og en Dag, da Fiskerne var forsamlet ved Havnen, udtalte han sig nedsættende om Præsten i den Anledning. Dette kommer denne for Øre, og han indkalder straks Hans Uldal til at møde i Præstegaarden, og da han ogsaa skylder Præsten Penge, gaar det ikke ham bedre end Sønnen, han maa ligeledes underskrive en Erklæring, som Præsten derefter faar indført i Tingbogen. Denne Erklæring lyder saaledes:

„Saasom jeg underskrevne Hans Nielsen Uldal haver forleden talt nogle ubesindige og usømmelige Ord imod min kære Sognepræst Hr. *Christian Engelstoft*, saa beder jeg ham herved for samme min store Forseelse om Forladelse, derhos lovende, at jeg efter denne Dag mig saaledes mod ham, som min kære Sjælesørger, ved Ord og Gerninger skal forholde, som kristeligt og sømmeligt kan være, saa han intet over mig Efterdags skal have at klage. Dette til Stadfæstelse og Vitterlighed ville hæderlig Søren Jepsen og velforstandige Dannemand Niels Nielsen deres Navne undertegne, og som jeg for bemeldte Sag ventelig i Dag til Fanø Birketing skal indstævnes, bedes at denne min Afbigt og Forpligtelse maatte i Retten tinglæses og i Tingbogen indføres. Og som intet Stempelpapir her kan bekommes, saa lover jeg, naar dette begæres, paa stemplet Papir fra mig beskrevet at give.

Hans Nielsen Uldal.

Til Vitterlighed:

Søren Jepsen. Niels Nielsen.“

I Avgust 1709 opdager *Engelstoft*, at en Del af Beboerne har været i Ribe og faaet Korn malet.

Poul Thomsen havde 4 Skp. Rug og 4 Skp. Byg med og med-

taget for Hans Andersen 3 Skp. Rug, Jørgen Jensen havde 5 Skp. Rug og 7 Fjerdingkar Byg med og medtaget for Hans Jensen 3 Skp. Rug. *Engelstoft* klager herover, men lovede paa Ansøgning, at hvis de vilde give ham i Mindelighed den ham af nævnte Parti Korn tilkommende Rettigheds Told og være forpligtet til Efterdags at blive ved Landets egen Mølle, vilde han tage Klagen tilbage. De indstævnte forlangte dog først at se Fæstebrevet og deres i sin Tid afgivne Ansøgning om at faa opsat en Mølle paa Sønderho, hvilket tilstodes dem, hvorefter de indgik paa det stillede Forslag.

En lignende Klage som ovennævnte retter han kort efter mod Niels Andersen og Søren Jensen af Sønderho; de var sejlet til Ribe med Korn at faa malet. De lover saa Præsten, da han opagede dette, at det aldrig skal ske mere, at de fører Korn af Landet og lader male „med mindre den høje Nødvendighed det kræver, nemlig naar vi det ej paa vor egen Sogns Mølle kunne indtræffe, og hvis skulde befindes, vi herimod handler, indgaar vi paa at godtgøre vor kære Sognepræst og hans Hustru, hvad dette kunne skade.“

Jens Jensen Frandsen og lille Hans Olsen tilstod, „at de baade havde medbragt Korn til og ogsaa dersteds havde købt Korn, som alt var blevet malet i Ribe; de havde troet at have Ret til at faa malet i den Ydre-Mølle i Ribe. Paa *Engelstofts* Spørgsmaal, om de havde noget at klage paa den Told, der blev taget i Sønderho Mølle, svarede de Nej.

Der blev dem saa tilbudt, at hvis de vilde betale Told til Sønderho Mølle af det Korn, de dér havde ladet male, skulde Klagen mod dem falde, hvilket de nægtede at indgaa paa. Sagen indlodes derefter til Doms, og de blev da dømt efter Paastanden.

Efterhaanden oplyses, at flere af Beboerne har været i Ribe med Korn at faa malet, og 29. August 1709 staar 11 Mand for Birketinget anklaget for dette Forhold. De indstævnte henviste til, at Kongen havde resolveret i den i sin Tid givne Bevilling til Hr. *Christian Engelstoft*, at Riberhuses Tjenere, som tilforn havde været Møllægæster til hans kgl. Majestæts nu „øde Mølle“ skulde søge Hr. Justitsraad Worms Mølle — Ribe Ydermølle — og ingen anden indtil hans kgl. Majestæts egen Mølle igen blev opbyggt.

Den 24. April 1710 udsteder Birkefogden en Sentens i den

Sag mellem Hr. *Christian Engelstoft* paa den ene Side og en Del af hans Sognefolk paa den anden Side:

„Som forudmeldte Personer paa Sønderho, nemlig Hans Jensen, Svend Nielsen, Jens Lauridsen, Niels Jessen Thomsen og Jørgen Sonnichsen her til Fanø Birketing var indstævnet, men ikke mødte, ej heller lod møde o. s. v. (her kommer nu en lang Redegørelse om Sagen, saadan som den kendes forud).

Saa bør og forskrevne Personer undtagen Hans Jensen, der i Mindelighed haver sig indstillet, samtlige Beboere paa Sønderho at søge den af dem selv begærede Vejrmølle, som er opsat af Hr. *Christian Engelstoft*, og dér efter Dags lade deres Korn male og at betale Maleløn til Hr. *Christian Engelstoft* af samme paa andre Møller malede Korn og denne Proces' Omkostninger med 3 Rigsdaler.“

Efter at Ejerne af Ribe Ydermølle, Hr. Justitsraad Math. Worms Efterladte havde bragt i Erfaring, at Hr. *Christian Engelstoft* paa Sønderho vilde forbyde Beboerne dersteds at lade deres Korn male i Ydermøllen, fremkom de over for Birkefogden paa Fanø med Besværing herover og henviste til den dem tildelte Rettighed og fremsendte en Afskrift deraf, som lyder saaledes:

Stormægtigste, allernaadigste Herre og Konge:

Saasom jeg ved Avktion nylig er tilslagen en Vandmølle liggende straks uden Nørreport i Ribe og tilforn tilhørt en Riberhuses Ladegaards Tjener, boende paa Landet, og har pantsat samme til Sgr. Rasmus Andersen i Ringkjøbing, og Eders Majestæts egen Mølle i Ribe for nogle Aar siden ganske er bleven øde, hvorefter de dertil lagde Møllegæster af Riberhuses Tjenere haver søgt andre Møller baade inden- og udenbys, altsaa er jeg allerunderdanigst af Deres kgl. Majestæt begærende allernaadigst at bevilge og befale, at bemeldte Riberhuses Tjenere, som tilforn have været Møllegæster til Deres kgl. Maj.s nu øde Mølle, maatte søge denne min Mølle og ingen anden, indtil Deres kgl. Maj.s egen Mølle igen blev opbyggt, og som denne min Begæring er Deres kgl. Maj. til ingen Skade, men kunde være mig til nogen Hjælp til Møllens Vedligeholdelse, saa formoder jeg allerunderdanigst visseligt, at jeg bliver bønhørt. Eders kgl. Maj.s tro Undersaat.

Math. Worm.

Kjøbenhavn, den 23. Maj Anno 1694.

Allernaadigste Resolution.

Supplikantens allerunderdanigste Begæring have vi allernaadigst bevilget, saalænge indtil vores egen Mølle i Ribe igen kan blive opbyggt og bragt i Stand, dog skal ej imidlertid af Møllegæsterne fordres eller prætenderes vi-

dere til Mølletold eller Maleløn end de hidetil haver haft. Givet paa vores kgl. Residents i Kjøbenhavn 26. Juni Anno 1694.

Christian.

Besværingen til Birkedommeren paa Fanø er indsendt af Magister Søren Nielsen Seerup, Provst og Præst til Domkirken og vist Worms Svigersøn, formentlig nu Medejer af Møllen. Han slutter Begæringen med „at Hr. Christian maa tilholdes at føre Vidne, hvad Rettighed han haver til at tilegne sig kgl. Maj.s Møllegæster mod allernaadigste ergangne Resolution paa det, at Tvist og Stridighed kan forekommes.“

Herpaa svarer Hr. *Christian* ved at udtage Stævning. „Og for at slig Skade her efter kan forekommes, indstævnes samtlige Beboere i Sønderho Sogn, Mændene og deres Hustruer og Børn, Enkemænd og Enker med deres Lavværge, unge Folk, Myndige og Umyndige med deres Formyndere at møde i Retten paa Fanø Birketing den 29. August 1709 for deres egen udgivne underdanigste Supplik at høre oplæse samt her for Retten tilkendegive, om de kunde have nogen billig og lovlig Aarsag over den samme Eders Sogne-Mølle sædvanlig givne Told at tage.“

Denne Stævning for enhvers Bopæl lovlig at være forkyndt af os underskrevne, vidne vi. Saa sandt hjælpe os Gud og hans hellige Ord, undtagen for Maren Pedersdatter, lille Niels Nielsen og Michel Nielsen.

Niels Nielsen, Jens Nielsen,
Stævningmænd.

Nogen egentlig Dom synes ikke at være afsagt, men Sagen udsættes flere Gange, og 17. Oktober 1709 udsteder Birkefogden en Sentens om Møllegæster:

„Saasom ikke andet ret og billigt er eragtes, at Sønderho Sognefolk bør jo være Møllegæster til den i Sønderho staaende Mølle, som de selv haver søgt om at faa og bevæget deres Sognepræst ved store Omkostninger den at opsætte og ikke fare til Ribe med deres Korn at faa malet.“

Hvad der nu end kan have været i Vejen, kendes ikke, men Beboerne rejser stadig til Nordby og Ribe, ja selv Morten Hansen Uldal, som forhen har givet en højtidelig Erklæring paa, at han kun vil lade male paa Sønderho Mølle, er blandt de Gen-

stridige, der lader Korn male udenbys. Den gentagende Indstævning for Retten bidrager sikkert til en Slags Oprør mod Præsten, hvem de stadig ligger i Strid med ogsaa om andre Ting, og Beboernes Optræden maa sikkert opfattes som Drillerier mod ham, da det jo er langt besværligere at faa malet udenbys.

Morten Hansen Uldal blev selvfølgelig straks stævnet, men mødte ikke selv; han lod sin Datter møde for sig, og tilstod hun, at de havde ladet male paa Nordby Mølle, men at det var af Trang, da Kornet havde ligget i Sønderho Mølle i 3 Dage, nemlig 3 Skp. Ærter, 3 Skp. Byg, 4 Skp. Valing — det er Sommerrug; det blæste hver Dag, og Møllen malede for andre, kun ikke for dem. Vi blev derfor nødt til at lade Kornet male paa Nordby Mølle. —

Efter at Vinteren er forbi, begynder Sejladsen paa Ribe, og ikke saa snart dette sker, er der adskillige, der faar Korn malet dér, og den 27. Marts staar 7 af Sønderho Sognefolk for Retten anklaget af Hr. *Christian Engelstoft* for dette Forhold.

Forinden er der fra Ydermøllens Ejer Søren Nielsen Seerup tilsendt Birkefogden en Protest mod Hr. *Christians* Optræden, idet han henviser til de af ham den 28. August f. A. til Birkefogden afleverede Afskrifter af de ham tilkommende Rettigheder, og henstiller nu til Birkefogden ud fra disse Beviser at frikende Sønderho Sognefolk.

Hr. Christian venter ikke længe med at besvare Protesten. Den 10. April indleverer han et meget langt Indlæg med Oplysninger søgende at gendrive Hr. Mag. Søren Seerups Paastand, alt dog kun hvad forud kendes. Som et nyt Moment i Sagen fremlægger han en Erklæring fra 21 af de ældste Sognefolk i Sønderho saalydende:

„Saasom af os underskrevne er begæret udførlig Underretning om, hvor vi og vore Forfædre i Sønderho Sogn af gammel Tid, indtil den af os begærede liden Vejmølle her paa Sønderho er opsat, vores og deres Korn haver ladet male, da vidner og bekender vi herved sandfærdelig, at hverken vi eller vore Forfædre haver været nogen Tid forbunden til at være visse Mølle-gæster til nogen Mølle, men vi og vore Forfædre haver malet en Del af vores Korn paa vore Haandkværne og ellers ladet male i Ribe, Tjæreborg, Jedsted, Gjording, Bramminge, Aalbæk, Nordby, Spangsberg og andre Møller, hvor vi det bekvemmeligst haver kunnet faaet afsted og malet. Foranførte omkring dette Øland beliggende Møller, have vi og vore Forfædre ved vor bedste Lejlighed og Bekvemmelighed søgt om Foraar, Sommer og Høst, men ingenlunde uden sær Hændelse om Vinteren besynderligt i Ribe, som ligger

her fra dette Sogn og Øland over 3 Mile til Vands og til Lands (over Strandby) over 7 Mile; dette saaledes i al Sandfærdighed at være, bekræfte vi med vore egne Hænder og Navnes Undertegnelse.

Datum Sønderho, den 2. April 1710.

Samtlige 21 underskriver med deres Navnes Forbogstaver. De er i Alderen fra 50 til 70 Aar.

Sagen optages til Doms Afsigelse ved Fanø Birketing 24. April, men nogen Dom findes ikke afsagt, saa Sagen muligt er bleven forligt. Nogen Ret til at forlange Sønderhos Beboere til at skulle være tvungne Møllegæster til sin Mølle har Magister Søren Seerup dog ikke faaet fastslaet, thi Møllen i Sønderho blev staaende og malede for Sognets Folk uantastet til Nutiden.

Pastor *Engelstoft* døde 1742. Efter ham er hans to Døtre, *Ingeborg*, gift med Visitør Christian Friderich Galleen, og *Mette Margrethe*, gift med Pastor Jens Lauritsen Foss i Sønderho, Ejere af Sønderho Mølle. Derefter bliver *Sønnich Jensen* (død 28. Januar 1760, 64 Aar) Ejer af Møllen og kaldtes fra den Tid *Sønnich Jensen Møller*, hvilket Navn staaer paa hans endnu paa Sønderho gamle Kirkegaard værende Gravsten, hvorpaa er en Afbildning af en Stubmølle, hvis Vinger drejes rundt af en Engel, mens en anden Engel drejer Møllen om i Vinden — maaske Symbol paa det Held, han har haft som Møllejer.*)

Nogle Aar før sin Død sælger han Halvparten af Møllen til Kroejer *Søren Pedersen Brinch*. Kæmner og Pengemester *Søren Nielsen Quong* i Ribe ses ogsaa at have ejet en Fjerdepart i den.

Den anden Halvdel gik ved hans Død over til Sønnen *Thomas Sønnichsen*, hvorfor han gav 341 Rdl. For Salshuset, beliggende sydvest for Møllen, 6 Fag stort, og et lidet Hus paa 3 Fag gav han 40 Rdl. for. (Det var disse Bygninger, der ejedes

*) *Sønnich Jensen Møller* ejede tillige ved sin Død en Smedie, beliggende ved Havnen. Den blev med Ambolt, Dunkraft, Bælge, Spærhager og Skruestikker solgt til Kroejer *Søren P. Brinch* for 24 Rdl. Et 4 Fags Hus blev ligeledes solgt til *Brinch* for 20 Rdl. En Trediepart, han ejede i Kuffen „*Anne Cathrine Marie*“, 9 Læster drægtig, hvilket Skib førtes af Sønnen *Thomas Sønnichsen*, blev tillige med en Trediedel af Skibets Kassebeholdning (133 Rdl.) solgt til Sønnen for 180 Rdl. — En ny Gigejlebaad, komplet udhalet, blev solgt til Skipper *Niels Jessen Kromann* for 57 Rdl. — 1 Baad kaldet „den svenske Baad“ med Anker og Tov fik Sønnen *Thomas* for 5 Rdl. — Se videre om *Sønnich J. Møller* i 1. B. S. 32, jf. og *Slægten Sønnichsen*, Hovedtavlen.

Peder Thomsen.

af Gaardejer H. N. Pedersen, da den nedbrændte 1906). Møllen var da i saa høj Grad forfalden, at en Reparation ikke var tilstrækkelig, men den var kun tjenlig til Nedbrydning. Forinden Ejeren indlod sig herpaa, søgte han 22. September 1760 om Tilladelse til at maatte nedbryde den og opføre den et Par Tusinde Skridt nærmere Byen, hvilket tillodes ham, efter at han havde paataget sig at publicere for de Søfarende, at Møllen var flyttet, eftersom den havde tjent som Sømærke. Den blev da opført paa den Plads, hvor der endnu staar en Mølle. Denne Mølle blev ikke gammel, idet den brændte 10. Marts 1770. Den svarede foruden 2 Rdl. aar-

lig til Kongens Kasse 4 Rdl. aarlig til Ribe Vejmølle (se Side 60). Møllen blev genopført paa samme Plads.

Efter *Thomas Sonnichsens* Død i 1780 gaar hans Halvpart af Møllen over til Sønnen, Skibsfører *Peder Thomsen*. Den anden Halvpart ejes fremdeles af Kroejer *Søren P. Brinch*.

I 1774 havde Ejerne uden derom at indhente Bevilling indlagt Grubbe- og Pilleværk (til Grynmalning). Dette opdages da i 1793, og der afkræves nu Ejerne at betale 40 Rdl. som Afgift for de forløbne 20 Aar.

*P. Th. Jessens Hustru
Anne Lauridsdatter,
død 26. Marts 1900, 71 Aar.
Der findes intet Billede af
P. Th. Jessen.*

Søren Brinch, der skal betale Halvdelen deraf, ser sig ikke i Stand dertil, da han bliver Beløbet afkrævet. Herom indberetter Stiftamtmanden 27. Februar 1793 til Rentekammeret: „*Søren Brinch* sidder i meget fattige Omstændigheder, og det vil vist blive ham over Læggen, om han nu skulde paalægges at betale paa en Gang Afgiften for de forbigangne Aaringer, hvorimod den nuværende Hovedejer *Peder Thomsen*, som ikke har

Julius Svarrer.

A. M. Knudsen.

Niels Sørensen.

kunnet faa Ejendommen paa andre Vilkaar end de, Bevillingen tillader, og som er en formuende Mand, fra hans Besiddelsestid af dertil følgelig kunne forpligtes . . .“ Saaledes gik det ogsaa, men samtidigt købte *Peder Thomsen Brinch* ud af Interessentskabet. Møllen bestyredes af *Frederik Lauridsen* fra omkring 1795; han var født i Varde 1772. Efter *Peder Thomsens* Død i 1816 gaar Møllen over til hans Arvinger (de 4 Børn af hans i 1807 afdøde Søn). *Frederik Lauridsen* havde dog forinden, vist i 1802, købt en Part i Møllen. Den blev dette Aar vurderet til 1500 Rdl. og bestod da af 2 Lofter a $6\frac{1}{2}$ Alen høj og hver 52 Kvadratalen. I 1829 er hele Møllen med 7 Fag Møllehus, 5 Fag Salshus og 11 Fag Ladehus vurderet til 2736 Rdl. rede Sølv. *Fr. Lauridsen* døde 23. September 1829. Han ejede da Halvparten af Møllen. Ved Skøde af 20. April 1838 gaar denne Halvpart over til Skibsfører *Laurids Frederiksen*, en Søn af *Fr. Lauridsen*. Den anden Halvpart bliver ham samtidig tilskødet af Skibsfører *Jes J. Sonnichsen* yngre og *Karen Nielsdatter*, Enke efter Skibsfører *Peder Thomsen* Son-

Den i 1770 opførte og i 1894 nedbrændte Mølle.

Den i 1895 opførte Mølle med en Del af Møllegaarden.

nichsen, hvilke to Personer denne Halvpart i sin Tid er tilfalden ved Arv. Møllen opgives da at male 1200 Tdr. Korn aarlig, og Møllens Købesum at være 2400 Rdl. med alt tilliggende af Hus, Jord- ejendomme og Besætning m. v.

Mens *Laurids Frederiksen* havde Møllen, slog Lynet ned i den uden at tænde, men anrettede en Skade, der blev vurderet til 1230 Rdl. Dette skete 18. Juni 1848. *Laurids Frederiksen* døde 1. April 1886, 87 Aar. I 1871 havde

han afstaaet Møllen og Møllegaarden til sin Svigersøn, Skibsfører *Peder Thomsen Jessen*, Søn af ovennævnte Skibsfører *Jes J. Sonnichsen yngre*. Efter *P. Th. Jessens* Død 11. Februar 1888 solgtes Møllen til Skibsfører *Anders M. Knudsen* (død 8. Februar 1931, 82 Aar). Han solgte den 1891 til Møllerne *D. B. Thyssen* og *J. Mortensen* i Nordby for 4725 Kr. De solgte den kort efter til Styrmand *Julius Svarrer* af Nordby (død i Kjøbenhavn 13. Maj 1930, 67 Aar). Mens han ejede Møllen, brændte den. Dette skete 30. September 1894. Det var den næstsidste Stubmølle i Ribe Amt. Han opførte Aaret efter en ny, som kort efter solgtes til *Niels Sørensen*^{*)} af Gammelby for 7.600 Kr. Han døde i Kjøbenhavn 1929, 84 Aar.

For ca. 6 Aar siden købtes Møllen, der da næsten var faldefærdig, af „Fonden gamle Sønderho“, som lod den grundigt reparere, og det er Fondens Mening, at den skal bevares for Fremtiden i Brugs-Skikkelse som et Minde om en nu næsten forsvunden Industri.

Klosterpræst ved Vemmetofte *Thordur Thomassen*, der i 25 Somre holdt sin Ferie i Sønderho, hvor han døde 21. August 1931, skrev da følgende smukke Digt om Sønderho Mølle:

^{*)} Slægt i *Hans Nielsen, Slægten Spangsborg af 1667, 1933.*

Melodi: Jeg er en simpel Bondemand.
Nu staar i Fod paa Bankens Top
jeg atter støt og tryk
med pæne Klæder paa min Krop
og Vinger paa min Ryg;
og efter alle Vinde
jeg drejer Hatten smukt,
og Kværnen skjult her inde
kan male Markens Frugt.

Jeg skuer langt og øjnes vidt
ud over Klit og Hav.
Og dem, som stævned' hid, jeg tidt
den første Velkomst gav.
Naar langvejs fra de saa mig,
af Glæde fast de lo
og peged' alle paa mig:
„Dér har vi Sønderho!“

En gammel Mølle, véd jeg godt,
ej være skal for kry.
Men hvor den staar — jeg mener blot —
den pynter dog sin By.
Og er omsider segnet
dens vante Silhuet
mod Aftenhimlen tegnet,
det er for sent begrædt.

Og skal jeg aldrig male mer
det gyldne Korn til Mel,
et andet Hverv med Fryd jeg ser
mig blevet er til Del:
om alle ædle Minder
jeg kalder ud til Værn,
mens Aar og Dage rinder
igennem Tidens Kværn.

Jeg nær var sunket selv i Grus,
mit Haab jeg rent gav op.
Dog bødet blev igen mit Hus
paa Møllebankens Top.
Saa lad det vidt fortælles:
vort gamle Sønderho
vil værne det, som ældes,
mod Fædres Minde tro!

FISKERIET.

a. Indenskærsfiskeriet.

Botline.

FISK var i forrige Tider — indtil for 60 a 70 Aar siden — en langt mere almindelig Spise end nu. Der skulde helst være Fisk i Huset hele Aaret igennem, saltet, tørret eller røget, saa manglede man aldrig noget at sætte paa Bordet, hverken til Morgen, Middag eller Aften. Slap Kartofflerne for tidligt op hen paa Foraaret, og det skete ofte paa Fanø, saa spiste man i Stedet herfor salt Fisk til fersk Fisk flere Gange ugentlig og tidt 3 Gange om Dagen afvekslende med de forskellige Sorter. Der begyndtes som Regel om Morgenen med en Kaffepunsch, et Stykke Fedtebrød og en røget Bakskuld (Issing), en Delikatesse jeg — og alle Fanniker med mig — nyder gerne og saa ofte om Efteraar og Vinter, der kan faas ægte Fanø-Bakskuld — dog nu uden Kaffepunschen. Til Middag var Grød (Ris eller Byggrynsgrød, kogt i Mælk eller Kærnemælk) med en Bakskuld til „en Herreret“. —

Alle udøvede Fiskeri lige fra den lille Purk, der lige var kommen i Skole, og til Oldingen, der ikke kunde bestille andet. Passe en „Botline“ eller sidde flere Timer af Dagen i en Jolle og „tat“ kunde baade Ung og Gammel.

Jeg skal nu beskrive de forskellige Indenskærsfiskeri, saaledes som jeg dels har overværet det og dels selv været med til for over 50 Aar siden. Alle de forskellige Fiskemetoder kan spores (af Tingbøgerne) at have været anvendt i flere Hundrede Aar.

Saasart en Dreng var saa stor, at han vovede at komme i Faderens Støvler, selv om de gik op til Maven paa ham, og det gjorde de, kan man være sikker paa, at han snart skulde faa sig anskaffet en Botline. Det var pudsigt at se en Purk paa en halv Snes Aar og derunder komme traskende i et Par store Støvler, tidt de tunge Træskostøvler, men Støvler skulde der til i alt Fald Foraar og sildigt Efteraar, ellers blev der ikke noget af Fiskeriet med Botliner. Det var sjældent, at en Dreng havde Støvler, der var syet til ham selv — dem voksede han nemlig fra —

Sine første Støvler fik han først, naar han efter Konfirmationen skulde ud at sejle.

En Botline var en lang Snor, hvorpaa der med 4 a 5 Tommers Mellemlum var anbragt 5 a 6 Tommer lange „Taser“ med Kroge paa. Paa Krogene blev sat Sandorme, som Drengene selv maatte grave op. En Dreng blev ikke af de andre Drengene anset for at være moden til at have en Botline, forinden han kunde bide en Sandorm over og beholde Halvdelen i Munden til en af de større Drengene sagde: spyt saa ud. Kunde han gaa denne Kur igennem uden at faa Kvalmefornemmelse, blev han antaget for at være moden til Fiskeriet.

En Botline skulde i Ebbetiden sættes saa langt ud i Stranden som muligt, og dertil gjorde et Par store Støvler god Tjeneste, og efterses ved næste Ebbetid for da paany at forsynes med Orm. En saadan Line havde fra 50 til 100 Kroge. Udbyttet var højst forskelligt. Var der halvt saa mange Fisk, som der var Antal Kroge, kaldtes Fangsten for fin. Det var mest Aalekvapper, Smaaaal, Bakskuld og Rødspætter, der fangedes paa den Maade. Saasnart Krabberne hen paa Sommeren viste sig, hørte dette Fiskeri op, da de aad Fiskene, der var paa Krogene.

Tatning.

Tatning var lige saa interessant et Fiskeri. Udøvelsen var ikke afhængig af Ebbe og Flod, kun skulde der nogenlunde roligt Vejr dertil. Det skete altid fra Baad, liggende for Anker ude i Strømmen, naar Vandet var stigende. Der kunde godt være flere i samme Baad ad Gangen til dette Fiskeri. Redskabet, der kaldtes „Tat“ — Navnets Oprindelse er mig ukendt, det kaldtes ligesaa for over 200 Aar siden — var en et Par Favne stor Snor, tynd, men stærk, i hvis ene Ende var anbragt en af lang Blyklump, der helst skulde skræbes blank hver Gang, den anvendtes. Til denne Blyklump var anbragt en tynd, helst Silkesnor, hvorpaa var trukken Sandorme, og rinket saaledes sammen, at der var flere dobbelte Snore ved Siden af hinanden. Derved kunde flere Fisk bide paa en Gang. Blyklumpen blev sænket noget nær til Havbunden og Snoren fastbundet til Rælingen af Baaden. Med en løs Haand paa Snoren kan Fiskeren nu mærke, om der er Bid. Har Fisken først slugt noget af Ormene, slipper den ikke, og Snoren hales op, først langsomt, derefter med et raskt Tag smides Blyklumpen over Rælingen med

de derpaa værende Fisk op i Baaden, først da slipper Fisken, uden at Ormene er bleven fortæret. Blyklumpen gaar atter over Bord, og det gentager sig utallige Gange, inden der skal ny Forsyning af Orm paa. Der fanges paa denne Maade de samme Fisk som paa Botline. Der skal selvfølgelig nogen Øvelse til for at bringe dette Fiskeri til noget. Nu om Stunder drives dette Fiskeri ikke sjældent som Sport af udenøs Fanniker, naar de er paa Besøg paa deres Fødeø. Morsomt er dette Fiskeri ogsaa, men hverken Tat eller Botline giver aldrig stort mere end „en Pandskrald“, d. v. s. et Par Maaltider fersk Fisk paa en Tid (i forrige Tider), da Havfiskeriet ikke blev øvet. Undtagen herfra var dog Tatning af Bakskuld i Efteraarsmaanederne, indtil Frosten begyndte. Udbyttet kunde da være ret betydeligt, og hvad der ikke kunde fortæres i fersk Tilstand blev da let solt og røget og gemt hen til Føde for Vinteren. Bakskuld var Fattigmandens Gris.

I 1881 opgives, at der dette Aar er drevet Bakskuldfiskeri med Tatning af 40 a 50 Baade.

Fiskeri med Togger.

Dette Redskab fandt ikke særlig stor Anvendelse, men adskillige Mennesker var meget begejstret for denne Fiskemetode. Det brugtes hovedsagelig i Efteraarsmaanederne til Fisken efter Bakskuld, naar de søgte ind i Loerne. Redskabet bestaar af en Jernring omtrent af 1 Meters Diameter, hvortil er fastgjort en Ruse. Tværs over Ringen er anbragt nogle Snore med Orm paa til Madding. Naar dette Redskab sænkes ned paa Havbunden fastgjort til et Reb, der er bundet til Baaden, ligger det saaledes, at Ringen med Ormene paa ligger over paa Rusen; man lader det nu ligge roligt en halv Times Tid og drager det da op med et raskt Tag. Fiskene, der har suget sig fast paa Ormene, gaar da ned i Rusen, naar denne tages op. Dette Fiskeri er dog ikke saa interessant som Tatning, ogsaa lidt mere besværligt. Det kunde dog give sin Mand en Indtægt af 10 a 15 Kr. daglig.

Vaaddragning.

Dette Fiskeri udførtes kun af de, der havde Heste og Vogne, og foregik mest paa Vesterstranden mellem Revlerne. Et Garn paa 25 a 30 Alens Længde blev spændt ud mellem 2 Heste, hvoraf den ene gik saa langt ude i Vandet, at dette naaede op til

Underlivet paa den, en anden gik nærmere Landet, undertiden helt oppe paa Landet. Begge Heste styredes af Ryttere. Vaaddet blev nu draget langs Landet, og naar man kunde mærke, det blev tungt at slæbe, gik den yderste Hest i et Sving hastigt ind mod Land, hvorved Vaaddet blev trukket op. Denne Metode kunde give stort Udbytte, undertiden et lille Læs i et Drag af baade store og smaa Fisk.

I 1881 opgives, at Vaadfiskeriet drives med 17 større og 5 mindre Vaad, og at Udbyttet regnes til ca. 30 Kr. pr. Dræt.

En næsten morsom Stævning til nogle Vaaddragere har jeg funden i Tingbogen for 1697, udtaget af Birkefogden Søren Dunch. Den lyder saaledes:

„Som jeg underskrevne er paa hans kgl. Maj:s Vegne forarsaget at lade indstævne Eder Knud Hansen, Møller, og Niels Hansen i Bjergene her paa Fanø at møde til Fanø Birketing i Dag 8 Dage, som er den 4. November angaaende Eders ugudelige og grove Uskikkelighed, som I sidst afvigte Søndag under Gudstjenestens Forretning haver begaaet, da andre Folk her i Menigheden i Guds Hus som Kristne og Guds Børn haver ladet sig indfinde, medens I af Gerrighed og ond Optænkelse haver ladet Eder befinde ved Strandsiden og dér med Eders Vaad har fisket samt Eders grove Forseelse i samme Tid brugt under Gudstjenesten, hvorfor I havc at møde paa nævnte Ting og Tid og dér Dom efter Loven at lide, andre Slige og Ligesindede til Eksempel og Afsky.

Fanø, den 28. Oktober 1697.

Søren Sørensen Dunch.

Sagen kom dog slet ikke til Paadømmelse, da den „løb ud i Sandet“.

Aaleruser og Aalestangning.

Fiskeriet efter Aal foregik kun enkelte Steder, nemlig kun i Vigen ved Nordby i Albobugten og Hjørnebugten ved Sønderho. Disse Steder er Bunden nemlig belagt med et indtil 1 Meter tykt Lag Mudder og Klæg, hvorpaa der er en rigelig Grøde af Tang; herpaa sidder en Mængde Smaasnegle og Smaamuslinger, der er Føde for Aalene. Hvor der er Tang og Klægsmudder tilstede, er man sikker paa altid at finde Aal. Paa de nævnte Steder blev Aalene stanget med et Redskab, der kaldtes Lyster eller Aalejern. Fiskeriet foregik paa Ebben, idet Fisken vadede omkring i Klægsmudderet og stak Lysteren ned, hvor hans øvede Øje havde opdaget en Aalerede, der dels kendtes ved, at der var Bevægelse i Overfladen af Mudderet og dels ved,

at Aalene ligefrem stak Hovederne i Vejret og kiggede omkring. Saa skulde der handles hurtigt, skulde Fyren fanges, inden den forsvandt i Mudderet. Aalestangning var ikke noget behageligt Arbejde; træls og besværligt var det at vade omkring i Mudderet, der tidt naaede helt op paa Livet af Fiskeren, og Udbyttet var aldrig saa stort, at der kunde være Tale om det som Handelsvare, men Aalen var en lækker Spise og en Forandring fra den mest almindelige Fisk; denne Fangstmaade havde dog sine Udøvere, der paa passende Tider fandt en stor Fornøjelse i denne Sport.

Aalernerne stillede op i Strømmen uden for de ovenfor nævnte Pladser og kunde til Tider give ret stort Udbytte, naar de blev stillet op af en Mand, der havde Kendskab til Aalens Vandring, der baade var afhængig af Vindretning, Strømforhold, Aarstiden m. v. Jeg mindes fra 1870erne, at min Far havde en Aalerruse, som en Mand fik Halvdelen af Udbyttet for at passe. Den blev eftersat ved hver Ebbetid og kunde da give indtil 1 Skæppe Aal, Aalekvapper og Smaafisk til Deling.

Skuldgaarde eller Hamsteder.

En meget udbredt Maade at fange Fisk paa i forrige Tider var ved Anlæg af Skuldgaarde eller Hamsteder. Jeg har funden disse omtalt fra omkring 1606, men de er uden Tvivl af lige saa gammel Oprindelse som den første Bebyggelse her i Jylland. Da der ikke af denne Fangst svarede Sandtold eller Afgifter af andre Arter, findes de ikke omtalt i Lensregnskaberne, dog vides, at naar Fangsten var god, blev ikke alene ældre fattige Folk, der paa Grund af deres høje Alder ikke kunde deltage i dette ellers saa bekvemme Fiskeri, betænkt med noget deraf, og endog Præst og Degn fik nogle Kurvefulde Fisk, hvilket forøvrigt Pastor Engelstoft i Sønderho engang (1705) vilde bruge som et Bevis for, at hans Tienderrettigheder ogsaa strakte sig til denne Art Fiskeri, idet han mente, at denne Given havde vundet Hævd som en Forpligtelse. Heri fik han dog ikke Medhold af Domstolene.

Det var en billig Maade at fange Fisk paa, idet Redskaberne kostede intet eller kun lidt. Derfor kunde alle deltage deri. En Skuldgaard blev indrettet paa den Maade, at en Mængde Ris blev stukket ned i Strandbunden og dannede Gærder. Det skulde efter gammel Skik være Ris, der anvendtes dertil, smaa

tilhugne Pinde duede ikke — saadan sagde de gamle erfarne Skuldgaardsfiskere. Risene dertil blev, da Fanø ikke selv havde noget deraf, fortrinsvis hentet ved Roborghus, hvortil Bønderne, der havde hentet dem i Grimstrup Krat, om Foraaret kørte hele Læs ned; de kunde nemlig ikke staa Vinteren over, da Isen altid ødelagde dem, og skulde derfor fornyes hvert Foraar.

Disse Skuldgaarde var anbragt ikke alene langs den meste Del af Østkysten og enkelte Steder paa Veststranden; men ogsaa paa alle de Øen omkringliggende Sande og Vesere, der var tørrelagte i Ebbetiden. Der var saa at sige ikke en Plet ubenyttet til dette Brug.

En Skuldgaard kunde indrettes paa flere Maader, dels paa den Maade, at Fiskene fangedes ved indadgaaende Strøm, i hvilket Tilfælde Skuldgaarden blev stillet saaledes, at de i Jorden nedpriklede Ris dannede en Vinkel, hvis Spids vendte mod Land, og den ene Vinkelarm, der var betydelig længere end den anden, gik et Stykke ud i Strømmen og mødte for de Fisk, der fulgte ind ad med Strømmen. Fiskene lededes derved ind i Spidsen af Vinklen, hvortil var anbragt en Ruse, Ham kaldet, hvori de tilsidst havnede; dels blev Skuldgaarden ogsaa anbragt saaledes, at Fiskene fangedes, naar Vandet faldt. Spidsen af Vinklen med Rusen i viste da udefter i Strømmen, efterhaanden som Vandet trak udefter, og Fiskene fulgte med, havnede de tilsidst i Rusen. Foruden paa disse to Maader var der en tredie længere oppe. Paa Sandjorden anbragtes en Mængde Ris, der dannede smaa Labyrinter. Havde Fiskene, i dette Tilfælde kun Fladfisk, søgt Bunden paa Højvande, blev de af Risgærderne forhindret i at trække med Vandet ind i Strømmen. Det var mest Fladfisk, der fangedes paa den Maade, saasom Rødspætter, Bakskuld og smaa Pighvarrer, men der kunde ogsaa fanges enkelte Aal, Aalekvabber, Hornfisk, Torsk og Laks. Den største Part af Skuldgaardsfisk blev saltet, tørret og røget. Naar der skulde spises, blev de ristet paa Tørvegløder og Fladfisken klippet i Strimler og spist med Benene undtagen Rygraden. Denne Spise var og er, naar den endnu kan faas, som ovenfor bemærket, en virkelig Delikatesse, der giver Appetit og lokker et Stykke Brød mere ned — saaledes synes vi Fanniker.

Disse Smaafisk, der fangedes i Skuldgaarde og ved Vaaddragning, solgtes ogsaa paa Markederne i Ribe, Varde og de sønderjyske Byer, hvortil Fannikerne bragte dem. Der blev og

saa forsendt af dem til Hamborg. I 1708 havde en Baadskipper i Nordby ved Navn Niels Nielsen, der ofte sejlede til Hamborg med Fisk, købt et Parti „Vaadskuller“ af Søren Nielsen i Rørkjær. Partiet var paa 16.000 Stk., og han skulde give derfor 2 Sletdaler pr. 1000 Stk., men da Prisen faldt noget, kviede han sig for at overtage Partiet, hvorfor der blev en Retssag om Betalingen.

I 1699 kostede 1000 røgede Bakskuld 2 Dl., og 1705 har Birkefoged S. Dunch betalt 2 Mk. 8 Sk. for 10 Snese røgede Bakskuld. Priserne var saaledes springende.

Stedet, hvor Skuldgaardene eller Hamstederne fandtes, var Genstand for Køb, Salg og Pantsætning, og Ejendomsretten der til grundede sig i de af Stiftsbefalingsmanden eller Amtsforvalteren udstedte Fæstebreve.

I Lensregnskabernes Sagefaldsliste for 1608—09 findes opført, at „Svend Søffrensen paa Sønderho tinger for et Hamsted, han brugte mod Forbrydelse“ og maa herfor bøde 5 Daler.

Samme Aar bliver der gjort Udlæg hos Sonnich Jensen i Sønderho i 2 Hamsteder, beliggende paa Trinden mellem Thomas Teckers paa den vestre Side og Niels Mathiasens paa den østre Side, og de vurderes da til en Værdi af 20 Sletdaler.

I 1699 den 27. September pantsætter Hans Jørgen Callesen af Nordby til Handelsmanden Raadmand Jens Lauridsen af Ribe et Hamsted paa Veseren, beliggende mellem Laust Sillesens paa den vestre og Anders Callesens Enkes paa den østre Side.

I 1702 den 16. Avgust pantsætter Hans Nielsen i Nordby et Hamsted paa Vesterside af Øen.

I 1703 sælger Winther Sørensen, Nordby, til Møller Hans Hansen et Hamsted for 15 Sletdaler.

I 1707 faar Hans Madsen i Sønderho Fæstebrev „paa 3 Hamsteder paa Kjeldsandet lige over for Lundvig og tæt op til Søren Hansen Knudsens — — — hvilket Hamsted han maa nyde og bruge hans Livstid — — — og skal han efter Landsskik og Brug være Øvrigheden hørig og lydig og sig selv efter kgl. Love og Forordninger forholde under dette Fæstebrevs Fortabelse. — —“

Af saadanne Fæstebreve er jeg i Besiddelse af flere, der lyder paa Stederne Kjeldsand, Fuglsand, Kragissand, Trinden, Knuderne, Veseren og Vesterstranden.

I en Aftægtskontrakt af 25. Marts 1709 findes den Bestemmelse, at Søren Nielsen, Nordby, til Mads Jensen sammesteds

skal yde Halvdelen af de Fisk, der fanges af Søren Nielsen i hans Hamsted.

I 1713 fæster Peder Nielsen i Renderne Halvparten af det til hans Fader Niels Madsens Væring beliggende Hamsted, som han af Faderen godvillig er afstaaet.

I 1714 fæster Peder Jessen Orre i Sønderho 2 Hamsteder paa Knudsandene, som hans Formand Søren Nielsen Schipper har tilhørt.

Samme Aar fæster Jes Pedersen i Sønderho et Hamsted paa Trinden og 2 Hamsteder paa Kjeldsandet norden for Peder Andersens.

I 1719 fæster Jørgen Smed af Sønderho 2 Hamsteder paa Nørre Kjeldsandet imellem Mads Jensens Hamsteder og betaler i Fæsteafgift derfor 1 Mk. 3 Sk.

Der hørte saa omtrent et eller flere Hamsteder til hver Ejendom, hvilket fremgaar ved Salg af Ejendommen, da Hamstederne nævnes i Dokumenterne Salget vedrørende.

Hamstedernes Beliggenhed var betegnet ved Pæle, der bar Ejerens Bomærke og et Nummer, som kendetegnede vedkommende Ejer. Det hedder saaledes i Salgsdokumenterne, at naar Køberen har berigtiget Købesummen, maa han frit drive sine Pæle ned paa Stedet. —

Alle disse Fiskemetoder, der dreves indenskærs, er med Undtagelse af nogle Baade, der i Sejlløbet ind til Esbjerg i Efteraarsmaanederne driver Fiskeri med Kurrer eller smaa Trawler, forlængst ophørte. I 1881 omtales, at der i Vigen ved Nordby findes 12 Skuldgaarde og ved Sønderho 2, men i de sidste 35 Aar vides det ikke, at denne Fiskemetode er bleven benyttet. Der paastaas, at der ikke er den Mængde Fisk tilstede nu som forhen og at Betingelserne for deres Ernæring og Ophold er bleven ændret siden Esbjerg Havns Anlæg. Der menes, at den Uro, der er i Vandet, foraarsaget ved de mange Dampskibes Skruer og Opmudring af Sejlløbet ved Mudderdamperne fører Mudderet omkring paa de Sande, hvor Skuldgaardene var. Dette er ogsaa rigtigt. Mudderet skal have en uheldig Indflydelse paa Fiskebestanden.

At træde Botter.

Paa Vesterstranden mellem Revlerne opholder sig visse Tider om Sommeren en Mængde smaa Pighvarrer, der af Bebo-

erne kaldes „Botter“ eller „Botskuller“. Paa Lavvande er det en fornøjelig Sport at fange Botter. Man trækker Strømperne af og smøger Benklæderne længst muligt op og vader saa ud mellem Revlerne, hvor man snart mærker, Fisken farer omkring. Nu gælder det om at forfølge og sætte Foden paa den; med lidt Øvelse kan der snart fanges et Par Snese.

b. Havfiskeriet.

Den store Fiskerigdom, der langt tilbage i Tiden fandtes i Havet omkring Fanø, har skabt en Befolkning, hvis Hovederhverv var Fiskeriet. Det er temmelig sikkert Ribe Bys Indvaanere, der først har slaaet sig ned paa Fanø, særlig paa Sønderho, og derfra drevet Fiskeri i Sommermaanederne.*) Siden har de slaaet sig ned dér med fast Bopæl. Fisketorvet i Ribe nævnes Aar 1291, hvoraf det fremgaar, at der den Gang var Handel med Fisk i større Partier. Fisk var jo i længst forsvundne Tider Nordboernes vigtigste Næring, og lige saa nødvendigt, det var, at Jordbrugerne boede fra hinanden paa hver sin Jordlod, gælder det modsatte for Fiskerne. Disse maatte have Pladser i Nærheden af Stranden, hvorhen de, naar der kom Uvejr paa Havet, hurtigt kunde søge Beskyttelse, og hvorfra de i blidere Vejr lige saa hurtigt kunde være paa Fiskepladsen. Ogsaa Søroveriet skulde der søges Beskyttelse for.***) Det var derfor heldigst at bo paa saadanne Steder, hvor der fandtes høje Punkter, hvorfra der kunde holdes Udkig ud over Havet til Beskyttelse mod pludselige Overfald mod de fra Havet sig nærmende farlige Gæster, og hvorfra der ved Bud eller Tegn i Tide kunde bringes Advarsler til de omkringboende, saa al Landgang kunde forhindres. Derfor og for at kunne yde hinanden Hjælp ved Baadernes Nedslæbning og Udsætning i Vandet og Opslæbning ved Hjemkomsten fra Fiskeriet, var det nødvendigt, at Fiskerne boede samlede. Herved opstod Fiskelejerne og siden den faste Bebyggelse med helaarlige Ophold. —

Om Fiskeriets Trivsel og Udbytte har vi paalidelige og nøjagtige Oplysninger i Riberhus Lensregnskaber, der findes opbevaret i Rigsarkivet fra Aar 1537 og til 1685. Heri findes Opgø-

*) Se 1. B. S. 15.

**) Kinch omtaler i Ribe Bys Historie 2. B. S. 55 og 138 Tilfælde af Søroveri fra 1555 og 1573.

relse over den Afgift, der under Navn af Sandtold (se senere), ydedes af samtlige Fiskere i Ribe Stift til Kongen og opkrævedes af Lensmanden. Paa Reformationens Tid gik Fiskeriet hovedsagentlig ud paa Hvidling. Af Regnskabet fra 1537 ses, at der fra Nordby dreves Fiskeri med 17 Skibe og fra Sønderho med 21 Skibe,*) alle krogfiskende Baade, altsaa Hvidling og Torskfiskere. Samtidig fiskes der fra Mandø med 6 Skibe. Fiskere fra andre Steder nævnes ikke, saa deraf kan skønnes, at Fiskeriet fra Fanø var det overvejende. En Snes Aar senere synes det, at Skuldfiskeriet**) er kommet i Gang, da der nævnes adskillige Skuldskeibe, men i 1580 har Hvidling paany en afgjort Overvægt i Antal. Der gaar dog ikke længe, før der lyder Klage over Fiskeriets Aftagende. Klager, der høres lige op til Nutiden, og vist ikke altid berettiget. I 1586 klager Præsten paa Mandø over, at hans Indtægter forringes som en Følge af, at hans Sognebørn ved Fiskeriets Aftagende var „kommen til Agters“, hvorfor der ved Kongebrev af 26. Februar tilstaas ham 8 Ørter Korn aarlig af Riberhus.***) — Omtrent samtidig kom en lignende Klage fra Fiskerne paa Fanø, som i den Anledning blev fritaget for Halvdelen af den dem paalagte Penge og Madskat.****) Klagerne gentager sig i 1606.

Af Lensregnskabet for 1581—82 fremgaar det, at Nordby har 14 Hvidlingskeibe og Sønderho 26 Skibe og i begge Byer fandtes 6 Skuld Skibe, hvoraf dog de 5 tilhørte Ripensere, men førtes af Fanø-Fiskere. Mandø havde 5 Skibe, Langli 5 (hvilke formodes tilhørende Hjerting Fiskere med Ripensere som Parthavere), Sønderside og Vesterside (Ho og Oksby) tilsammen 16 Hvidlingskeibe; i 7 af dem havde Ripensere Parter, og 59 Skuldskeibe, deraf tilhørte de 15 Ripenserne, hvoraf 6 selv førte deres Skibe; af det øvrige Antal tilhørte de fleste adelige, der ejede Omegns større Gaarde og en Del Strøgods. Fiskernes Fartøjer betegnes som „Skibe“ eller „Everter“, altsaa større Dæksfartøjer, og det vides fra et Par Forlis i 1577 og 1613,*****) at Besætningen bestod af 12 Mand.

I 1587 fiskes med 40 Skibe fra Nordby og med 58 fra Sønderho.

*) Heraf er de 10 hjemmehørende i „Albo“, den nu nedlagde Bebyggelse midt paa Øens Østkyst.

**) Rødspætter kaldtes i forrige Tid for Skuller.

***) Jyske Register.

****) Jyske Tegnelser 5. Januar 1587.

*****) Se senere under Afsnittet Forlis.

I 1632 findes paa hele Fanø 14 Skibe, der fisker med Line, og 14 Skuldskebe. Aaret efter er Antallet gaaet ned til 18 Skibe ialt.

I 1684 er der 17 fra Nordby og 10 fra Sønderho. Der er altsaa stort Spring i det Antal Skibe, hvormed der aarlig fiskes.

Det var ikke alene Fanøboere og Ripensere*) med Fanøer-Besætning, der fiskede i Havet omkring Fanø, men ogsaa Udlændinge ikke alene fiskede dér, men opkøbte ogsaa Fisk paa Fiskelejerne, idet de fremmede Fiskere omtales i 2 Kongebreve af 1547. I det ene paalægges det *Udlændingerne*, at de ikke maa forlade Fiskelejerne, forinden de har givet til Sandtold ligesom andre Fiskere, og det andet er rettet til Fanøboerne og befaler, at alle, som fisker dér, indenlandske som *udenlandske*, straks skulle yde deres Sandtold. Danske Købstadboere og Adelen var dog fritaget for denne Afgift, ligesaa Præsterne,**) Strandfogderne og Birkefogderne. Og 43 Aar senere, den 10. Februar 1590, vidnede 9 Borgere paa Riberhus Raadhus, at alle indenlandske og *udenlandske Fiskere*, som havde handlet og fisket paa Fanø, saa vidt de vidste, altid havde svaret Sandtold. —

Gennem en Del Indberetninger fra Præsterne, Birkedommerne og af andre Beretninger har vi ikke ringe Kendskab til Fiskeriet i forrige Tider. I en Præsteindberetning af 20. August 1743 (Rigsarkivet) hedder det, at „Paa Havet søger dette Ejslands Indbyggere deres største Næring. De ordinære Fisk, man fanger, er Skuller eller Flynder og Hvidling, hvilke Fiskerne til dels vindtørre, til Dels salter og tørre, og som henføres en Del til Hamborg, andre til nærliggende Købstæder. Videre bliver her fanget Kabliau eller Torsk, Tunger, Hundetunger, Kohaler, Rokker, Fleuster(?), Søkokke, Trindbotter, Haar, Makrel, Hvarrer, Bakskuld, Sejer, Havkatte, Bruser, Stenbidder, Langer, Hummer, Krabber etc.; af de sidste fanges kun faa Tid efter anden. — — — Alt Fiskeri bruges alene paa det store Hav nogle Mil ud af Landet. Havet er ikke nær saa fiskerigt, som det var tilforn, og Fiskene, der fanges, er og meget mindre end forhen.“

*) Se 1. Bind Side 15.

**) 1573 bevilger Kong Frederik II Sognepræsten paa Fanø, Hr. Søren Truelsen, at være fri for at yde Sandtold af halvandet Skib, som han selv udreder til Fiskeri paa Grund af, at Sandflugt har ødelagt meste Parten af hans Ejendom.

I Pontoppidans Danske Atlas (1769) findes følgende Beskrivelse af Fiskeriet:

„Fiskeriet er en god Del af Fanøernes Næring. De begynder at fiske i Marts eller April Maaned, ligesom Storm og Vejrliget tillader. Fjorten Dage før St. Hans ophører Vaad-Fiskeriet, da de drager bort og sælger deres Fisk, undtagen nogle fattige, der bliver ved at fiske, endskønt Fiskeriet da er af ingen Betydning, idet Fisken i Heden gaar fra Landet. Høst-Fiskeriet begynder mellem Mikkels- og Mortens Dag efter Torsk og Hvidling og vedvarer indtil Vinteren forbyder det. Flynder eller Skuller fanges med fine Næt, hvert Garn 15 til 16 Favne langt. Hver Mand, som fisker, udreder 5 slige Garn til den Baad, han fisker med. Torsk, Hvidling o. desl. fanges med Krog, sat paa lange Liner, som om Efterhøsten bruges af Uld.

Hver Bak Liner, der er et Trug, som Linen med Kroge og Orme ligger i Orden i, holder 400 Kroge. Hver der fisker, skaffer til sin Baad 2 saadanne Bakker. Pigerne graver Orm dertil paa den nørre Ende af Landet, hvor de findes i Mængder. Hver Pige graver til 2 Bakker følgelig 800 Orme, hver Dag der fiskes med Line. Hummer og Krabber fanges om Sommeren i Garnet, og jo mere Heden tiltager, jo flere, men de river Garnet itu og gør Fiskene større Skade end Fordel. Dybet, hvor de fiskes, er skabt som et Drikkebrug, dybest i Midten og grundere mod Siden.

Fanøboerne, saavel fra Sønderho som Nordby, fisker paa en Strækning af 8—10 Mil fra Øen Sild som det sydligste. De fisker, hvor de er 4 Mil fra Land, paa 12—13 Favne Vand, til den sydlige Del af Refshorn lige ud for Blaabjerg i Vesterherred, hvor de holder sig tre Mil fra Land paa 9—11 Favne Vand. Fiskene, som fanges, bliver enten ludede eller saltet og tørret. Lud-Fisken behandles saaledes: Flynderen afskæres Hovedet, rides paa den ene Side, Indvoldene udtages, lægges 24 Timer i rent Sand, aftørres derefter og hænges op paa Rækker, som i Ruder er sammenbundne med Halmsimer og fæstnede ved Træer, der er fastsatte i Jorden. Der bliver de hængende, indtil de bliver haarde og hvidblegede af Solen.

Hvidlingerne faar Hovedet skaaret af, men ikke Torsken; af begge tages Indvoldene ud, de flækkes og behandles som Flynderen. Indvoldene og Hovedet af Hvidlinger anser Indbyggerne for den bedste Gødning.

Saltet og tør Fisk laves saaledes: Flynderen afskæres Hovedet. Indvoldene udtages. De vaskes i mange Vand, hugges med en lille Økse paa tværs, 3—4 a 5 Gange ligesom de er store til, vaskes igen, sættes Natten over i Riskurve, at Vandet rigtig kan løbe fra dem. Derpaa nedsaltes de i et Kar eller en Balje med Salt i 2—3 Dage, hvorefter de optages og vaskes rene, hænges saa op i ovennævnte Rækker, to og to, sammenbundne med Halerne, men de maa beskyttes mod Regn og Dug, thi deraf bliver de slimede og uholdbare.

Denne Slags Fisk er det, som har Navn af Ribe-Skuller eller Ribe-Flynder. De kaldes saadan, fordi en stor Del deraf sælges aarlig i Ribe, især til St. Hans Marked, og de blev i gamle Dage af Ribe Købmændene ført udenlands til Forhandling.

Og skønt Fanøboeren nu om Stunder selv med sit lille Fartøj har fundet Vej til Hamborg og andre Steder i Hertugdømmerne for at sælge deres Flynder, saa beholder de dog det gamle Navn til dem. De saakaldte Præste-Flyndere er af samme Slags, men har væsentlig dette Navn af Præste-Tiender, som altid er af de største og bedste. Hvidlinger, Torsk og Tunger, som saltes og tørres, behandles paa samme Maade som Flynderen, med Undtagelse af, at Torsk og Tunger beholder Hovedet ved. Alle Torsk og Hvidlinger, der fanges om Efteraaret, nedlægges og saltes paa følgende Maade: Torsken afskæres Hovedet, flækkes, skæres i 4 Stykker, lægges i Saltlage en Nat, optages og nedsaltes derpaa i Fjerdinger eller Halvtønder. Hvidlinger afskæres Hovedet, rengøres, lægges i Lage en Nat og nedsaltes i Fjerdinger og Halvtønder.

Fiskepriserne er omtrent: Ribe-Flynderen 12—14 Skilling Snesen, daarligere 7—8 S. Præste-Flynderen 4 Mark Snesen; de sælges ogsaa i Pundevis. En saltet Torsk 1 Mk., en Rokkel 14—16 Sk., mindre 6—8 Sk., saltede Hvidlinger 10—12—14 Sk. Snesen, Bakskuller 7—8 Sk. Snesen, Lud-Flyndere 7 Sk. Snesen, Lud-Torsk 1 Mk. Stk., Lud-Hvidling 7—10 Sk. Snesen, saltet Torsk Fjerdinger 9—10—12 Mk., saltet Hvidlinger Fjerdinger 6—7 Mk.“

I en Indberetning fra Birkedommer Morten Bølling, dat. 12. Avgust 1771 (Rigsarkivet), hedder det bl. a., at der i det forrige Aar fra Nordby er fisket 39.000 Flynder og lige saa mange Hvidling samt 100 Torsk, der er afsat paa det faste Land og i Købstæderne her omkring. Noget lignende Kvantum er fisket fra

Sønderho. Der fiskes med 13 Fartøjer og Baade fra Nordby og med 10 Fartøjer fra Sønderho, og Fisken deles mellem ca. 250 Mennesker, der dels selv deltager i Fiskeriet, dels udreder Fiskeredskaberne med Part i Udbyttet. Der er anvendt 50 Tdr. Salt til Saltning af Fisken. Fiskeredskaberne forfærdiges paa Øen, men Fustagerne købes i Ribe. Birkedommeren slutter sin Indberetning med at oplyse, at Fiskeriet er aftaget saa meget, at ikke Tiendedelen fanges mod forrige Aaringer, da Fiskerne nu maa 5 a 6 Mile længere til Havs end før, saasom Jordsandene er forandret, og Fisken ej kommer saa nær Landet, og Storm ofte holder dem fra Fiskeriet i 8 a 14 Dage i den bedste Fisketid, dette er Øen til stor Skade, og hvorover ikke halvt saa mange Mennesker fisker nu som før, men derimod bestandigt farer til Søs.

I en Beskrivelse af Sønderho Sogn fra 1791 af Stedets Præst O. T. Foss, indsendt til Provst Siedelman (Landsarkivet), hedder det om Fiskeriet:

„Med Fiskeri i Havet omgaas og forholdes saaledes: Om Foråret, sidst i Marts eller først i April, fiskes først Flynder eller Skuller med Fiskegarn, hvoraf hver Mand har 6 Stykker og hver Fiskebaad 12 a 13 Mand, der sejler ud i Vesterhavet, eller Nord-søen, 4 a 6 Mil bort, og undertiden kan, efter Vejrligets og Vandets Beskaffenhed, være 3 Dage borte, førend de kommer hjem at losse og skifte Fisk og udrede sig igen. Paa den Maade fanges Flyndere og de øvrige Fisk, som fanges med Garn, saasom Slethvar, Trindbotter, Hundtunger, Rokker, Bakskuller og undertiden Torsk, der tildels salttes og tørres, tildels uden Salt vindtørres.

I Maj begyndes gemenlig at fiske efter Hvidling og Torsk, hvortil bruges Liner og Kroge og Orme, som sættes paa disse Kroge, én paa hver Krog. Hvilke Orm Kvindfolkene opgraver med en dertil indrettet tregrenet Fork af en Alens Længde østen for Landet paa de Sande, som kaldes Fugle-Sand, Kiel-Sand og Trinden, ved Vandets Udgang eller paa Ebben; at sætte Ormene paa Krogene kaldes at ese. Hver Mand har 2 Bakker Line, i hver Bakke er 4 Stikker, i hver Stikke er 100 Kroge. Hermed sejler de 6 a 8 Mil ud paa Havet, til Steder, som kaldes „inden Revet“ og „uden Revet“, „Slugen“, „Breining“ og „Groven“, hvor de har Dyb af 8 til 12 Favne. Foruden Hvidling og Torsk, som de fineste og bedste, de fisker med Kroge, kan og fanges Flynder, som kaldes Line-Skuller; de er bedre og federe end

Garns eller Foraarsskuller, saa og Kvaaler og Kohaler, Rokker og Søkokke.

Naar en lykkelig Fangst indtræffer, kan en Baad have 36 til 40 Hundrede Hvidlinger, 16 a 20 Snese Skuller, 40 a 50 Torsk, foruden noget af de andre omtalte sjældnere Slags, Slethvarrer, Hundtunger etc. og en enkelt Gang Hummer og Taske-Krabber i Garnet.

Med Line-Fisk eller Hvidling og Torske Fangst kommer Fiskebaadene hjem hver Aften og opkøre det i en Dynge paa Landet eller Strandbredden, derefter ved Garn-Fiskene udkastes og udlægges allerførst en Snes af de største Skuller fra hver Baad, og ligesaa i Line-Fisken eller af Hvidlinger en Snes Hvidling til Fiske-Tiende til Præsten, hver Gang der fiskes saa meget, at Fiskerne kunne dele. Dernæst skiftes de i Mandsparter og Lodder, hvoraf Baaden nyder 3, Skipperen 1, og Vognmanden (den som kører Linerne ud i Baadene og Garnet og Fiskene af hver Baad paa Landet) 1 Part, som ved Skipperens Kasten med sin Fiske-Kejs der ved Lodkastning anviser enhver sin Lod eller Part, efter at de omtalte tre første Parter er forlods udtaget. Efter Lodkastningen bringer enhver sit hjem til sig. Vognmændene paa deres Vogne, de andre, som er den største Part, paa Trille eller Hjulbaarer, og straks gøres det rent, Indvolde tages ud, Grumsen, Hovederne, Lever etc. deraf, salter og tørrer det og saa fremdeles.

Dette Fiskeri vedvarer dog efter Vejrligets Beskaffenhed til Midsommer (St. Hansdagstider), da det meste af det føres til St. Hans-Marked i Ribe og sælges til Borgere og Bønder og undertiden og i nogle Aaringer føres til Hamborg, Flensborg, Husum, Tønder og de holstenske Steder og Øer for at sælges, naar der er bleven rigeligt fanget.

Men i disse sidste Aaringer er Fiskeriet, baade Garns og Line-Fisk, baade Flynder- og Hvidling-Fangsten, meget ringe, saa ingen nu kan fortjene Brødet derved eller stoppe Omkostningerne derfra med at holde de fornødne Baade og Redskaber og Anstalterne i fornøden Stand, hvorfor og den Mængde Fiskefartøjer, Everter og Baade, der i forrige Aaringer kunde bedrage sig til 17 eller 18 Stykker, er nu formindskede til 3, som i dette Aar alene fisker, til stor Afgang baade for Sognets Beboere og deres Næring og for Præsten med sin Fiske-Tiende, hvis Værdi

de første Aaringer kunde indbringe 100 Rdl., hvorimod nu næppe faas saa meget som til Husholdningen kan behøves.

I forrige Tider fiskedes der og foruden i bemeldte Tid fra sidst i Marts og til Midsommer endnu i Høsten og i Efteraaret, baade med Garn og med Line, hvoraf Flynderne blev røgede og Hvidlinger og Torsk nedsaltede i Træer, i $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$ og hele Tønder, og til anførte Steder henførte og solgte; hvilket Fiskeri nu over 30 Aar rent har været ophævet. De forhen bekendte Ribe-Flynder eller Præste-Flynder, som egentlig kunde have været kaldt Fanø-Skuller, findes og kendes nu ikke mere uden af det blotte Navn.“

I en Indberetning fra 1781 hedder det, at „til Fiskeriets Op-hjælp paa Fanø savnes 4 a 6 Hukkerter til Torskefangst, men dertil haves ingen Penge.“ Paa dette Tidspunkt fiskedes der nemlig kun med smaa aabne Baade paa kun 1 a 2 Kommerce-læster, hvormed man ikke kunde gaa saa langt ud, hvor Torsken stod. —

Da det af en Strid mellem Fiskerne om Ligge- og Deleplads ved Havnen i Nordby i 1786 fremgaar, at der mangler Plads til Fiskebaadene, maa det antages, at Fiskeflaaden er blevet noget øget i de senere Aar. En af Fiskerne, Peder Hansen Svarrer, nægtes af de andre Fiskere Plads til sit Fartøj og Plads til at dele Fangsten, naar han hjemkommer.

Omtalte Peder H. Svarrer var, da Striden stod paa, en Mand paa 54 Aar — han døde 1794 og efterlod sig bl. a. en Søn Niels Pedersen Svarrer, der døde som Skibsfører 1837 (en Søn af ham var Skibsfører og Havnefoged Peder N. Svarrer, der døde 1872) — og i hele sit Liv ernærede han sig med Fiskeri.

Han klager først sin Nød til Birkedommer Engelstoft, der ogsaa tager sig af Sagen og udnævner Sognefoged Morten P. Terkelsen sammen med 4 Skippere og Fiskere „til straks at anvise ham et bekvemt Sted her i Havnen, at han kan ligge med sit Fiskefartøj og i Fiskeriets Tid, dog uden de andre Fiskefartøjers Fornærmelse, saavidt Ret kan være, da det ene Fartøj lige saa vel bør have bekvemt Lejested som det andet.“

De saa sig imidlertid ikke i Stand til at skaffe Peder Svarrer et tilfredsstillende Lejested, og han klager derfor til Stiftamtmanden i Ribe, C. Urne, i følgende gengivne Skrivelse:

„Underdanigst Pro Memoria.

Jeg underskrevne Peder Hansen Svarrer har for kort Tid siden ladet mig

et nyt Fisker-Fartøj bygge, med hvilket jeg agter (vil Gud) at fortjene mit Brød i tilstundende Sommer. Men jeg maa med stor Ulyst fornemme de andre Fiskere her for Landet deres Urimeligheder og slette Tænkemaade mod mig, idet de vil formene mig et frit og aabent Plads at ligge ved Land med mit Fartøj, naar jeg med de andre hjemkommer af Havet, for at dele de dér fangne Fisk, endskønt de egenmægtig, uden dertil at have større Ret end andre af Landets indfødte, saaledes har indespærret og indesluttet de bekvemeste Steder ved Havnen med deres Fartøjer, at ingen uden de alene kan have det mageligt og godt. Enhver upartisk, naadige Herre, som kender Situationen og Beliggenheden her paa Fanø, indser straks, at disse deres Paastande er meget urimelige, og tillige højst ubillige; thi ingen her af Landets Beboere kan have i Særdeleshed en større Ret til Havnen frem for nogen af dem alle i Almindelighed, og ej heller er det dem tilladt at forhindre nogen af Indbyggerne her Adgang til at lægge i Land paa det belejligste Sted og siden ved Stranden at dele Fangsten imellem sig. Det er mig ikke om at gøre, naadige Herre, at klamres og trættes med foranførte Fiskere, naar vi samtidig fra Havet hjemkommer med vore Fisk, om de anviste Skifte-Steder, eller for at kunne komme til at ligge med mit Fartøj her i Havnen lige saa bekvem som dem, thi derved vindes aldeles ej noget. Men dette ønsker jeg, haaber jeg tillige, at naadige Herre gunstigt vil ændre og befale de oftebem. Fiskere, at give mig Plads ved Siden af sig her i Havnen, hvilket let kan ske uden Skade for dem, og megen Dispute dermed hæves.

Af indlagde erfares, naadige Herre, hvorledes Hr. Birkedommer Engelse toft her paa Fanø efter foregaaende Begæring af mig her ved 2 Mænd forespurgte sig hos bem. Fiskere, om de ej vilde uden videre Omstændigheder fyldestgøre fremførte mit Forlangende; men de nægter det rent, derfor ser jeg mig nødsaget til at lade dette opløbe til vore fælles Øvrighed for at erholde Ordre, hvorledes enhver af os med sit Fartøj skal postere sig for Eftertiden, for at ingen med Billighed kan se sig fornærmet, og enhver ligge efter Bekvemhed.

Jeg afventer og forventer naadigst og hurtigst Bønhørelse, siden Fiskeriet allerede er begyndt.

Nordby paa Fanø, den 15. April 1786.

Underdanigst af

Peder Hansen Svarrer.

Herpaa afæsker Stiftamtmanden Birkedommerens Syn paa Sagen. Denne meddeler derefter, at „Havnen er bleven meget forandret fremfor tilforn, at ikke saa mange som før, nu især paa fuld Vand, paa hvilken Tid Fiskerne almindelig indkommer, bekvemligt kan skifte deres Fiskefangst, thi til Skibstømmerværket er noget af Fiskernes Havneplads bortgaaet, og Søen gaar nærmere op til Værgerne end før, og for Toldvisitørens, Krohusets samt flere Huses Værger kan ej skiftes, da Floden gaar op der til, saa det kan gerne være, at Fiskerne, som ligger med deres Fartøjer sønden for og dér skifter, ej kan taale at miste af deres

Pladser for at skaffe Peder Svarrer bekvemligt Lejsted og Skifteplads nord for Kroen, endskønt samme falder baade længere fra hans Hus, og hans og hans medfarende Folk skal køre og hjule med deres Fisk mellem Husene, men han gør bedst i, som den, der sidst har tillagt sig Fiskefartøj, for at undgaa Ulejlighed og Strid, at tage Plads nord for Krohuset. — — —“

I denne Udtalelse finder vi nærmere Sagens Kærne; enhver Fisker vilde nemlig have deres Liggeplads saavidt muligt i deres Boligers umiddelbare Nærhed.

De andre Fiskere paastaar ligeledes, at Pladsen nord for Kroen godt vil kunne benyttes af Peder Svarrer og ikke er saa urimelig langt fra hans Bopæl, som han vil give det Udseende af, og er langt bedre end den, han gør Krav paa at faa, „vi har ikke mere Rum end vi har behov at dele vore Fisk paa, og de Pladser, vi altid har haft og bestandig har været Pæle nedgravet ved, hvorved hver af os har vore Tove fæstet om og holde vore Fartøjer ved, mens vi opbringer vore fangede Fisk, og som vi altid har erlagt Havnepenge af til vor Kirke. Endog har dette været Brug fra gammel Tid af, at hver som ej har haft Fartøj tilforn, men ladet bygge et nyt, maa tage Lejligheden, som den kan falde. — — —“

Sagen ordnes imidlertid ikke; der bliver derfor nedsat en Kommission paa 10 Mand til at afgive Betænkning i Sagen, og dens Kendelse afgives 13. Maj. Heri fastslaas, at naar hver af Fiskerne, der ligger syd for Krohuset, afgiver $1\frac{1}{2}$ Alen af deres Liggeplads, bliver der 22 Alen danske Maal til hver, og der kan da blive behørig Plads ogsaa til Peder Svarrer syd for Krohuset.

For denne Afgørelse, der stadfæstedes af Birkedommeren og Stiftamtmanden, maatte begge Parter bøje sig.

At det kunde knibe med Pladsen ved Havnen for Fiskefartøjerne til Ligge- og Deleplads er rimeligt, thi Fiskefartøjernes Antal i Nordby ved den Tid var ialt 49, nemlig 8 Baade a $\frac{1}{2}$ Læst, 1 a 1 L., 1 a $1\frac{1}{2}$ L., 14 Everter a 1 L., 8 a $1\frac{1}{2}$ L., 11 a 2 L. og 6 a 2 L.

I Sønderho var der 4 Everter a $1\frac{1}{2}$ L., 8 a 2 L. og 7 a $2\frac{1}{2}$ L., ialt 19 Fartøjer.

I 1793 er Antallet i Nordby gaaet ned til 46. Der opgives da, at et af Fartøjerne er bygget i Tjæreborg, 5 i Sønderho og Resten i Nordby.

I 1798 er Antallet kun 34, deraf er 1 af Fartøjerne 38 Aar, 4

29 Aar, 1 27 Aar, 1 26 Aar, 1 21 Aar, 3 20 Aar, 2 18 Aar og 8 16 Aar, Resten omkring 6 a 7 Aar. De bærer alle mærkelige Navne som Hønen, Lammet, Lærken, Svalen, Kragen, Knurres, Hyrden, Torsken, Botten, Bollen, Længen, Nobel, Pral, Persjer-net, Skræf, Den fornøjelige Fisker, Naadefuld, Spilmand, Kaal-or-men, Leviten, Dyr-tid, Norsk, Bram og Gesvindt, men nogle Aar efter (1815) er disse Navne forsvundet og alle bærer de Kvindenavne; dog skal nævnes et Fartøj, der i 1844 fik Navnet „Æ Døl“.

Dette Fartøj blev bygget i Rindby og blev over Engene rullet ned i Vandet. Det fik det smukke Navn „Den gode Hensigt“ og blev en Fiskebaad, der altid var heldig og bragte store Fangster til Land. En gammel Fisker udtalte, da den en Gang kom ind med en usædvanlig stor Last, at „den er en Døl (Djævel) til at fiske“. Fra den Dag var dens Navn ikke andet end „æ Døl“.

I Aarene fra 1790 til 1807, da Krigen brød ud med England, var der almindelig og stigende Velstand paa Fanø, indtjent ved Skibsfarten, som flere og flere efterhaanden var gaaet over til og havde forladt Fiskeriet, der nu kun dreves af ældre Folk og ikke med søgaaende Fartøjer, hvad der ses af ovenfor nævnte Baades Størrelse.

Af en Indberetning til Commerce-Collegiet i 1806*) fremgaar det, at Antallet af Fiskefartøjer er gaaet betydeligt ned, og at der kun fiskes med smaa aabne Baade paa 1 a 2 Læsters Størrelse. Om Nordby hedder det, at „foruden 9 a 10 Mand, der fisker under Island, drives Fiskeriet af omtrent 100 Personer med 10 aabne Baade paa 1 a 2 Læster med Hængemaster og Raasejl. — — — Fortjenesten beløber sig til 3000 Rdl. Kur. i et godt Aar.“

I samme Indberetning hedder det om Sønderho:

„Her drives Fiskeri med 40 a 50 Mand og 6 Drengene med 9 Baade paa 1 a 2 K. Læster og paa samme Vis og Tid som hidtil og samme Sorter Fisk, der ligeledes sælges til nærmeste Købstæder.

Foraarsfiskeriet, der før var godt, drives formedelst Mangel paa Fiskefartøjer og unge Folk kun lidt. I et godt Aar kan falde paa en Mands Part:

*) Handels- og Industritidende Nr. 99, 1806.

1800 Stk. Hvidling	53 Rdl. 2 Mk.
15 Snese Skuller	2 " 3 "
15 Stk. Torsk	3 " 4 " 8 Sk.
10 Stk. Rokker	1 " 4 "
30 Snese Baksuller	2 " 3 "
	<hr/>
	63 Rdl. 4 Mk. 8 Sk.
Deri gaar Omkostninger	21 " 4 " 8 "
	<hr/>
	42 Rdl.

i Mandslod. Ejeren af Fartøjet tager dobbelt.

Til Fiskeriets Forbedring og Opmuntring synes det at være fornødent, at Mandskabet, som bestemmer sig til Fiskeri, blev fritaget for Udskrivning til Flaaden i Fredstider; thi Bemandingen paa Fiskebaadene bestaar nu for det meste af gamle Folk. Fremdeles vilde det tjene til Fiskeriets Opmuntring, om de fangne Fisk, forsaavidt de føres fra Øen til Markederne eller Købstæderne, var befriet for Konsumtionsafgifter. Var endelig Baaedene saaledes indrettet, at de kunde føre Fiskene levende til Ribe og Varde, vilde Fordelen blive større."

Udskrivningen af Mandskabet til Flaaden har alle Tider været en Mare, der har redet Befolkningen paa Fanø, hvis Søfolk lige siden det 16. Aarhundrede i stort Antal blev udskrevet; de professionelle Fiskere var dog undtagen herfra, men ved Forordning af 8. Januar 1802 blev det paabudt, at „de, som benytter sig af Fiskeri, skulle ligesom Skibsfolk og Lodserne tilligemed deres Sønner indføres i Sø-Rullerne og udskrives til kgl. Søjteneste, naar de dertil befales.“ Denne Forordning blev beskyldt for at have kvalt Fiskeriet og lagt dets Opkomst uovervindelige Hindringer i Vejen.

Om hele Udskrivningen af Fanø-Søfolk til Flaaden vil der blive skrevet udførligt i et særskilt Afsnit.

Krigsaarene 1807—14 vendte op og ned paa mange Ting; ogsaa paa Søfarten og Fiskeriet paa Fanø. Sejlskibene blev beordret til at fragte Levnedsmidler til Norges Befolkning. Den hjemmeværende Befolkning, saavel Mænd som Kvinder, blev beordret til at forsvare Øen mod Landgang af Fjenden, hvad der ofte blev gjort Forsøg paa, og Fiskeriet paa Havet var under det meste af Krigsperioden forbudt, for at ikke Fiskerne skulde blive optaget af Englænderne, der med deres Kaperskibe laa uden for Fanø, og afpresset Oplysninger om Øens Forsvarstilstand. Dette var nemlig sket en Gang i Krigens Begyndelse. Fiskeriet

indenskærs, der kun var benyttet i ringe Maalestok i de sidste 50 Aar, blev genoptaget, men gav ikke større Udbytte end til Befolkningens eget Behov.

Baadenes Antal ses da at være steget fra 1806 med sine 19 Baade fra begge Byer til 32 i 1812 fra Sønderho alene (fra Nordby haves ingen Oplysninger for dette Aar).

I 1815, Aaret efter Fredsslutningen, er Antallet i Nordby 18, i Sønderho 29 Baade, alle aabne Baade i Størrelse fra $\frac{1}{2}$ til $2\frac{1}{2}$ Læster.

Af Nordby Tøndes og Kabevæsens Protokol haves Oplysninger om Fiskebaadenes Antal i Nordby i Aarene 1822—1839.

1822	18	Baade	1832	14	Baade
1824	17	„	1833	9	„
1825	16	„	1834	7	„
1826	17	„	1835	6	„
1827	13	„	1836	6	„
1828	12	„	1837	5	„
1829	11	„	1838	6	„
1830	12	„	1839	6	„
1831	13	„			

Alle i Størrelse fra 1 til $3\frac{1}{2}$ Læster.

I 1845 er Baadenes Antal i Nordby bleven forøget til 14 med en Besætning af ca. 120 Mand, „men er mest bemanded med ældre Skippere, som formentlig ikke er ihærdige nok formedelst deres Alder.“

Regeringen havde i Aarene efter Krigens Afslutning sin Opmærksomhed henledt paa Fiskeriet og indhentede Oplysninger om dets Tilstand, og fra erfaren Side modtoges Forslag til Afhjælpning af tilstedeværende Mangler og de Begunstigelser, der kunde tænkes atophjælpe dette Erhverv.

I de Oplysninger, der fra Fanø er indsendt af Birkedommeren 1823, hedder det:

„I Almindelighed er her i Nordby 12 (efter Tøndevæsenets Protokol 1822 er der dog 18 Baade) og paa Sønderho 5 Baade, hvormed Fiskeriet drives om Sommeren. I disse er Fiskerne og andre af Øens Beboere Lodtagere, maaske man kan antage i et Antal af 150; thi efter enhver Baads Størrelse bestemmes Antallet af de i Fællesskab udredende, og til hvis Fordel Fangsten sker.

Jeg formoder nu for det første, at der med ermeldte Baade aarlig fiskes og af Beboerne tilberedes 600 Skippund (96.000 Kilo) tør Fisk, og dernæst

at heraf 200 Skippund dels fortæres paa selve Øen og dels afsættes til Omegnens Folk paa det faste Land, hvoraf altsaa følger, at der til Udførsel og videre Salg bliver 400 Skippund, hvis Udførselstold beløber sig til 266 Rbd. (553 Kr.). At sikre de meget fattige Fiskere denne Sum aarlig kunde jo vel ske derved, naar Udførselstolden atter paabydes, og Summen udsættes som Præmie til Uddeling blandt de, der godtgør hvert Aar at have været med under Fiskeriet, men naar Fiskerne først er sikret et Beløb her, sælger de sandsynligvis bedre Køb end forhen, og deres Købmænd ville vist faa Afsætning paa Steder, hvortil enten Smuglerierne lettelig fandtes, eller ingen Told deraf er paabuden og deraf resulterede da, at Kongens Kasse skænkede en aarlig Afgift som Ækvivalent for hvilken den ventede, men intet fik.

Naar Fiskerne ikke blev tilstaaet noget vist aarligt, men det derimod befaledes, at hvad Toldbøgerne ved hvert Aars Udgang viste, der var indkommen for de udførte Fisk, skulde deles mellem dem, fandt paa den anden Side samme Ulempe Sted, thi en Sandhed er det, at ingen enkelt Fisker kan være tjent med eller fornuftigvis finde nogen Fordel ved at rejse til Hertugdømmerne med et saa lidet Kvantum Fisk, han selv for sin Part kan fange, ikke heller kan flere i saa Henseende forene sig, da de mest forarmede, hvem Fordelen skulde tilfalde, ikke selv ejer Baad. Saavidt jeg skønner, forekommer det mig rigtigst, at de Begunstigelser, ermeldte Generaltoldkammers Resolution indeholder, udvidedes og nærmere forklares derhen, at enhver paa Øen værende Beboer og Indvaaner, som indførte Fisk, der bevisligt af Fiskerne her paa Landet var fanget, skulde være fritagen for Toldsvarelse. Det Ræsonnement, at de fattige Fiskere da ikke nyde den dem tilsigtede Lettelse, er efter mit underdanige Omdømme ikke paalideligt. Sidstmeldte Fiskere kunne ved egen Hjælp intet udrette, de er absolut nødt til saavel paa Borg hos de mere formuende at tage Levnedsmidler, som at have dem, der ejer Baadene, uden hvilke alt er forgæves, i Interessentskab med, og de skulle nok passe, naar de sælger Fiskene, at tage Betalingen saa højt, at de selv kommer til at nyde Gavn af den bevilgede Toldfrihed.“ —

Et noget trøstesløst Billede af Fiskeriet fra Nordby giver Pastor Biering i liber daticus 1858:

„Skønt ogsaa denne Indtægtskilde er ringere nu end i For tiden især m. H. t. Prisen, saa vilde det dog være et føleligt Savn, om det standsede. Det kan nu ikke nægtes, at det drives paa en Maade, der udkræver saavel mere Bekostning, Arbejde og Tidsspilde — og dog til ringere Udbytte end om større Fartøjer kunde udrustes dertil, som ikke med hver Forandring af Vandtid, saaledes som nu, vendte tilbage. Men da Fiskeriet for det meste drives af Bønderne og af gamle, næsten affældige Mænd og andet til rigtig Søfart udygtigt Mandskab, saa er Udbyttet ej, som det vist kunde blive. Gammel Skik og Brug, der saavist er Landsherre her paa Øen, vil sagtens endnu en Tid hindre

denne Indtægtskilde i at flyde rigeligere. Fortiden gives her (d. e. Nordby) 14 Fiskebaade med en Besætning af ca. 120 Mand. Efter gjort Kalkule skal i dette Aar være udført ca. 300 Skippund (48.000 Kilo) Tørfisk (Hvidling, Torsk og Skuller) dels til Marked i Ribe, dels til Tønder, Haderslev og Aabenraa og Landet mellem disse Stæder. Gennemsnitsprisen her hjemme menes i Aar, som et omtrentligt Middelaar at have været:

Hvidling ca. 2 Mark dansk Kurant, Torsken 3 Mark og Skullerne 4 Mark, alt pr. Lispund (d. e. 8 Kilo).“

Et Billede af Fanøs Fiskeriforhold i 1869 faas af en Beretning, der paa Foranledning af Kammerherre Ramus blev afgivet af Nordby Toldkammer 16. November nævnte Aar, i hvilken Beretning det hedder bl. a.:

„Fiskeriet paa Fanø drives nærmest som et Bierhverv, for Tiden med 8 a 9 aabne Baade, hver med en Besætning af omtrent 8 Mand, desforuden med et $5\frac{1}{4}$ Læsters Dæksfartøj, men hvis Fart ikke har lønnet sig og derfor nu tildels er standset, samt af et Fartøj paa 13 Læster, som føres af Tøndelæggeren her paa Stedet, hvis Fiskeri dog ikke er af større Betydning. Fiskeriet foregaar fornemmelig paa en Strækning fra Graadyb nordpaa omtrent til ud for Oksby og ud i Havet indtil en 3 danske Mil. De Redskaber, som de aabne Baade benytter, er Line med Krøge. — Fiskeriet begynder i April og vedvarer til ind i Juni Maaned. Efter den Tid, naar Varmen indtræder, søger Fiskerne længere ud fra Land, saa langt, at aabne Baade ikke kan anvendes. I Oktober og November Maaned fiskes ogsaa, naar Vejrlet tillader det, men Efteraarsfiskeriet er af mindre Betydning. Andre danske Fiskere end de her hjemmehørende, og vel undertiden enkelte fra det nærmeste Nabodistrikt, søger, saavidt mig bekendt, ikke den ovenfor anvendte Fiskeplads, men selv fremmede og deriblandt en Mængde Fiskere fra Blankenese, Fønkenwerder og andre mindre Elbsteder, ligesom ogsaa nogle fra England og Hamborg. Dissø fremmede Fiskere, som har deres Fartøjer af en 12 til 40 Læsters Drægtighed, benytter Bundgarn, de saakaldte Kurrer, et Fiskeredskab, der slæbes efter Fartøjet, og under denne Sejlads sker det ofte, at vore Fiskeres Liner, som udsættes i en Længde af flere Tusinde Alen for hver Baad, bortføres eller ødelægges, hvorved disse Ejere, der alle er uformuende Folk, lider store Tab.

Saavidt muligt undgaar disse fremmede Fiskere helst de ud-

satte Liner for ikke at faa dem indviklede i Garnet, hvorved disse ogsaa kunne beskadiges, men om Natten kan saadant Hensyn ikke tages, og da er det fornemmeligt, at Skaden sker. Gerningsmanden er ikke altid let at opdage og endnu vanskeligere at drage til Ansvar; men at Redskaberne jævnligt ødelægges af de fremmede, er faktisk, idet der ikke hengaar et Aar, uden at vore Fiskere beklager sig derover.

Maatte dertil indvendes, at vore Fiskere kunne betjene sig af de samme Redskaber som de fremmede og derved undgaa de Tab, som nu paaføres dem, da maa dertil bemærkes, at de herboende Fiskere er fattige Folk, som ikke har Evne til at anskaffe Fartøjer med saa stort Sejlmaal, som udfordres til at drive et Bundgarn frem, og Folk med Formue, som villig tager Parter i andre Skibe, som ligger her, ofte for at sætte Slægt og Venner i Vej, indlader sig ikke paa saadanne Foretagender, som er fremmed for dem, thi de unge Søfolk her fra Øen befatter sig ikke med Fiskeri, men foretrækker det lettere Erhverv ved almindelig Søfart. Som Forholdene er, sker her næppe nogen Forandring i en lang Fremtid, thi selv om nogle større Fiskefartøjer blev sat i Gang, vilde dog derved Fiskeriet med Line ikke opnaa, at Tabet af Redskaber ligefuldt rammer den fattige.

Med Bundgarn fiskes kun flad Fisk, dog ogsaa Hvidling, men kun paa en Tid, da det siges, at den er blind og derfor ikke kan fanges paa Line; naar den Tid ophører, undgaar Hvidlingen altid Garnet, men fanges paa Linens Kroge, og Bundgarnsfartøjerne, som da ikke selv kunne tage denne Fisk, foranlediger kun ved deres Jagen i Farvandet, at Hvidlingen forstyrres fra at tage Ormene paa Krogene.“

Midt i 1870erne og særlig i Slutningen deraf var det en meget daarlig Tid for Søfarten, og mange af Søfolkene paa Fanø slog ind paa Fiskeriet, og dette gamle Erhverv slog godt an, gav godt Udbytte og blev drevet med største Iver; man fiskede igen ligesom i forrige Tider med Bakker og Liner, byggede større Fiskebaade efter norsk Lodsbaadstype, hvortil kun behøvedes 3 a 4 Mand, og satte mange Penge deri i Haab om, at dette skulde blive et indbringende Erhverv til Erstatning for den sløje Fortjeneste ved Skibsfarten. Fangsten var virkelig ogsaa stor, ja, saa stor, at det hjemlige Marked skønt alle Hovedmaaltider næsten daglig bestod af Fiskeretter, ikke kunde aftage Fangsten. Bånen var 1874 kommen til Esbjerg, og man forsøgte med ikke

ringe Held at sende Fisken syd paa med Banen lige ned til Hamborg. Der var Travlhed paa Havnen og Travlhed med at grave Orm, hvilket besørgetes af Kvinderne, der ogsaa esede Bakkerne. Man drømte om en stor Opgangstid paa dette Omraade. Fisken stod mærkværdigvis dengang omtrent lige op ad Kysten; men saa skete der pludselig et Omslag, Fisken trak længere til Havs, og Udbyttet blev ringere for hvert Aar. I 1876 fiskedes kun for 2475 Kr. af 4 Fartøjer. Aaret efter var noget bedre, da Summen løb op til 9550 Kr., ogsaa for 4 Fartøjer med 15 Mand. Tilsidst saa man sig nødsaget til at sælge Fartøjerne, da Fiskeriet ikke længere kunde svare Udgifterne. Der fiskedes da (1879) fra Nordby med 10 ret store Fartøjer (Kuttere), hvoraf den største, „Den gode Hensigt“, var paa 13 Registertons og førtes af Richard Pedersen. Af disse fiskede de 5 udelukkende efter Hvidlinger. Deraf gik de 2 kort efter ind under det i Esbjerg stiftede Fiskeriselskab. De 3 havde i Maanederne September—November fisket tilsammen 550 Snese Hvidling og 600 Stk. Stortorsk, ialt til en Værdi af 3300 Kr.

Først i 80erne blev der igen gjort et alvorligt Forsøg paa at bringe Fiskeriet i Vejret, og i 1884 finder vi følgende Fartøjer, der gaar paa Fiskeri baade med Kurrer (Trawler) og Bakker:

M. Klindt, „Karen Maria“	7¾ R/T
J. N. Jessen, „Fortuna“	29 „
J. S. Spelman, „Den gode Hensigt“	7 „
H. Hansen Brinck, „Lykkens Fremme“...	4½ „
M. H. Jessen, „Havmaagen“	11 „
J. Danielsen, „Søblomsten“	3½ „
M. P. Oldefar, „Neptun“	9¼ „
N. H. Svarrer, „Venus“	8¾ „
Chresten Hansen, „Maria“, Sønderho ...	9 „
Hans Mikkelsen, „Abba“, ibd.	4 „

Udbyttet dette Aar var 3.956 Torsk, 199.340 Hvidling og 63.000 Flynder (Fisken sælges pr. Stk.) til en Værdi af 35.039 Kr. Heraf forsendtes en stor Del pr. Bane til Hamborg.

I 1885 blev Fiskeriet drevet med 9 Fartøjer med en Besætning af 33 Mand, og Udbyttet opgives at være:

2.718 Torsk a 50 Øre	1.359
203.400 Hvidling a 15 Øre	30.510
92.220 Rødspætter a 3 Øre	2.766
	<hr/>
	Kr. 34.635

I 1885 fiskes der med 12 Fartøjer med en Besætning af 46 Personer og til en Værdi af 25.909 Kr.

I 1886 er der 14 Fartøjer med 54 Personer og med en Fangst til en Værdi af 25.707 Kr. I dette Aar har man begyndt at sende noget af Fangsten til England.

I 1887 er Beløbet, der er indfisket af de 14 Fartøjer, steget til 32.051 Kr.

I 1889 er der 11 Fartøjer af tilsammen 136 Tons og 44 Mands Besætning og med et Udbytte af 22.129 Kr.

I 1890 er der 12 Fartøjer, men kun de 10 med en samlet Drægtighed af 153 Tons har været paa Fiskeri, og da Efteraarsfiskeriet totalt mislykkedes, blev Udbyttet kun 18.359 Kr. Den største Part af Fisken blev i iset Tilstand sendt til England og Tyskland.

1892 bringer os en trist Meddelelse (Esbjerg Avis 5. Maj): „Linefiskeriet fra Fanø synes nu fuldstændig standset eller rent opgivet. Fartøjerne ligger ubrugte hen i Havnen, ventende paa Købere, men ingen melder sig. Et Par var forleden under Hammeren, uden at der endog gjordes Bud paa dem. Ejerne søger anden Beskæftigelse.“

I 1894 er Fartøjernes Antal gaaet ned til 5 med en Drægtighed af 86 Tons og 15 Mands Besætning. Der er fisket:

2.100 Pund Torsk a 8 Øre	168,00
2.471 Pund Pig ^s og Slethv. samt Tunger	1.812,50
29.520 Pund Hvidling a 12 Øre	3.542,40
17.500 Pund Hvidling a 10 Øre	1.750,00
109.900 Pund Rødspætter	6.243,00
5.000 Stk. Østers a 4½ Øre	225,00
	<hr/>
	Kr. 13.740,90

som alt, undtagen Østersen, er solgt paa Øen.

I 1895 er Antallet af Fartøjerne gaaet ned til 3 (22 Tons) med 9 Mands Besætning og et Udbytte af 6062 Kr.

Omkring 1900 gøres der et nyt Forsøg med at bringe Fiskeriet paa Fode, og der anskaffes nye og større søgaaende Kuttere, der alle blev bygget paa hjemlige Værfter, og i 1904 findes følgende Kuttere hjemmehørende paa Fanø, men med Esbjerg som Basis:

G. Th. Jessen, „Karen og Ejnar“	22	R/T
W. Lybecker, „Elna“	22	„
N. H. Svarrer, „Louise“	20	„
N. S. Kromann (Sønderho), „Ammi“	17	„
N. H. Jessen, „Anna“	16	„
H. Christiansen, „Mathias“	16	„
H. N. Sonnichsen, „Sørine“	16	„
H. M. Nielsen, „Dr. Louise“	16	„
M. H. Nørby, „Rehna“	15	„
Th. Beck, „Kaj“	11	„
J. N. Jacobsen, „Dania“	10	„
L. M. Nielsen, „Agnes“	8	„
J. N. Sørensen, „Elvina“	8	„

Siden den Tid kan der ikke tales om noget egentligt Fiskeri fra Fanø. De, der deltager deri, selv om de er bosiddende paa Fanø, fisker med Esbjerg som Basis.

Om hvorledes Fiskeriet foregik omkring Midten af forrige Aarhundrede, skal her anføres, hvad Kapt. P. H. Clausen (død 1924, 76 Aar) har meddelt mig derom for Nordbys Vedkommende. Det er dog ikke forskellig for Sønderhos:

„Om Vinteren, naar Efteraarsfiskeriet var tilendebragt, blev Baadene trukken paa Land. Dette gjaldt for Fiskebaadene, der hørte hjemme ved Odden. De fra Rindby var trukken op paa Veststranden, lige uden for Redningsstationen.

Besætningen bestod gerne af 7 Mand i hver Baad. Ved Juletid — sædvanligt 2. Juledag — fæstede Baadelavets Formand sine Folk for næste Aar. De var da indbudt til „Fæstegilde“. Hver Mand fik i Fæstepenge 4 Skilling. Der opvartedes denne Dag med Flæskesteg eller Svinehoved til Aften med Mjød, Brændevin og Øl til. Hen paa Aftenen med Kaffe og Kringle. Var et saadant Gilde afholdt og Fæstepenge modtaget, var dermed Kontrakten for det kommende Aar i Or-

Gravning efter Orm til Mading.

den. Om Vinteren blev Baaden og dens Redskaber set efter og repareret, hvad der trængte dertil.

Hen ad Foraaret, naar Fiskeriet skulde begynde, samledes alle Baadelag ved Havnen eller Stranden, og i Fællesskab hjalp de hinanden med at sætte Baadene i Vandet. De anbragtes paa „Lunder“, Træstykker, der blev indsmurt med grøn Sæbe eller Fedt for at lette Nedglidningen. Mandskabet stillede sig saa op paa begge Sider af Baaden med Ryggen til denne, saa at de halvt bar den, og løftende paa Baaden skubbede de den ud med smaa raske Tag i Takt til en ensformig Sang, der førtes an af Formanden og lød omtrent saaledes:

Andi — nesti — døy
 nesti døy —
 og saa jan Gaang
 jan Gaang — jan!
 jan Gaang overalt.

Nu kom der en travl Tid for Esepigerne; de kaldtes ogsaa Grøwtersker. De skulde grave Orm og ese dem paa Krogene. Meget tidligt skulde disse Piger og Koner i „Grøwt“ for at grave Sandorm. Det skete langs Strandkanten i Ebbetiden, og Gravningen udførtes med en egen formet Fork, der havde lange Tenner, for at der kunde graves dybt og hurtigt. Gravedes der ikke

hurtigt nok, kunde Ormene trække sig tilbage efterhaanden, som der blev gravet, og Udbyttet blev da ringe. — Det var en meget kold Bestilling at grave efter Orm en tidlig Foraarsmorgen og med Hænderne pille Ormene ud af det vaade, kolde Sand. Naar det blæste haardt, var det til Tider uudholdeligt, da Vinden slog op under de meget korte Skjørter — Benklæder brugte Kvinderne dengang ikke —, der ved Hjælp af et Kiltabaand holdtes tæt sluttet om Benene. For Ansigtet bar de Halvmasker, der kaldtes Struder. Men det var en stærk Slægt, der var dengang, de kunde døje meget af Kulde og Arbejde uden at blive forvadet — de daglige Strabadser hærdede dem, og selv om de blev vaade under deres Arbejde, blev de aldrig eller kun sjælden forkølet.

Ved Siden af alt dette Arbejde med Fiskeriet, hvorunder hørte Saltning og Tørring af Fisken, hvoraf en Del ogsaa skulde røges, skulde Kvinderne baade passe Markarbejde og al Husets Gerning, saa man forstaaer godt det gamle Hjertesuk fra den Tid:

Æ Gryd kogt øver,
 Æ Kyer best,
 Æ Bier svarmet,
 Æ Baan skreg.

— Hva skal mæ arme Kvindfolk dog griw' o gyer i?

Da de fleste Baade roedes, maatte der passes paa at komme ud med faldende og komme tilbage med stigende Vande. Senere hen i Tiden benyttedes ogsaa Sejl — hvad forøvrigt de allerstørste Baade, Ørrer eller Everter, altid havde haft — thi i Sommertiden var der altid Fralandsvind om Morgen og Paa-landsvind om Aftenen. Var man saa kommen paa Fiskepladsen, omtrent paa 11 Favne Vand, sattes Bakkerne i Vandet.

En ældre, erfaren Mand af Besætningen stod saa op i Baaden og lod Linen med Krogene løbe ud, saaledes at Baaden beholdt samme Vinkel til den udløbende Line hele Tiden. Redskaberne kaldtes Bakker og havde 400 Kroge; havde de kun 300 Kroge kaldtes de Trestik og Killing med 100 Kroge. Redskaberne tilhørte ikke alle Skipperen eller Besætningen. Der var mange Folk, der fik deres Bakker, Trestik eller Killinger med en Fiskebaad mod at afgive en Del af Fangsten til Baad, Skipper og Mandskab. Disse havde dog altid hver en Killing med, hvoraf hele Udbyttet tilfaldt dem personligt. Samtlige Redska-

ber blev kædet sammen til en lang Line, og for hver Bakke, Trestik eller Killing var anbragt en Bøje med en lille Vimpel paa, for at man altid kunde følge de drivende Redskaber. For hvert Hundrede Kroge var der et Mærke, og hvad der kom nærmest dette af Fisk, var Esepigernes Part. — Var Linen stukken ud, blottede alle Hovederne, og Skipperen slog Kors foran Redskaberne, hvorefter man sang en Salme. Den medbragte Mad kom nu frem og gled hurtigt ned. Der gik nu en Time eller mere, inden Fangsten haledes ind. Var der mange Fisk paa Krogene, flød alle Redskaberne op paa Overfladen.

Som en Mærkelighed kan anføres, at der aldrig var mere end én Mand, der havde Ur med, og dette gik paa Omgang. Det var for muligt Tab ved Forlis. Denne Mand fik forlods en stor Hvidling, Klokkehvidling kaldet.“

Af en ældre Fiskers Optegnelser skal her gengives Resultatet af en Mands Fortjeneste i et daarligt og et godt Aar. Vedkommende fiskede med den tidligere omskrevne Baad, „Den gode Hensigt“ (æ Døl).

I 1845, der var et daarligt Aar, var Udbyttet pr. Mand (paa 18 Fisketure, hvoraf de 4 slet intet havde givet) 43½ Snes Hvidlinger og 4 Storfisk ialt.

I 1859, der betragtedes som et godt Aar, indbragte 34 Fiske-dage pr. Mand ialt 377 Snes Hvidling og 51 Storfisk (Torsk, Sølaks, Helleflynder m. fl. Slags) til en Værdi af 290 Kr. 37 Øre i Nutidsmønt.

I 1868 gav 3 af Baadene, der gik ud fra Stranden, hver 3000 Rdl. i Brutto Udbytte, hvilket gav 125 Rdl. (260 Kr.) pr. Mand.

Drenge under 10 Aar deltog ogsaa i Fiskeriet, og de udskrevs af Skolen 7 Uger i Maanederne April, Maj og Juni. Over 10 Aars Alderen fik ingen Lov til at blive fritaget for Skolen.

Fiskekrogene forarbejdedes hjemme paa Øen. I 1834 fik Gaardejer Morten Jensen Lauridsen ved kgl. Resolution af 31. Juli tilstaaet Toldfrihed paa 300 Pund Jerntraad aarlig til Forfærdigelse af Fiskekroge.

Fiskerne havde til Tider ikke tilstrækkeligt Mandskab hjemme paa Øen til Bemanding af deres Fiskebaade, der mesten Dels roedes frem. Af forskellige Beretninger ses det, at der fordres 12 a 14 Mand til hver Baad; der maatte derfor hyres Folk fra det nærliggende Fastland. Dette var ogsaa Tilfældet i 1694. Det behørigte Antal Folk var som sædvanlig hyret ved Juletid,

og Fæstepenge givet paa Haanden, men hen ad Foraaret forlød det, at Fastlands Folkene havde faaet bedre Tilbud andre Steder fra og vilde modtage disse. Da Fanø-Fiskerne hørte dette og var bange for, at de skulde staa ved Fiskeriets Begyndelse uden tilstrækkeligt Mandskab, henvendte de sig til Stiftamtmand von Speckhan og androg om, at der maatte gives Fastlandskarlene Paalæg om, at de skulde overholde de med dem indgaaede Overenskomster og møde ved deres Baade, naar Fiskeriet tager sin Begyndelse. Stiftamtmanden tilskrev derefter Herredsfogden i Skads Herred, „at han skulde have flittig Indseende med, at ingen af dem, der havde sig lejet bort til Fannikerne, begav sig andet Steds hen, forinden Lejemaalet var udløbet, da i Henseende disse fattige Folks Fiskeri, hvoraf de dem paabudte Kontributioner, Landgilde og Frihedspenge skulde udrede aarligt, snart herved kunde blive ødelagt.“

Forhaabentlig har Fastlandskarlene efterkommen Ordren.

En anden Klage over samme Forhold findes, at „Altmanden“ Jens Nielsen Baggesen har afgivet i 1709 til Stiftamtmanden. Han skriver:

Saasom jeg underskrevne hans kgl. Majestæts Undersaat paa det Ejland Fanø — men ikke er indfødt Beboer — haver dér i nogle Aar været bosat og blandt andet ernæret mig af, hvad Fiskeri Vorherre imidlertid haver givet hertil og har udredet Skib og Redskab til dette Brug samt Folk dertil fæstet m. m., som og nu haver begyndt til det nu forestaaende Foraars- og Sommerfiskeri, hvor jeg imod min Vilje og til største Ruin og Skade maa lade min Fiskeevert, som mig alene tilhører, ligge paa Landet og ikke den til Fiskeri kan benytte, da jeg ikke nogle af Landets Indvaanere med den at fare kan formaa, formedelst de til andre — nemlig deres egne Indfødte — har ladet sig bortfæste — — beder derfor underdanigst, at Deres højgrevelige Ekscellence i Naade vilde anse mig fattige Mand og med Deres høje Ordre komme mig til Hjælp, og det mig maatte forundes med indfødte Fanniker fra de Fiskeeverter, hvor de uden Skade kan undværes, at behjælpes, ialt 8 à 10 Mand, thi skulde min Fiskeevert dette Aar paa det tørre blive liggende, da overkom mig ikke én, men tvende store Skader, først at min Næring med Fiskeriet bortgik, dernæst min Everts Fordærvelse, saa den næppe derefter til Fiskeriet kunde være tjenlig.

Fanø, den 17. Januar 1709.

Deres højgrevelige Ekcellences allerydmygeste Tjener

Jens Nielsen Baggesen.

Paa dette Andragende svarer Stiftamtmanden, „at som Fanø Lands Indvaanere er et frit Folk og ej kan tvinges til noget Ar-

bejde eller andet“, maa han selv se i Mindelighed at forskaffe sig Folk for „nøjagtig Betaling“.

Jens Baggesen var ikke nogen nem Mand at have noget at gøre sammen med; han var tidt paa Kant med Fannikerne, hvortil han altid selv gav Anledning.

De havde jo ogsaa vanskeligt ved selv at faa Folk til deres Fiskebaade, saa der kunde maaske slet ikke blive nogen tilovers til Jens Baggesen.

En besværlig Fisketur fra Sønderho 1825.

Den 11. Maj 1825 var en straalende Solskinsdag med en let Brise af SSØ. Aftenen i Forvejen var Sønderhofiskerne klar over, at det vilde blive et fortrinligt Fiskevejr den følgende Dag, og der gik Bud til deres Esere, at Bakkerne skulde være klar esede og paa Havnen senest Kl. 4 om Morgenen. Antallet af Fiskebaade fra Sønderho dengang var omtrent 10. Det var Lavvande ved 5-Tiden om Eftermiddagen, og de tørlagte Flager ved Havnen blev hurtig besat af Kvinder, der skulde grave Orm til Madding. De var, som det hørte sig til ved saadant Arbejde, forsynet med „Strúde“ for Ansigtet til Beskyttelse mod den skarpe Foraarsvind, „Snobber“ (d. e. strikkede, uldne Handsker, hvoraf de yderste Spidser af Fingrene er skaaret af) paa Hænderne, og „Stimplinger“ (d. e. Strømper, Foden er klippet af) paa Benene og korte Skjorter, der, for at kunne slutte tættere om Kroppen, var forsynet med „Kiltebaand“. Om Natten blev Bakkerne esede, og tidligt om Morgenen stod saa samtlige Fiskebaade til Havs, deriblandt Jens Jessen Clausen som Fører af Baaden „Knurhanen“, med sit Mandskab Hans Hansen Jessen, Anthonis Nielsen, Hans Søren Jensen, Jep Hansen Pedersen, Søren Jensen Sonnichsen og Niels Anthonis Madsen. Vinden var som bemærket SSØ. med flov Kuling. Efter at være kommen ca. 4½ Mil fra Land blev Bakkerne sat og Madæskerne kom frem, og ved en gemytlig Passiar gled de medbragte Mellemmader ned til Nydelsen af „en Galias“ (d. e. hjemmebrygget Øl med en Snaps til) og de 4 Mand af Besætningen lagde sig til Hvile i Bunden af Baaden. Men pludselig Kl. 2 trak det op til Tordenvejr, der kort efter brød løs i al sin Voldsomhed og paafulgtes af en lige saa voldsom Storm. I yderste Øjeblik fik de Bakkerne fjernet og satte Sejl til, men de svære Søer fyldte Baa-

den Gang paa Gang, efter at den med største Anstrengelse hver Gang var bleven øst læns. Vinden gik nu i ØSØ, og var dem saaledes lige imod, da de satte Kursen hjemad; og paa Grund af den høje Søgang var det dem ikke muligt at avancere hjemefter; de besluttede da at sætte Kursen efter List. Efter at have sejlet en Times Tid i denne Kurs, slog Vinden pludseligt om i Syd, hvorefter

*Fiskebaad fra omkring 1815.
Efter Model i Fanø Museum.*

de maatte vende, da de umuligt kunde komme frem, og satte Kursen mod Fiskedybet. Klokken var da 5 med voldsomt Regnskyl, der ogsaa vanskeliggjorde Sejladsen. Paa dette Tidspunkt opdagede de en Fiskebaad i nogen Afstand fra dem med „Sjov“ paa Mastetoppen; det betegnede, at den var i Fare.

Selv langt fra udenfor Fare og dygtigt overanstrengte og gennemblødte holdt de dog hen mod den nødstedte Baad. Niels Anth. Madsen og Jep Hansen Pedersen, der var omkring 70 Aar, var da allerede meget forkomne og kunde ikke deltage i Baadens Bemanding.

Skipperen, Jens Jessen Clausen, en rask Mand paa 38 Aar, mente ikke, de kunde forsvare ikke at yde Hjælp selv med største Fare for dem selv, saa meget mere som det maatte antages at være en af deres Bysbørn, hvad ogsaa viste sig at være Tilfældet, da de kom nærmere, idet Baaden, hvis Navn var „Søstjernen“, førtes af Frederik Jensen fra Sønderho, og dens Mandskab bestod af Hans Nielsen Olsen, Jep Jessen Kallesen, Niels Hansen Mandø og Søren Jessen Kromann.

Baaden var i synkefærdig Tilstand. Efter mange forgæves Forsøg og uhyre Anstrengelser i det oprørte Hav, lykkedes det dog at faa Mandskabet bjerget over i „Knurhanen“, men „Søstjernen“ med Fiskeredskaber maatte lades i Stikken. Under Bjergringen kom Hans Nielsen Olsen udenbords, men blev efter megen Møje bjerget i bevidstløs Tilstand.

Efter at Baaden lykkelig var kommet i Havn med de reddede Kammerater, og det kom Birkedommeren for Øre, at der fra Skipper Clausens og Folks Side efter de reddedes og sagkyndiges Udsagn virkelig var udført en Redningsdaad, der fortjente Anerkendelse, lod han optage et Forhør desangaaende for at indstille Redningsmændene til Paaskønnelse, fra hvilket Forhør nærværende Artikel er hentet.

I dette Forhør forklarede Fr. Jensen:

„Den 11. Maj Kl. 4 Morgen gik han ud fra Sønderho paa Fiskeri. Om trent 5 Mil i Søen NV. for Sønderho, efter Skøn Hvidbjerg Kyst i Sønder og efter Pejling i 10 Favns Dybde, røgtede de deres Fiskeri i god Vind og satte Kursen efter indtaget Fangst ØSØ. mod Hjemmet, da et pludseligt Tordenvejr opkom med haard Storm. Baaden sprang læk omtrent Kl. 3 Eftermiddag, og al Pumpen og Øsen var forgæves. Baaden blev halvfuld af Vand og synkefærdig. De halsede om nordefter for om muligt at naa Skallingen og bjerge Livet. Efter en Times Tid blev de en Fiskebaad var, der med megen Møje søgte op til dem, ligesom den søgte ind mod den med deres synkefærdige Baad, og da de kom hinanden nær, fik de et Tov tilkastet, og imellem Søstyrtingerne kom de efter megen Anstrengelse over paa Clausens Baad. Han ansaa, at Redningen fra Redningsmændenes Side var sket med største Livsfare for dem, da et Sammenstød af Baadene lettelig kunde ske og derved knuses.“

Det ses dog ikke, at vedkommende Avtoriteter har fundet behørig Grund til Anerkendelse eller Udmærkelse for Redningsmændene.

Begivenheder af den Art var ogsaa saa almindelige, og Redningsmændenes Attraa efter Udmærkelse var i al Almindelighed meget ringe i disse Tider. Det hele blev kun betragtet som en Haandsrækning, der med Glæde ydedes, og hvorom man ikke ønskede den megen Tale. En anden Gang kunde det blive de reddede, der maatte bringe Redningsmændene Hjælp, og saa gik det lige op.

c. Sandtold og Fisketiende.

Fra gammel Tid har det været en gældende Retssætning her i Landet, at alle Forstrande, Sunde, Fjorde og Havet, saavidt det beskyller Rigets Kyster, saa og Sandene (de i Ebbetiden tørlagte Steder), hørte Kongen til, og mens det var den almindelige Regel, at Fiskeriet sammesteds var frit og tilgængeligt for alle Kongens Undersaatter, saa anerkendtes det dog, som en Følge af

Kongens Ret, at han baade kunde forbyde enhver som helst at fiske i hans Strømme og ved Landets Kyster, og ogsaa give, hvem han vilde, Enerettighed paa Fiskeriet de nævnte Steder eller paalægge dem, der udøvede Fiskeriet, Afgifter, eller træffe hvilken som helst Bestemmelse angaaende Regler for Fiskeriets Drift. Af saadanne indskrænkende Bestemmelser kan nævnes, at Kongen forbeholdt sig selv Ejendomsret til visse store Fisk „som Mand ej kan bære“, nemlig Hval, Stør, Thun m. fl., og som en Indskrænkning i Retten til at drive Fiskeri i Havet skal nævnes den i Forordning om Søindrulleringsvæsenet af 30. September 1739 og 8. Januar 1802 indeholdte Bestemmelse, at ingen uden dem, der var indført i Sørullen, maatte ernære sig ved „vidtløftigt Fiskeri“, hvorved forstaas Fiskeri, der drives i det aabne Hav, langt fra Land. Denne Bestemmelse, hvorfra der dog ofte gaves Dispensation, ophævedes først ved Loven om Sønering af 19. Februar 1861.

Kongens Ret til at paalægge Fiskeriets Udøvere en Afgift af deres Baade, har han benyttet sig af i fuldeste Maal og vist i saa høj Grad endda, at Fiskerne ikke kunde evne at erlægge de dem paabudte Afgifter, hvad man finder en Antydning af i Christian II og Frederik I's Haandfæstninger, hvorved disse Konger forbandt sig til „ikke at hindre eller lade hindre dem, som ved Stranden bor, at de jo maa bruge det Fiskeri, som de har gjort af Arrilds Tid, uden nye Afgifter“.

De Afgifter, der var paalagt Fiskerne paa Fanø, var mangeartede og altid trykkende, fordi de krævedes erlagt af Bruttofangsten. Den allerældste og største Afgift, der kendes, var Sandtolden; den nævnes allerede som Indtægt for Kongen i 1514,^{*)} men er sikkert af betydelig ældre Dato. Paa Fanø kendes denne Afgifts Størrelse Aar for Aar gennem Lensregnskaberne fra 1537 og følgende Aar. Ydedes, til den afløstes i 1685. Desuden skulde der svares Fisketiende til Præsterne, Kirkerne^{**)} og Birkedommerne, til Ribe Hospital og Ribe Ladegaard, til sidste sammen med Oksby 3000 Hvidlinger aarlig, endvidere havde enkelte Fiskere en Afgift af Pladserne ved Havnene, hvor

^{*)} Suhms nye Saml. I. S. 67.

^{**)} 1545 udgaar der Brev til menige Mand, som fisker paa Fanø, Sønderho og Mandø, at hver af disse skal give Vor Frue Lod til samme Fanø, Sønderho og Mandø Kirker til deres Bygning og Forbedring eftersom altid har været af gammel Tid (Tegnelser over alle Lande).

de tørrede deres Garn. I 1608 svarer Anders Jensen i Nordby 8 alb. og Anders Sørensen 4 alb. for „Garn-Bredsel“, og i Sønderho svarer samme Aar Niels og Jes Jepsen hver 5 Skill. 1 alb. af „1 Fiskinds-Bod“, hvilke Afgifter gaar i Kongens Kasse. Foruden den sædvanlige Sandtold „haves aarlig af Sønderho og Nordby som kaldes Foraarsfiskind 111 Læster saltet Hvidlinger.“ (Lensregnskabet 1608—09).

Afgiften til Ribe Hospital var ved Kongebrev af 25. Marts 1560 bleven fastsat til „en Sinde en Lod Fisk“ at erlægge mellem Paaske og St. Hans-Dag, den Dag, de Fattiges Fuldmægtig tilsiger dem, „da alle de fattige syge og saare Mennesker paa Hospitalet i Ribe have Brøst for Fisk til deres Underholdning.“ Bestemmelsen gjaldt ogsaa for List, Rømø, Mandø, Sønderside, Vesterside og Nyminde. For Fanøs Vedkommende blev Ydelsen i 1686 fastsat til 2 Rdl. aarlig og for nogle Aar siden afløst med et kontant Beløb én Gang for alle.

Den Ydelse, Fiskerne skulde præstere til Birkefogderne, var fastsat ved Reskript af 11. Januar 1726, der paabyder et bestemt Antal Fisk, Birkefogden skulde have af hver Fiskebaad i Foraars- og Efteraarsfiskeriet, men derimod intet af Sommerfiskeriet. Denne Indtægt var uvis og blev betydeligt forringet, da Skibsfarten i Slutningen af det 18. Aarhundrede tog Fart, og Fiskeriet lagdes til Side. Daværende Birkedommer fik da med Beboerne den 28. Februar 1778 oprettet en Kontrakt, hvorved de forbandt sig til i Stedet for Fisketiende at give ham aarlig 6 Skill. af hver, der enten ejer Hus eller Skib. Da denne Ordning i 1852 afløstes, beløb Afgiften sig til ca. 58 Rdl. aarlig.

Til Nordby Kirkes Vedligeholdelse blev det ved en 21. December 1743 forfattet Vedtægt bestemt, at der af Indbyggernes Fiskebaade skulde betales en aarlig Afgift, der blev fastsat til 1 Mark 8 Sk. for de største og derefter 1 Mark 4 Sk., 1 Mark, 14 Sk., 10 Sk. og 8 Sk. for de andre efter deres Størrelse. Endvidere skulde „enhver Person, som agtes dygtig til at fiske og ikke fisker, uden Forskel betale aarlig 2 Sk. til Kirken, hvorimod de ere frie, som kun undertiden fisker“.

Alle disse Afgifter virkede trykkende paa de fattige Fiskeres økonomiske Forhold; og det er derfor forstaaeligt, at de søgte at knibe uden om Ydelsen, saaledes som de gjorde i 1645. Ribe Hospital skulde som foran anført have 1 Lod, d. e. 1 Mandspart af hver Baad én Dag om Aaret. Denne Dag var

uvis og bestemtes af en stedlig Mand paa Hospitalets Vegne, og det er da uden for al Tvivl, at han valgte en Dag, hvor han saa, Udbyttet var rigeligt. En Baads Antal Lodder var almindelig 8, og den Dag, Hospitalet skulde have sin Part, skulde Delingen altsaa foregaa i 9 Lodder; men nu fandt Fiskerne paa, at Loddernes Antal skulde være 32, saa at Hospitalet kun fik en 33. Part mod en 9. Part før. Da dette blev bekendt, lod Kongen Fiskerne vide ved Brev af 29. Oktober 1645, at hvis de ikke gjorde deres Deling, som da hans Fader benaadede Ribe Hospital eller, hvis de bliver modvillige eller bedrager, vil de blive straffet efter Loven, da de Fattige i Hospitalet stor Skade bekommes.

Efter Riberhus Lensregnskab for Aaret fra Phillip Jacobi Dag 1585 til samme Dag 1586 fiskede dette Aar fra Sønderho nedenævnte Krogbaade, kaldes ogsaa Linebaade, som svarer Sandtold: *L. Pedersen*, eget Skib, giver fuld Told, 5 Td. Hvidling, 4 Td. Torsk, 4 Snese Sund*) og Mave. — *Thomas Hansen* i Darum fører Skib fra Ribe og skal give 3 Vorder,**) 4 Sn. 8 Stykker Hvidling, 2 Torsk, 2 Sn. Sund og Mave. — *Mads Jensen*, Sønderho, fører et i Ribe hjemmehørende Skib, giver 4 Vorder Hvidling, 2 Vorder Torsk, 2 Sn. Sund og Mave. — *Mommen Matzen*, eget Skib, giver 5 Vorder Hvidling, 4 Vorder Torsk, 4 Sn. Sund og Mave. — *Niels Pedersen*, Sønderho, fører P. Schmidts Skib fra Ribe (med flere Med-Ejere), giver 2 Vorder 10 Sn. Hvidling, 2 Vorder Torsk, 2 Snese Sund og Mave. — *Thomas Ibsen*, Sønderho, fører Skib hjemmehørende i Ribe, giver 3 Vorder 6 Sn. Hvidling, 2 Torsk, 2 Sn. Sund og Mave. — *Chr. Lauridsen*, eget og Chr. Lunds Skib fra Ribe, giver 1 Vorder 5 Sn. Hvidling, 2 Torsk, 2 Sn. Sund og Mave. — *Søffren* i Darum, fører Skib fra Ribe, giver 1 Vorde 4 Sn. 2 Stk. Hvidling, 2 Torsk, 2 Sn. Sund og Mave. — *Hans Nielsen*, fører Chr. Lunds Skib fra Ribe, giver 1 Vorde 6 Hvidling, 2 Torsk, 2 Sn. Sund og Mave. — *Kristian Jessen*, fører eget Skib, giver 1 Vorde 6 Sn. Hvidling, 4 Vorder Torsk, 4 Sn. Sund og Mave. — *Jens Pedersen*, Ribe, eget Skib, 1 Vorde 5 Sn. Hvidling, 4 Torsk, 4 Sn. Sund og Mave. — *Ib Hansen Riber* i Albo (nuværende Albugt), eget Skib, giver 1 Vorde og 4 Sn. Hvidling, 4 Torsk, 4 Sn. Sund og Mave. — *Michiell Jevsen*, eget Skib, giver 1 Vorde 14 Sn. Hvidling, 4

*) Svømmeblærer, anvendtes til Gelé.

**) 1 Vorde er 10 Stk.

Torsk og 4 Sn. Sund og Mave. — *Michiell Nielssen*, Sønderho, fører Hans Jessens Skib af Ribe (hvori Jes Jessen ejer 14 Sn. Hvidling, 2 Torsk, 2 Sn. Sund og Mave), giver 1 Vorde og 1 Sn. Hvidling, 2 Vorder Torsk, 2 Sn. Sund og Mave. — *Thyge Petersen*, fører Skib fra Ribe, giver 1 Vorde, 9 Sn. Hvidling, 2 Torsk og 2 Sn. Sund og Mave. — *Søffren Jørgenssen*, eget Skib, giver 4 Vorder og 4 Sn. Hvidling, 4 Torsk, 4 Sn. Sund og Mave. — *Niels Sunnichssen*, eget Skib, giver 5 Vorder Hvidling, 4 Torsk, 4 Sn. Sund og Mave. — *Søffren Jensen*, eget Skib, giver 5 Vorder Hvidling, 4 Torsk, 4 Sn. Sund og Mave. — *Søffren Jenssen*, eget Skib, giver 5 Vorder Hvidling, 4 Torsk, 4 Sn. Sund og Mave. — *Peder Warbo* fører Johannes Nielsens Skib af Sønderho, giver 5 Vorder, 4 Sn. Hvidling, 4 Sn. Sund og Mave. — *Niels Jenssen*, eget Skib, giver 4 Vorder 12. Sn. 4 Stk. Hvidling, 4 Torsk, 4 Sn. Sund og Mave. — *Anders Niellssen*, fører Anders Søffrenssens Skib af Ribe (hvori Anders Søffrensen ejer 2 Vorder 6 Sn. 5 Stk. Hvidling), giver 4 Vorder 1 Sn. 5 Stk. Hvidling, 2 Torsk, 2 Sn. Sund og Mave. — *Hans Jessen*, eget Skib, giver intet, for han er Strandfoged. —

Desuden findes der i Sønderho 2 Skuldskibe; af disse Skibe tilhører det ene Hans Madsen i Ribe og føres af Erich Pedersen i Bjerrum; desuden er Mogens Podebusk Medejer af Skibet, der i Sandtold for dette Aar har givet 6 Sn. Skuller; det andet tilhører L. Pedersen, Sønderho.

Fra Nordby fiskede nævnte Aar:

L. Pedersen, eget Skib, giver 5 Vorder Hvidling, 4 Torsk, 4 Sn. Sund og Mave. — *Niels Jessen*, eget Skib, giver 5 Vorder Hvidling, 4 Torsk, 4 Sn. Sund og Mave. — *Peder Gregersen*, eget Skib, 5 Vorder Hvidling, 4 Torsk, 4 Sn. Sund og Mave. — *Thomas Søffrenssen*, fører Knud Kallessens Skib, giver 5 Vorder Hvidling, 4 Torsk, 4 Sn. Sund og Mave. — *Jes Hanssen*, eget Skib, giver 5 Vorder Hvidling, 4 Torsk og 4 Sn. Sund og Mave. *Jens Niellssen*, eget Skib, giver 5 Vorder Hvidling, 4 Torsk, 4 Sn. Sund og Mave. — *Søffren Jenssen* med Medejer, giver 1 Vorde og 12 Sn. Hvidling, 4 Torsk, 4 Sn. Sund og Mave. — *Th. Hanssen*, Medejer Hr. Peder, d. e. Præsten, der skal have 14 Sn. Hvidling, giver 1 Vorde og 1 Sn. Hvidling, 4 Torsk og 4 Snese Sund og Mave. — *Niels Pedersen* fører Hr. Peders Skib sammesteds, giver intet. — *Søffren Jessen* fri, for han er Strandfoged.

Af Skuld Skibe har Nordby ingen.

For 1598—99 svarer Nordby Sandtold af 12 Krogskibe og 16 Skuldskeibe, Sønderho af 17 Krogskibe og 21 Skuldskeibe.

For 1602—03 nævnes fra Nordby 8 Krogskibe og 9 Skuldskeibe, fra Sønderho 16 Krogskibe og 17 Skuldskeibe.

For 1605—06 nævnes fra Nordby 12 Krogskibe og 4 Skuldskeibe, fra Sønderho 14 Krogskibe og 14 Skuldskeibe. Af disse ejer Hr. Peder (Præsten) en Part i Strandfoged Mickel Jepsens Skib, ligesaa en Part i to andre, hvoraf Hr. Peder selv fører det ene.

For 1609—10 nævnes fra Nordby 9 Krogskibe og 6 Skuldskeibe, fra Sønderho 11 Krogskibe og 11 Skuldskeibe.

For 1611—12 nævnes fra Nordby 8 Krogskibe og 8 Skuldskeibe, fra Sønderho 12 Krogskibe og 13 Skuldskeibe, af Krogskibe ejer Hr. Niels (Præsten) ét.

For 1636—37 nævnes fra Nordby 6 Krogskibe og 6 Skuldskeibe, fra Sønderho 2 Krogskibe og 9 Skuldskeibe.

For 1637—38 nævnes fra Nordby 9 Krogskibe og 10 Skuldskeibe, fra Sønderho 2 Krogskibe og 12 Skuldskeibe, blandt disse findes et Skib, som Hr. Peder (Præsten) udreder, og som føres af Jens Madsen. Dette Skib har Præsten fri for Sandtold ligesom Strandfogderne og Birkefogden.

Fra gammel Tid har Præsternes Indkomster for en stor Del bestaaet af Naturalier, hovedsagelig Landbrugets Produkter. Da Landbruget paa Fanø aldrig har givet meget af sig og i gammel Tid nærmest har været en Biindtægt for Fiskeriets Udøvere, er det forstaaeligt, at en væsentlig Del af Præstens Indkomst*) kom til at bestaa af Fisk; og saa langt tilbage i Tiden, man kender Præster paa Fanø, har Fiskerne derfor altid maattet forsyne dem dermed; men Fiskeriet var ustadigt og gav vekslende

*) I Præsteindberetningen fra Sønderho 1651 (Rigsarkivet) hedder det, „at Sønderho er et Fiskeleje, som hører alene Kongen og Kronen til og ikke er takseret for Helgaarde, Halvgaarde eller Bol, men alene for Fiskerboliger, som giver ingen Korntiende for det ringe Sted, det er, og efter som Sognet aarligt af Sandløb fordærves, og Fiskeriet formindsket. Præsten gives noget uvis af Penge og Fisk efter Fiskernes Lejlighed“. Og fra Nordby hedder det, at Præsten af Fisk faar „vaade og tørre for 40 eller om det gaar vel til for 50 Sletdaler. Naar Skibene forringes eller formindskes, forringes og formindskes ogsaa Præstens sædvanlige Part, saa heri er en stor Uvished, saavel som i andet mere; naar Fiskeriet slaar fejl eller Sandet kommer nogen for nær, saa flytter de og søger andre Pladser“.

Udbytte, mange Gange ikke tilstrækkeligt til Fiskernes eget Behov. Det er derfor forstaaeligt, at de, maaske efter en lang Tids Uvirksomhed paa Grund af Storm, Modvind eller andre for dem uheldige Omstændigheder, naar de endelig fik fisket noget, skulde af med en ikke ringe Part til Tiende og Afgifter af forskellig Art, satte sure Ansigter op i den Anledning, og helst vilde undrage sig Ydelsen, hvilket da skete under de mest forskellige Paaskud. For Præsterne var Sagen lige saa ubehagelig, idet de Paragraffer, de støttede deres Krav paa, egentlig ingen Steder var lovfæstet. De havde kun at støtte sig til gammel Skik og Sædvane, saadan som de vidste, det havde været i deres Formands Tid. Naar dertil kommer, at Præsteembedernes Indtægter paa Fanø i det hele var meget ringe og Mangelen paa Fødemidler ligefrem tvang dem til paa en tilsyneladende haardhændet Fremgangsmaade at hævde deres Rettigheder, vil man kunne forstaa de Processer, der nedenfor skal omtales. Det er dog kun et Udvalg af de mange, der har været ført om denne Sag.

I 1704 saa Pastor Engelstoft i Sønderho sig nødsaget til at klage til Birkefogden over, at hans Sognebørn unddrog ham hans Præsterettighed, og under Sagen, hvortil han har indstævnet flere af Fiskerne for Retten, fremlægger han en Attest, udstedt og underskreven af 5 af hans Sognebørn, hvilken Attest skulde bevise hans Rettigheder. Denne Attest lyder saaledes:

„Kendes vi underskrevne Sønderho Sognefolk, at Pastoren her til Sønderho Sogn i vor, vore Forældres og vore Forfædres Tid af fuldkommen Rettighed haver nydt af hver Evert eller Fiskebaad, som her af Sognet bliver redet med Garn om Foraaret og om Sommer mellem Markederne at fiske, en Snes Skuller, og i samme Tid, naar der fiskes med Line, en Snes Hvidlinger, hvilke Skuller og Hvidlinger var ved Styrmanden hver Gang, Fiskene mellem Skibsbrødrene kunde deles, enten de havde fisket lidet eller meget, til Præsten udlagt og det af de allerbedste, efter at Stavn og Skolemændene hver Gang deres Anpart af Delehoben først havde udtaget. At saaledes er i al Sandhed kan vi med en god Samvittighed vidne og om fornødent gøres senere enten paa stemplet Papir, saasom intet deraf nu tilstede er, under vore Hænder fra os beskrevet give, eller og hvor og naar begæres ved vor Sæligheds Ed bekræfte. — Dette stadfæster vi med vore egne Navnes og Mærkes Undertegnelse.

Datum Sønderho, d. 9. Marts 1704.

Volle Hansen. Mads Jessen. Hans Jepsen.
Niels Jepsen. Niels Jørgensen.

Sagen trækker noget i Langdrag, da Fiskerne jo stadig er paa Fiskeri, hvilket er dem en gyldig Grund til Udeblivelse fra Retsmøderne, men endelig afsiger Birkefogden følgende beskrevne Dom den 13. November 1704:

„Og som Sognepræsten paa Sønderho haver nydt til hans Præste-Rettigheder af hver Fiske-Evert eller Baad, som fisker om Sommeren, naar de fisker efter Skuller, en Snes af de bedste, og udi Hvidling Fiskeri om Sommeren en Snes af de bedste Hvidlinger og om Høst en halv Snes af de bedste, hver Gang Fiskerne til Landet ankommer og de saameget har, at de kan skifte, og først Stavn- og Skolemanden*) haver efter Sædvane deres udtaget, som medførte Attest, udgiven af en Del Sognemænd, videre udviser; da bør samme Præste-Rettigheder ej i nogen Maader betages, men ved sin fulde Kraft at stande, som meldt er, idet hannem udlægges af det bedste Fisk, som Fiskerne haver, naar Stavn- og Skolemænd først deres har udtaget. Og dersom imod Forhaabning saa skulde ske, at ikke Styrmandene efter deres Rettighed af de bedste, som meldt er, skulde udlægge til Præstens Rettighed, da haver Præsten selv eller hans Tjenere Magt til det selv at udtage af det bedste, som findes, uden Modsigelse, og skulde det sig og saaledes tildrage, at ikke saameget skulle fiskes af den Sort, saa Præsten kunde bekomme sin Rettighed, da bør de at udlægge af andet indehavende Fisk, saameget som kan cragtes til lige Værdi til hans Præste-Rettigheds Fyldesgørelse.

S. S. Dunch, Birkefoged.

Denne Dom forskrækker dog ikke alle, thi knap 1 Maaned efter er Pastor Engelstoft med en ny Indkaldelse for Retten, da han finder, de paagældende Fiskere ligefrem har snydt ham. Hans Indkaldelse lyder saaledes:

Velvise Rettens Administratorere!

Saasom jeg af høj Nødvendighed haver ladet indstævne Hans Madsen Knude, Mathias Thomsen, Sonnich Lauridsen og gamle Jes Jessens Søn Hans Jessen, fordi de som Styrmand paa deres førende Fiskebaade mig mine fulde Rettigheder d. 29. og 30. Oktober sidstleden ej have villet levere, nemlig Hans Madsen Knude, da han paa den ene Færd, som var d. 29. Okt., til min Præsterettighed kun udlagde mig 5 Hvidling i Stedet for 10, som jeg med Rette skulde have, da de dog samme Tid mange Torsk og mange Hvidling havde faaet, og d. 30. Okt., da Hans Knude til sin førende Baads Part kunde udlægge 11 Torsk og nogle Hvidling, aldeles intet til min Part vilde udlægge. Saa og Mathias Thomsen, som til sin ejende og førende Baad d. 30. Okt. havde faaet over 40 Torsk, kun udlagde 1 Torsk til min Part, da dog hver af Skibsbrødrene til sin Part fik 5 a 6 Torsk og desuden udlagde

*) Føreren af en Fiskebaad kaldtes Styrmand. Stavnmanden holdt Ud-
kig forude. Han fik herfor den største Hvidling. Skolemanden stod for
Udsætning og Indhaling af Redskaberne.

1 Torsk paa mange Hvidlinger, naar (Parten) ej kunde opløbe til 10 gode Hvidlingers Værdi, som min Præsterettighed kunde være. Sonnich Lauridsen, som til min Præsterettighed d. 30. Okt. kun udlagde 1 lille Torsk og 3 Hvidlinger og gamle Jes Jessens Søn, Hans Jessen, samme Dag til sin førende Baad i Part kun udlagde 2 Hvidlinger foregivende at som de den Tid ej havde flere Hvidlinger, vilde han ej give mere, endskønt de den Dag en stor Mængde Kohaler (Rokker) og Torsk havde. — Saa indlægges ej alene dette Klagemaal for Retten, at fornævnte Mænd min Præsterettighed bemeldte Tid haver entholdet, men endog min fulde og faste Paastand, at saasom Præstens Rettighed er om Sommeren, naar de fisker efter Skuller en Snes deraf, og naar de fisker efter Hvidling en Snes Hvidling og om Efterhøsten en halv Snes Hvidlinger, naar Fiskerne har faaet saa meget, at de kan skifte imellem sig, enten det er meget eller lidet, og det efter hver Færd de allerbedste i deres Hob, naar Stavn- og Skolemændene efter gammel Sædvane deres Anpart har udtaget som af hoslagte Attest af 9. Marts 1704 klart kan eragtes . . . og som vel nogen skulde findes, der formedelst jeg mine Rettigheder begærer, vilde give mig den for ringe, idet de smaa Fisk i Stedet for bedste vilde udlægge, jeg da eller min Tjener uden nogen Fortræd eller Opsætsighed min fulde Anpart og Rettighed af Delehoben kan udtage. Ilige maade at fornævnte 4 Styr mænd tilkendes ej alene at befale mig de Fisk af min Præsterettighed, de haver entholdet, nemlig Hans Madsen Knude 15 store Hvidling, Mathias Thomsen 10 dito, Søren Lauridsen 10 dito og Hans Jessen 10 dito til en Pris af i det mindste 1 Mk. 4 Sk. for 10 Hvidling, men endog denne Sags Bekostning, saasom de dertil haver været Aarsag og dersom fornøden ved Rettens Tvang begærende, at dette i Retten maatte læses og i Akten indføres og mig derefter endelig beskreven Dom tilstilles. Hermed samtlige Bud trolig befalet

Sønderho, d. 11. December 1704.

Christian Engelstoft.

Der ses ikke at være gaaet Dom i denne Sag. Birkefogden har maaske henvist ham til den 13. November afsagte Dom, og dermed har Præsten, da Vinteren stundede til, og Fiskeriet laa stille, slaaet sig til Ro i Haab om bedre Tider til Foraaret. Saaledes er det dog ikke gaaet, thi hele Foraaret igennem giver Fiskerne ikke Præsten, hvad han mener kan tilkomme ham; hans Taalmodighed brister tilsidst, og en Dag i Sommeren 1705 mødte Pastor Engelstoft personlig paa Fiskernes Skiftested i Sønderho og med egen Haand udtog de Fisk, han mente at kunne tilkomme.

Jes Madsen fratog derpaa Fiskene, som Præsten havde udtaget, og kastede dem tilbage i Bunken, hvorved opstod Mundhuggeri mellem Præsten og Jens Madsen, og denne stødte da Præsten lempeligt bort fra Skiftepladsen.

Nu tilbød Præsten at gaa paa Forlig med Fiskerne, hvilket nogle antog, medens Jens Madsen og Kammerater sagde Nej

dertil og henledte Præstens Opmærksomhed paa, at hvis han vilde udtage de største, vilde de holde op med at fiske „og, til-
talte Præsten ubetimelig, ublid og med usømmelige Ord“. No-
get derefter lagdes der atter Haand paa Præsten, saa han maatte
raabe om Hjælp, hvorefter han for at klare sig slog igen og
ramte Jes Madsen, der nu, opægget af sine Kammerater, atter
stødte til Præsten, der snart efter forsvandt fra Skiftestedet, la-
dende sine Fisk i Stikken. Resultatet af denne Holmgang blev
selvfølgelig en Indkaldelse for Birkefogden, mens Jes Madsen,
der mente sig højlig fornærmet, klagede over Præsten til Bi-
skoppen.

Sagen gaar nu sin Gang med Afhøring af en Mængde Vid-
ner. Hr. Christian synes ikke at have været paa Skiftepladsen
hele Efteraaret, men er nøjedes med at tage til Takke med, hvad
Fiskerne har sendt ham; dog helt opgive at forfølge sin Ret gør
han ikke. Den 3. December 1705 sender han sin Svoger Hans
Christophersen Friis, hans Børns Præceptor, ned paa Skifteste-
det for at udtage Fisk med den ham af Præsten leverede „Kejs“,
men blev da „med usømmelige og ukristelige Ord truet og und-
sagt af Anders Ollesen“, hvilket selvfølgelig straks fra Præstens
Side blev besvaret med en Stævning.

For Jes Madsen har Sagen taget den Vending, at han maatte
gøre Præsten sin Afbigt og udsteder en skriftlig Erklæring paa,
at han den 11. August sidstleden „har handlet i Hastighed og
ubesindigt mod sin kære Sognepræst og Sjælesørger Hr. Chri-
stian Engelstoft, paa hvem jeg haver forgrebet mig saa og i mit
Klagemaal til velædle og højærværdige Hr. Biskoppen i Ribe
Stift og til mine Officerer af Sønderho 12. August 1705, og et an-
det Klagemaal til Biskoppen, dat. 29. August 1705, hvad deri var
skrevet ej i Sandhed var, som jeg højlig fortryder at have afgi-
vet, og som skal være død og magtesløs i alle Maader, og for-
pligter jeg mig til oprigtig at være og hannem Fisk give, som
min kære Sognepræst og Sjælesørger, alt det som Guds og Kon-
gens Lov byder og befaler, og hans Formænd før hannem nydt
haver saa og saaledes mod hannem forholder, som det sig en
retskaffen Kristen og lydig Sognelem billig tilkommer, og denne
min Afbigt og Erklæring til min kære Sognepræst villig giver, og
hannem Lov giver samme for Retten lydelig læse.“

Sønderho, d. 30. September 1705.

Jes Madsen. Med egen Haand.

Ogsaa Anders Ollesen, der for sin forannævnte Optræden over for Præstens Svoger paa Skiftestedet den 3. December mødte i Retten 27. Maj 1706, maa tilbagekalde sine Ord „og bad Hr. Christian at ophøre med Processen og bad derfor om Forladelse, at det maatte hannem denne Sinde tilgives og lovede Efterdags ikke i nogen Maade at være sin Præst til nogen Forhindring i hans lovlige og retmæssige Rettighed.“ Hr. Christian hertil svarede, „at eftersom Anders Ollesen sin mod hannem og hans Svoger begangne Forseelse her for Retten bad om Forladelse, vilde han ikke fortfare med Processen, men efter Anders Ollesens Begæring denne Sinde opgivet.“

Præsten forbeholder sig dog siden at optræde, dersom Anders Ollesen vil forholde det, han med Rette kan tilkomme.

Efter at Fiskerne nu i nogle Aar har forholdt sig rolige over for Ydelsen af de Sognepræsten tilkommende Rettigheder af deres Fiskeri, som de jo har anerkendt, finder der atter et Sammenstød Sted paa Skiftepladsen den 3. Maj 1707, hvor Præsten personlig var tilstede og udtog adskillige Fisk; herover blev Fiskerne vrede og overfuste Hr. Christian med „uforskammede Ord, Trusler og (ulæseligt Ord i Tingbogen), stødte til ham og holdt ham i hans Klæder, undsagde ham med haarde Ord, dersom han oftere nogensinde rørte ved deres Fisk.“

Resultatet var en Indkaldelse af 19 Personer for Retten at møde 16. Maj. Præsten, der selvfølgelig ser sin Fordel i, at der fiskes saa meget som muligt til Fordel for ham selv, viser den Humanitet at tillade „at paa det deres Fiskebaade, dersom det samme Dage skulde være godt Fiskevejrligt, som den gode Gud give maa ske, ej skulde formedelst alle Styrmandenes Fraværelse blive paa Landet beliggende for deres Fiskeriers Forhindrende, kan samtlige de indstævnte 19 Styrmand udvælge én til at møde for dem alle og paahøre, hvad som sker, og I saa alle derefter Eder at rette og for den Skade at tage Vare.“

Det gik imidlertid ikke saa let for Hr. Christian at faa Sagen ordnet; der maa efterhaanden indkaldes en Mængde Vidner, af hvilke stadigvæk nogle udeblev, trods det, at Birkefogden Søren Sørensen Dunch jævnlig gav de indstævnte Udsættelse af Hensyn til deres Erhverv som Fiskere. Tilsidst maatte han dog idømme Povl Thomsen, Hans Pedersen, Hans Madsen Knude og Hans Nielsen Fischer, „der ikke havde gjort lovligt Skudsmaal for deres Udeblivelse og for saadan udvist Foragt for Retten,“

en Bøde af 20 Lod Sølv samt Processens Omkostninger med 4 Rigsdaler for hver enkelt at betale inden 15 Dage.

Sagen udvikler sig efterhaanden til, at en Mængde Vidner afhøres, medens Sognepræsten hjemme i Sognet taler frem og tilbage med Fiskerne for at faa Sagen forligt, hvad de efterhaanden bliver trætte af og undlader at give Møde i Præstegaarden, naar Præsten anmoder dem derom. Han forsøger derfor nogle Gange gennem Hustruerne at faa deres Mænd til at begive sig ned paa Stranden og Sandene ved Skiftstederne i Haab om dér at faa talt med Fiskerne; men naar de saa Præsten ankomme, fik de altid travlt med at tilse et eller andet borte fra Skiftstederne, saa det kun sjældent lykkedes for Præsten at faa dem i Tale. Endelig synes det dog, efter at der er hengaaet over 2 Aar, siden det sidste Sammenstød fandt Sted, at lykkes for Præsten at komme til en Forstaaelse med Sognefolkene om, hvorledes Sagen skal ordnes for Fremtiden, hvad samtlige Sognefolk indgaar paa, og i den Anledning bliver der affattet følgende Erklæring:

„Saasom vi underskrevne samtlige Sønderho Sognefolk have fornømt, at vores kære Sognepræst Hr. Christian Engelstoft for vores allernaadigste Arvekonge og her skal have gjort allerunderdanigst Ansøgning, at der mellem hannem som vores Sognepræst og os hans Sognefolk maatte ske saadan Ligning ej alene, at han maatte faa den gamle Rettighed af vore Fiskerier i saadan Stand, at han sin Anpart uden nogen Fortrædelighed og Fortrydelse rigtig kunde nyde, men endog at han maatte bekomme billig Del af vores anden Fiskeri, som baade til Havs saa og omkring Landet (Skuldgaarde og Vaadragning) fanges og faas, hvoraf han og hans salige Formænd vel noget undertiden til Foræring have nydt, men paa saa uligelig Maade, af somme noget og af somme intet, af somme mindre, af somme mere, ligesom enhver mod hannem og disse have været sindet. Saa kendes vi herved og vitterliggør, at vi med vores kære Sognepræst Hr. Chr. Engelstoft i Ynde og Minde efter hans billige Paastand saaledes er forskrivende som følger:

1. At hver FiskeBaads og Everts Styrmand skal hver Gang, at Fisken mellem os kan deles, som sædvanligt været har, af Delehoben til hannem udlægge, om Foraaret, Sommer og mellem Markederne, naar de fisker med Garn, den bedste Snes Skuller,*) og om Sommeren, naar der fiskes efter Hvidling, naar Stavn- og Skolemændene først have faaet deres Anpart, den bedste Snes Hvidlinger.

2. Saasom vi i den Tid, vi kalder Orlovstid, som er nogle Dage før St. Hansdag, da vi antager vores Høst-Folk, formedelst en Del med deres Fiskebaade og Everter drager fra Landet deres Fisk at sælge. Altid i den mildeste Sommer og undertiden den bedste Fisketid til hannem være kun en halv Snes Hvidlinger udlagt, saa skal Efterdags ingen Forskel være, men han al-

*) De største Rødspætter kaldtes derfor altid Præsteskuld.

tid nyde sin fulde og hele Snes enten af Skuller eller Hvidling, hvad Slags, der end fanges fra vore Fiskeriers Begyndelse i Foraaret, indtil Høstfiskeriet, som gaar til efter Ribe Marked i September.

3. Skal han saa længe han lever nyde hos os af hver Fiske-Evert eller Fiskebaad (saavel med Garn som med Liner) hver Gang, der skiftes, enten Tunger, Trindbotter, Rokker, Torsk eller Kohaler, som i Skiftestedet kunne være, hvilken Fisk Styr mændene forud hos hans Præstefisk have at udlægge, men hvis vi ikke fornævnte slig Madfisk haver, faar han intet.

4. Skal hannem i hans Livstid gives aarlig af os alle og enhver, som Ham haver, saa mange Hamskuller, som i en Ebbetid i vor Ham kunne være, hvad Dag og Tid han for os tilkendegiver, og lover vi, som selv haver Heste og Vogne, samme Hamskuller hannem til hans iboende Gaard at hjemage, og vi, som ingen Heste og Vogne haver, dennem til Landet i vore Baade at føre, hvor han da dennem hos os have at lade afhente.

5. Skal han og nyde en Ebbe-Tids Skuller aarlig af dennem, som vodrer (drage med Vaad), enten østen eller vesten for Landet, med deres Heste og Vogne baade om Foraaret og efter Høsten, og dem til hans iboende Gaard af enhver hjemages.

6. Iligemaade skal han nyde daglig af hver Baad, som drager i Drivgarn enten med Garn eller Vaad paa den Tid, som vi ikke ere eller kan være til Havs, den bedste Snes Skuller, som der iblandt kan være, men naar én eller flere faar smaa Lodder den Dag, de er kommen af Havet og faar skiftet deres fangede Fisk, nyder han intet.

7. Af hver Baad, som fisker efter Bakskuller, hvad Tid det og være kan skal hannem og gives hver Dag, de er i deres Fiskeri den bedste Snes Bakskuller, som af hver Baad til hans Tjenestebud, i hvilket Hus her til ved Havnen kunde beskikkes, leveres. Dette til Stadfæstelse under vore egne Hænder og Navnemærke.

Sønderho, den 29. December 1710.

Erklæringen er underskrevet af ialt 92, deraf har de 49 selv skrevet deres fulde Navn, Resten har underskrevet enten med Bomærker eller med Navnemærker.

Der var dog 4 Beboere i Sønderho, der ikke vilde indgaa paa at underskrive Erklæringen, men efter at være indkaldt for Fanø Birketing og først fremkommen med Udflugter eller søgt at gøre separat Tilbud, indgik de senere paa at underskrive.

Endskønt denne Erklæring efter sin Ordlyd næppe kunde anses for at være bindende for Efterkommerne, gjaldt den dog uforandret til 1862, men Fiskeriet var da i de forløbne 150 Aar gaaet saa meget tilbage, ikke mindst fordi man efterhaanden gik over til Skibsfarten, at Pastor Permin i Sønderho i 1862 andrager om at faa Ækvivalent i Form af en Ydelse fra det nye opdukede Erhverv i Stedet for den gamle Fisketiende-Rettighed.

Ogsaa Pastor Jens Brasen i Nordby maa kæmpe for sine Præsterettigheder af Fiskerne blandt sine Sognebørn.

I Skrivelse af 29. November 1703 til Birkefogden beklager han sig over, at „han finder ikke liden Afgang i sin Indkomst af Fiskeriet her paa Landene, formedelst en stor Del af Landets Folk forlader deres Havfiskeri og med Bakskuldfiskeriet søger deres Næring,“ hvorved hans Indkomst i høj Grad forringes, da Fiskerne undslaar sig ved at give ham Tiende af dette Fiskeri, som han dog kan tilkomme efter Guds og Kongens Lov. Han skriver i sin Stævning, som han lader udtage mod hele Nordbys Fiskerbefolkning: „Jeg ej andet end over Sligt mig besvære, saasom jeg paa denne Maade finder mig brøsthølden, og i hvor nødvendig jeg med mine Sognefolk nogen Trætte eller Tvistigheder har villet, men gerne havde ønsket, om billig Retsindighed havde ladet sig begære til denne deres Sjælesørgers pligtige Skyldighed efter Guds og Kongens Lov at dele med ham i alle haande gode Ting som (utydeligt i Dokumentet), til hvilken Ende jeg ogsaa først lod kalde dem til Høbe i Fogdens Hus og foreholdt dem mit Anbringende med venlig og billig Tilbud, som de ej vilde tage imod.“

Derefter henstiller han til Fiskerne, at der gives ham og hans Enke af hver Baad en Gang om Ugen 3 Snese af bedste Bakskuller, „thi at tage hver Dag af Baadene vil jeg ej begære, saasom det skulde falde dem og mig ubelejligh og umageligt, og saasom Fiskeriet nu i afvigte Høst er overstaaet, og jeg ingen Del af denne Fiskinde haver faaet, som jeg dog forhen har præteret, formoder jeg, at de af deres Bakskuldfiskende i Høst af Retten maa blive mig tilkendt saa mange Snese gode og tørre Bakskuller at levere efter Ugernes Beregning, i hvilke de har fisket.“

Der var ingen mødt paa Tinget, da Præstens Begæring blev oplæst „endda de indstævnede Fiskere af Retten blev 3 Gange paraabt“.

Præsten fik ikke Sagen ordnet med sine Sognebørn denne gang, og han synes at have forholdt sig mere rolig denne Sag vedrørende end hans Nabo, Præsten i Sønderho, men da han erfarer, at denne ved sine idelig gentagende Begæringer havde faaet sin Fisketiende som Præsterettighed mere anerkendt, begynder Mag. Brasen ogsaa at røre paa sig og fik udtaget Stævning mod adskillige Fiskere i Nordby, der vilde forholde de ham tilkommende

Rettigheder. Han skriver i Stævningen: „Jeg kan ikke forstaa mig paa, hvorfor jeg ikke skal kunne nyde den samme Ret af mine Fiskere, som min Nabo paa Sønderho af sine. Hos ham er ingen Forskel paa store eller smaa, men de giver alle lige meget, nemlig en Snes, hvilket er vel vittterligt, og ifald fornøden gøres derom Attest kan bekommes.“

Paa denne Stævning svarer de indstævnte skriftlig saaledes:

Velærøde Rettens Betjente.

Saasom velærværdige Mag. Jens Brasen, vor Sognepræst, har ladet os underskrevne indkalde til Fanøs Birketing for vores førende Fiskebaade, hvoraf han ville have lige saa meget til Præsterettigheder af nævnte vores Smaabaade, som der gives af de store og gamle Fiske-Everter, hvorpaa der fares continuerlig 13 eller 14 Mand, og vores Baade, som vi fare at fiske med, have 6 Mand iberegnet Drengene, som vi maa nøjes med til vor Fiskeris Brug, og vores Sognepræst af samme nævnte smaa Baade ville indbilde sig at have en Snes Hvidling hver Dag, vi kommer til Land, ligesom af de store Everter. Er derfor vores korte Svar imod nævnte vores Sognepræstes Tiltale, at han ej skal kunne godtgøre, at vi nogensinde har været modstridig; thi den gode Mand vel kan erindre sig, at vi endog nogen Tider har givet hannem en Snes Skuller af hver Baad, hvoraf han ej med Rette kunne tilkomme mere end en halv Snes, som vi for ej at trættes med vores Sognepræst og undgaa hans Overløben samme tillod, men som det ej kan hjælpe, at vi kan blive hans (et ulæseligt Ord), saa frasiger vi os ej efterdags at give af vores smaa Baade mere end, som af gammel Tid givet er, nemlig af hver Baad en halv Snes Skuller paa hver Tid, vi kommer i Land.

Angaaende den halve Snes Hvidlinger, som Præsten os og nu ville paasætte foruden den halve Snes, som vi hannem hver Dag, vi fisker, ærlig give, da skal vores Sognepræst aldrig godtgøre eller bevise, der af vore Baade er gaaet eller gangen mere end en halv Snes Hvidling hver Dag, vi kommer i Land, saasom hans Formand ej heller aldrig har bekommet eller faaet mere, der vi endog mener, at det var en Gave til Præsten i forrige Tider, saasom han desforuden bekommer sin aarlig Rettighed i rede Penge efter Lovens anden Bogs 12. Kapitel. Hvorunder derfor ogsaa kraftigst paastaas, at vores Sognepræstes Tiltale ej i ringeste Maade bør at anses med slig ny Udgift, som han saaledes os ville paasætte, tværtimod hans kongelige Majestæts allernaadigste udgangne Love og Forordninger; hvorfor vi anmoder den velærøde Dommer ej at tilkende os slig nye Udgifter, som vores Sognepræst os saaledes ubillig ville paasætte, hvilket vi ej heller kan taale eller formaa at udgive, men retterligst venter, at Retten tager vores retmæssig Paastand i Agt os til Befrielse, og vores Sognepræst for denne af hannem gjorde os iførende Omkostninger at betale. Begæres tillige, at densene vores korte Svar maatte for Retten oplæses, paaskrives og i Akten indføres, og os af hvad som passerer Genparter for Betaling meddeles.

Fanø, den 27. Maj 1705.

Søren Nielsen.

Søren Gregersen.

Peder Andersen.

Der findes ikke mere om Sagen i Tingbogen, hvorefter kan sluttes, at Mag. Brasen har maattet nøjes med, hvad Fiskerne selv har fundet passende at yde ham.

d. Fiskehandelen.

Handelen med Fisk i Vestjylland kan vi spore tilbage til 1297. I Kong Erik Menveds Brev til Ribe dette Aar nævnes, at Fisketorvet i Ribe har været fra gammel Tid, og her blev Fisk, der kom fra Øerne, solgt. I Aarhundreder derefter har Ribe været det egentlige Afsætningssted for Fanø Fisk. Foruden, hvad Fanø Fiskerne solgte paa Torvet til Borgerne paa de store Markedsdage, afhændede de ogsaa store Partier til Ribe Købmænd, der videresolgte Fisk over hele Landet og Syd paa langt ned i Tyskland. Købmændene har selv nok taget deres gode Fortjeneste paa Varen og maaske mere, end Aftagerne har fundet rimeligt, thi i 1540erne finder vi udenlandske Opkøbere af Fisk paa Fanø og de andre Fiskelejer i Ribe Amt, hvad Ribe Købmænd beklager sig over til Kongen, der derefter (1548) udsteder følgende Brev til Fanø, Mandø, Sønderside og Nyminde:

„Vider at os er tilvidendes vorden, hvorledes I bortsælger til udlændiske Købmænd Mesteparten af Eders Fisk baade Skaller og anden Fisk, som dér fanges hos Eder, og mange af Eder forstrækkes endda og faar Mesteparten af Eders Fiskeredskaber af vore Undersaatter baade i Ribe, Varde og andre vore Købstæder i vort Land Nørrejylland, og bleven heraf stor Dyrtid i Riget — — —, thi beder vi Eder alle, og hver særdeles strænglig byde, at I herefter aldeles ingen Fisk bortsælger til nogen udlændiske Købmænd, men alene til vore egne Undersaatter, Rigets Indbyggere. — — — Fordrister sig nogen herimod at gøre, da skal han derimod have forbrudt alt sit Fiskeredskab til hvem, som derpaa kærer og tilmed bøde 40 Mark til sit Herskab.“

Dette Paabud har dog ikke virket mere afskrækkende, end vi i 1552 finder en Købmand Johan Becker fra Stade opholdende sig paa Sønderside Fiskeleje*) for at opkøbe Fisk. Han kommer i den Anledning i Klammeri med de sig dér opholdende Ribe Opkøbere, hvem han kaldte for „Prakkere“, der ikke var bedre værd, end at de alle skulde hænges i en Galge, og det Forbud

*) Ribe Skoleprogram 1842.

mod Udførsel, som de sagde var udstedt af Kongen, var bare deres eget Paafund o. s. v. Herefter udkommer der i 1552 et nyt Kongebrev, vel sagtens som Følge af Klage fra Ripenserne, der bestemmer, at „ingen udenlandsk Mand skal herefter besøge nogle af de Fiskelejer, som ligger og bruges ved den vestre Strand mellem Ribe og Ringkjøbing — — —, og dersom nogen udenlændisk Mand findes efter denne Dag at besøge samme Fiskelejer, skal de have forbrudt Skiø og Ladning, og hvad de har at fare med. Halvdelen til os og Kronen og anden Halvdel til den, der paaklager.“ Dette hjalp, forsaavidt Handelen angik, men de udenlandske begynder nu selv at fiske ved Vesterkanten med „Stikkere“, det, der paa Fanø forhen kaldtes „at prege“. En Stikker eller en Preger var et Jern med flere smaa Harpuner paa, hvormed man fangede Rødspætter og anden flad Fisk langs Land og i Dybene mellem Sandjorderne ved at stikke Jernet ned i Bunden ligesom ved Aalestangning. Dette Fiskeri af Ud- lændinge blev saa forbudt ved Kongebrev af 26. Marts 1553, og de er sikkert nok derefter bleven borte, thi Priserne paa Fisken i Aarene derefter er gaet betydeligt ned, da Ripenserne nu er alene om at aftage den, hvorfor de har let ved at holde Prisen nede. Indbyggerne paa Fanø klager da ogsaa i 1557 til Kongen over, at Borgerne i Ribe ikke vil give saa meget for deres Fisk, som de kunne faa andetsteds, og at de vil forbyde dem at sælge Fisken til andre. Ribe Borgere tager, klager de over, alt for høje Priser for Hamp, Tjære og andet til deres Fiskeris Behov. Paa denne Klage svarer og skriver Kongen til Lensmanden Erik Rud paa Riberhus, at han skal afgive sin Betænkning om, hvorvidt det er raadeligt, at Kongen udsteder en Forordning derom.

I 1564 maa Fiskeriet have slaaet fejl og Beholdningen af Fisk være ringe, thi 3. September kommer der et kgl. Brev med Forbud mod Udførsel af Fisk her fra Landet, hvad Ribe Borgere derefter klager over. Der gives dem derefter Tilladelse til, at vindtørret Skuller maa udføres. Senere hen i Tiden er der ikke alene Overflod af Fisk, men de sælges endog til gode Priser, efter hvad Præsten Jonas Colding beretter i 1584 i en Bog om Danmark. Heri skriver han, „at der fra Landets vestlige Del fanges Fisk næsten hele Aaret, saa at Udbyttet af det saa hyppige Fiskeri gaar op til Tønder af Guld. Brugen af det er ikke alene til Gavn for de Folk, der bor nærmest Havet, og som forskaffer sig deres Næring ved Fiskeri, og for Kongerigets andre Indbyg-

gere, men Afsætningen breder sig til Tyskland, Frankrig og andre Steder.“

Denne gyldne Tid har dog snart faaet Ende, thi 3 Aar efter, i 1587, 5. Januar, faar Lensmanden Brev om, at da Fiskerne paa Fanø har klaget over, at Fiskeriet, hvoraf de skulde have deres Underhold, har slaaet sig meget for dem, har Kongen bestemt, at de skulde fritages for Halvdelen af den dem paalagte Penge- og Madskat.

De store Bestillinger paa Fisk, der aarlig udgik til Hofhus- holdningen, maa have forbedret Handelen ikke saa lidt. Her skal lige nævnes et Par af disse (se endvidere derom i efterfølgende Afsnit). Den 17. Maj 1596 udgaar til Lensmanden paa Riberhus V. Parsberg Missive om straks at indkøbe 40.000 Flyn- der, 40.000 Hvidlinger, 500 Rokker og 200 Torsk til Udspis- ning paa Frederiksberg Slot, og 25. Maj bestilles et lignende Parti til Kjøbenhavn Slot.

Det var særligt til Ribes Markeder, St. Hans Marked og Mikkels Marked, at Fanøboerne kom med deres Fisk til Ribe. 1640 var der 57 Baade med Fisk i Ribe fra Nordby og Sønderho, og enkelte fra Mandø, Rømø, Sønderside (Hø-Oksby) og Hjer- ting. 1641 var der til St. Hans Marked 42 Baade fra Fanø, og til Mikkels Marked 38 Baade. 1645 var der 40 Baade fra for- skellige Fiskelejer til St. Hans Marked. Mikkels Marked af- holdtes ikke dette Aar, da den svenske Oberst v. Rothenborg med sine Folk opholdt sig i Ribe og brandskattede Byen. 1646 var der 50 Baade til St. Hans og 41 til Mikkels Marked.

Hvor stort det Kvantum Fisk var, der aarlig udskibedes fra Ribe, lader sig vanskeligt bestemme. I de katolske Tider har det været meget betydeligt, og endnu i det 16. Aarhundrede er den- ne Handel tillagt stor Vigtighed. Af erlagte Tøndepenge i det 17. Aarhundrede, der var ca. $\frac{1}{2}$ Skil. af hver Tusinde Skuller, kan udregnes, at der i 1616 udførtes søværts 736.000 og i 1624 544.000, hovedsagelig til Hamborg; desuden er der ogsaa udski- bet baade Torsk og Hvidling, ligesom der ogsaa er afsat Mas- ser af Fisk omkring i Landet, og Købmænd fra andre Byer, ogsaa fra Kjøbenhavn, kom til Marked i Ribe og købte Fisk. Saale- des har i Aaret 1641 Niels Mathiesen af Kjøbenhavn betalt Bro- penge af 12.000 saltet Skuller, 5.000 Hvidling, 1.500 Rokker og 5.000 Samrask. Carsten Jacobsen af Kjøbenhavn Bropenge af

7.000 saltet Skuller, 1.000 Hundtunger, 400 Rokker og 500 Hvidling.*)

Fra ældgammel Tid havde Varde og Ribe Eneret paa at forhandle Fisk og udføre disse. Fanøboerne havde dog ikke altid respekteret dette Privilegium, men sejlede, naar de mente at kunne komme godt afsted dermed, uden videre til Pladserne i Slesvig og Holsten helt ned til Hamborg med deres Fiskevarer, ofte skjult under Tørvene, som de indtog ved Roborghus og andre Steder. Dette Forhold har Tolder Hausmann i Ribe klaget over til Rentekammeret i Skrivelse af 20. Januar 1685. Han skriver, at Fiskerne paa Fanø, Sønderho og Mandø Aaret igennem ikke alene kommer til Ribe med deres Baade fulde af saltet Fisk, men ogsaa, under Paaberaabelse af, at de dertil har sær kgl. Privilegium, til Husum, Hamborg og andre fremmede Steder uden at anmelde sig paa Toldboden i Ribe og betale den behørig Told samt Lastpenge af deres Fartøjer, som er 1 Læst og derover drægtig. Rentekammeret skriver derefter til Stiftsbefalingsmanden bl. a.: „da som deri stort Underslæb kan foregaa, ja endog efter Tolderens Formening er at befrygte, at ved samme Lejlighed forbudne Varer paa Ølandene kunne indføres, ville Eders Ekscellence lade sig behage, Indbyggerne paa bemeldte Ølande alvorligt at lade tilholde, at de straks og uden Ophold i Original fremviser, hvad konfirmerede Privilegier de derom siden Toldrullens Indsættelse af 1. Maj 1672 haver.“

Den af Ølændingene paaberaabte sær kgl. Naade var de ikke i Stand til at kunne bevise Rigtigheden af, hvorfor det 26. April s. A. paalægges dem at anløbe Ribe Toldsted baade ved Ind- og Udsejling med deres Fisk og andre Varer, og Tolden ved bemeldte Ribe Toldsted erlægger og betaler, „hvorimod vi af sær kongelig Naade allernaadigst herefter ville have Indbyggerne paa bemeldte Ølande befriet og forskaanet for den Sandtold, som de hidtil en Gang om Aaret til vor Amt Riberhus givet haver.“

Dermed var Fiskerne befriet for at svare den ældgamle Afgift, der kaldtes Sandtold. Hermed var de dog ikke tilfreds og klagede derover. De opnaaede da at blive fri for at erlægge Told af Fisk, der indførtes til Ribe By, mens det skulde have sit Forblivende med Hensyn til Fisk, der udførtes til andre Steder,

*) Ribe Skoleprogram 1842.

hvortil de altsaa nu for Fremtiden havde Frihed, uden at Ribe Borgere kunde forhindre dem heri.

Men denne opnaaede Begunstigelse misbrugte Fiskerne til ret omfattende Smuglerier, i alt Fald beskyldtes de derfor. Følgen var, at den dem tilstaaede Frihed blev hævet ved kgl. Reskript af 24. Januar 1688, som lyder saaledes:

Eftersom vi allern. kommer i Erfaring, at ved den Frihed, som vi allern. haver forundt Indbyggerne paa Fanø og Sønderho med deres Fiskevarer til fremmede Steder at udføre, stor Underslæb i Vores Toldrettigheder i en og anden Maade skal kunne begaas, særdeles ved det, at de en stor Parti af egne Varer uden Angivelse kan udpraktisere og derimod Hamp, Jern, Staal, Hør, Tjære, Salt og andet, som de dér paa Landet behøver, hemmeligt fra fremmede Steder igen indfører. Da haver til saadant Underslæb at forekomme allern. forundte Frihed paa deres Fiskevarer til fremmede Steder selv at udføre, hermed allern. at ophæve, og skal bemeldte Fanø og Sønderho Indvaanere være tilholdt deres Varer herefter, som forhen sædvanlig haver været, til næstliggende Købstæder saasom Ribe og Varde at føre og dér sammesteds imod behørig Tolds Erlæggelse forhandle og ingenlunde understaa sig dem paa fremmede Steder at henføre og sælge under behørig Straf. . .

Kjøbenhavns Slot, 24. Januar 1688.

Under vor kgl. Haand og Segl

Christian.

Denne Forordning var et haardt Slag for Fanøboerne, der straks efter at de var bleven bekendt dermed, indsender et Andragende om Reskriptets Ophævelse. Dette Andragende lyder saaledes:

Stormægtige Kongel Allernaadigste Arve-Herre!

Vi fattige Fiskere paa Fanø og Sønderho Ølande boende, Eders kgl. Majestæts Tjenere under Riberhus Amt, foraarsages højlig for Eders kgl. Majestæt allerunderdanigst at andrage, at saasom Eders kgl. Majestæts allernaadigste Befaling af Dato Kjøbenhavn den 24. Januar 1688 formelder, at vi fattige Fiskere paa fornævnte Ølande ej selv efter forrige naadigste Tilladelse maa udføre de Fiskevarer, som vi med vores ringe Fiskeri udi Havet kan fange og tilvejebringe, efter at vi os dermed paa Ribe Toldbod haver angivet og dér Fisken fortoldet, men den nu herefter udi Ribe og Varde endelig skal forhandle, som vel bliver for, hvad de efter egen Vilje os derfor give vil, fordi det Ribe og Vardes Borgere er bevist, at vi ingen andre Steder dermed maa henrejse, da som al vores Næring og Brug, hvoraf vi fattige Folk med Hustruer og Børn skal leve og have vort Ophold af samt svare Eders kgl. Majestæt til Skat, Frihedspenge og Skyld ved Ribe Amtsstue med, bestaar alene udi Fiskeriet, og det os af Arrilds Tid aldrig haver været forbuden at udføre med vores Baade og Smaafartøjer vores

Fisk til Husum og Hamborg, efter at vi den som før ermeldt rigtig udi Ribe fortolder.

Vi fattige Folk kan og af Eders kgl. Majestæts allernaadigste Ophævelsesbrev fornemme, at det skal være angivet, vi stort Underslæb skulde begaa ved at udføre Varer uden Told, og derimod indføre Hamp, Jern, Staal, Hør, Tjære, Salt og andet. Da om vi udi dybeste Underdanighed det maatte sige, skal det befindes, vi saadant ikke haver gjort, og os hørsommeligt forbinder ej heller at ville gøre dette. Tilmed er her Eders kgl. Majestæts Toldinspektør paa Landet nærværende, som haver nøje Opsyn med enhver ind- og udgaaende Baad. De Varer, som før ermeldt samt alt andet, hvad vi til vores Fiskeri behøver, køber og borger vi i Ribe, som klarligt kan bevises, hvorfor vi nedfalder udi allerdybeste Underdanighed for Eders kgl. Majestæts Naadetrone med vor allerunderdanigste Bøn og Begæring, at naar vi herefter som før rigtig angiver og fortolder vores Fisk i Ribe, vi saa ubehindret maatte udføre vore Fiskevarer, som kan være et Par Rejser om Aaret at gøre, og denne forhandler, som vi bedst ved og kan, efter som vi fattige Folk ellers ikke ved og kan have Levnedsmidler af vores Fiskeri, som vi alene har at ernære os af, og er det enhver retfærdigt bekendt, at vi ikke kan subsistere, men af Nød maa Landet kvittere, om vi endelig skal nødes til at føre vores Fisk til Ribe, hvor vi ikke skal kunne blive den kvit, naar Gud velsigner os at faa noget derfor til vores Fiskeredskaabs Vedligeholdelse.

Vi venter en naadig Bønhørelse, hvorfor Gud den almægtige vil belønne Eders kgl. Majestæt. Og er vi og forbliver til vores Død Eders kgl. Majestæts allerunderdanigste fattige og tro Undersaatte.

Fanø, Anno 1688. (Dato mangler).

Underskreven af 21 Fiskere i Nordby og Sønderho, hvoraf 9 kun har kunnet tegne Forbogstaverne til deres Navne.

Dette vemodige Andragende giver Stiftamtmanden følgende anbefaling i en Skrivelse til Rentekammeret:

Af indlagte til mig givne Memorial ville mine højtærede Herrer behage de fattige Folk paa Ølandet Fanø og Sønderho deres vemodige Andragende at fornemme, og som mig er bevist, at det bestaar sig saaledes, at de, saafremt de ikke maa blive tilladt deres Fisk paa andre Steder at sælge da er at befrygte, at de fattige Folk — der ganske intet andet end dette ringe Fiskeri til Udgifter og Livets Ophold haver — skal blive ruinerede og komme tilgæters, hvorved hans Maj. saavel udi sin Toldrettighed som udi paabudte Skatter, Landgilde og Frihedspenge en mærkelig Afgang og Skade tage skulde. Thi det sig allerede haver bevist, at dette Steds (Ribe) Borgere ikke deres Fisk kunde afkøbe særdeles i de Aaringer, naar Gud dem med en temmelig god Kvantitet velsigner, om Borgerne her den end for den halve Værdi bekomme kunde

Jeg kan derfor ikke noksomt anbefale, at disse fattige Fiskere med deres egne smaa Fartøjer maa hensejle og sælge deres Fisk, om ikke til Hamborg, da ud i Fyrstendømmerne

Ribe, 6. Juni 1688.

von Speckhan.

Under 7. Juni næstefter meddeler Stiftamtmanden Fanøboerne, at han har anbefalet deres Andragende, og indtil en Resolution foreligger, giver dem Tilladelse til at hensejle med deres Fisk til Fyrstendømmerne, for at de ikke skal blive forlegen for Penge til Skatter m. v., men „befindes nogen som sig understaar nogen Slags Vare, lidet eller meget, med sig derfra igen at hjemføre, da skal samme ikke alene have det ganske Fartøj, som de farer med samt øvrige Midler og Formue, forbrudt, men ogsaa straks gribes og straffes, Andre til Afsky, som vedbør og skulde nogen findes, som herom kunde have Kendskab, og det ikke straks for Fogden tilkendegiver, da skal de iligemaade samme Straf være undergiven.“

Kongen tillod derefter Fiskerne, at de maatte hensejle med deres Fisk, hvor de vilde, indtil 24. Januar 1689, dog under ingen Omstændigheder at komme til Hamborg dermed.

Mod denne Ordning protesterede Ribe Købmændene og opnaede ogsaa hurtigt at faa den omstødt, hvad de havde saameget lettere ved, som det opdagedes, at Fanøboerne endog med Birkefogden i Spidsen havde ikke alene været i Hamborg, men ogsaa hjemført adskillige Varer stik imod Stiftsamtmændens og Kongens Ordre.

„Da som saadan deres egen tiltagne Myndighed umuligt tolereres kunde, saa beordres paa hans kgl. Maj.s Vegne hermed Herredsfoged Andreas Saaby (Gjording-Malt Herred) bemeldte Foged Hans Dunch og alle andre, som sig tilfordristede at gøre imod samme min strikse Befaling, til Fanø Birketing for den anordnede Sættfoged at insistere med Lov og Ret paa sin Bestillings Forandring og anden Kendelse og de andre paa deres Fæstes Fortabelse og Brøde til Kongen at tiltale og Dom for slig Ulydighed over dem at erhverve,“ skriver Stiftamtmanden 9. August 1688 til Birkefoged Hans Rasmussen Dunch.

Nu mærker man, Stiftamtmanden er vred, og det ikke uden Grund. Han vil, da selve Birkefogden er impliceret i Overtrædelsen af Forbudet mod at sejle til Hamborg, have Sagen undersøgt ved en Sættfoged.

Hvad der kom ud af Sagen, ved jeg ikke, men de paagældende er vel nok sluppen saa nogenlunde helskindet derfra, thi Beboerne indgav fornyet Andragende om at maa sælge Fisk andre Steder end i Ribe og Varde. Dette Andragende fandt, trods det skete, Støtte hos Stiftsbefalingsmanden, der dog ikke denne

Gang selv vilde anbefale Andragendet, men anmoder Amtsforvalter Jens Christensen om at gøre sin Indflydelse gældende i Kancelliet, hvad Stiftsbefalingsmanden saa vil assistere ham i, at de fattige Fiskere kan faa Tilladelse hertil.

Det endte dog med, at Fanø Fiskerne ved kgl. Reskript af 26. Januar 1689 igen fik Tilladelse til at hensejle med deres Fisk, hvor de vilde; dog blev det dem paalagt at skulle udklarere deres Ladninger ved Ribe Toldsted, hvad der var dem til stor Byrde og Tidsspilde; senere blev der afkrævet dem baade Udførsels-told og Konsumtionsafgifter i Ribe for Fisken, der solgtes dér, idet Tolderen i Ribe finder paa at forlange Told af den Fisk, der indføres til Forbrug i Ribe fra Fanø „og sælges udi Knipper, Snese, ja endog i Skillingstal til Borgernes Husholdning og fattige Folks store Fornødenhed.“

Stiftsbefalingsmanden, der, som det ofte ses, gerne taler Fiskernes Sag paa de højeste Steder, finder dette urimeligt paa Grund af deres store Fattigdom og den Uretfærdighed, det er at kræve Told af Fiskernes Produkter, naar Bønderne toldfri kan indføre deres Varer til Byen og forhandle dem fra Akseltorv, saa Fiskerne er vel nok bleven fri for denne Afgift. —

Paa alle Maader søgte Ribe Købmænd at tvinge Fiskerne til at betragte Ribe som deres eneste Afsætningsplads, paaberaabende sig gamle Forordninger, der paabød, at Fiskerne skulde gøre Indkøb af alle til Fiskeriet henhørende Redskaber samt Hamp, Tjære, Tømmer m. v., og da de som fattige Folk ikke kunde opnaa Kredit — hvad de nødvendigvis maatte have — paa disse Ting andre Steder, var de simpelthen tvungne til ogsaa at afhænde deres Fisk til Købmændene i Ribe. Det ses ogsaa, at mange af dem altid havde Penge tilgode hos Fiskerne for leverede Varer til Fiskeriet. Dette Baand, der saaledes økonomisk bandt dem til Ribe, løsnedes først, da Beboerne i 1741 købte Øen med alle dens Herligheder af Kronen. Først da blev de helt frie Mennesker.

Alle Byer langs den holstenske Vestkyst, men særlig Hamborg var Aftager af store Partier Fisk, og siden Reskript af 26. Januar 1689 gav Fanøboerne Frihed til at hensejle med deres Fisk, hvor de vilde, har de oparbejdet et stort Marked dér, hvor de uden Tvivl fik højere Priser end i Ribe. Vi ved saaledes, at ogsaa selve Birkedommerne Hans Rasmussen Dunch i 1688 (se ovenfor) og Søren Dunch, der var Medejer af to Fiskebaade for

ved Fiskeri at forbedre sine økonomiske Kaar, har været i Hamborg for at sælge Fisk baade i Juni 1698 og i 1704. Niels Andersen er i 1634 Ejer af 2 Krogskibe. For mindre Partiers Vedkommende blev Fisken sendt med nogle Skippere, der da solgte dem til Købmændene i Hamborg; blandt disse var der særlig en Købmand ved Navn John Wahn — han var det danske Sprog mægtig — og det var vel nok Grunden til, at Skipperne søgte ham som Køber. Blandt Skipperne, der dels opkøbte Fisk for egen Regning, dels modtog dem i Kommission, nævnes i Aarene 1698—1710 i Tingbøgerne Mathias Hansen og Niels Nielsen af Nordby. Sidstnævnte havde i 1709 medtaget i Kommission for Enevold Pedersen i Henne Mølle paa sin første Rejse:

15.500 og 6 Snese Mellemskuller,
 12.000 og 39 Snese Madridder (Bakskuld),
 17.000 og 6 Snese Samrask (alle mulige Slags Smaafisk)
 og udbragte dem til 12 Rdl. for 1000 Mellemskuller, 6 Rdl. for 1000 Madridder og 3 Rdl. for 1000 Samrask.

Paa den anden Rejse havde han med:

1000 og 8 Snese Mellemskuller
 2000 Madridder,
 2000 og 6 Snese Samrask.

De sidst opnaæede Priser er noget højere, nemlig 15 Rdl. 5 Mk. og 8 Sk. for 1000 Mellemskuller, 7 Rdl. for Madridder og 3 Rdl. og 3 Mk. for Samrask. —

Det syntes, som de forskellige Størrelser af Fisk skulde holde bestemte Maal, navnlig Skuller. Et Firma i Hamborg klagede i 1690 til Stiftamtmanden over, at dette ikke overholdtes, og Maalene ikke svarede til de gængse Betegnelser. Da der var Fare for, at Fiskehandelen derved skulde komme i Miskredit, udstedte Stiftamtmanden nedennævnte Brev, der skulde læses til Kirkestævne i alle Kirker langs Vesterhavet i Ribe Stift:

Saasom de udi Hamborg, Ober og Olden for det Schanfarers Kompagni, som driver Handel med allehaande herfra Søkanten kommende tørre Fisk, mig tilskreven haver og besværet sig højlig over, at saavel med de Skuller, som herfra at forhandle, did hensendes, meget umanerligt omgaas, idet at de saakaldede Madridder og Samrask under Middelskuller, og det gemene og ringe Gods under og iblandt Samraskskullerne at være indlagte og formængede, som endog Rygbenene paa en Del Middelskuller at findes sønderskaarne derved samme Fisk deres Længde at udstrække, de Købmænd dermed at bedrage.

Desaarsag og efter bemeldte onde Medfart slige Fisk det Maal, som til hver Slags af gammel Tid skal have været brugeligt, nu paa nogle Aars Tid ikke nær skal have kunnet oplange derfor bemeldte Ober og Olden ved Schanfarers Kompagni mig foranlediger, at saafremt nogen til Hamborg ankommer, deres didførende Fisk saaledes at have formænget, at enhver Slags Fisk ikke skulde holde det Maal, som af Byens Magistrat dertil skal være anordnet og af gammel Tid været haver, da de det saaledes ikke vil lade hengaa, men ved dertil beedigede Mænd behørig dermed at forfare.

Da som de, der sig understaar saadan Beblanding og Underslæb udi Fiskenes Sortering at gøre, ikke alene forsaarsager, at Handelen derudover skulde forsænkes og muligt ganske ophøre, men med og at faa deres Varer i Konfiskation sig selv i Fortræd og Skade og andre i største Miskredit.

Altsaa vil jeg nu her vedkommende, som af de her i Ribe Stift ved Søkanten faldende Fiskevarer sejle til Hamborg eller andre Steder inden- og udenlands at henføre og forhandle, dette hermed evindeligen have forstandiget og paa Kongens Vegne alvorligen befalet med deres Varer oprigtig at handle og ikke i overnævnte Maade nogen Forfalskning at gøre, saafremt der ikke — om sligt paa højere Steder skulde vorde andraget — vilde formode sig efter Kongens udgivne Lov tilbørligen, blive ansete, og paa det ingen sig med Uvidenhed herudi skulle have at undskyldte, da skal denne min Erinding og alvorlige Formaning af Prædikestolen og Kirkestævne paa behørig Steder nogle Gange lydeligen oplæses og forkyndes, at enhver vedkommende sig derefter kunne vide at rette og for paafølgende Skade tage Vare.

Ribe, den 11. Marts 1690.

v. Speckhan.

Om en Kontrovers, Fiskerne havde med Konsumtionsforpagteren i Ribe i 1761 og det for Fiskerne heldige Udfald af Sagen, erfares af nedennævnte gengivne til Kongen indsendte Andragende:

Stormægtige allernaadigste Arvekonge og Herre!

For Deres kgl. Maj.s Naadetrone nedknæler vi underskrevne fattige Beboere paa Fanø paa egen og øvrige Beboeres Vegne og fordrister os allerunderdanigst at andrage, at Konsumtionsforpagteren Clemmen Nielsen, Ribe, dette Aar ved St. Hansdags Tider, da en Del af os indkom til Ribe for dér at sælge vore Fisk i daværende Markedstid, af hver Snes tørre Hvidling har fordret 2 Sk. i Konsumtionsafgift, det vi aldrig før har givet, men kun 2 Sk. af hvert Hundrede, som vi lettelig kan bevise, ja bemeldte Clemmen Nielsen har og ejheller selv forhen forlangt mere, ligesom og i de andre Købstæder her i Stiftet intet mere forlanges, samt at vi slig Paastand af Konsumtionsforpagteren for Ribe Magistrat 25. Juni sidst afgigte skriftligt har andraget, som derpaa har indhentet merbemeldte Clemmen Niensens skriftlige Erklæring af samme Dato, hvori han vedbliver med samme sin Paastand, som han grunder paa et kgl. allernaadigste Konsumtionsforordning af 31. December 1700, og hvorefter velbemeldte Magistrat ved Resolution s. Dato har henvist Sagen ved ordentlig Lovmaal at udgøres, som Deres kgl. Majestæt i alt dette allernaadigst-vil behage at erfare af bemeldte hoslagte 3 Dokumenter.

Vi maatte for denne Gang se Clemmen Nielsen fornøjet, som da endog skal have ladet sig forlyde med, at han herefter ligeledes ville have 2 Sk. af hver Snes Flynder (der kaldes Skuller), som og allern. kan erfares af bemeldte hans Erklæring, hvori han skriver, at det alene er Skagbo Flynder, hvoraf kun skal svares 2 Sk. af hver Hundrede, endog af Fanø Lands Flynder aldrig i Ribe tilforn er fordret og svaret mere i Konsumtion end 2 Sk. af Hundrede, ligesom og deraf ej heller er betalt mere i de andre Købstæder her i Stiftet.

Hvorvidt oftbemeldte Clemmen Niensens Paastand kan være lovlig og billig, grundet eller ikke, drister vi os ikke til at sige, siden vi ikke understaar os at gøre Forklaring over samme Forordning, men dette drister vi os allerunderdanigst til at sige: At Forordningen intet Steds nævner Hvidling eller noget deraf at skulle svares i Konsumtion, men kun om saltet Kuller i Tønder til 4 Sk., og at den Slags Fisk, som her kaldes Hvidling er den samme, som i Kjøbenhavn kaldes Kuller og kan være omtrent $\frac{1}{3}$ Alen lange og kan koste tørre a Snesen i Markederne 5 til 8 Sk., og at deraf nedsaltet kan være mange Snese i en Tønde, samt at Snesen af dette Lands Flynder, som er tørre, kan koste i Markederne 4 til 7 Sk., og at, naar deraf skal betales af Snesen 2 Sk. i Konsumtion, udredes til Salt og Fiskeredskaber, bliver kun lidt for vor Umage til vores Ophold, da Fiskeriet er de flestes Levebrød her i Sognene, og de fattige just er de, der maa nødes til at sælge deres Fisk i Ribe, som nærmest herved beliggende Købstad, og maa sælge den dér, for hvad de kan faa, for at kunne købe Korn og andre Varer derfor, thi de, som har Mængder af Fisk og store Fartøjer, kommer derimod ikke til Ribe, men henfører samme til andre Steder, hvor de selv lyster.

Og formener vi da allerunderd., at det ikke er Deres kgl. Maj.s Vilje, at af en Snes tørre Hvidling, skal svares lige saa meget, nemlig 2 Sk., som af en Snes tørre Torsk, der kan koste 14 til 16 Sk., eller andre deslige store Fisk som Klipfisk m. v., ligesom vi haaber, at det ej heller er Deres kgl. Maj.s Vilje, at vi af hver Snes tørre Flynder skal svare 2 Sk., men alene bør anses i Konsumtion ligemed Skagboflynder, da vi ikke ved, at Fanø Flynder er bedre en Skagbo Flynder, og tro vi og, at forrige og nuværende Konsumtionsforpagter i Ribe havde ladet sig nøje med 2 Sk., dersom de havde set med Rette at kunne have faaet mere, og vi kender jo ikke til, at Forpagteren nu maa svare mere i Afgift for Konsumtionen end forhen, thi enten samme er høj eller ringe, bør Deres Majestæts Undersaatter ej at svare mere end forordnet.

Da vi nu ifølge mervelbemeldte Ribe Magistrats Resolution enten maa afgøre denne Sag med Forpagteren ved ordentlig Lovmaal eller og betale ham, hvad han forlanger af vore Fisk, naar vi i Ribe vil sælge samme, og vi ikke haver Evne til nogen af Delene, da Sagen ventelig ikke vilde komme til Endeskab førend ved Højesteret, og ingen kan taale efter Hvidlingernes og Flyndernes Pris at svare 2 Sk. i Konsumtion af hver Snes dér, saa bønfalder vi allerunderdanigst paa egne og øvrige Beboeres Vegne her i begge Sogne, at Deres kgl. Majestæt af høj kgl. Naade ved allern. Resolution vil behage at frigive os for at betale mere her i Ribe af Hvidling og Flynder, end som der forhen er betalt, og hvad der i andre Købstæder her i Stiftet forlanges.

Vi forhaaber allerunderdanigst at nyde allernaadigste Bønhørelse og steds med allerdybeste Devation til Døden

Deres kgl. Majestæts allerunderdanigste og allerringeste Tjenere, tro og pligtskyldigste Arve-Undersaatte.

Nordby og Sønderho, den 20. August 1761. (Underskrifterne).

Efter de Oplysninger, Rentekammeret derefter indhenter, resolverer det 12. September, at Afgiften skal sættes til kun 2 Sk. af hvert Hundrede og ikke af hver Snes. —

I Krigsaarene 1807—14 var, som før bemærket, Udøvelsen af Fiskeriet forbudt paa Tider, da man vidste, der laa engelske Krigsfartøjer uden for Fanø, eller man befrygtede deres Tilstedeværelse. Øens Kommandant, Kapt. Winckler, kunde dog dispensere fra Forbudet, naar han følte sig overbevist om det ufarlige heri. I 1807 havde Mandø kun mindre Baade til deres Fiskeri, og selv om de ellers ikke frygtede at gaa ret langt til Søs med dem, turde de dog ikke, efter at Krigen var udbrudt, gaa ud paa de yderste Fiskepladser af Frygt for Overrumpling fra Fjendens Side. De mødte derfor op paa Fanø — hvor de i mange Aar havde opkøbt Bakskuller, som de saltede og røgede og kørte omkring paa Fastlandet med. 1 Læs Bakskuld bestod af 10.000 Knipper a 1 Snes og kunde udbringes til ca. 30 Rdl. Kur. — og opkøbte store Partier Fisk, navnlig Hvidling, som de afsatte til Slesvig. De betalte 3 Mk. for 1 Lispund (dansk Vægt) a 8 Kilo tørrede Hvidling og solgte dem til 4 Mk. for 1 Lispund (slesvigsk Vægt) a 7 Kilo. Aaret i Forvejen havde de opkøbt ialt for over 5000 Rdl. Kurant.*)

Først i April 1810 gav Kapt. Winckler Tilladelse til, at Fiskerne maatte gaa ud, og Udbyttet af Hvidlingfangsten ses at have været ret stort efter en Indførsel i Toldbøgerne. Der er nemlig udstedt Passersedler paa 38.000 Hvidling og 30 Torsk alene i Dagene fra 13. April til 7. Maj til nogle Blankeneser Fiskere, der var gaaet ind til Nordby for at proviantere. Fiskene blev solgt i fersk Tilstand. —

Udmærkede Afsætningssteder for Fisk havde Fanøboerne i Byerne Haderslev, Aabenraa, Sønderborg og Flensborg.

Jeg har liggende for mig Pas og Passersedel for en Fisker fra 1810; den lyder saaledes:

*) Henrik Bruun, Ejlandet Mandøe, 1806.

Anders Nørup, kongelig Majestæts bestaltede Birkedommer og Politimester paa Ejlandet Fanø under Ribe Amt

Gør vitterligt: at Foreviseren *Hans Nielsen Hansen junior*, der her er boende og hjemmehørende, agter i Medhold af Kommandantskabets Tilladelse af Dags Dato at gøre en Rejse, dels Land og dels Søværts, til Flensborg med et Parti her fiskede og tilberedte Fisk til Forhandling dér i det Slesvigske

Med disse hans indenlandske frie Varer anbefales han da enhver respektive forekommende at maatte ubehindret passere og derefter selv repassere, siden hans Permission er kun paa 10 a 12 Dage, og da ingen smitsom Syge her grasserer, som kan være til Hinder i Rejsen.

Under Landsseget og min Haand.

Nørup.

Betalt med 2 Mark.

Prod. Flensburg im Polizeiamt d. 10. Maj 1810.

Fedderson.

Det var ellers for det meste Kvinderne, som rejste med Fisk til Markederne i deres let kendelige Dragt, der virkede som god Reklame for Salget. Dragten kendetegnede jo Fiskens Herkomst, og Fanø Fisk havde et godt Ry paa sig.

Et morsomt Tilfælde, hvad Dragten kunde udvirke, er bleven mig fortalt om Ingeborg Nielsen (almindelig kaldet Ingeborg Slagter, død 1917, 81 Aar) fra Nordby. Hun var jo bekendt som en dygtig Opkøber af Slagtekvæg paa Markederne og bar Fanø Kvindernes smukke Dragt. Engang hun var til Marked i Holsted, stod der en Fisker fra Oksby paa Markedspladsen med saltet og tørret Fisk, men Handelen gik kun daarligt for ham. Da Ingeborg erfarede dette og selv var færdig med sine Opkøb, sagde hun til Manden fra Oksby: Gaa din Vej lidt, lad mig prøve den Fiskehandel! Ikke saa snart var Ingeborg kommet til Bordet, før Handelen gik livligt; det rigtige Skilt — Fanø dragten — borgede for Fiskens gode Kvalitet. En Time efter var „Fanø Fisk“ udsolgt, og Oksby Manden gned sig i Hænderne. —

I 1704 findes omtalt i Tingbogen to Kvinder, „lille Sidsel“ og „store Sidsel“, der rejste omkring paa Markederne og solgte Fanø Fisk, og i 1821 fra

Ingeborg Nielsen.

14. til 31. Juli har følgende Kvinder faaet Passersedler paa Fisk:

14. Juli Hans Hansen Oldefars Hustru, Karen Pedersdatter, Morten J. Rødgaards Hustru, Morten Nielsdatter; 21. Juli Hans Nielsen Ellers Hustru, Jens N. Mortensens Hustru, Ellen Sørens datter, Jens J. Brichs Datter, Dorthe Marie Jensdatter, hver paa 20 Skippund tør Fisk til Haderslev; 31. Juli Laurids H. Lauridsens Hustru Ellen og Datter Karen, hver paa 3½ Skippund, og Math. P. Clausens Hustru paa 5 Skippund til Ribe.

Ogsaa Præsterne handlede med Fisk. I gode Aar fik de flere Fisk i Tiende, end de selv kunde forbruge i Husholdningen. Om flere Præster ved vi, at de havde Fiskebaade eller Parter deri. Naar Præsten Søren Truelsen i 1573 faar Frihed for Sandtold af halvandet Skib, han udreder til Havs, og Præsten Claus Pedersen er Eneejer af en Fiskebaad i 1620, og Peder Laugesen, Sønderho, ikke alene ejer en stor Part i en Fiskebaad, foruden den han selv fører (se Side 120); kan man være sikker paa, at dette Fiskeri drives med Handel for Øje.

Præsten Niels Hans Friis i Nordby drev ligefrem Storhandel med Fisk, hvad der fremgaar af hans Regnskabsbog (Landsarkivet), i hvilken findes følgende Poster:

1740. Niels Mortensen ved Odden betaler aarlig efter den med ham gjorde Akkord for de Præstefisk, som det ganske Aar ved hans Fartøj kan falde, 31 Rigsdaler ved St. Hansdags Tid og tager som Akkord sin Begyndelse i indeværende Aar 1740 og vedvarer derefter, indtil man skrivendes vorder 1750, dersom Gud os paa begge Sider lader leve.

1742 den 18. Juni sendte jeg min Karl til Ribe med 2000 Snese og 24 Stk. Hvidling og 31 Torsk, hvoraf de 28 skulde sælges. Biskoppen blev foræret 2 Snese Hvidling og 3 Torsk samt 2 Snese Skuller. — Endnu blev solgt 15 Snese Hvidling paa Ribe Marked a 10 Sk. lybsk og 3 Snese Skuller.

1742. Søren Mathisen bekom af mig 8 Snese store Skuller at sælge i Hamborg. — Raadmand Kragh i Varde har betalt 8 Rdl. 12 Sk. for mig til Mons. Rasmus Øllgaard, hvilke Penge Kragh er mig skyldig for 600 Skuller.

1746 den 22. Juli. Gregers Møller bekommet af mig 2000 Hvidling.

1750. Justitsraad Thøger Theilmann, Enderupholm, bekommet Fisk af mig for 2 Rdl. 2 Mk. 6 Sk.

1747 den 25. Maj bekom Niels Sørensen af mig efter gjort Akkord: Skuller a 1 Mk. Snesen, første Gang 2000, dernæst 25 Snese og siden 12, 15, 31, 16 og 21 Snese.

1749 den 24. Maj har han (Niels Sørensen) bekommet af mig 90 Snese og 10 Stk. Skuller og nok den 17. Juni 38 Snese. — Denne Regning er betalt og alting til 8. Juli 1749 mellem os afgjort, saa ingen bliver hinanden noget skyldig til forbemeldte Dato.

1750 den 28. Maj bekom Niels Sørensen af mig 66 Snese Skuller er 10 Rdl. 1 Mk. 14 Sk.; den 6. Juni bekommet af mig 12 Snese er 1 Rdl. 5 Mk. 4 Sk.; nok 20 Snese af mig er 3 Rdl. 12 Sk. 1752 gjorde jeg rigtig Regning med Niels Sørensen.

1750. Mons Møller, Kjøbenhavn, bekommet af mig Skuller tor 4 Sletdaler.

Jens Mathisen paa Mandø købte af mig i 1750 28 Torsk er 3 Rdl. 4 Mk. 8 Sk.

4. September. Hr. Klagenberg (Præsten) i Brøndum har bekommet af mig 1 Td. Hvidling og 1 Fdk. Torsk, er 2 Rdl. 2 Mk.

1756. Hr. Herredsfoged Bierrum paa Ølufgaard har bekommet Torsk af mig i dette Aar:

	Rdl.	Mk.	Sk.
2. Juli: 10 Snese Skuller	1		4
10 Snese Hvidling	1	4	
6 Stk. Torsk	1		
12 Snese Middelskuller,			
deraf 6 Sn. a 12 Sk.		4	8
deraf 6 Sn. a 10 Sk.		3	12
6 Snese Trinde Hvidling a 6 Sk.	2		4
30. Avgust: 12 Snese Skuller a 1 Mk.	2		
2 Stk. Torsk		2	
27. November: ½ Td. Hvidling og 1 Fdk. Torsk.....	2	2	

1757 faar Herredsfogden et lignende Parti, som han betaler med 30 Læs Tørv a 10 Sk. lybsk og 1 Læs Klyne.

En Bytthandel af lignende Beskaffenhed foregaar mellem dem i 1758.

— den 1. Juli betalte jeg Kirsten Michelsdatter 3 Dl. og 4 Mk. for mine Torsk at salte og tørre.

1760. Hr. Klagenberg i Brøndum bekommet: 4 Snese Skuller a 1 Mk., 2 Snese Hvidling a 1 Mk., 2 Stk. Torsk a 12 Sk., 1

Bundt Bundskuller 3 Mk., 40 Stk. Rokker er 5 Mk. 9 Sk., 4 Snese røgede Skuller a 9 Sk.

1763 bortsendt til Hr. Klagenberg:

	Rdl.	Mk.	Sk.
15 Snese Bundskuller er	1	4	8
10 Snese flækket Hvidling	1	5	4
2 Snese Rokker	1		8
10 Snese bedste saltede Skuller	2	3	
4 Snese tørrede Tunger		5	
10 Stk. saltede Torsk	1	5	4
12 Snese Trind Hvidlinger a 5 Sk.		3	12
12 Snese saltede Skuller a 10 Sk.	1	1	8
Fragt til Strandby			4
	11	5	

Dette Udtog af Pastor Friis' Regnskabsbog vedrører kun den Handel med Fisk, der ikke er afgjort Kontant. Hans kontante Handel er sikkert af langt større Omfang, men denne Bogføring er dog tilstrækkelig til at vise, hvilket skattet Næringsmiddel Fisken var i Husholdningen hos Folk af alle Klasser.

Efter Ansøgning fra Fiskerne paa Fanø blev det tilladt — hvad det ikke tidligere har været — ved Jydske Toldkontors Skrivelse af 15. August 1818 paa Stiftamtmandens Anbefaling, at Fanøboerne maatte fritages for at betale Toldafgiften af eller tage Passersedler paa den Fisk, som de selv fangede og tilberedte samt selv udførte til Hertugdømmerne over Ribe; men de skal fremdeles betale Konsumtionsafgift af Fisk, der indføres til at forblive i Ribe eller i andre konsumtionspligtige Byer.

I 1825 indberetter Toldvæsenet paa Fanø, at der finder Uregelmæssigheder Sted i Fiskehandelen, idet Fanø Fiskere stik imod udstedte Paabud opkøber Fisk paa Fastlandet og udfører den som fanget og tilberedt paa Fanø.

Birkedommer Høst, der har faaet Ordre til at undersøge Sagen, indberetter 26. Juli som sin Mening, „at denne Frihed almindelig misbruges, tør jeg frit benægte, at den kan misbruges af bekendte Smuglere, skønner jeg ikke er retfærdig Grund nok til at forandre noget i Tingenes hidtil værende Gang med Hensyn til den Øen forundte Frihed, uden samme skulde bestaa i en særdeles skærpet Straf for den, der udgav Fastlands Fisk for Fanø Fisk. Letheden for Øens aktive Toldvæsen i at gribe og

i Gerningen overbevise Fiskesmuglere yder mig den Overbevisning, at en følelig skærpet Straf vil — uden andre Forholdsregler — være tilstrækkeligt til at hæmme denne Uorden.“ — — — „Skal Fanø med sin efter sit Areal ej ubetydelige Folkemængde ej vorde Fattigdommens og Elendighedens Hjem, behøver den aabenbart al den Lettelse og Understøttelse, den kan meddeles, hvad i de senere Aar noksom er indset.“ Hermed hentydes til forrige Aars talrige Skibsforlis med Tab af mange Familieforsørgere. Birkedommeren anker dernæst over Toldvæsenets rigoristiske Optræden og skriver: „en kummerlig Erfaring har vist mig, at Undertoldbetjentenes Rapporter ofte ikke er, hvad de burde være — urokkelig Sandhed fra begge de underskrivendes Side, som de uforandret med en god Samvittighed kan beedige — — —.“

Birkedommeren finder altsaa, at Toldernes Indberetning om stedfundne Overtrædelser af Udførselslempelserne ikke bør paaagtes. Der ses heller ikke, at der er kommen videre ud af Sagen.

Hvorledes Handelen med Fisk i de paafølgende Aar er foregaaet, har jeg ikke fundet mange Oplysninger om. Skibsfarten, der i 1830erne tog stærkt og stigende Opsving, havde Brug for alle unge Mennesker. Fiskeriet blev derefter kun drevet af ældre Søfolk og en Del Bønder. Kun ved jeg, at hvad der ikke kunde afsættes af Fisk hjemme paa Øen, rejste Kvinderne med til Markeder i Varde, Ribe, Kolding og de slesvigske Byer. Af nogle Avisnotitser kan jeg anføre, at der i 1844 udførtes ca. 300 Skippund tørrede Hvidling, Torsk og Skuller til Ribe, Tønder, Aabenraa og Haderslev, i 1861 120.000 Pund og i 1863 29.000 Pund til samme Steder.

Hidtil var den Fisk, der forhandlede uden for Øen, kun saltet og pakket i Tønder og Fjerdingter eller saltet og tørret som Hvidling og Torsk og pakket i Bundter paa 1 Lispund; Rokker var vindtørret, hvad ogsaa en Del Skuller var; Bakskuller saltet, tørret og røget og bundtet med 1 Snes i Bundtet. Fersk Fisk var det umuligt at forsende paa Grund af de daarlige Trafikforhold, men et Marked for fersk Fisk var efterhaanden opstaaet i Hamborg, hvortil særligt Fiskerne fra Blankenese, en lille By ved Elbens Udmunding, afsatte deres Fangster og opnaaede her Priser, der laa over Prisen for saltet Fisk. Dette foranledigede, at der i 1867 dannedes et Selskab i Nordby. Hensigten var at fremskaffe et Dampskib, der skulde bringe levende Fisk til Ham-

borg paa den Maade, at Skibet skulde stationeres ude paa Fiskepladserne og indlade Fisken fra Fiskebaadene. Sjælen i det paa-tænkte Foretagende var Konsul J. K. Bork, bistaaet af Fiskeridirektør Smith og Justitsraad, Borgmester L. C. Larsen. Foretagendet blev dog ikke til noget, men et nyt Selskab forsøgtes kort Tid efter dannet af Hamborgere med en dansk Mand i Spidsen ved Navn P. W. Nellesmann. Paa Programmet stod, foruden Tilførsel af fersk Fisk til Hamborg, Anlæg af et stort Fiskesalteri og Røgeri paa Fanø samt en Fiskeguanofabrik. Heller ikke dette Selskab blev bragt frem til Virksomhed.

Aaret efter gøres et nyt Forsøg paa at komme i direkte Forbindelse med Hamborg for Salg af fersk Fisk, idet der udstedtes et Opraab til Dannelsen af et Selskab med nævnte Formaal for Øje. Opraabet var undertegnet af Stiftamtmand H. Nielsen, Godsejer, Kammerherre E. Rosenørn, Regeringens Konsulent i Fiskerisager Skuespiller Smidt, Konsul J. K. Bork, Skibsreder S. Brinck Hansen, Proprietær H. P. Hansen, Krogsgaard, Købmændene Poul Debell, O. Paludan og Søren Thomsen, Varde. Selskabet fik Navn af „Det vestjydske Fiskeriselskab“, og der anskaffedes straks 4 Kvaser, der ved „et eget Apparat“ skulde bringe Fiskene levende til Hamborg. Paa Fanø skulde saa den Fisk, der ikke egnede sig til Eksport, saltet, tørres og røges og Affaldet omdannes til Gødning, „fordi Stedet og Befolkningen dér var særlig kendt dermed, og hvor der ogsaa i Tilfælde af daarligt Vejr ydedes Fiskerne godt Læ.“

Foretagendet fandt god Forstaaelse i Pressen og blandt Fanøs og Omegnens Folk, der straks tegnede sig for en Kapital til Foretagendet af 26.000 Rdl. Foretagendet kom ogsaa i Gang, men svarede sig ikke, og det standsede, da Kapitalen var opbrugt.

Som før omtalt var det Fanø Kvinderne, der drog til Markederne og solgte Fiskene. Den Tid ligger allerede langt tilbage, men det er dog kun 25 Aar siden, den sidste af disse Fiskehandlersker afgik ved Døden, nemlig *Karen Nielsdatter*. Hun begyndte med Fiskehandelen som ganske ung i 1830erne. Som ung Pige kom hun (der var ualmindelig stor og kraftig, hvilket bibragte hende Navnet *Karen Tordenskjold*) som næsten alle unge Piger fra Fanø ud at tjene i „æ Søndens“, d. v. s. i Slesvig. Hun havde flere Pladser dernede, og mens hun tjente dér, begyndte hun allerede med at handle med Fisk. Da hun holdt op med at tjene og slog sig helt paa Fiskehandelen, havde hun

allerede en god Kundekreds at begynde med. Gode og smukt tilberedt var de Varer, hun handlede med. Hun var meget kritisk med, hvad der overleveredes hende til Salg; syntes hun ikke, de var propere og vel tilberedt, købte hun intet. Det var hovedsagelig tørrede Hvidling, der var bundtet i Bundter med Halmreb paa et Lispund, hun førte med sig; de senere Aars Priser var 4 Kr. pr. Slesvigsk Lispund (14 Pund). Hun gav selv sjældent over 2 Kr. pr. dansk Lispund (16 Pund). Hun begyndte gerne sine Ture i Ribe, hvortil hun

Karen Nielsdatter.

førte Fisken med Sejlbaad; naar Ribe var godt forsynet, lejede hun en Vognmand til at køre sig til Markederne i de sønderjydske Byer. Vognen — en stiv Fjællvogn — var topfyldt, naar den kørte ud af Ribe med Karen tronende ovenpaa. Hun maatte dog tidt af undervejs med 1 Bundt Hvidling til Liebhave. I Sommertiden, naar de nye Kartofler kom frem, var hun sikker paa at kunne afsætte et Lispund i næsten hver Gaard, hun kom forbi; thi nye Kartofler og ny tør Fisk blev betragtet som en Lækkerbidsken. Ligesaa livligt gik Handelen om Efteraaret, da Folk forsynede sig med Fisk for hele Vinteren.

Denne Handelsvirksomhed blev hun ved med til langt op i Aarene, og ved Flid og Sparsommelighed samlede hun sig en lille pæn Formue; tarvelig og nøjsom var hun, men en saftig Skipperskraa forsmaaede hun ikke.

En lille — maaske endda ikke saa lille — Biforretning havde hun i Handelen med Ravsmykker, forarbejdet hjemme paa Øen.

Hun døde i sin Fødeby Nordby 1909, 93 Aar, og var aandsfrisk til det sidste.

Med hende sluttede en aarhundredgammel Næringsvej.

e. Fanø-Fiskere som Hofleverandører.

Langt tilbage i Tiden finder vi Efterretninger om de store Partier Fisk, der indkøbtes til Kongernes Hofhusholdning. Det vides, at da Dronning Kristine var i Ribe 1507, gjorde hun store

Indkøb af tør saltet Fisk, og hvad der ved enkelte Lejligheder kunde fortæres af Fisk ved Hoffet ses af, at der til Christian IV's Kroningsfest blev forskrevet 24.000 tørrede Hvidling, 30.000 tørrede Flynder, 30 Tdr. Laks og 12 Tdr. Makrel foruden Kød, Flæsk og Fjerkræ i Massevis.

I Kancelliets Brevbøger findes adskillige Ordre paa Indkøb af Fisk til Kongens Husholdning og til hans Slotte omkring i Riget. I 1553 den 10. Avgust faar Lensmanden Jesper Krause paa Riberhus Befaling at skulle sende 50.000 Hvidling, 30.000 Skuller til Kjøbenhavns Slot og 15 Læster salt Fisk til Kolding; og allerede i Februar det følgende Aar skal han skaffe Fisk til Koldinghus igen — nemlig de 9½ Tdr. salt Fisk, der ligger i Ribe, og 20 Tdr. salt Fisk, der ligger i Darum. Han skal straks bestille saa mange Vogne, som behøves til at føre Fisken til Skodborg, hvorfra den vil blive ført videre til Koldinghus. Den 14. Marts skal han sende 2 Læster salt Fisk ad samme Vej til Koldinghus, 5. April 2 Læster saltet Fisk og al den Tørfisk, han kan faa, til Kongens Underholdning. I Juni bliver der yderligere forlangt 60.000 Hvidling og 40.000 Flynder til Kjøbenhavns Slot.

Ogsaa Adelen Syd paa havde Smag for Fisk. Den 17. Oktober 1558 faar Borgmester og Raad i Ribe Ordre paa at være det Bud, som Grev Anthonis af Oldenborg vil sende til Ribe for at købe Tørfisk til sin Underholdning, behjælpelig dermed. I 1561 den 21. September bliver der bestilt 40.000 Hvidling til Underholdning for Arbejdsfolkene, der er beskæftiget med Bygningen af Odensegaard. 1589 den 11. Marts bliver der bestilt til Udspisning paa Orlogsskibene 20.000 Hvidling, 30.000 Flynder, 300 Langer og Torsk. Flere Gange bliver der bestilt Sund (d. e. Fiskeblærer) og Mave, der anvendtes til Gelé. Der blev nemlig ogsaa spist en Mængde Rokker; de blev altid leveret i usaltet, vindtørret Tilstand og serveredes henkogt i Gelé med Edike og stærke Krydderier; til denne Ret blev der drukket Mjød, der ligeledes var stærkt krydret. Rokken findes i flere Arter. Den Slags, der blev bestilt til Hoffet, blev benævnt enten Pilrokker eller Kohaler. Rokken fandtes i forrige Tider i langt større Antal end nu og spillede ogsaa en betydelig Rolle som billigt Fødemiddel; dens Kød var ganske vist grovt og trevlet, men tilberedt, som ovenfor nævnt blev Kødet skørt og velsmagende. Rokker gik i forrige Tider — saaledes fortæller ældre

Folk — saa langt op i Vandskellet, at de kunde fanges med Hænderne.

Det ses ogsaa, at Rokker er taget i Garn, thi Thomas Kaas til Ørndrup har 24. Oktober 1647 tilforhandlet sig 1 Rokkegarns-stade i Dybet udenfor Strandby.*)

I 1611 omtales en Fiskehandler i Ribe ved Navn Poul Fanning; hans Navn tyder paa, at han var fra Fanø. Han ejede da ogsaa en Fiskebaad, som fiskede fra Nordby. Af Riberhus Lensregnskaber for 1611—12 fremgaar det, at han transporterer Fisk for Lensmanden til Kongens Hofhusholdning. Han har været i Kjøbenhavn to Gange i 1611 med Fisk og faaet Kvittering derfor saalydende:

Kendes jeg Klaus Wedelborg, Proviansskriver paa Kjøbenhavns Slot, haver paa kgl. Majestæts min naadigste Herres Vegne modtaget 12.000 Flynder, som ærlige og velbyrdige Mand Albert Skeel, Høvidsmand paa Riberhus her haver ladet mig levere ved Poul Fanning, som er købt til hans Majestæts Behov.

Til Vidnesbyrd er mit Signet her under trykt.

Kjøbenhavns Slot, den 8. Juni 1611.

Klaus Wedelborg.
Egen Haand.

Den 8. Avgust er Poul atter i Kjøbenhavn med et Parti Fisk bestaaende af 12.500 Hvidling, 25.000 Flynder, 20 Vorder nye Kabliau (Torsk), 40 Vorder nye Rokker og et Parti Sund og Mave, og modtager derfor Kvittering af Slotsforvalteren i Lighed med ovenstaaende.

Alle de her nævnte Fisk var saltet med Undtagelse af Rokker, der altid var vindtørret. Torsk og Hvidling var rundsaltet, d. v. s. ikke flækket, og pakket i Tønder med Lage. Skuller var saltet, tørret og bundtet i store Knipper. De benævnes ogsaa undertiden hugget Skuller; det var de allerstørste, de havde faaet 3 Snit eller Hug tværs over, for at Saltet bedre kunde trænge ind, og de lettere kunde tørres. Paa hugget Skuller blev kun Halvdelen af Hovedet skaaret af. Der blev siddende saa meget deraf, at Øjnene blev bevaret „for at Fisken bedre kunde finde det bedste Marked“.

Naar Kongen var i Jylland, satte han Pris paa at faa fersk Fisk. I Dagene 22.—27. Maj 1748 er Kong Frederik V paa

*) Kronens Skøder ved L. Laursen.

Rejse fra Skanderborg over Kolding til Haderslev og ønsker købt noget Fisk til Husholdningen, hvorfor Stiftamtmand Gabel faar Ordre til at fremskaffe noget deraf. Gabel paabyder derefter i Brev af 13. Maj Birkedommeren paa Fanø „at dersom Indbyggerne paa Fanø i bemeldte Tid skulde kunne faa noget godt fersk Fisk, haver han, naar saadan Fisk kommer i Land, at sende den til Kolding, da saa vedkommende kan melde sig hos mig for at blive videre Ordre meddelt, hvor det skal afleveres, og skal han forinden blive sendt Anvisning paa en Vogn til Fiskens Befordring, som skal ske baade Nat og Dag, at den saa frisk som muligt kan blive leveret.“

I 1759 ventes Kongen til Kolding den 31. Maj og ønsker sig fersk Fisk, som Stiftamtmanden i Ribe skal skaffe. Der gaar derfor 17. Maj Bud til Birkedommeren paa Fanø med denne Ordre, „hvorfor Birkedommeren haver uforbigængeligt at drage Omsorg for, at der betimeligt til hans Majestæts Køkken samme Tid paa Kolding Slot kan vorde leveret fra Fanø en god Portion af de sjældneste og bedste ferske Fisk, og deriblandt en Del Tunger og Hummer, som i det seneste maa være leveret paa Kolding Slot om Formiddagen den 31. Maj. Hr. Birkedommeren vil derfor enten ved Ekspresbud eller med næste Post give mig en akkurat Efterretning om, hvad Befordring der fra Strandby til Kolding skal forlanges til bemeldte Fisk, og paa hvilke Steder, der forlanges omskiftet.“

Fisken bliver i god Tid afsendt med 2 Vogne, der fra om Morgenen tidlig den 30. Maj holdtes parat i Strandby. De afgik Kl. 6 Eftm. til Sneumbro, hvor der holdt nyt Forspand til Afløsning Kl. 9, og kørte videre til Holsted, hvor Ankomsten skete Kl. 12, da Afløsning fandt Sted til Store Andst; her holdt Vogne fra Kolding parat til at modtage Fisken.

Aaret efter den 26. Maj foregik der en Transport i Lighed med ovenstaaende.

f. Overlast fra Blankeneser-Fiskernes Side.

Under Krigen med England 1807—14, da enhver nok saa lille Indtægtskilde var af den største Betydning for Fanøboerne og da navnlig Fiskeriet (der af militære Hensyn fra Regeringens Side af og til var paalagt store Indskrænkninger og derfor kun til Tider ydede Befolkningen et vigtigt Fødemiddel), dukkede pludseligt en ny Fjende op.

Fiskeriet i Vesterhavet ud for Hertugdømmerne, hvor Fiskere fra Blankenese hovedsagelig drev deres Fiskeri, blev ved Krigens Udbrud strængt forbudt for at undgaa, at Englænderne skulde bemægtige sig Baadene og ved Hjælp af disse gøre Landgang. Dette Forbud ramte selvfølgelig Fiskerne fra Blankenese, en lille By ved Elbens højre Bred nogle faa Kilometer fra Altona, ret haardt, og de søgte derfor op i Fanøbugten for at drive deres Erhverv dér.

Fanøfiskerne drev dengang Fiskeri udelukkende med Line, der sattes tværs i Strømmen. Blankeneserne fiskede udelukkende ved Hjælp af Kurrer, en Slags Trawl, som de drev med Strømmen, og da de hensynsløst drev hen over Fanøfiskernes Liner, de saakaldte Bakker, ødelagdes disse totalt; herved bibragtes Fanøfiskerne store Tab. Man fandt sig heri et Par Aars Tid, nærmest fordi man ikke vidste, hvorledes Overgrebene skulde modarbejdes.

I Efteraaret 1810 skete der saa Henvendelse fra Fiskerne til Øens Kommandant W. M. Winckler med Klage over Blankenesernes Fremfærd. Han lod tilgaa Blankeneserne Advarsler, naar de kom i Havn (det skete jo, at de undertiden for Storm maatte søge ind under Skallingen eller gaa ind til Nordby efter Vand og Proviant. Nogle Gange har de ogsaa været inde og faaet døde begravet).

En Svarskrivelse paa disse Advarsler, dateret 7. November 1810, undertegnet af flere Blankenesere er sendt Kommandanten og lyder ord og bogstavret saaledes:

„Paa Grund Hvad fiskeri angaar med os her Uden for Fanø i Søen, Da om Foraaret og Efter Aaret Kand Vi ingen Hvilling fange af Aarsagen at Hvilling kan see, men hen i Sommeren, at den som Kalles Søwomel (Vandmand Kommer bestandig i Vandet i Søen saa bliver Hvilling fiskblindt af disse saakaldes Søwomel, dem Kand Vi fange i Worris Koer (Kurre), og af disse blinde Hvilling Kand Ey fanges paa Kroget som Fanø fiskere bruger, Som vi i Dag med et Hvilling beviser Hrr. Commendant paa Fanø, er blindt.“

Blankeneserne tror hermed at have vadsket sig rene. Spørgsmaalet om Ødelæggelsen af Fanøfiskernes Redskaber gaar de uden om.

Regeringens Frygt for, at Fjenden skulde sætte sig i Besiddelse af Blankenesernes Fartøjer, viste sig at være velbegrundet,

thi Generalmajor v. Tellequist indberetter nemlig i August 1811 gennem det Slesv. Holst. Kancelli til Kongen, at Blankeneserne i stor Mængde fiskede ved Fanø, og at dette kunde blive skadeligt derved, at Fjenden havde taget nogle Blankeneser Fiskebaade, med hvilke han krydsede i Farvandet og overrumplede Fanøerne. Da dette formentlig var sket ved, at Blankeneserne havde overtraadt det under 8. Maj s. A. udkomne Regulativ for Fiskeriet paa Elben og Sejladsen mellem Øerne paa Vestkysten m. v., vilde det være hensigtsmæssigt at udvide Regulativets Forskrifter til de Fanøiske Fiskere, efterdi disse derved ligeledes bliver underkastet et nøjere Tilsyn, og ved at sejle i Afdelinger paa 10 a 20 Fartøjer, vil de lettere kunne modstaa en enkelt med fjendtlig Mandskab bemanded Baads Voldsomheder, saaledes som § 4 i nævnte Regulativ bestemmer. —

I Sommeren 1811 er det overmaade galt med Blankenesernes udviste Hensynsløshed, der er vokset i den Grad, at Fanøfiskerne ser sig nødsaget til at sende Stiftamtmanden nedennævnte Skrivelse.

Indholdet af denne og de følgende Aktstykker klargør Fanøfiskernes Kamp mod de fremmede Fiskeres Overgreb, og, som det synes, uden at fornøden Hjælp eller Forstaaelse af deres Stilling opnaas; thi som det i det følgende vil ses, maa de Gang paa Gang anmode Avtoriteterne om Hjælp mod disse Overgreb:

Underdanigst Pro memorie.

Vi underskrevne Fiskere her paa Fanø henvender os ærbødigst til Deres Højvelbaarenhed angaaende Fiskeriet paa Fanø, som i disse Tider er vores eneste Næringsvej, men som bliver ruineret af Blankenesere, fordi deres Kurregarn ikke er af den Slags Fiskeredskaber, som vi bruger, og de paastaar at have Frihed til at fiske overalt, hvor de vil paa vore Kyster. Vi maa derfor nødes til at opgive vort Fiskeri, formedelst der ej kan fiskes saa meget, som kan stoppe Omkostningerne, og desuden er vi indskrænket til ej at komme mere end ca. 2 Mile fra Land her i Bugten, som er fra Sønder-Ende paa Fanø og Nord paa til Refshorn, hvorfor vi beder underdanigst, da vi ej maa komme længere bort at fiske (paa Grund af Krigsforholdene), at vi kunde beholde foranskrevne Bugt fri for deres skadelige Redskaber. Det er af stor Vigtighed for os Fiskere og for hele Sognet, da intet andet er at fortjene, og om saa vedblives med deres, nemlig Blankeneseres Fiskeri, maa vi andre lægge det ned allesammen, da Fisken bliver forjaget, og der kan ej komme det mindste Fortjeneste for os deraf. Naadigst Resolution forventes.

Fanø, den 20. Avgust 1811.

(27 Underskrifter.)

Stiftamtmanden sender straks Besværingen til Birkedommer Nørup paa Fanø og udbeder sig „hans gode Betænkning meddelt, hvori især ønskes oplyst om Blankeneserne, ham bekendt, har Rettigheder til Fiskeriet, samt hvor Fanøernes Rettigheder gaar.“

Birkedommeren tilskriver i den Anledning Øens Kommandant, Kaptajn Winckler, og afæsker ham hans Mening i Sagen. Den lyder saaledes:

Til Gensvar paa Deres Velbaarenheds behagelige Skrivelse af 24. hujus angaaende en Klage fra nogle af Beboerne paa Fanø over Blankeneserne, som fisker ved denne Kyst, meddeles her min Betænkning derover. Den i Ansøgningen anførte Begæring er efter mine Tanker saa overensstemmende med Øens sande Gavn og upaatvivlig kun lidet vil hindre Blankenesernes Næringsvej, og derfor tror jeg, at Klagen bør indstilles til gunstig Resolution:

1. Fordi Fiskeriet er paa nærværende Tid næsten den eneste Næringsvej for en Del af Øens Beboere, og disse, da de henhører under Forsvarsvæsenet paa Fanø, kunde ikke tillades at sejle længere ud i Søen, end at de, om det gøres fornødent, ved Signalisering herfra kan kaldes tilbage; derimod er det Blankeneser Fiskerne tilladt at fiske langs Vestkysten af Slesvig og Holsten.

2. Da Blankeneser Fiskerne skraber langs Bunden af Havet med deres Redskaber, vil det sætte Øens Beboere ud af Næringsvej og i Armod. Endnu maa jeg tilføje, at det allerhøjeste Regulativ af 8. Maj d. A., som tjener til Iagttagelse af Blankeneserne, gælder kun for Fiskeriet paa Vestkysten af Slesvig og Holsten, men ikke for jyske Kysten, og paa denne Grund tror jeg, at de bør henholde sig til den i Regulativet anførte Kyst, hvor der er stationeret Krigsfartøjer og derfor kan have den fornødne Tilsyn med disse Fiskerier.

Fanø, den 26. Avgust 1811.

Winckler.

Sognefogden i Nordby, Laurids Kallesen, afgiver en lignende Erklæring, hvori han oplyser, at der for Tiden ligger ca. 100 Blankeneser Fiskere uden for Fanø; at et saa stort Antal Fiskefartøjer ved deres anførte Fiskemaade foruroliger og forjager Fiskene, saa at Fanø Fiskerne, der ikke kan undvære denne Indtægtskilde, derved bringes i Armod og slutter med følgende Ord:

..... „Jeg undertegnede Sognefoged med underskrevne af mine for Tiden hjemmenværende Mænd, som er pligtig til at assistere Sognefogden i Sognets vigtigste Anliggender, og hvis fælles Pligt det ogsaa er paa det muligste at befordre Sognets almindelige Gavn, anmoder allerunderdanigst, at Sup-

plikanternes Forlangende, der ogsaa til det almindelige Gavns Befordring er vort inderlige Ønske, maatte naadig bønhøres.

Fanø, den 27. Avgust 1811.

Underdanigst. *L. Kallesen*, Sognefoged.

(Medunderskrevet af 9 Mænd).

Birkedommer Nørups Betænkning er af Dato 5. September 1811. Papiret, hvorpaa denne er skrevet, har lidt af Fugtighed og Ælde, og Skriften kan vanskeligt læses, men det fremgaar dog, at han sluter sig i et og alt til ovenfor anførte.

Det ses af hans Betænkning endvidere, at det er paa tredie Aar, at Blankeneserne er ved Fanøs Kyst, og at nogle Hundrede Mennesker paa Fanø er henvist til at leve af Fiskeriet, men nu nærmer sig Bettelstaven med raske Skridt. Over 100 Blankeneserfartøjer fisker i Bugten ved Fanø. Han frygter ogsaa for, at de mange Blankenesere, der sælger store Parter af deres Fangst til Englænderne, let ved at staa i saadan Forbindelse med Fjenden kan forledes til af disse at være behjælpelig med Landgang og ødelægge Batterierne, der er Øens eneste Værn. Han udtaler derpaa Ønsket om at faa anbragt en Kanonbaad ved Sønderho i Knuddyb og en ved Nordby i Graadyb.

Paa denne Henvendelse indløb aldrig noget Svar eller faldt nogen Resolution. Blankeneserne nu ikke alene fortsatte deres skadelige Fremfærd, men drev endogsaa betydelig Handel med Fjenden, hvem de forsynede med Fisk og andre Fornødenheder og i det hele taget ved Siden af Fiskeriet drev en betydelig Smughandel paa alle Omraader. Dette kom det Pinebergske Landvogterei for Øre, og i en Forestilling til Kongen af 12. Maj 1812 bad det om en Undersøgelse af Sagen, idet det samtidig insinuerede, at Fanøfiskerne kunde være delagtige deri. Birkedommer Nørup blev derfor forelagt disse Sigtelser mod Fanøfiskerne. Hans Svar herpaa, efter at have optaget Forhør i Sagen, er følgende:

„Da jeg 5. September f. A. erklærede i Anledning af Øens Fiskeres Klage over disse Blankeneser Fiskere, deres Ophold og skadelige Fiskemaade her for Landet (hvorover endnu ingen Resolution er falden), indstillede jeg til Slutning at forestille hans Majestæt, at disse Blankenesere endog i Henseende til Forsvarsvæsenet burde forbydes at komme her for ikke som Redskaber i Fjendens Haand lumskelig at bestorme og indtage Øen. Hvad Øens Kommandant til Slutning har tilført det nu afholdte Forhør (dette Forhør maa have været af mere privat Karakter, da det ikke findes indført i Søfor-

klaringsprotokollen) begrundet endnu mere samme min Indstilling, som og gik derhen: at Kanonbaade maatte stationeres ved begge Indsejlinger til Øen.

Den Gang ofrede jeg ikke det skændige Rygte, der nu næsten overalt vil paadigtes Øens Indvaanere, at de ved Hjælp af disse Blankenesere drev ulovlig Handel med Fjenden med hans Kolonialvarer.

For tillige at redde Øen fra denne pinlige Mistanke, tror jeg nu at have dobbelt Aarsag til aldeles at tiltræde, hvad Hr. Kommandanten ytrede i Forhøret og at forny, hvad jeg før har foreskrevet, nemlig at disse Blankenesere, medens Krigen med England varer, aldeles maa fjernes fra Øen og dens Kyst.

For imidlertid endvidere at overtydes om, hvad jeg stedse har troet (og aldrig til andet formærket) nemlig, at ikke nogen her direkte eller indirekte handlede med Fjenden, har jeg just optaget Forklaringer af alle de Folk, som nærmest var i Stand til at opdage Sligt, hvis det havde Sæd, hvilket Forhøret viser, og deriblandt 2 af de over Blankeneserfiskerne her klagende Fiskere, for ogsaa at aabne disse Adgang til at sige, hvad i saa Maade maatte kunne siges om hine, men Forhøret viser i det Hele, at Ingen i saa Henseende har opdaget noget ulovligt hos dem.

Fanø, den 7. August 1812.

Nørup.

Heller ikke denne Betænkning frugtede noget, og Fanøfiskerne opgav for længere Tid Haabet om at blive deres Plageaander kvit. Først efter 4 Aars Forløb tager de Mod til sig og fremsender direkte til Kongen følgende Bønsskrivelse:

Ribe Amt, Ejland Fanø, den 22. Oktober 1816.

Til Kongen.

Trykkende Næringsssorger nøder os allerunderdanigst at bønfalde Deres Majestæt for hele Øens Beboere, der for største Delen nu maa leve af Fiskeriet, da Søfarten er meget standset. Før Krigen var der rigelig Fangst her paa Kysten; den vedvarede, til Blankeneserne kom med deres Kurrer-Fiskeredskab, 80 og 90 ad Gangen; da fik vi kun $\frac{1}{4}$ mod forhen. Under sidste Krig, da Blankeneserne ikke tillodes at fiske paa de Steder, hvor de før Krigen søgte til, maatte vi finde os i denne, som enhver anden Skæbne, der fulgte med Tiderne, men endnu vedbliver de at kurre paa de Steder, hvor vi fisker, og dermed ikke alene bortjager Fiskene og borttager den Næring, de søger, men undertiden beskadiger vores Fiskeredskaber. Saaledes tegnede det i Efteraaret til god Fangst, men idet 70 a 80 Blankenesere kom til Kysten at kurre, blev Fiskene efter 2 a 3 Dage forjaget, da de ellers plejer at forblive, saalænge Vandet er aabent, og vi kunde ikke alene ej faa vores Fiskeliner udkastet af Fare for at miste dem, da deres Fiskeredskaber gaar med Strømmen og vores tværs Strømmen, men de indtog endog vores Plads, og efterdi deres Fartøjer er indrettet saaledes, at de kan holde Søen om Natten og være paa Pladsen førend vi, som har aabne Baade og maa søge Havn om Aftenen. Paa disse Grunde ansøger vi allerunderdanigst Deres Majestæt, at Blankeneser Fiskerne, naar de ville fiske her paa Kysten, maatte paalæg-

ges at bruge samme Fiskeredskaber, som vi her paa Øen, da ellers vores nuværende eneste Næringsvej er os berøvet, og vi vil synke ned i dybeste Armod. Allerunderdanigst.

(7 Underskrivere).

Paa denne Ansøgning indhenteses Birkedommer Nørups Betænkning, og hans Svar lød saaledes:

Saare tungt er det for Øens Indvaanere, at deres næsten eneste og møjsommelige Levebrød, Fiskeriet, ej alene skal tydelig formindskes for dem, men endog om nogle Aar ganske tabes.

Under Krigen mistede de formuende det meste af deres Ejendom, nemlig deres Skibe, hvori deres Formue og Næringsvej bestod. De uformuende havde intet at tabe, undtagen hvad dem nu berøves, nemlig Fiskeriet.

Handel, Søfart og alle Øens Næringsveje hviler nu. Armod og Trang hænger over Indbyggernes Hoved, og kun ved det møjsommelige Fiskeri holder mangan fattig Familie Brødet. Det er derfor dobbelt tungt, at den ene Undersaat, nemlig Blankeneserne, skal saaledes ødelægge den anden og bringe ham til Bettelstaven.

Efter saavel Ansøgningens Indhold som troværdiges Sigende, skal især de Fiskeredskaber, Blankeneserne bruger, være skadelige og ødelæggende for Fiskeriet. Herfra skal ogsaa før være brugt slige Kurrer eller Fiskeredskaber, men man fandt, at Fiskene tydelig svandt og bortjoges. Det vil derfor være overmaade velgørende for Indbyggerne, at Ansøgningen bønhøres, og Blankeneserne paalægges at anskaffe saadanne Fiskeredskaber, naar de her paa Kysten ville fiske, der ej fordærvede et saa højt nødvendigt Levebrød.

Før Krigen saa man aldrig her Blankeneserne. Disse levede dog; og Fiskeriet her til Landet var udmærket. Nu vrimler det derimod af hine, og Indbyggerne blive hver Dag for disses Skyld mere trængende.

I Aaret 1811 blev lignende Sag Blankeneserne angaaende ventileret, men der faldt aldrig Resolution.

Jeg beder derfor paany Supplikanterne anbefalet til Bønhøring, der sikkert vil redde mangan Familie fra Bettelstaven.

Fanø, den 22. November 1816.

Underdanigst

Nørup.

Herpaa kom der intet Svar, og Fiskerne indgiver Aaret efter i Oktober en fornyet Ansøgning, hvorpaa der først et Aar efter gennem Stiftamtet erholdes et Svar, dat. Rentekammeret 3. Oktober 1818, hvori det bl. a. hedder:

„Efter paany at have taget denne Sag under Overvejelse, finder Kammeret under Omstændighederne ikke i Stand til at udvirke forbemeldte Ansøgnings Bevilligelse eller nogen Indskrænkning i Blankenesernes Fiskeri indenfor en vis Afstand fra

Fanø, hvorimod det forstaas af sig selv, at, hvis noget af Fanøernes Fiske-Redskaber af Blankeneserne eller andre ved deres Fiskeri skulde blive beskadiget eller borttaget, staar det den skadelidte frit for ihvert enkelt Tilfælde paa lovlig Maade at fordr Erstatning.“

Nu gaar der 14 Aar, inden vi hører flere Klager fremkomme. Ikke fordi Blankeneserne har forladt Fiskepladsen ved Fanø; thi af forskellige Avisnotitser i de forløbne Aar fremgaar det, at de har opholdt sig dér, men Fanø Fiskerne fik Følelsen af, at der ikke fandtes Lovparagraffer, der kunde hindre dem i deres Fiskeri, og at søge dem til at yde Erstatning for, hvad de ødelagde af Redskaber, var baade omstændigt og kostbart, derfor opgav de Haabet om Hjælp fra Avtoriteternes Side og fandt sig i Overgrebene. I 1832 rører de dog paany paa sig og gaar denne Gang en Omvej med deres Ansøgning, idet Fiskerne i Nordby anmoder deres Sognepræst om at indgaa med en Ansøgning til Kongen. De henviser til, at Præsten jo er „den største Lodsejer ved Fiskeriet“, hvormed hentydes til, at hans Indtægter gennem Fisketiende berøres føleligt deraf.

Den ommeldte Skrivelse lyder saaledes:

S. T.

Hr. Pastor L. Nielsen, Fanø.

Da vi anser Dem for en af de største Lodsejere ved Fiskeriet og tillige med os skal nødes til at miste den Velsignelse af Fiskeriet, som aarligt plejer at komme her til Landet, og hvoraf her den største Del af Befolkningen skal ernæres og yde Bidrag til Udgifter, vil vi her oplyse, at her ligger i Øjeblikket 35 Blankeneserfiskere, som opkradser Havbunden, hvoraf Fiskene har deres Næring, og da jager Fiskene bort. Vi kan og ejheller komme til at fiske med vore Liner, da vi saa er sikre paa at faa vore Fiskeredskaber beskadiget. Vore Baade er ikke af den Beskaffenhed, at vi kan fly fra vore Fiskevaads Ankerpladser, naar Blankeneserne udspreder sig paa vore Pladser. Vi er yderst forlegen, tilmed da Øen nu er i ussel Forfatning, og total vil gaa til Grunde, naar denne vor lille Næring for os bliver nedlagt, hvorfor vi beder Dem, at De vil være af den Godhed næste Postdag for os at indgive et Bønskrift til Kongen og forestille ham det Indgreb og Skade, disse Blankeneserfiskere gøre os fattige Fiskere, der næsten ene skal leve af det lidet Udbytte, som Fiskeriet kan give. Vi har det Haab til Dem, at De paa det bedste anbefaler vor fælles Begæring. Hvad Udgifter derved kan blive, er De saa god at give Regning paa til Sognefogden, som vi formoder betaler samme.

Fanø, den 26. April 1832.

(13 Underskrivere).

Hvorvidt Præsten har efterkommet Anmodningen om et Bønskrift til den „landsfaderlige“ Frederik VI vides ikke.

Skrivelsen tolker imidlertid den Nød og Trang, Fiskerne befandt sig i, og at Hjælp var nødvendig for at beskytte dem mod Overgreb fra de fremmede Fiskeres Side — en Hjælp der ogsaa denne Gang udeblev. Blankeneserne vedblev uhindret deres skadelige Fiskeri.

I 1843 den 1. Marts ses det, at 39 Blankeneser Fiskere har maattet søge Læ i Nordby Havn med deres Fartøjer paa Grund af Storm og Isgang. De gjorde store Indkøb af Proviant m. v., og da Kirkeværgen i Henhold til en bestaaende Vedtægt afkrævede og ogsaa fik en Betaling af 4 Rdl. som Liggepenge for Benyttelse af Havnen, til Kirkens Fordel, var det jo et lille Plaster paa det Saar, de ellers bibragte vore Fiskere.

I 1847 meddeler Bergsøe i sin Statistik, at der i Blankenese findes ca. 150 Fartøjer, der driver deres Fiskeri ved Fanø.

I en Indberetning til Ministeriet skriver Nordby Sogneforstanderskab 15. September 1859, „at Fiskeriet, som tidligere har været en betydelig Indtægt for denne Ø, i de sidste Aar i en betydelig Grad er aftaget, er noksom bekendt. Flere Aarsager samvirker vel dertil, bl. a. den Ulempe, Livsfare og Tab, der forårsages af fremmede Fiskere. — — —“

Herefter tilgaar der fra Ministeriet en Advarsel til Blankeneserne om at iagttage større Forsigtighed ved Udøvelsen af Fiskeriet ved Fanø (at nedlægge Forbud mod Fiskeri fra fremmede Fiskeres Side savnedes der Lovhjemmel til). Dette hjalp i nogen Grad, men i 1862 indkommer der fra Birkedommeren en Klage over de stadig stedfindende Overgreb fra de fremmede Fiskeres Side, og Ministeriet beslutter derefter at beordre Toldkrydserne, der er stationeret ved Fanø, at vaage over mulige Overgreb fra Blankenesernes Side.

Denne Foranstaltning bragte ikke tilfredsstillende Resultat. Toldkrydserne gjorde vel af og til, naar Tjenesten ved Toldopsynet levnede dem Tid dertil, en Afstikker ud paa Fiskepladsen; men da denne laa flere Mile fra deres Basis, og den Tid, der kunde afses hertil, kun var begrænset, kunde de ikke gøre Fyldest som Opsyn og Hjælp for vore Fiskere. Vi staar derfor over for en ny Klage til Indenrigsministeren fra Nordby Fiskerne i 1864, hvilken Klage Sogneforstanderskabet i Nordby den 25. September medgiver en Erklæring, hvori det bl. a. hedder:

... Det er saare ofte fremhævet og godtgjort, at i de Have, der omgiver vort Fædreland, og navnlig i Nordsøen, findes der en stor Rigdom af udmærket Fisk, og at Fiskeriet — til stor Skade saavel for Nationalvelstanden som for det enkelte Individs materielle Velfærd — er den Næringsvej her i Landet, som mindst benyttes. For en eller to Menneskealdre siden var Udbyttet af Fiskeriet her paa Kysten langt større, og mange Mennesker erhvervede da deres Udkomme ved denne Næringsvej. Vil man spørge om Grunden til, at Fiskeriet nu ikke drives som forhen, da giver de mange Besværinger, der her fra Tid efter anden er indgivet til de forskellige Avtoriteter, gode Oplysninger i den Henseende; thi alle Klagerne gaar ud paa at fremhæve den Skade, Blankeneser-Fiskerne foraarsager her paa Kysten. Hidtil er der blot foreslaet forskellige Midler til at afhjælpe Ulemperne med, men da de ikke er bleven anvendt, har man ingen Erfaring for, hvorvidt de var hensigtsmæssige. Men aldrig saasnart havde Fiskerne her paa Øen af de offentlige Blade erholdt Underretning om den mellem den nordtyske Forbundsregering og den engelske Regering afsluttede Traktat, ved hvilken de tyske Fiskere sikres mod Overgreb fra engelsk Side, førend de straks fandt, at her var et ypperligt Middel, og ønskede, at en lignende Traktat mellem vor og de ovennævnte Regeringer maatte blive afsluttet.

Dette deres Ønske har fundet sit Udtryk i hoslagte Andragende til Sogneraadet, hvortil dette kun skal føje et Par Bemærkninger.

Fiskeriet er en meget vigtig Næringsvej her i Kommunerne, dels for de egentlige Landmænd, hvis smaa og tildels magre Ejendomme ikke kunne ernære en Familie, dels for ældre uformuende Sømænd og dels for fattige Enker og Børn, der forretter Hjemmearbejdet. Men medens Fiskeriet, foruden den Gødning, det afgiver, kan give flere Tusinde Rigsdaler i aarligt Udbytte, har det i de senere Aar ikke givet ligesaa mange Hundrede, som det før gav Tusinde; ja, for enkelte Baades Vedkommende har det ligefrem været forbunden med Tab at drive Fiskeri. Fiskernes Redskaber, Liner og Kroge, bliver ødelagt og bortkommer, og mange af Fiskerne har ikke Raad til at anskaffe sig nye, end mindre til at faa større Dæksfartøjer og de samme Redskaber, som Blankeneserne og Englænderne bruger, hvilke Redskaber,

naar der ikke kommer for mange Fiskefartøjer, kunne være gode nok navnlig til at fange Fladfisk med; men nu bortjager de Fiskestimerne, medens de Redskaber, som vore Fiskere bruger, ikke forstyrrer Fisken og giver, naar de kan bruges i Fred, et godt Udbytte, navnlig af de saakaldte Hvidling. Kan Fiskerne ikke erholde den Beskyttelse, de beder om, bliver de nødt til at opgive deres Næringsvej, og mange, som ved Hjælp af den lille Indtægt, Fiskeriet giver, har slaaet sig taalelig igennem, vil blive nødt til at ty til Fattigvæsenet. Men kan den i hoslagte Andragende omtalte Strækning blive fredlyst, eller kan Havet i en Afstand af 3 Sømil fra Kysten ved laveste Vandstand blive beholdt vore Fiskere alene, er der god Udsigt til, at Fiskeriet atter vil blive drevet med Kraft til Velsignelse for mange Familier, der, naar de jyske Jernveje og Esbjerg Havneanlæg fuldendes, paa en let Maade kunne faa deres Fisk godt solgt i andre Egne af Landet . . .“

Der sker dog stadigvæk ikke noget hjælpende af Betydning fra Avtoriteternes Side.

Efter Fredsslutningen i 1864, da vi tabte Hertugdømmerne, i hvilke (Holsten) Blankenese ligger, blev Forholdene noget anderledes. De paagældende Landsdele var nu Udland og undergivet andre Love og Bestemmelser for Fiskeriet i Farvandene ved Danmarks Kyster end hidtil, og da Blankeneserne stadig vedblev med deres Fiskeri i Fanøbugten og ved deres hensynsløse Trawlen ødelagde vore Fiskeres Redskaber, fremkom der fra Sønderho Fiskeres Side et Andragende til Sønderho Sogneraad i Juli 1864, hvori dette anmodedes om at ville yde sin Bistand til at skaffe dem Beskyttelse mod de fremmede Fiskeres Overgreb. „Vor Bøn til det ærede Sogneraad er derfor, at det af al Evne vil søge at formaa Regeringen til at forskaffe os den Ret, som vi tror at kunne gøre Krav paa: at drive vor Næringsvej i Ro og Fred for fremmedes Overgreb; thi i modsat Fald nødsages vi til at opgive denne vor Næringsvej og lade de fremmede i alene Besiddelse af vor tidligere for os saa indbringende Fiske territorium.“

Om Muligheden af Oprettelse af en Traktat med det nordtyske Forbund og England bemærkes, at skulle de deraf have nogen Nytte, maa Afstanden udvides til og fastsættes langs Revet, der strækker sig i Nord og Syd paa en Dybde af 7 Favne.

„Saavidt os bekendt er Afstanden fra de nordtyske Kyster ogsaa beregnet til 3 Sømil ud for Bugterne, og vil den samme Afstand forhaabentlig ogsaa let kunne opnaas for Fanø Bugts Vedkommende.

Fanø Bugten, som er den fælles Fiskeplads for hele Omegnen, regnes indenfor en Linje dragen fra Blaavandshuk til Nordvest Enden af Øen Sild, og den af os betegnede Grænse ligger ikke i en Afstand af 3 Sømil uden for denne Linje.

Hidtil har vi kun været forulempet af tyske Fiskere, men det staar til at befrygte, at deres engelske Kollegaer fremtidig vil deltage med dem i Okupationen af vor Fisketerritorium. Forrige Sommer viste der sig nemlig flere engelske Kuttere her i Bugten, dog i større Afstand fra Land, men i denne Sommer møder de allerede talrigere, og Afslutningen af den ovennævnte Traktat, hvorved de er bleven indskrænkede i deres Fiskeri langs de tyske Kyster, vil sandsynligvis have tilfølg, at de efterhaanden vil søge hertil i større Skarer. Af hertil indkommende Fartøjer erfares, at der ligger engelske Kuttere i Hundredevis og fisker udenfor som og langs den jyske Kyst. Det vil derfor være meget ønskeligt, om Regeringen tillige vil foranledige Afslutningen af en Traktat med Stor-Brittanien for i Tide at sikre Landets egne Fiskere Beskyttelse mod eventuel Overgreb af engelske Fiskere.

Vi behøver næppe yderligere at anbefale det ærede Sogneraad, at det med Varme og Iver vil tage sig af dette vort Andragende og at lade det nyde hurtigst muligt Fremme, ligesom vi føler os forvisset om, at det vil blive støttet og anbefalet af de forskellige Avtoriteter, til hvis Erklæring det mulig vil blive sendt; og endelig haaber vi, at vor høje Regering, som Forholdene nu foreligger, ej vil undlade at forskaffe os den Beskyttelse, vi saa højlig anraaber om, og at den ikke stiltiende vil taale Tyskernes Annektering af et saa værdifuldt Fisketerritorium som Fanø Bugten, saa meget mere som en saadan Annektering næppe er ønskelig i flere Henseender.“ (11 Underskrivere).

De tyske og engelske Fiskere paastod, at de overhovedet ikke skadede de danske Fiskere med deres Skrabegarn, navnlig ikke, som Fanøboerne paastod, med deres Redskaber ødelagde den paa Havbunden værende Næring for Fisken, saa at denne paa Grund heraf forlod Fiskepladsen. Dette foranledigede Fanø

Fiskerne til at fremkomme med en Forestilling til Birkedommeren af følgende Indhold:

„Det er ikke uden med en vis Bekymring, vi lader os fortælle, at det lader til, der ikke fra Regeringens Side kan udrettes noget mod fremmede Fiskeres Overgreb ved vore Kyster; men da vi ogsaa har hørt, at disse Fiskere endog ville træde Sandheden under Fødder og beskyldte os Fiskere for Løgnere dermed, at de ikke forstyrre vort Fiskeri, at Fisken ikke søger de Steder, hvor der findes Bløddyr eller Skaldyr o. m. m., er mere end vi kunne taale, hvorfor vi med disse Linier fordrister os til at bevise vor Paastands Rigtighed for ikke at staa til Skamme overfor Offentligheden.

Det er en bekendt Sag mellem os Fiskere, at naar vi finder smaa Skaldyr har suget sig fast til vore Liner og Kroge, naar vi drager dem ind, da er det en god Bebudelse paa, at vi har truffet en god Fiskebund; men især er det med Skrabegarnet, at disse Dyr hyppig kommer for Dagen. Naar nu disse Bløddyr, hvorefter Fisken søger, bliver tilintetgjort eller forstyrret i deres Udvikling og Formering af indtil 100 Stk. Skrabegarn, maa det være klart, at vort Fiskeri med Kroge lider stort Afbræk. Men det, vi især lægger Vægt paa, er, at Hvidlingen og Torsken, der væsentlig er dem, vi fisker, er glippe (sky) Fisk, der ikke taaler Uro; — og naar nu disse Skrabegarn paa kryds og tværs i alle Retninger ved Nat som Dag følger Bunden, kan de ankomne Stimer Hvidling umuligt holde sig sammen — hvad ellers vilde ske, — men splittes og forjages, hvilket vi ved de daglige Fisketure erfarer. Naar dertil kommer, at vort Fiskeredskab staa fast paa Havbunden, og fremmede Fiskeres Skrabegarn driver med Strømmen for Vinden og sønderriver vore smalle Liner, ja endog tager samme med, saa tror vi tilstrækkeligt at have godtgjort, at vi ikke færdes med Usandhed.

Hr. Birkedommeren har jo i længere Tid anmodet os om at forskaffe ham nogle Skaldyr og Bløddyr, hvilke vi med al Umage endnu ikke har kunnet tilvejebringe, dels fordi Vejret hidtil har været uheldigt, og disse Skaldyr, som meddelt, sjældent forekommer paa Linen, dels fordi Søren Andersen, der lettest med sit Skrabjern kunde have skaffet dem, er død, og en anden Mand med saadant Garn har holdt op at fiske; men for at overbevise Vedkommende om, at Hvidlingen især ynder disse Skaldyr, tillader vi os hermed at lade medfølge en Kasse, indeholdende Hvidlingemaver, hvoriblandt andet Kryb vil findes største Mængde af opløste Skaldyr.

Idet vi slutter og ønsker, at foranstaaende maa komme til Vedkommendes Kundskab, bringer vi hermed Hr. Birkedommeren og Hr. Overlærer Lauridsen vor ærbødigste Tak for, hvad de har virket i denne Sag, og skønt vi for Øjeblikket ikke ser nogen Udvej til at blive de fremmede Fiskere kvit saa nær Kysten, tør vi dog haabe, at Regeringen ved Raad til ialtfald at værne om vor Fiskerettighed; thi bliver der ikke snart handlet, befrygter vi, at Fiskeriet, der er en væsentlig Støtte for Øen, og hvorved, foruden Fiskerne, andre fattige Folk finder Beskæftigelse, ikke har lang Fremtid for sig.

Vel er der gjort det Forsøg at anskaffe samme Redskab og Fartøj som de fremmede Fiskeres, men dertil er at mærke, at Fiskeriet med Kroge under heldige Omstændigheder betaler sig bedre i den korte Tid om Foraar og

Efteraar, og vi driver tillige Avlsbrug og andre Haandteringer, der ikke kunne forenes med Fiskeriet Aaret igennem med Skrabejern; thi da skulle vi udelukkende ernære os af Fiskeriet, hvilket efter vor Stilling vilde være upassende.

Nordby paa Fanø, i Maj 1870.“

(23 Underskrivere).

Birkedommer Fiedler (Regeringens Konsulent i Fiskerisager), der fik den omtalte Kasse Fiskemaver tilsendt og konstaterede Tilstedeværelsen af Bløds og Skaldyr deri, bemærker til ovenstaaende Henstilling i en Skrivelse til Birkedommer Kruse, Fanø, disse trøstende Ord: „Det vilde være urigtigt, fordi Fanøboerne selv indrømmer, at Fiskeriet i Reglen for dem ikke er noget udelukkende Erhverv, at frakende de Besværinger, der jævnlig er førte derfra, gyldig Anledning; — og beklageligt, hvis Regeringen derved skulde ledes til at ofre dette Anliggende mindre Opmærksomhed. Vel har Skibsfarten hidtil været at anse for disse Øboeres Hovederhverv, men Fiskeriet maa derfor ligefuldt have været en Velfærdssag for dem, som og det kan og vedblive det i en langt højere Grad. Den Velstandskæde, der i saa mange Aar har været søgt og funden i Sejlskibenes Fragtfart, er nemlig betydelig aftaget, siden Damperen mere og mere er taget i Brug og bestandig truer med at fortrænge hine, og det er indlysende, at disses Tilbagegang maa være meget følelig for Fanøboerne. Ledet af Hensyn hertil vil Regeringen uden Tvivl gøre, hvad der staar i dens Magt, for at Fiskeriet paa Øen kan drives saa lidet fortrædiget af de fremmede som muligt, men dens Befolkning maa ogsaa stille sine Forventninger om det opnaaelige i saa Henseende efter Omstændighederne, som de ere.“ —

I Tidsskrift for Fiskeri 1873 findes følgende Oplysninger om Antallet af fremmede Fiskere ved vore Kyster i dette og det foregaaende Aar:

„Toldofficiant Petersen, S. Lyngvig, meddeler den 14. Juli 1871, at han om Formidagen den 9. Juni havde talt 237 fremmede Fiskere paa en Strækning af $\frac{3}{4}$ Mil; de opholdt sig udenfor Kysten til 1. Juli; paa den Dag taltes 165 Skibe, og 4. Februar 1873 meddeler Sognefoged, Dannebrogsmænd Jens P. Lodberg af S. Lyngvig, at han 1872 den 21. Maj talte 15 fremmede Fiskerifartøjer, 25. Maj 18, 27. Maj 120, 14. Juni 40, 15. Juni 60 og 17. Juni 126.“

Ministeriet var nu klar over, at der maatte gøres noget for at afværge de Ulemper og Overgreb, der stadig fandt Sted fra de

fremmede Fiskeres Side, og Resultatet af Overvejelserne blev det, at et Inspektionsskib i 1872 blev stationeret paa den jyske Vestkyst til at yde vore Fiskere en passende Beskyttelse mod Overgreb og Skadetilføjelser fra de fremmedes Side.

Territorialgrænsen for Fiskeriet blev dernæst af Ministeriet 30. Maj 1874 betegnet som den Udstrækning af Havet, der gik til en Afstand af 3 Kvartmile fra den yderste Grænse af Land, Ø eller Flæk, som er tør ved Lavvande. Kun danske Fiskere maatte fiske her, og fremmede kun opholde sig dér, naar Fare, Strøm, Modvind o. l. tvang dem dertil. Hvis de kom ind uden lovlig Grund, skulde de afvises, og gjorde de Modstand anholdes og bringes til nærmeste Politimyndighed.

Gennem de danske Gesandter i London og Berlin opfordredes de respektive Regeringer til at udstede Advarsel til henholdsvis engelske og tyske Fiskere, som arbejder i Nordsøen, at respektere det danske Søterritorium.

Det første Inspektionsskib paa Vestkysten var „Fylla“ under Kapt. P. Holbøll, senere ført af C. Bruun og F. Uldahl. Dette Skib gjorde Tjeneste til 1883 inkl., enkelte Aar afløst af „Willemoes“, Kapt. F. Uldall, og „Geyser“, Kapt. J. Tegner. I 1884 afløstes „Fylla“ af „Grønsund“, Kapt. G. Fugl, og fra 1885 til 1892 af „Guldborgsund“. Fra 1893 til 1904 igen af „Grønsund“ og 1905 til 1906 af „Guldborgsund“. I Tiden 1900 til 1906 assisteret af Torpedobaadene „Havhesten“, „Springeren“ og „Makkrellen“. Dette Tilsyn bevirkede, at Blankeneserne og andre fremmede Fiskere forsvandt efterhaanden fra vore Farvande; dog berettes fra 1881, at da Fiskerne en Dag i April havde sat deres Liner paa 12 Favne Vand, kom en fremmed Fiskeflaade paa omtrent 80 Fartøjer, der trawlede hen over de danske Fiskeres Liner og ødelagde dem alle mer eller mindre; en enkelt Fisker mistede 6 Bakker med ialt 1800 Favne Line. Hele Tabet løb op til flere Hundrede Kroner.

Den 18. April 1882 meddeler „Ribe Amts Tidende“, at der ved Skallingen ligger en Flaade Blankeneser-Fartøjer i et Antal af henved 150. I Aarene derefter forsvandt de helt.

Naar jeg saa indgaaende har fremstillet Fiskernes Kamp mod de fremmede Fiskeres Overgreb gennem en Aarrække af 75 Aar, er det fordi denne har været af den allerstørste økonomiske Betydning for vore Fiskere, der ikke alene tidt ved de fremmede Fiskeres Hensynsløshed mistede baade Fangst og Redskaber, men

ogsaa blev betaget Modet til at fortsætte med denne deres i Forvejen tarveligt udbyttegivende Næringsvej. Jeg mindes fra min Barndomstid i 1870erne, naar Beboerne ved Fiskebaadens Hjemkomst stod forsamlet ved Havnen ventende paa at erfare Fangstens Størrelse, hvilken dyb Skuffelse, ja stor Sorg, der bredte sig blandt de forsamlede, efter at Fiskerne fra Strandbredden var blevet tilraabt Spørgsmaalet: Hvor mange Fisk har I? og Svaret kun var det nedslaaende Ord: *Blankeneserne*. Saa vidste alle Besked. Turen til Havs havde kun givet Tab.

g. *Fiskernes økonomiske Forfatning.*

Lige saa langt tilbage i Tiden, som vi har Efterretning om Fiskeriet paa Fanø, møder vi Klager fra Fiskerne over det brydefulde ved deres Erhvervs Udførelse og de knappe Indtægter deraf. Med Udredelse af Skatter og Afgifter er de ogsaa langt bag efter, og tidt faar de Afslag i de dem paalignede Ydelser, fordi det er dem umuligt uden Ruin at præstere disse. I de forskellige Andragender, der foran er gengivet, er deres elendige Tilstand tydelig bevist. Her skal yderligere fremføres adskiligt om Fiskernes daarlige økonomiske Forfatning.

I Præsteindberetningen af 1661 hedder det om Sønderho, at Byen bestaar af 28 Huse og Væringer, der har en ringe Avl og desforuden nogle Fiskehuse, som ganske ingen Sæd eller Avl har, og Ejerne ernærer sig kummerligt af Fiskeriet.

I 1690 indtræder en grulig Misvækst, „ja større end nogen skulle tænke eller tro og haver det næst forgangne Aars store Misvækst en stor Del deraf foraarsaget“ indberetter Stiftamtmanden den 18. November 1690; „det vil give en stor Besværlighed for fattige Folk i dette Aar for Korn og Foder, særdeles her ved Vestersø-Kanten udi denne skarpe og sandige Hedeegn; thi der er allerede mange Bønder, som nu ikke have en Tønde Korn i deres Huse, men maa alt begynde at laane og borge, og desforuden er Foringen ganske liden, at det vil komme den største Part meget tungt for, noget lidet Kvæg at faa overforet.“

I disse Misvækstaar og følgende Aar ses det, at Fanøboerne har maattet pantsætte alt, hvad de ejer og har til Ribe- og Vardes Købmænd, der har forstrakt dem med Varer baade til Husholdning og Fiskeri, men Renten ser de sig ikke i Stand til at svare; de lægges til den skyldige Kapital Aar for Aar.

Kongelig Forordning af 1699 paabød, at der skulde opkræ-

ves en Skat af hver Person i Landet, den saakaldte Kopskat; i den Anledning skulde Præsterne udarbejde en Fortegnelse over samtlige Skattepligtige i deres Sogne og vedføje disse Beboeres Skatteevne samt opgive, hvem der holdt Tjenestefolk.

Sognepræsten i Nordby, Mag. Jens Brasen, meddeler da:

„Udi Præstegaarden holdes én Karl navnlig Jens Nielsen Baggesen. Tjenere holder de øvrige Landfolk her paa Stedet ikke, ej heller gives der Løn til deres Børn, saasom en Del kun haver nogle Smaatofter ved deres Huse, en Del kun saa megen Jord, som de med en Spade kan omgrave og en Del end ikke saa meget. Lever ellers og ernærer sig af Fiskeri, hvortil de som førbemeldte ikke holder fremmede, men kan det indbyrdes med hverandre afstedkomme.“

Pastor Christian Engelstoft i Sønderho meddeler:

„Da paa dette liden Øland Fanø udi dette ringe forarmede og af Sand og Vand moxen fordærvede Sønderho befindes samtlige Indvaanere, baade gamle og unge, af Søen og et lidet Fiskeri sig kummerligt ernærer, saa at, naar dette slaar fejl, som udi nogle Aar sket er, maa de leve udi stor Elendighed af Mangel paa deres daglige nødtørftige Føde og Klæde.

Hvad det unge Mandskab angaar, saa har nogle af dem som Baadsfolk været udi hans Majestæts eller fremmede Herrers Tjeneste Desforuden de Fattige og gamle Forarmede, som maa søge deres ringe Underholdning hos de Miskundelige, hvoraf de fleste have mange smaa og uopdragne Børn udi deres store Elendighed, hvilke alle ere saa forarmede, at Forordningen (om Ydelse af Skat) dennem allernaadigst befrier, men som dog her opgives. (Han nævner saa her Navnene paa 14 Familier).

. Rentepenge er her ingen, som i dette forarmede Sogn tager imod, men mange som disse maa udgive.

. Tjenestefolk holder jeg ikke nu, fordi jeg udi disse trænge Tider intet har at lade dem forrette, og i Sønderho Sogn findes ingen Tjenestekarle eller Sønner, som bruges til Avling eller paa nogen Maade faar Løn, saasom nogle slet ingen Avling haver, og de fleste intet mere Sædejord haver end med deres Hustruer og Døtre, mens Mandkønnet er ved deres Fiskerier, med en Spade omgrave kan.

Udi al Sandhed sagt at være.“

Her skal nu anføres en Del Oplysninger om Forskrivninger og Retssager hentet fra Tingbøgerne. De kunde suppleres med

mange Gange saa mange gennem Aarene, men de her opgivne viser tilstrækkeligt Beskaffenheden af Kampen for Tilværelsen for Beboerne paa den fattige Ø.

Morten Nielsen — Niels Mortensens Søn, Sønderho, har 26. Avgust 1686 laant af Raadmand Jens Lauridsen 54 Sletdaler, som han forpligter sig til at betale til St. Hans Dag 1687 i Kreditors eget Hus i Ribe med sin tilbørlig Rente, men skulde med Kreditors Vilje Pengene blive længere staaende, maa, naar Renten betales, Hovedsummen indtil videre henstaa mod Pant i Morten Nielsens 9 Fags Hus, Jord og Løsøre samt alle hans Fiskeri-Redskaber og Beholdning af Fisk.

Renterne ses at være betalt dels med Kontanter, dels med Hvidling indtil 1692. I 1700 fornyer han Obligationen med Tillæg af sidst resterende Renter.

Las Nielsen, Nordby, er til Raadmand Peder Lauridsen, Ribe, bleven skyldig 137 Sletdaler, „som han mig Tid efter anden til min Fiskeri Næring haver forstrakt,“ han lover at betale Pengene til førstkommende Johannisdag — d. e. 24. Juni — 1703 tillige med et Aars Rente og pantsætter til Sikkerhed for Gælden nogle Jorder paa Fanø og forpligter sig til, hvis disse skulde blive ødelagte af Sandflugt at give anden god Pant i Stedet.

Hans Nielsen, Nordby, pantsætter 16. Oktober 1702 til Raadmand Peder Lauridsen, Ribe, „et Hus samt en liden Baad til at færge med, et Hamsted beliggende paa Vesterø, Husgeraad og Løsøre samt Fiskeredskaber „m. v.“ for et til ham skyldigt Beløb stort 145 Sletdaler, „som han til mit Fiskeri og Nærings Fortsættelse Tid efter anden mig forstrakt haver.“

Raadmand Peder Lauridsen af Ribe indstævner for Fanø Birketing den 29. Avgust 1703 21 Fiskere fra Nordby og Sønderho; de er ham bleven skyldig forskellige Pengebeløb lige fra et saa lille Beløb som 1 Sletdaler til 60 Sletdaler for gjorte Indkøb af Varer hos ham.

En af de indstævnte, Jes Jessen paa Sønderho, befriede sig for Betalingen ved at aflægge Ed paa, at han intet skyldte P. Lauridsen. Andre gjorde gældende, at der var noget afbetalt paa Gælden. Resten af Skyldnerne udbad sig 14 Dages Udsættelse, hvilket de erholdt; men alle blev de, undtagen Jes Jessen, dømt til at betale Hovedsum med Renter og Omkostninger. De har dog ikke kunnet betale.

Og den 28. Avgust 1704 lader han derfor paany indstævne

de 20 Fiskere fra Fanø „for hvad de ham skyldige er bleven saavel efter ergangne Domme som efter hans Regnskabsbog og Forskrivninger der udi for Købmandsvarer, de af hannem bekommet haver“.

Jens Lauridsen, Raadmand i Ribe, havde en Panteobligation, stor 20 Sletdaler, udstedt 1695 den 15. Juli af Niels Hansen, Fanø, med Pant i Jord og Fiskeredskaber samt alt Husgeraad. For nævnte Obligations Paalydende gjorde han Udlæg i det pantsatte den 18. Avgust 1703, da Debitor resterede med Renter for flere Aar.

Jens Nielsen, Fisker og Strandfoged paa Sønderho, pantsætter til Peter Madsen Fridsch, Ribe, under 11. Juni 1685 et Stykke Eng, kaldet Lamberts Eng, nedenfor Chresten Ibsens Sande, som han forpligtes til at ombytte med anden Sikkerhed, hvis den blev ødelagt af Sandflugt, endvidere andre Jordstykker. Jens Nielsens Skyld beløb sig til 120 Sletdaler, hver til 64 Skill. dansk at forrente med tilbørlig Rente 6 pCt. pro Anno, der dog i 1697 bliver nedsat til 5 pCt., „hvilket Beløb han (Peder Madsen Fridsch) efter min indstændige Begæring udi rede Penge til min Nytte og Brug laant og forstrakt haver.“

Jens Nielsen lover „at betale Beløbet tilbage i rede Penge og ingen anden Vare at frembyde“. Peder Madsen Fridsch var Tolder i Sønderho og som Følge af denne sin Stilling, fik han af Fiskerne, der saa deres Fordel ved at staa sig godt med Tolderne, al den Fisk gratis, han behøvede; han vilde derfor ikke modtage Fisk som Betaling, hvad Fiskerne ofte af Mangel paa rede Penge tilbød, da de som Regel kun fik rede Penge ind to Gange om Aaret, nemlig ved Markederne i Ribe, St. Hansdag og Mikkelsdag, hvor Fisken solgtes.

I 1705 var Beløbet endnu ikke betalt med alle paaløbne Renter, men Fridsch synes at have Overbærenhed med denne Debitor og forulemper ham ikke.

Raadmand Jens Lauridsen Baggesen har ogsaa forstrakt Fiskerne med Laan, og hans Dødsbo kræver nu i 1705 Mathias Mathiasen, Fanø, for et Beløb af 60 Sletdaler efter Pantebrev af 10. Juli 1699 og efter Regnskab 5 Sletdaler.

Mathias Hansen, Fanø, efter Pantebrev af 9. Juli 1698 Kapital 38 Sld. og 6 Aars Rente.

Hans Jørgens Kallesen efter Forskrivning af 27. September 1699 100 Sletdaler.

Laurids Hansen efter Forskrivning 20 Sletdaler, og for en Td. Salt, hvoraf er betalt noget, saa at Fordring herfor kun er 3 Sletdaler.

Laurids Kallesen har bekommet 6 Tønder Tjære 22. Avgust 1698, hvorfor han endnu skylder for de 2 Tønder a 4 Daler og 6 Aars Rente.

Klemmen Lauridsen efter Bogregnskab fra 1695 10 Sletdaler.

Kalle Jensens Enke med hendes Børn og Arvinger 9 Daler 2 Mark og 4 Skilling og fulde Rente for 15 Aar.

Desforuden indstævntes 18 Fiskere i Nordby og 11 i Sønderho, der siden 1685 til forskellige Tider „efter Bogregnskab“, d. v. s. for Købmandsvarer, er bleven Jens Lauridsen Baggesen noget skyldig, for hvilket Beløb der ogsaa forlanges Renter. Samme Dødsbo kræver Betaling af Jes Madsen, Sønderho, for 1 Pund Tobaksblade; for Betalingen heraf frigør Debitor sig ved at aflægge Ed paa, at Beløbet er betalt.

Borgmester Christopher Castensen, Ribe, har ogsaa udlaant adskillige mindre og større Summer til Nordby og Sønderho Fiskere. Niels Pedersen Spillemand, boende ved Odden paa Fanø, pantsætter 2. September 1686 til nævnte Christopher Castensen et 7 Fags Salshus med Kaalgaard og Bredselrum (Bredselrum var en aaben med Græs bevokset Plads foran Huset, som anvendtes til at „brede“ — deraf Navnet — Tørv, Hø, Korn o. l. paa, som skulde tørres) for et til ham skyldigt Beløb 70 Sletdaler.

Jens Nielsen Sonnichsen i Sønderho er bleven ham 244 Sletdaler skyldig, som han lover at betale til St. Hansdag 1688, og for Beløbet skal have Sikkerhed i hans Salshus, 17 Fag stort med en Kvist til Nør med Ovne og Skorstene samt en Jernkakkelovn item 10 Fags Udehus.

Derefter nævnes 9 Fiskere, som ogsaa er ham Penge skyldig; disse Gældsposter hidrører fra Aarene 1686—1702, men henstaar 1707 uafviklede, for en enkelt Vedkommende endog med 12 Aars Renter, de andre med 3 a 6 Aars Renter.

Hos Niels Nielsen, Forpagter paa Endrupholm, har de Fanø Fiskere ogsaa maattet henvende sig om Laan og derfor pantsætte Hus, Jordejendomme og Løsøre. Adskillige Gange er der tilstillet ham Fisk for Rentepengene. Den ældste Forskrivning til ham er af 11. November 1675, hvor 8 Danemænd, de 5 i Nørby og 2 ved Odden i Nordby, samt Thomas Nielsen, hver for sig giver ham Pantesikkerhed for Beløbene.

A. Hansen-Tarup, Borger og Handelsmand i Ribe, indstævner 19. September 1711 27 Fiskere i Nordby og 10 i Sønderho for leverede Varer til deres Fiskerier og „aparte Skyld“ og for nogle Vedkommende flere Aars Renter. Beløbene er fra 1 Daler 2 Mark til 22 Daler.

Aarene forud for 1705 havde været særlig uheldige for Fiskeriet paa Fanø, og Fiskerne var af den Grund kommen langt bag ud med Betalingen for de dem af Ribe Købmænd leverede Varer saavel til Husets Behov som til deres Fiskeris Drift. Disse nægtede derfor mange videre Kredit. Særligt galt var det med at skaffe den nødvendige Rug til Brødet for hele Vinteren, hvilket nødvendigvis maatte hjemføres til Øen, forinden Isen lagde Hindringer i Vejen for Sejladsen.

Der skete derefter i 1704 Henvendelse til Amtsforvalter Jens Christensen i Ribe, der var Ejer af Lundgaard ved Ribe og Stensgaard paa Fyn om at borge sig en Del Rug, hvad han ogsaa bevilgede dem til næste Aars St. Hans Marked i Ribe. Da Fiskerne mødte med deres Fisk paa Markedet, kunde de fleste ogsaa betale. Nogle saa sig dog ikke i Stand dertil, og Amtsforvalteren lod derfor disse indstævne for Fanø Birketing saa tidlig, at han kunde erhverve Dom over dem inden Michaels Marked. 17. September 1705 møder derfor som Fuldmægtig for ham Hans Christensen Spangsberg af Strandby og fordrer Betaling af:

Andres Nielsen til Woldborgs for 44 Skjp. Rug, Søren Gregersen til Rest for Korn 3 Sletdaler 1 Mark og 7 Skill., Niels Jensen for 10 Skjp. Rug, Las til Niels Jensens i Byen for til Rest for Korn 2 Sletdaler og 2 Mark, Niels Gregersen ved Odden for 5 Skjp. Rug, Store Jens Pedersen ved Odden for 15 Skjp. Rug, Hans Nielsen til Woldborgs for til Rest for Rug 2 Sletdaler, Lille Niels Jørgensen, Sønderho, 3 Sletdaler 1 Mark 14 Skill., Thomas Jørgensen, sammesteds, 5 Sletdaler 10 Skill., Niels Thomsen Krog 3 Sletdaler 1 Mark, Peter Jensen, Nørby, 6 Sletdaler 1 Mark 10 Skill.

Ingen af de indstævnede var mødt, og der blev derfor afsagt Dom til Betaling inden 15 Dage plus 4 Rgd. i Omkostninger til hver.

Det paafølgende Aar har Beboerne ikke set Udveje til at kunne indkøbe Korn. Fiskeriet var slaæet fejl, Penge har de ingen af, Kredit kunde de ikke vente at faa, og Vinteren stod for

Døren. De ved derfor intet andet Raad end at bede Kongen om Hjælp. 20 Fiskere i Sønderho afsender derfor en Skrivelse til Kongen af følgende vemodige Indhold:

Allernaadigste Herre Konge og fromme Fader.

Saasom vi fattige Folk her udi Sønderho Sogn paa det Ejland Fanø nu udi nogle Aar, formedelst Fiskeriets Ringhed, Tid efter anden er geraadet udi stor Armod og Elendighed, saa vi, som er ganske forgældede og ingen Steds kan faa mere Kredit, og det snart er kommen med os til det yderste, saa vi ej ved, hvor vi fattige Folk skal faa Vinterføde, saa nedkaster vi os med vore Hustruer samt smaa, umyndige Børn udi allerdybeste Underdanighed for Eders kongelige Maj. vores og Landets allerviseeste fromme Fader med aller ydmygste Bøn, at Eders kgl. Maj. allernaadigst vilde anse vores, vore fattige Hustruers og smaa Børns store Elendighed og derudi kommer os, Eders kgl. Maj.s forarmede Undersaatter, til Hjælp og Undsætning udi denne for os trange og besværlige Tid, idet Eders kgl. Maj. vilde allernaadigst forunde os af Riber Amtsstue saa meget Korn, som vi til Nødtørft Vinteren over og til Sct. Hansdag førstkommende efter Riber Kapitalkast for bemeldte Amtsstue maatte betale, saasom vi dog haaber, den grundgode Gud vores havende Fiskerier imidlertid vil velsigne. Herpaa venter vi med Hjertens Længsel, formedelst den daglige tiltagende store Nødlidenhed, Eders kgl. Maj. allernaadigste Svar og Bønhøring. Den allerhøjeste gode Gud velsigne og beskyrme Eders kgl. Maj. og ganske kgl. Arvehus, hvorom vi altid beder og lever og dør som Vores allernaadigste Arve Konge og Herres allerunderdanigste Arve Undersaattere.

Sønderho, den 21. Oktober 1706.

Paa denne Ansøgning lader Præsten, Christian Engelstoft, medfølge nedennævnte Skrivelse:

Stormægtige Monark, allernaadigste Arve Konge og Herre.

Den store Nød og Trang, den største Del af mine fattige Sognefolk formedelst Fiskeriets aarlig Aftagelse lider, er Aarsag til, at der, førend en stor Del af dennem formedelst Hunger fuldt skal vansmægte hos Deres kgl. Maj. om Korn til deres Vinterføde udi allerdybest Underdanighed gøre Ansøgning. Jeg kan med en god Samvittighed og Sandhed vidne, at de flestes Tilstand er nu langt slettere end for 7 a 8 Aar siden, da den dyre Korntid var; thi da var de ej saa forgældede som nu, efter som Fiskeriet, som de altid har haft deres Næring af, har udi nogle Aar slaet dem fejl og de derudover med Hustruer og Børn er udi saa stor Armod geraaden, at fordi de ej kan betale det ene Aar, hvad Aaret tilforn har borget, de nu ej mere kan faa paa Kredit, saa at 16 a 18 unge Personer nu udi forledent Foraar desuden maatte begive sig udi den hollandske Søjteneste for deres Føde at faa og noget til videre Fremtarv at fortjene. Deres kgl. Maj. kan disse fattige Folks slette Tilstand allernaadigst heraf fornemme, at det lidet, som jeg — deres Sognepræst til Offer, Kirkegang, Brudevielse og Begravelser efter Deres kgl. Maj.s aller-

naadigste Anordning til min Underholdning udi Embedet skulde nyde, har jeg udi nogle Aar for en stor Del intet faaet af, og dersom jeg har havt en Tønde Korn, en Dalers Penge eller andet, har jeg udi deres store Nød maattet forstrække dem dermed endda og for deres Skyld og til deres Undsætning haver af mit Gods maattet pantsætte saa og desforuden formedelst Kaution for Korn til deres Føde har sat mig udi stor Gæld og Vidtløftighed, og er en stor Del af samme mine Sognefolk saa forgældede, at mange næppe har en a to Daler til Afbetaling, ej mangan Gang, naar de med Hustruer og smaa Børn om Aftenen er gaaet til Sengs, da ej har vidst, hvor de skulde faa et Stykke Brød om Morgenens, saa den sorte Armod hos dem har taget saa stor Overhaand, at i hvor meget de end slæber, dog ej kan drive den paa Døren — vel beder disse mine fattige Sognefolk allerunderdanigst, at Deres kgl. Maj. leverer noget Korn til deres Underholdning for Betaling efter Kapiteltakst allernaadigst vilde forunde, hvor udi dennem stor kgl. Miskundhed bliver bevist, men som jeg ved, vil det blive haardt for en Del Betaling til indmeldte Tid at erlægge, hvorfor Deres kgl. Majestæt helst i denne gode Korntid, kunde bevise dem en langt større Naade, end de denne Sunde tør bede om, dersom Deres Maj. af høj kgl. og landsfaderlig Gævmildhed vilde regatere de fattige, nødlidende, samt Enker og faderløse med et halvt Hundrede, eller efter allernaadigste Behag mer eller mindre, Tønder Korn, og de andre trængende en Del Korn af højkongelig Naade maatte anbetro, som de til førstkommende Sct. Hans Dag 1707 efter Kapiteltakst skulde betale, hvilket, dersom Deres kgl. Maj. dennem allernaadigst vilde behage at forunde, Deres kgl. Maj. da at ville anbefale Riber-Hus Amtsforvalter ej alene have noget Korn de fattige, nødlidende, Enker og faderløse her udi Sognet maatte gives, men endog have noget de andre trængende for Betaling efter Kapitelkøb maatte forundes, og paa det ingen Underslæb derved ske skulde, jeg da deres Sognepræst og Sjælesørger allernaadigst maatte anbetro at gøre Inddeling, hvormeget enhver efter sin Tilstand og Familie til sin Underholdning udi deres Ansøgnings Termin kunde behøve, og intet Korn uden min Attest, som siden derpaa kvitteret ved Amtsforvalterens Regnskab kunde fremlægges, nogen at forundes, som jeg og for Deres kgl. Maj. mig allerunderdanigst forpligter derved at skal ske saadan Rigtighed, som jeg for min Gud og Konge agter at ansvare.

Allernaadigste Arve Konge og Herre.

Nøden for mine fattige Sognefolk er i Sandfærdighed meget stor, og derfor kan Deres høj kgl. Naade mod dem være desto større, hvilken alle gode Gavers rige Belønner Deres kgl. Maj. rundeligen igen vil erstatte og erlægge, den store Himlens og Jordens Gud lade sin Fred og Velsignelse hvile over Deres kgl. Maj., at de med det ganske kgl. Arvehus maa leve i stor Fred og Fryd stedse og altid.

Det ønskes hjerteligen og beder inderligen Deres kgl. Maj.s allerunderdanigste Arve Undersaat og tro Forbeder hos Gud.

Sønderho, den 22. Oktober Anno 1706.

Christian Engelstoft.

Det er at haabe, at Kongen har bønhørt de fattige Folk.

I 1725 er der stor Kornmangel. Fanøboerne ser sig ikke i Stand til at forskaffe sig noget Korn, endskønt der „er Guds Velsignelse deraf“, fordi Købmænd og Prangere opkøber det og sender det ud af Landet. Af den Grund er der baade Mangel paa Korn og høje Priser derpaa. Hjemmeavlen giver lidet eller intet, da der kun haves elendige Sandjorder, som giver ringe Fold; og da Fiskeriet er ringe, kan de ikke, som hidtil, tilforhandle sig Korn paa Ølandene (d. e. Føhr og Nordstrand). De beder derfor Kongen i et Andragende af 26. November 1725 om, at Udførsel af Korn maa forbydes. Skrivelsen er paa Beboernes Vegne undertegnet af Birkefoged Søren Dunch og Kromand Jep Diderichsen i Nordby, Fiskerne Søren Pedersen og Hans Nielsen i Sønderho. —

Omtrent 25 Aar senere skriver Præsten i Nordby, Niels Hansen Friis, i liber daticus, at „Fiskeriet i disse Tider her under Landet er meget aftaget; thi nu i mange Aar har Fiskerne næppe kunnet stoppe de Bekostninger, som derpaa anvendes, ej at melde om det meget Arbejde og Besvær, de ved Fiskeriet her fremfor andre Steder maa udstaa, da de maa sejle 8 til 10, ja flere Mile fra Land for at komme dér, hvor Fiskene opholder sig. Den Besværlighed, som saaledes er forbunden med Fiskeriet og den lille Profit dermed følger og i mange Aar har fulgt, er Aarsag til, at de Beboere, der nærer sig alene af Fiskeriet, geraader i disse dyre Tider i yderligere Armod, og de bliver tillige mismodige over deres slette Vilkaar.“

Først efter 1741, da Beboerne som bekendt købte Øen af Kronen, og de lagde sig efter Skibsfarten, forbedredes deres Kaar i betydelig Grad. Ved Krigens Udbrud med England 1807 var der almindelig Velstand paa Øen; denne gik tabt i de 7 Aar, Krigen varede. De efterfølgende Aar var uheldige for Skibsfarten som en Følge af, at Fanøboerne havde mistet deres bedste Skibe, der var kapret af Englænderne under Krigen. Saaledes var Tilstanden i 1820, hvad Præsten i Nordby, H. C. Clausen, beretter om: „Beboernes Trang og Fattigdom forvolder og, at en Del af min Præstetiende og Offer henstaar ubetalt det ene Aar efter det andet. Saaledes har jeg for 1819 40 Rdl. tilgode hos en Del af Sognets Beboere, de kan ej til vejbringes uden ved Udpantning, et Middel, som en Præst nødigt griber til, især naar

det Tilgodehavendes Henstand ej har sin Grund i Trodsighed eller Genstridighed, men i Trang og Fattigdom.“

Her har vi saa gennem disse Oplysninger Beretninger om Aarhundreders Kamp mod Armod og Fattigdom, en Kamp, der først sluttede, da Skibsfarten henved en Snes Aar senere kunde beskæftige hele Øens mandlige Befolkning og give enhver et taaleligt Udkomme.

h. Forulykkede Fiskere.

Fattig staar Fiskeren foran sin Hytte,
mørkt er hans Blik mod den drivende Sky,
Baaden, ham bar, blev for Stormen et Bytte,
Garnet blev søndret, han knytted af ny.
Hænderne tomme! Bart er hans Bord,
mørkt er hans Blik — men faa kun hans Ord.
(Skjoldborg).

I dette lille Digt skildrer Forfatteren Skjoldborg paa en kort og dog fyldig Maade Fiskernes vanskelige og farlige Gerning paa Havet.

Det var ikke alene Fangsten, Baadene og Redskaberne, der ofte gik tabt; men den farefulde Gerning krævede gennem Tiderne mangfoldige Menneskeliv med paafølgende Fattigdom og Nød for dem, der derved havde mistet deres Forsørgere.

Adskillige af de paa Fanø indtrufne Ulykkestilfælde ved Fiskeriet er det lykkedes mig at finde Oplysninger om, og de skal nedenfor anføres:

De ældste Beretninger, vi har om Forlis og forulykkede Fiskere, findes hos Kinch (2. Bd. S. 863), der efter Hegelunds Almanakoptegnelser oplyser, at der Natten før 24. April 1577 forgik 9 Everter, hver med 12 Mands Besætning, og ligeledes, at der Natten før den 11. Marts 1613 i en stor Storm er forgaaet 5 Fiskeskibe, hver med 12 Mand. Her siges ganske vist ikke, at det er Fannikere, der er forliste; men Ripensernes Fiskebaade gik jo alle ud fra Sønderho og var for Størstedelen, for flere Baades Vedkommende udelukkende, bemanded med Sønderhoninger, og dette har da uden Tvivl ogsaa været Tilfældet med de nævnte Baade.

Efterfølgende Ulykker indtil 1839 findes omtalt i Kirkebøgerne og libri datici og gengives ordret:

1634 den 11. Oktober druknede 4 Mand i den store, forfærdelige Storm og Guds Vandflod — — —.

1673 den 15. Oktober druknede til Havs med Everten „Gammelende“ 14 Mennesker og kom ingen op uden Hans Poulsen, nemlig ud for Fanø Mølle.

1677 den 10. April druknede med Everten „Ballen“ 5 Mand; af dem blev Jes Jensen begravet den 22. Juli.

1716 den 24. Oktober druknede 12 Mand fra Nordby.

1724 den 14. Maj blev Everten „Wille“ kaldet kuldsejlet paa Havet vest for Sild, da der druknede 6 Mennesker; af disse blev Niels P. Lassen opstrandet paa Kjeldsandet, her hidført og begravet; de andre blev ej fundet.

1729 den 28. November blev Everten „Geden“ kuldsejlet, hvorved druknede 13 Mand, den ældste var 70 Aar, den yngste 17 Aar. 6 blev funden og begravet i Sønderho. (Ved dette Forlis blev der 10 Enker og 63 faderløse Børn).

Om denne sørgelige Begivenhed blev skreven en Sang, der endnu, over 200 Aar efter at Ulykken skete, er kendt. Her er nogle af Versene, som jo langt fra er lødige Poesi:

Da de nu kommen vare
paa deres Fiskedræt,
med Frygt og uden Fare
forretted' hver sit Værk.
De saa vel Luften tætte
sig til en vældig Blæst,
og snart det ogsaa blæste
ud af en Vest-Nordvest.

Men allerstørste Fare
da udi Gabet kom,
thi dér stod Dødens Snare
og fældte dennem om.
En Sø, som Døden sendte
med stor og vældig Skraal,
den deres Levned endte
paa Havsens Bund saa kold.

Dér laa da vores Glæde,
dér laa nu Skib og Mand
i Havets vilde Væde.
Ti Koner kom i Enkestand,
seksti trende Børn forliste Fader,

saa der blev Sorg og Trang,
 men Gud en Fattig ej forlader.
 Nu endes denne Sang.

1746. — — — Niels Jensen Dam kuldsejlede i sin Baad vest for Mandø og druknede; han var da 28 Aar og havde med sig en Dreng paa 12 Aar; blev ej funden.

1747 den 30. Maj blev Mads Knudes Baad kuldsejlet vest for Listerdyb, da de var til Havs; havde inden Bords 9 Mennesker; deraf 3 Dreng, 11, 12 og 13 Aar.

Alle de her nævnte var fra Sønderho, hvor intet andet er bemærket.

1767 den 19. Maj forliste en Fiskebaad fra Nordby, og hele dens Besætning, 10 Mand, druknede.

1772 den 7. Maj forliste en Fiskebaad, ogsaa fra Nordby, og 7 Mand druknede, mens én Mand blev reddet af et forbisejlende Skib.

1787 den 11. Juni druknede Niels, 12 Aar, Søren N. Sørensens Søn (fra Sønderho), da han var til Havs.

1797 den 28. Januar druknede til Havs Peder Jensen Iversen, 40 Aar, med samt sine Folk Math. Jensen, 36 Aar, Niels Lauridsen, 48 Aar, og Søren Nielsen, 10 Aar. Alle fra Nordby.

1802 den 23. Juni druknede Fisker Peder J. Thing, og samme Aar til forskellige Tider 3 andre Fiskere fra Nordby.

1806 den 12. April forulykkede 7 Fiskere fra Nordby; de var Dagen i Forvejen gaaet til Havs i én Baad. De forulykkede var Lægdsmand for 102 Lægd Peder Pedersen, Lægdsmand for 104 Lægd Peder Hansen Clausen, Peder Mathias Pedersen, 22 Aar, Niels Pedersen, 17 Aar, og en ved Skibssmederiet ansat Svend, Jens Dahl Bruun. Baaden drev i Land paa Fanø, saa Ulykken maa være sket ved Kuldsejling.

1807 den 12. Avgust kuldsejlede en Fiskebaad fra Nordby, hvorved omkom Peder Mathiasen og Peder Pedersen af Rindby. Ligene kom i Land paa Fanø og blev dér begravet.

1833 den 1. September omkom under Fangst af Sælhunde ved Peder Mejers Sand Fisker Claus Christensen af Sønderho. Liget fandtes senere og blev begravet i Sønderho.

Den 14. Maj 1839, da Nordbys Fiskebaade var paa Havet, rejste sig henimod Aften en Storm, saa de alle hurtigst maatte søge Havn, hvilket lykkedes dem at naa paa to af de største nær; den ene indkom om Natten med en god Fangst. Den an-

den med en Besætning af 11 Mand kom dog ikke tilbage, og Dagen efter fandtes Baaden opdreven paa Oksby Strand med knækket Mast og aldeles tom. Besætningen var saaledes omkommen. Indtil 21. var kun ét af Ligene fundet. De syv af Fiskerne efterlod sig Enker med en stor Børneflokk. Blandt de forulykkede var en Fader med Søn og en Fader og Svigersøn. (Ribe Stifts Avis Nr. 43, 1839).

De forulykkede var: Peder Mathiasen, 78 Aar, Jens Hansen Ende, 73 Aar, Math. P. Oldefar, 63 Aar, Niels Jensen Sørensen, 61 Aar, Laurids Simonsen, 52 Aar, Søren Hansen Hollænder, 48 Aar, Niels Hansen Christensen, 39 Aar, Jens P. Brandt, 35 Aar, Thomas Pedersen, 30 Aar, Mathias Pedersen, 14 Aar, og en Dreng til. Ligene drev senere i Land paa Fanø og ved Oksby.

1844 den 5. Oktober forliste 1 Fiskebaad fra Nordby, og 3 Mand druknede; og samme Aar til forskellige Tider druknede ved Fiskeriets Udøvelse 7 Mand.

1845 druknede fra Nordby ialt 11 Fiskere, og

1846 3 Fiskere fra Nordby.

1849 den 11. Maj druknede 6 Fiskere fra Nordby.

1850. Natten mellem 10. og 11. Maj forliste en Fiskebaad fra Nordby under Indsejlingen til Graadyb. Hele Besætningen, 6 Mand, druknede. De forulykkede var Peder Mathiasen Iversen, Rindby, 28 Aar, Peder Iversen Pedersen, sammesteds, 28 Aar, Hans Mathiasen Sørensen, 27 Aar, Hans Lauridsen, 22 Aar, Sonnich H. Sonnichsen, 11 Aar, af Nordby, og Niels Mathiasen Dækker af Sønderho, 23 Aar. Ligene ilanddrev dels paa Fanø og dels ved Oksby og blev alle begravet paa Nordby Kirkegaard.

1859 den 28. November omkom Morten P. Winther af Nordby under en hurtig opstaaende Storm kun $\frac{3}{4}$ Mil fra Land. Det var kun en lille Baad, som han var alene i.

1862 den 22. Maj udgik en Fiskebaad med 7 Mand fra Nordby. Et tysk Fartøj, der skulde til Hjerting, fik af disse to Mand om Bord som Lodser. Kort efter rejste sig ret pludselig en stærk Storm, saa at Fiskebaaden kæntrade, og de ombordværende 5 Mand druknede. En forbisejlende Fisker saa Ulykken passere, men var ude af Stand til at komme tidsnok til Hjælp. Baaden drev senere i Land ved Sædding, og heri fandtes Ligene af Las Hansen Lauridsen, 28 Aar, Niels Morten Jepsen, 44 Aar, og Hans Andersen Rødgaard, 22 Aar. Liget af Jes Sørensen

Rødgaard, 51 Aar, drev senere i Land, medens Anders Nielsen Lauridsen ikke fandtes. Alle de fundne begravedes i Nordby. To af de omkomne var Familiefædre og efterlod sig Enker og 6 Børn i yderst trange Kaar.

Stedets Præst, Pastor Kuhlmann, og Distriktslæge Lorck satte sig i Spidsen for en Indsamling til Afhjælp af den indtraadte Nød og anfører i det i Anledningen heraf udstedte Opraab, at „Ulykker af den Slags desværre er hyppig her paa Fanø, og Øens egne Kræfter formaar ikke at hjælpe overalt, hvor det gøres fornødent.“

1867 den 13. Juni om Morgenen gik en Fiskebaad ud fra Sønderho i det fineste Vejr. Om Bord var der 4 Mænd fra Sønderho, nemlig forhenværende Skipper Jeppe Nielsen, 53 Aar, Skipperne Niels Møller Jørgensen, 37 Aar, dennes Svoger Jens Jessen Anthonisen, 49 Aar, og Broderen Thomas Jessen Anthonisen, 47 Aar. Henimod Aften rejste sig en heftig Storm, og i denne maa Baaden være forlist og de ombordværende omkomne; thi et Par Dage efter fandtes Ligene paa Fanø, Mandø og List i Strandkanten. N. M. Jørgensen og Th. J. Anthonisen ligger begravet i Sønderho.

1885 anden Juledag gik samtlige Baade fra Nordby paa Fiskeri. Dagen efter rejste sig pludselig en stærk Storm, saa alle Baadene, ladende Redskaberne i Stikken søgte at naa i Havn. Det lykkedes for dem alle undtagen „Havmaagen“, ført af Morten Hansen Jessen. Han efterlod sig Enke og 2 uforsørgede Børn. Endvidere bestod Besætningen af Mathias Nielsen Jessen, der efterlod sig Enke, 3 uforsørgede og 2 forsørgede Børn, Niels Silladsen, der efterlod sig Enke og 5 smaa Børn, og Søren Madsen Hansen, der efterlod sig Enke og 2 uforsørgede Børn.

1891 den 3. November omkom under Fiskeri mellem Fanø og Esbjerg Skibsfører Mads N. Poulsen og Anders L. Jensen.

I 1904 den 2. Juli omkom N. S. Kromann af Sønderho under en Fisketur, 44 Aar, efterladende sig Enke og 8 uforsørgede Børn.

1905 den 23. August i en forfærdelig Storm forliste Kutteren „Karen og Ejnar“ af Nordby, og hele Mandskabet omkom. Føreren, Theodor Jessen, efterlod sig Hustru og 6 ukonfirmerede Børn, og Jens Poulsen Lybecker, der efterlod sig Hustru og 4 ukonfirmerede Børn, Chr. Mogensen Christensen Hustru og 2

voksne Sønner; endvidere var der 2 ugifte unge Mænd fra Esbjerg om Bord.

I de forløbne Aar derefter er der af og til omkommen Fiskere fra Fanø, hvoraf de fleste har været forhyret med Esbjerg Kuttere; men herover har jeg ingen Fortegnelse.

j. Fiskeri, Robbfangst og Handel paa Island og Grønland.

I 1614 grundlagdes i Holland*) et Selskab med Hvalfangst i Nordhavet for Øje. Det hedder da, at adskillige Beboere fra Vesterhavsøerne, deriblandt nogle fra Fanø, søgte til Holland og tog Hyre paa Hvalfangerskibene. I hele dette Aarhundrede gik der hvert Foraar en Strøm af unge Matroser fra Fanø til Holland, hvor der tjentes gode Penge ved Hvalfangsten; dette alene var dog ikke Grunden til Bortreisen. Den ret haardhændede Udskrivning af det unge Mandskab til Orlogstjeneste, hvori de skulde tjene indtil 8 Aar, var vel nok den allervæsentligste Grund dertil. I Holland anskaffedes efterhaanden et stort Antal Skibe til Hvalfangsten; saaledes talte Flaaden i 1701 207 Skibe med et Udbytte af 2071 Hvaler; paa samme Tid havde Hamborg paa Hvalfangst 54 Skibe og tog 544 Hvaler. Ogsaa paa Hamborg Hvalfangerskibe tog Fanøboerne Hyre. Det nævnte Aar blev 12 hollandske og 3 Hamborg Skibe borte i Isen med samt hele Mandskabet. I de efterfølgende Aar sank Skibenes Antal fra Holland ned til 137 i 1710 og fra Hamborg til 32 Skibe paa Grund af Krigsuroen. Omkring 1720 tiltog Hvalfangsten betydeligt, og vi finder nu, at Føhr, Sild og Rømdels selv udruster Skibe til Hval og Robbfangst, dels besætter kjøbenhavnske og andre Selskabers Skibe med Mandskab og Førere — Kommandører blev de sidstnævnte kaldt. I Wyck paa Føhr var der omkring 1720 bleven oprettet en Navigations-skole, hvor Matroserne fra Vesterhavsøerne fik saa megen Undervisning i Navigation, at de efter behørig praktisk Uddannelse om Bord i Hvalfangerskibene kunde ansættes som Kommandører. Dertil naaede Fanøboerne aldrig; de vedblev at sejle som Matroser paa Hvalfangerskibene.

Sejladsen og Fangsten i Nordishavet var besværlig og livsfarlig og kostede mange Menneskeliv; ogsaa mange Matroser fra Fanø satte Livet til dér. Man finder jævnlig i Kirkebøgerne og Tingbøgerne omtalt, at Fanø Matroser „blev i Strædet“, d. e.

*) Volkskalender 1850.

omkom i Davisstrædet. I 1711 omkom 85 Grønlandsfarere fra Sild, i 1744 83. Den største af disse Ulykker ramte dog Rømø i 1777, da 10 Skibe derfra, mest bemanded med Folk fra Vesterhavssøerne, forulykkede i Nordishavet. Den samlede Besætning bestod af 470 Mand, hvoraf kun 116 reddedes; blandt de redede var en Mand fra Mandø ved Navn Andreas Hansen og en Mand fra Fanø ved Navn Søren Knudsen Svarrer. Aaret efter Ulykken, da Skibene eftersøgte, fandtes paa en Klippe ved Grønland 130 Mand døde af Kulde og Overanstrengelse. Der fandtes nemlig rigeligt med Proviant hos dem.*)

Fra Hjerting og Ho udsendtes Skibe paa Sælhundefangst fra omkring 1720, da der dette Aar anlagdes et Trankogeri i Hjerting, og til 1758. 1769 flyttedes Trankogriet til Fanø (Nordby).

I 1731 i April gik Peder Jørgensen af Ho med sin 16 Læster store Pinke paa Sælhundefangst i Ishavet, og samtidig afgik Anders Hansen af Hjerting med sin 16 Læster store Galiot.

I Juni 1733 hjemkom fra Grønland Hans Jensen af Hjerting med sin 16 Læster store Galiot fuldt lastet med Sælhundespæk, og i Juli kom Peder Jørgensen af Ho ligeledes med en Ladning Sælhundespæk, det alt blev afkogt i Trankogriet i Hjerting.**)

I Aaret 1748 udruster Raadmand og Handelsmand Jens Rasmussen Rahr***) af Ribe (død 1789) et Skib til Hval- og Robbefangst i Nordishavet. Føreren (Kommandøren) og Styrmanden var fra Rømø, men Matroserne fra Fanø og Hjerting. Hyren for en Matros var 5½ Rdl. maanedlig, 2 Rdl. af hver Hval og 8 Sk. af hver Sælhund, der fangedes. En Hval af mellem Størrelse gav ca. 120 Tdr. Tran. Foretagendet gik heldigt, og han anskaffede flere Skibe ogsaa til anden Fart. I 1771 har han saaledes et Skib, der overfører Stude fra Hjerting til England. I 1782 er han selv med et af sine Skibe paa en Ekspedition til Spitsbergen. Af hans Skibe nævnes i 1782 Sluppen „Dorthea Cathrine“, 36 Kom. Læster, ført af Jens Mathisen Dahl af Rømø. Dette Skib har i Vintermaanederne 1782—83 været paa Fragtfart til Middelhavet. I 1794—95 føres det af Mathis H. Dahl, og han gør en Rejse dermed til Holland, efter han i 1795 er

*) Lorenz Hansen, Grønlandsfarerne i 1777.

**) Varde-Hjerting Toldbog. — Paa Billedet af Hjerting, der findes i Danske Atlas, ses Trankogriets Bygning at ligge nord for Byen.

***) I 1769 har Rahr første Gang betalt Havnepenge i Nordby af „2 Grønlandsfarere“ med 1 Rdl. 2 Mk., siden hvert Aar til 1795.

hjemkommen fra Grønland. Rahrs Enke, Sophie Caroline Goldt, fortsatte Bedriften efter Rahrs Død. I 1793 nævnes Skibene „Sophie Caroline“, 46 Kom. Læster, ført af J. N. Duun, og „Die gekroente Swaan“, 15½ Kom. Læster, ført af Chr. N. Dahl. „Sophie Caroline“ var i Januar—Februar 1796 en Tur i Middelhavet, ellers laa Skibene hvert Aar i Vinterleje i Nordby Havn, hvor Sophie Goldt havde Pakhuse og Trankogeri. Farten blev tilsidst mindre rentabel. I 1794 klager hun over at være sat for højt i Skat, og Aaret efter afhændede hun Skibe og Pakhuse paa Avktion. Et Vaaningshus, 6 Fag stort og et Pakhus paa 9 Fag blev tilslaaet Claus og Jens P. Clausen for 210 Rdl. Kur. Et Pakhus paa 12 Fag fik Købmand Niels Jacobsen for 120 Rdl., alt „beliggende Nørom“, 7 Slupbaade gik for 10 Rdl. Stykket; det øvrige Inventar, Emballage og samtlige Redskaber solgtes for 266 Rdl. —

„Sophie Caroline“ havde paa sin Rejse til og fra Grønland i 1782 lidt betydeligt Havari. Ved Skibets Hjemkomst blev dette synet og takseret. Taksationsmændene var Skibsbygmester Lorentz Holst, Sejlmager Jes Jessen af Nordby og Rebslager Laust Poulsen af Hjerding.

Lorentz Holst erklærede:

„At han i Dag (16. Avgust) havde været om Bord paa bemeldte her i Fanø Havn beliggende beskadigede Skib og befunden ved nøjeste Eftersyn, at samme Skib ikke er i Stand til at gaa til Søs, efterdi samme befandtes ganske at være bevæget, løst net og ude af sin Orden, saavel uden som inden Skibs.

Befindes højlig fornøden, formedelst den tagne Skade, at forsynes med en Egehud af 2 Tommers Planker, som takseres at ville koste med behøvende Jernbolter, Spiger, Søm, Beg og Værk, samt Papir og Haar til ligemed Arbejds løn i det mindste 1050 Rdl.

I Skibets Rum til dets Befæstning udfordres i det mindste 50 Slagknæer, som med behøvende Jernbolter og Arbejds løn i det mindste vil koste 520 „

Rundholterne, nemlig Stormasten, befindes brækket tæt ovenfor Salingen, saa den ikke er brugelig mere, men maa derfor anskaffes en ny Mast, saa er og Salingerne i Styk-

ker knust, som ligeledes af ny maa anskaffes, der ikke kan bekostes for ringere end: en ny Mast med alt sit Tilbehør af Salinger og Skaler ialt	100 Rdl.	
Storraaen findes saaledes beskadiget, at den ej kan bruges mere, og Merseraaen samt Gaffelen med alt Tilbehør, som ganske er bortkappet, og derfor ligesom Storraaen og Merseren, der ligeledes er ganske i Stykker, ialt vil koste	220	„
For Skibet at vinde paa og af Hellingen (Beddingen) her paa Fanø kan ikke gøres for mindre end	100	„
Endvidere har Skibet paa Rejsen forlist 3 Slupper med Tilbehør, hvoraf den ene blev sejlet i Stykker og bortkastet fra Skibet i Grønland, tilligemed Galgestøtterne og 1 Spand Vant af Mesanmasten. Samme Slupper med sit Tilbehør af Aarer, Robbeknipler, Hager, Dræg og Øsekar etc. takseres for	61 Rdl. 2 Mk.	
Galgestøtterne med Arbejdsløn	1	„
1 Spand Mesan Vant takseres af nærværende Rebslagger for	4	„ 2 „
		66 „ 4 Mk.
De øvrige to Slupper, som er kappet fra Skibet, takseres for	126	„ 4 „
Sejlmager Jes Jensen forklarer: at for den borteblevne Storsejl og Bonnet maa anskaffes en ny, hvortil vil medgaa 184 Al. hollandsk Sejldug, som med Lig, Kovser og Syløn takseres for mindst	104	„
1 ny Merssejl er bortkappet, hertil vil medgaa 180 Al. hollandsk Sejldug, som med alt maa ansættes til	98	„
For den bortslaaede og kappede Stagejl maa anskaffes en ny, hvortil behøves 40 Al. hollandsk Sejldug, som med alt vil koste	22	„

Rebsluger Laust Poulsen forklarede: at det Skibet bortkappede, saasom Dirk, Faller, Skinkel og Ginløbene ansættes for	84 Rdl.	
Til 2 Mersesejlskøder	8	„
Til 1 stor Skøde til Gaffelsejlet	4	„
1 Manteltros	4	„
Mersereb	4	„
12 Trosser løbende Tovværk	48	„
2 Trosser til Ginløbene	6	„
Endvidere behøves Blokke, beslagen og ube- slagen, i det nøjeste for	40	„
Kommandør Jørgen Nielsen Duun forklarede, at i den Tid, Skibet laa paa Siden, var bleven udskyllet af Dækket:		
2 Kvardeller af Værdi	13	„ 2 Mk.
3 Trantønder	3	„
1 Gangspil	2	„

Fanøboerne, der nu gennem de mange Aars Fart med Grønlandsfarere havde samlet en betydelig Erfaring og Kendskab til Fiskeriet i Nordhavet, besluttede i 1771 selv at udruste et Skib til Torskefiskeri under Island, og Interessenterne i dette Foretagende opretter en Kontrakt med hinanden. Denne bliver tingslæst og har følgende Ordlyd:

„I den hellige Trefoldigheds Navn haver vi underskrevne indgaaet, oprettet og sluttet med hverandre følgende Kontrakt:

At eftersom Fiskeriet her under Landet i mange Aar har slaaet fejl og ikke har været til den Fordel, at vi derved har kunnet fortjene Brødet til os og vore Familier, haver vi nu maattet være betænkt paa at udfinde andre Næringsveje og Midler for at forekomme den os i disse dyre Tider truende Armod.

Til den Ende haver vi raadført os med kyndige Mænd, og efter disses Raad, Overlæg og Skønnende endelig besluttet at træde sammen for at gøre et Forsøg paa et Torskefiskeri under Island eller andet Steds, hvor det kan være os bedst tjenligt, hvorved mange i disse Aaringer har haft stor Fordel. Vi har derfor til dette Brug købt og tilforhandlet os i Altona af Det kongelige Kompagni en Hukkert, „Hummeren“ kaldet, som forhen til samme Slags Fiskeri har været brugt, med alle dens tilhørende

Redskaber, Sejl, Ankere, Tove og Fiskeriredskaber, saadan som den sidste Aar fra Søen er indkommen. Med hvilket Fartøj vi næstkommende Foraar med Guds Hjælp og Bistand agter at fare ud paa Torskefiskeri under Island, eller hvor vi agter det tjenligst. Og paa det vi udi saadant vort Forehavende kan holde baade god Orden mellem os selv indbyrdes, og vore Landredere tillige kan være fuldkommen forsikrede for deres gjorte Indskud, haver vi følgende Poster indgaaet og besluttet:

1. At da bemeldte Hukkert af første Køb har kostet os 1316 Rdl. 4 Mk., og der nok vil tilgaa til behøvende Skibsredskaber, Flet (lille Baad?), Salt, Proviant, Styrmandens og Fiskernes Haandpenge efter vores Gisning og Overslag rundt 600 Rdl., saa agter vi og at have i Beredskab 1900 a 2000 Rdl. Dernæst har vi lagt vores Plan saaledes, at vi afdeler Parterne i niende, tolvte og attende Parter og ingen mindre Parter, hvoraf vi undertegnede Redere, der selv farer med Skibet, tager saa stor en Part, som vores Evner tilsteder. Til Restens Udredning antages Landredere, saaledes at den, der tegner en attende Del i Skibet og Fiskeriet, indskyder 110 Rdl.; den, der tegner en tolvte Del, indskyder 165 Rdl. og saa fremdeles.

2. Paa det at Fiskeriet kan have desbedre Fremgang og al Uorden derom at forekomme, haver vi for tilkommende Sommer antaget en i samme Fiskeri velbefaren Mand, nemlig Hans Jensen Broes, som skal føre Skibet, dirigere Fiskeriet, besørge Tilsyn med Saltning og tilbørligt have Omsorg for Tønder og Træer, samt haver vi akkorderet til Haandpenge 32 Rdl. samt 3 Rdl. 3 Mk. 2 Sk. af hver Læst Torsk, vi fisker. Samme Styrmand skal alle vi andre, hvad Fiskeriet angaar, være hørige og lydige, men naar Skibet er indkommet, staar det til os, om vi vil betale ham længere eller ikke; og dersom en anden skal hyres i hans Sted, bør sligt at ske med vores fælles Samtykke.

3. Paa alle Skibets Inventar samt Indtægter og Udgifter skal holdes Bog paa det allernøjeste, og alle Ting med nøjagtige Dokumenter, Beviser, Regninger og Kvitteringer godtgøres og bevises, paa det saavel vi som vore Medredere kan have fuldkommen Underretning om, at alle Ting bliver retfærdig behandlet. Til saadant Bogholderi at føre ansættes Morten Jensen Rødgaard, som skal have en gennemdraget, nummereret og beseglet Bog, hvori skal indføres alle Indtægter og Udgifter, som alt Selskabet er vedrørende. Dog skal han derfor ingen bestemt Løn

have, men ved Regnskabsaflæggelsen gives ham kun en lille Ducør efter samtlige Rederes Samtykke.

4. Vi 9 Redere, som farer med Skibet, nyder i Hyre ligesom andre lejede Fiskere ved „Kompagniet“ i Altona, nemlig til Haandpenge 12 Rdl., og for hver Læst Torsk, der fiskes, 11 Mark dansk hver. Haandpengene faar vi straks, førend vi udsejler, men de 11 Mark af Læsten ved vores Hjemkomst.

5. Naar vi med Skibet er indkommet, og Ladningen er afsat, efterses Skibet, forsynes med, hvad der kan mangle og sættes derpaa i god Stand til næste Aars Fiskeri, hvilket, saavel som samme tilkommende Aars Flet, Salt, Proviant og Haandpenge og andre fornødne Bekostninger afdrages fra det nærværende Aars Fortjeneste; det, som derefter bliver tilovers, deles mellem os samtlige Redere i Proportion af deres Indskud og Andel i Skibet. Men skulde Fiskeriet, det Gud naadigst forbyde, slaa fejl, og Fortjenesten ikke forslaar til ommeldte fornødne Bekostning, skal samtlige Redere paa Anfordring til en bestemt Tid skyde saa meget til, som gøres behov, og skulde nogen hertil findes uvillig, skal de andre Redere have Magt til uden nogen Lov eller Dom at sælge hans Andel i Skibet enten til en af Medrederne eller en fremmed og deri gøre sig betalt og tilstille ham Resten, og han siden ingen videre Del i Skibet kan tilegne sig.

6. Skulde Fiskeriet vel lykkes for os, og vi skulde blive til Sinds om nogle Aar at tilforhandle os et større Skib og sælge det lille for at fremme Selskabets Fordel, da, naar sligt heri af de fleste Redere er samtykket, maa nogle faa Redere ikke være sligt imod eller vægre sig ved at gøre nye Indskud, men naar nogen dertil ikke vil bekvemme sig, udgaar han af Selskabet og nyder den Del af det gamle Skib, naar det i saa Maade sælges, som han efter hans Indskud kan tilkomme og intet videre, da det siden staar i de andre Rederes Magt at overlade hans Part til hvem, de lyster.

7. Skulde paa Rejsen nogle af os, som farer med Skibet, blive syge, saa han ikke kan forrette sin Tjeneste ved Fiskeriet, skal han ikke derfor noget afkortes, men hvad Bekostning, der paa ham anvendes, gaar paa Rederiet. Ligeledes forholdes, naar nogen dør, da hans Arvinger nyder hans fulde Hyre uden nogen Afkortning.

8. Om nogen af Rederne, som farer med Skibet, ved Døden afgaar, og deres Arvinger begærer at udløses af Rederiet, da skal

samtligte Redere uden at søge deres egen Fordel efter Billighed og gode Mænds Sigende dem udløse, men vil Arvingerne beholde den Afdødes Part i Skibet, skal de forsyne Skibet med en dygtig Karl, som de andre Redere kan være fornøjet med. Det tillades ellers ikke nogen af de søfarende Redere at hyre nogen for sig, undtagen han for Sygdoms Skyld ikke selv kan fare med.

9. Om nogen enten af Landrederne eller de søfarende Redere faar i Sinde at sælge sin Andel i Skibet, maa han ikke sælge den til fremmede uden med samtligte Rederes Vilje; thi det skal altid staa i Redernes Magt, om de vil tage imod Skibsparter eller den fremmede.

10. Skulde imod Forventning nogen Uenighed være sig mellem de Redere, som farer med Skibet, nogen af dem skulde vise sig urimelige, trættes, kives eller undlade at gøre sine Pligter, skal de øvrige Redere paa Skibet have Magt at give ham hans Afregning, og saa snart ske kan at sætte ham fra Skibet, og maa han skrive dette paa sin egen Regning, om han derved nogen Skade eller Ulykkelighed vederfares.

11. I det øvrige forbinder vi os til, ligesom vi desuden pligtige ere at forholde os efter den danske Lovs 4de Bog og ialt og overalt at vise os flittige, redelige og retfærdige og samtligte Selskabets Nytte og Fordel af yderste Formue at fremme og befordre. Skulde ellers noget videre i denne vores Kontrakt blive enten at tilføje eller forandre, kan sligt, som et Anhang herpaa tegnes, da saadan Paategning under samtligte vore Hænder skal være af samme Kraft og Betydenhed, som det deri indført var.

Og skal saaledes denne Kontrakt i alle dens Poster og Punkter af os ubrødelig holdes og efterleves, ligesom vi og samme med egne Hænder herved underskriver.

Fanø, den 4. Marts 1772.

Efter foranstaaende Kontrakt underskriver jeg

Niels Pedersen for	1/9 Part.
Morten Jensen Rødgaard for	1/9 „
Mathias N. Mortensen for	1/12 „
Peder Anchersen for	1/12 „
Peder Jensen for	1/12 „
Jens Mortensen Rødgaard for	1/12 „
Peder Besen Bring for	1/18 „
Mathis Pedersen ældre for	1/9 „
Svend Pedersen for	1/12 „

Dette Selskab gik under Navnet „Det islandske Kompagni“.

Foretagendet lykkedes udmærket til at begynde med og i flere Aar derefter. Der anskaffedes efterhaanden yderligere 3 Skibe: Sluppen „Haabet“, 19½ Kom. L., bygget i Nordby 1789, ført af Morten Jensen Rødgaard, og Sluppen „Venskab“, 15½ Kom. L., bygget i Nordby 1802 og ført af Hans J. Rødgaard, Brg. „Ebenetzer“, 39 Kom. L., bygget i Nordby 1802 og ført af Jens Pedersen Clausen (død 1825, 65 Aar).

Samtidig med Udvidelsen er Skibsreder Peder Thomsen i Sønderho indtraadt som Medreder i Selskabet for et større Beløb.

De sidste Rejser i 1792 faldt mindre heldigt ud. Fangsten blev solgt paa Avktion den 14. September i Nordby og udgjorde kun et Beløb af 452 Rdl.; der var paa Avktionen 304 Lispund Klipfisk, 16 Lispund Hvidling, 20 Lispund Stokfisk og 70 Lispund Uld.

Aarene derefter gav godt Udbytte. I Claus Pedersens Dødsbo vurderes et indskudt Aktiebeløb paa 800 Rdl. til pari, og ved Enkens Død i 1803 det samme Beløb til 1272 Rdl. Selskabet ejede to Pakhuse, det ene 22 × 10½ Al., i 1802 vurderet til 250 Rdl., og et andet „Nør om“, de 7 østre Fag 18½ × 9½ Al. og de 8 vestre 21 × 11½ Al., vurderet til 450 Rdl. Jens P. Clausen af Nordby var da Selskabets Forretningsfører. I 1803 forliste „Venskab“ paa Oprejsen, og Mandskabet omkom.

I de senere Aar var man mere kommen ind paa Handel med Island, og tilsidst fiskedes der ikke mere. Paa Avktionen den 5. Oktober 1804 solgtes ingen Fisk. „Haabet“s Ladning bestod da af Tran, Fjer og Uldvarer, opkøbt paa Island, og udbragtes til 1192 Rdl. Aaret efter, den 12. November, solgtes lignende Varer, men kun til et Beløb af 254 Rdl.

I 1780erne har Madamme Sophie Rahrs Skibe sikkert været heldige med Fangsten af Hvaler og Robber, ellers var der næppe opstaaet et nyt Selskab paa Fanø med samme Maal for Øje. Dette skete nemlig i 1789, efter at Regeringen ved Plakat af 13. Oktober 1784 ved Løfte om Præmie til Udrustning af Skibe, der vilde gaa paa Hval og Robbefangst, søgte at opmuntre Folk dertil. Der dannedes da paa Fanø et Interessentskab bestaaende af Købmændene Chr. Strandgaard og Bertel Kolby i Ringkjøbing, Skibsreder Peder Thomsen af Sønderho og Købmand og Kroejer Niels Jacobsen i Nordby m. fl. Forinden Interessent-

skabet traadte i Virksomhed, tilskrev Niels Jacobsen 11. Oktober 1789 Kommercekollegiet bl. a. følgende:

„Da jeg Niels Jacobsen med flere Interessenter længe har ønsket at kunne udruste et Skib til Hval- og Robbefangst ved Spitsbergen, og vi nu endelig har faaet Øje paa et dertil tjenligt af 30 Kommerce Læsters Drægtighed, saa har vi dog ikke kunnet skride til at bestemme os ganske, forinden vi haver bespurgt os ved det høje Kollegium i følgende Tilfælde:

1. Om der i Henseende til Hval- og Robbefangst bemeldte Sted er andre Anordninger end de, som den kgl. allern. Plakat af 13. Oktober 1784 indeholder, samt om vi kunne tilsikre os de deri allern. tilsagte Benaadninger og Udrustningspræmier.“

Kollegiet forespørger nu Magistraten i Ribe, om den mener, der kan være noget til Hinder for at understøtte Niels Jacobsens Forehavende. Magistraten henvender sig derefter til Byens Købmænd med Forespørgsel om, hvad de mener derom. De svarer bl. a.: „Hvorvidt Øboerne i Almindelighed og Fanøboerne i Særdeleshed kan konkurrere til den udsatte Præmie for Skibes Udrustning til Hval- og Robbefangst, tiltror vi os ej Indsiger nok at erklære os paa, helst da dette er uden for vort Fag og den anførte Plakat af 1784 i Begyndelsen nævner alle Under-saatter; men Slutningen af den 3. § synes os især at sige, at Ekspeditøren skal være en bosat Købstad Borger. — —

Men saa meget tror vi at turde erklære, at saadan Ekspedition ej anses af os at kunne være skadeligt for Ribe eller dens Handel, hvad enten Præmie kan tilstaaes derfor eller ej. — —“

Efter Modtagelsen af dette Svar fra Ribe Købmænd tilskriver Magistraten nu Kollegiet følgende: „Vel er Fanøboerne hverken berettiget til Handel i Almindelighed eller, som det synes, kunne gøre Paastand paa den i Plakat af 13. Oktober 1784 allern. bevilgede Præmie; men da dels dette Steds Handlende ej anser Niels Jacobsens Forehavende skadelig for Ribe By, dels deslige Entrepriser er Landet i det Hele gavnlige, saa giver vi os i Anledning af Niels Jacobsens Ansøgning alene den Frihed, at ytre dette Ønske: at det i saa mange Henseender fortrængte Ribe dog engang maa ske Retfærdighed, at de omkringliggende Øboer, hvis Søfart og Handel dog unægtelig er paa Ribes Bekostning, i det aller mindste maatte, ligesom alle andre Søfarende og Handlende, paalægges at tage Borgerskab — og det na-

turligvis her i Ribe — samt at deltage i denne forarmede og ved dens Usurpationer daglig lidende Bys borgerlige Tyngder.“

Det har sikkert knebet haardt for Magistraten i Ribe og denne Bys Købmænd, at de ikke — hvad de helst vilde — helt kunde forpurre Fanøboernes Forehavende. Deres Ønske om, at Fanøs Skippere burde tage Borgerskab i Ribe, blev senere opfyldt. Baade Niels Jacobsen og alle andre Skibsførere paa Fanø maatte fremtidigt løse Borgerskab i Ribe og bidrage til Udredelse af flere af Byens Udgifter.

Niels Jacobsen og Interessenter (i 1791 nævnes foruden de tidligere Interessenter Michael Stubberup og J. Tranberg i Varde samt Hans Hansen Ellens, Peder Sørensen Hansen, Niels Mortensen Ellens og Lorentz Christian Møller i Nordby at være Deltagere) købte saa Briggen „Jacobs Havn“, 77 Kommerce Læster. Dette Skib var bygget i Kjøbenhavn 1784. Senere lod Selskabet bygge i Nordby Galeasen „Fru Anne“, 26 Kom. Læster, Briggen „Prinsesse Marie“, 71 Kom. Læster; en Galease „De jonge Jacob“, 30 Kom. Læster, blev købt.

Det var en ret anselig Flaade, der nu udsendtes fra Fanø hvert Aar til Nordhavet, ialt 8 Skibe. Fanøs unge Matroser behøvede ikke længere at søge udenlands for at faa Hyre; de afgav end ikke tilstrækkeligt Mandskab til de 8 Skibe, der, foruden de almindelige Søfarende, havde Folk med til Bødkerarbejde, Opskæring og Saltning af Fisken og Behandling af Spækket m. m. Der blev derfor hyret mange Folk fra Rømø, Hjeriting og Hø-Oksby. „Prinsesse Marie“ havde 40 Mands Besætning.

Hvad der gik til af Proviant for et Skib paa en enkelt Tur kan ses af en Proviantliste fra 1792, da der medtoges:

- 200 Lispund Flæsk.
- 4900 Pund haardt Brød.
- 5760 Pund blødt Brød.
- 67 Okshoveder Øl.
- 14 Tdr. hele Byggryn.
- 2 Tdr. Bygmel.
- 18 Tdr. gule Ærter.
- 6 Tdr. graa Ærter.
- 3760 Pund saltet Kød.

Som Skippere paa Niels Jacobsen og Interessenters Skibe nævnes Laust Johnsen, Jens Hansen og Jørgen Nielsen Duun,

som Harpunere Peder Nielsen af Grærup og Peder Morten Terskelsen af Nordby (død 1829, 63 Aar).

Af de Præmier, der uddeltes af Regeringen, erholdt „De jonge Jacob“ bl. a. 1790 og 91 300 Rdl. aarlig, „Prinsesse Marie“ i Aarene 1791—97 852 Rdl. aarlig og i 1798 562 Rdl. Af Madamme Rahrs Skibe fik „Sophie Caroline“ i Aarene 1785—95 465 Rdl. aarlig, „Dorthea Cathrine“ 432 Rdl. aarlig. Det islandske Selskabs Skibe „Venskab“ og „Haabet“ fik ligeledes Præmier aarlig, ca. 9 Rdl. pr. Kom. Læster.

Livet om Bord i disse Skibe har vist været alt andet end behageligt, og Fiskeriet og dermed følgende Arbejde baade besværligt og livsfarligt. Da „Prinsesse Marie“ kom hjem i Juli 1793 fra sin første Rejse dette Aar, opsagde hele Mandskabet Hyren. Dette var Niels Jacobsen paafaldende; han foranledigede hele Besætningen indkaldt til Forklaring i Retten. Det fremgaar da deraf, at den fuldendte Tur havde været usædvanlig streng. Skibet havde flere Gange været indskruet i Isen, og alt Haab om Redning af Skib og Mandskab havde til Tider været ringe, men hjem slap man da. Samtlige Folk erklærede, at de intet havde at udsætte paa Behandlingen, hverken fra Skipperens eller Styrmandens Side, og disse heller ikke havde noget at klage over Folkene; men gaa med igen vilde de absolut ikke; herom var alle enige. De havde alle lidt saa forfærdeligt paa Turen, at de ikke vilde udsættes for sligt igen. Styrmanden blev da tilholdt at fremlægge Udtog af Skibets Journal i Retten, hvilket ogsaa skete. Dette Udtog lyder saaledes:

Udtog af Journal

holden paa Grønlands-Skibet „Prinsesse Maria“, ført af Kommandør Laust Clemmensen, Romø, og tilhørende Det Grønlandske Handels- og Fiskeriselskab i Nordby (Reder Købmand Niels Jacobsen) paa en Rejse i Foraaret 1793.

Efter som Skibet forhen blev fortømret og kalfatret og med alt nødvendigt forsynet efter Grønlandsk Sejllads-Kotume, som til alle Tider kan bekræftes, gik vi i Guds Navn ud paa Strømmen den 4. Februar. Den 20. færdig at gaa til Søs med alle Sejl og Grejer ubeskadiget. Den 7. Marts om Morgenen med Vinden S.S.Ø. gik vi i Guds Navn til Søs og med os 4 Skibe. Sejlede med foranderlige Vinde til 16. Marts; kom da til Isen paa 70 Gr. 48 Min. Bredde og 14 Gr. og 45 Min. Længde og søgte da efter Dyr, det bedste vi kunde. Den 2. April befandt vi os i Kanten af Isen. Vinden S.S.V. Skibet fik da nogle Stød, men bemærkede ingen Lækage. Bredde 70 Gr. 12 Min., Længde 24 Gr. 29 Min. Den 4. April Vinden S.V., Regn med Sø, havde i

Førstningen nogle Beskub af Isen, men da vi kom længere ud, blev det hel hændig, kun med enkelte Skosser. Skibet fik atter nogle Stød, men forblev dog tæt og kom ud paa fri Sø om Morgenen Kl. 8. Siden den 11. April Vinden N.N.V. Blæste en Storm med hul Sø, hvilket forarsagede nye Stød. Den 12.—14. ligesaa. Grusom Storm. Fik en Gang imellem en Sø over. Bekom, Gud ske Lov og Tak, ingen Skade. Vinden Ø.N.Ø. med Frost. Paa 70 Gr. 10 Min. Den 16. April kom vi til Isen igen og søgte efter Dyr. Den 18. sejlede vi vester efter og med os 4 Skibe i den løse Is; og som vi sejlede efter en Aabning i Isen, malede den haardt til og blev saa tæt for os, at vi ojnede ingen anden Vej, end vi maatte løbe op mod Isen, men Skibet fik mange haarde Stød og tilmed en meget haard Stødning, men befandtes dog tæt Skib. 72 Gr. 3 Min. Bredde og 19 Gr. 58 Min. Længde. Søgte efter Dyr i Løsisen og uden for til 7 Maj. Labrede øster efter og med os 11 Skibe i Løsisen. Vinden Ø.S.Ø., da vi lagde ud efter, maatte igennem (ulæseligt), da Skibet fik 3 a 4 haarde Stød og mærkede da, at Lastelugen fik Skade, men dog tæt Skib. 71 Gr. 4 Min. Bredde og 15 Gr. 4 Min. Længde. Siden intet mærkværdigt til 31. Maj. Vinden S.V., derefter stille, havde Fejl med 5 Slupper, malede ind i Isen, havde den hos Skibet værende Sluppe at bugserede med, og da der løb en stor Dønning fra den anden Kant af Isen, kunde vi umulig dreje Skibet, som behøvedes. Skibet fik nogle Bestød og bemærkede vi mere Skade paa Lastelugen, men alligevel tæt Skib. 73 Gr. 38 Min. Bredde 22 Gr. 26 Min. Længde. Ustadigt Vejr. Søgte efter Dyr til 12. Juni. Blev var et Skib i N.V., Vinden N.N.V., gjorde vores bedste at komme derhen, eftersom Sælhundene løb der bestandig, kom ogsaa derhen med Skibet, da det bekom nogle store Stød, saa en Stabel gamle Sælhunde der paa Isen, deraf fik vi 43 Stykker, derefter sejlede andre Steder hen at søge efter Dyr. 5 Juli sejlede vi vest efter. Vinden S.V. og gik i Guds'Navn paa Hjemrejsen og fuldbragte den med god og handig Vind og kom, Gud ske Lov og Tak, her til Fanø den 23. Juli og fik den 30. Juli Skibet ind i Loen. Om Eftermiddagen, da Skibet faldt til Grunden, forefandtes, at vi havde stor Skade under Lastebjælken i Lugen fra 5 Fod og ned paa Skibet. — — — Plankekerne var brækket og indtrykt, befrygtede, at Indtømmeret er og i Stykker, desaaarsag gjorde vi Skibet ledig i Forenden.

Indentil befandtes nogle Bolter at være indsat fra 2 Tommer og derunder. Denne Skade kunde ikke ses, medens Skibet laa i Isen, og ikke heller har Skibet faaet denne Skade her i Havnen, men af hvad Stød, det har faaet det af i Grønland, kan ikke forklares, siden det fik saa mange Stød.

Fanø, 1. August 1793.

Gregers Jørgensen, Styrmand.

Fremlagt og læst ved Forhøret i Fanø Tingstue 1. Avgust 1793. Testerer
C. Engelstoft.

Hvorledes det aarlige Udbytte af Niels Jacobsens Skibe har været, kendes ikke nu. Paa den ene Avktion i Aaret 1791 indbragte Ladningen, der bestod af Fisk, Uld og Tran, 759 Rdl., og i Efteraaret 1792 solgtes 120 Tdr. Tran til en Gennemsnitspris

af 16 Rdl. pr. Td. — Aktierne (400 Rdl.) stod altid i Pari, men efter Likvidationen i 1797 udbragtes de kun til 306 Rdl. Ved Likvidationen (Avktion 15. September 1797) solgtes Skibene „Jacobs Havn“, herpaa var der Gæld til den kgl. Kasse 5000 Rdl., „Prinsesse Marie“ samt Pakhusene til Chr. Strandbygaard m. fl. i Ringkjøbing for en Sum af 11.400 Rdl. foruden Gælden 5000 Rdl.

De ovennævnte Foretagender var baseret paa Stordrift, men ogsaa enkelte Skibe fra Fanø har nogle Gange været paa Sælhundefangst i Nordhavet. Ovenfor omtalte P. M. Terkelsen har for egen Regning flere Gange været i Nordhavet med sin Galease „Die schnelle Jäger“, 20 Læster, som han lod bygge i Nordby 1798. Claus Pedersen af Nordby var ikke alene Medreder i baade „Det islandske Selskab“ og Niels Jacobsens Selskab, men har ogsaa for egen Regning drevet Sælhundefangst i Nordhavet med sin i Nordby 1785 byggede 15 Læster drægtige Galease „Enigheden“. Han døde 1797, 44 Aar. Jens Jensen Clausen af Nordby, der havde ført en af Madam Rahrs Skibe paa en Tur til Middelhavet, havde senere for egen Regning udrustet Galeassen „De tvende Brødre“, 31 Læster dr. til Sælhundefangst. Han døde 1833, 79 Aar. Laurids Svendsen (død 1833, 55 Aar) drev ligeledes Handel og Fiskeri paa Island med sin Galease „Fru Anne“, 17 Læster dr.

Ogsaa fra Sønderho er der udsendt Skibe paa Handel, Fiskeri, Hval og Robbefangst i Nordhavet og ved Island. Skibene gik derop om Foraaret, lastet med alle mulige Varer, som afsattes til Købmændene. I Bytte toges islandske Varer med hjem; disse solgtes til Købmænd i Ribe og Varde. Slog Fiskeriet ikke til, havde man dog Fragt og Fortjeneste af de medbragte Varer.

Niels N. Thomsen af Sønderho (død 1818, 45 Aar) lod i 1799 i Sønderho bygge et Galeasskib, „Anna Cathrine“ kaldet, med en Drægtighed af 24 Kommerce Læster, hvormed han agtede at drive Handel og Fiskeri under Island. Det vides ogsaa, at han med Held gjorde Rejser dertil i Aarene 1800—1802. Om en besværlig Rejse i 1803 fortæller hans Skibsjournal, at han 6. Maj gik ud fra Sønderho Havn „med tæt Skib og vel forsynet med dobbelte Sejl, Presseninger, Ankere og Tove m. m. samt med indtagne forskellige Slags Varer og Fiskeredskaber for at udgaa til Handel og Fiskeri paa Island.“

Foruden Skipperen bestod Mandskabet af:

Hans Mathiasen af Nordby, Styrmand.

Søren Jepsen af Ho, Overskærer.

Søren Jensen af Sønderho, Underskærer.

Ole Pedersen af Grærup, Bødker.

Søren Pedersen af Sønderho, Matros.

Henrik Pedersen af Bornholm, Matros.

Jens Frandsen Mathiasen af Nordby, Matros.

Hans Jepsen af Brøndum, Kok.

Naar Skipperen har hentet sin Overskærer — den Mand, der forestod Opskæringen og Behandlingen af Fisken, der nedsaltedes i Tønder — og ligeledes Bødkeren fra Vester Herred, har det sin Grund i, at Fiskerne i de derværende Sogne i flere Aar havde sejlet med Altonaer og københavnske Skibe paa islandsk Fiskeri og saaledes sad inde med Fagkundskab og Erfaring paa Omraader, hvor endnu ingen Sønderhoning havde Kendskab.

Rejsen derop har efter Skipperens Udtalelser i Skibsjournalen taget noget længere Tid end sædvanlig, da han først 11. Juni kom i Havn ved Reykjavik. Derefter hedder det i Journalen:

„Den 13. lossede vi vore Handelsprodukter og var i Land og gjorde Skibet færdig til Fiskeri.

Den 20. udsejlede vi første Gang paa Fiskefangst i Søen.

Den 24. kom vi ind med vor Fangst at faa tilberedt.

Den 27. udsejlede vi anden Gang at fiske.

Den 4. Juli kom vi ind med Storm og afleverede Fisken til Virkning.

Den 6. udsejlede vi tredie Gang paa Fiskeri.

Den 17. kom vi ind og lossede Fangsten som før.

Den 20. udsejlede vi fjerde Gang og vedblev at fiske til vi

Den 7. Avgust indsejlede til Reykjavik Havn igen at behandle vor Fangst. Vi opgav derfor Fiskeriet, fik alle vore Sager om Bord, baade Handels- og Fiskevarer, forsaa Skibets Lugger, Kraver og Skibsredskaber paa bedste Maade og saaledes beredte os at gaa paa Hjemrejse.

24. Avgust bekom vi en svær Storm af Ø. t. S. med tyk Luft og Regn, hvorfor vi lagde bi med torebet Sejl. Kl. 2 brækkede Æselhovedet paa vor Stormast, saa Stængerne hang og slængte paa en farlig Maade at gøre vort staaende Redskaber Skade. Vi maatte da, ihvor farlig det stod til, nødes til at kappe Bardunerne og derpaa værende Tovværk samt Fokkefallen for at blive

P. Hansen Brinch.

Niels Jensen Thækker.

P. Nielsen Svarrer.

det kvit og forekomme, at større Skade skete; siden drev vi af og lænsede for rebet Storsejl S.S.Ø hen.

26. Juli bedarede Vinden, drev af igen, hvorefter vi med adskillige Vinde kom Spanske Søen igennem og fik Hetland i Sigte.

30. August gik norden om samme og kom da ind i Nordsøen.

3. September fik vi Jylland i Sigte, som efter Gisning var Bovbjerg.

4. September kom vi over Refshorn paa 5 Favne Vand med Storm af N.N.V., hvor vi blev overløben af 2 svære Styrtesøer, der løsslog vore Lænsporte og gav en Del Vand i Kahytten. Kl. 10 Form. var vi i Sønderho Dyb paa 2 Favne, men kunde ikke se Tønden og formodede, den var bortdreven med Stormen, hvorfor vi resolverede at halse i Brændingen paa Søen. Imidlertid tog Skibet nogle farlige Stød paa Grunden, inden vi kom ud paa dybere Vand, hvorefter vi satte Kursen efter List og lykkelig kom der paa Reden Kl. 4 Eftm."

Et Par Dage efter laa Skibet sikker i Sønderho Havn.

Niels N. Thomsen gik flere Gange til Frankrig med islandske Varer og indtog dér Vine til næste Rejse til Island.

I Krigsaarene 1807—14 gaar Jes Nielsen Nissen (død 1819, 59 Aar) med sin Galeas „Guldberg“ flere Gange til Island, udrustet af Ribe Købmænd. Niels Jensen Thækker var i Aarene efter Krigen med Sluppen „Altingvel“ paa Handel og Fiskeri paa Island. Hans Medreder i Skibet var den islandske Købmand K. J. Isfjord, der havde Filialer i Leith og i Ribe. Om Peder Hansen Brinch vides, at naar han i Krigsaarene var i Norge med Korn og andre Fødemidler for kgl. Regning, gik han paa Sæl-hundefangst i Nordhavet med sit Skib, Briggen „St. Pieter“, 62

S. Johnsen.

Læster drægtig. Sammen med Købmændene Fr. Kolvig, J. Enevoldsen og Adser Knudsen i Ribe udrustede han nævnte Skib til Hval- og Robbefangst i 1816. P. H. Brinch havde i yngre Dage ført et eventyrligt Liv paa Søen — efter Familietraditio-

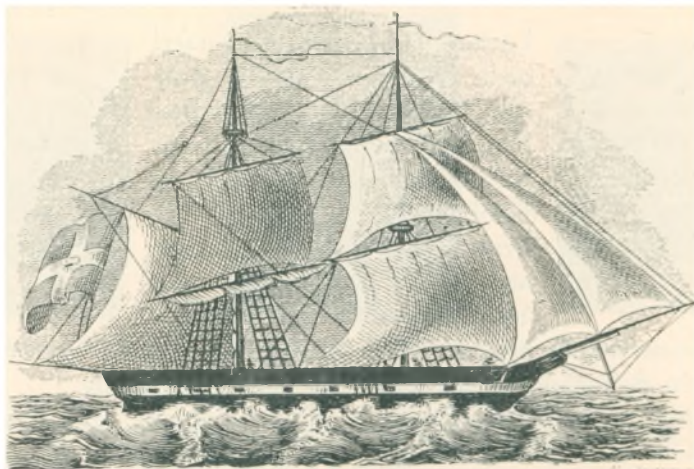
C. W. Kolvig.

ner, men herom senere. Han kaldtes for „Skibs-Capitainen“, hvilken Betegnelse ogsaa staar paa hans Gravminde.

Efter at Madame Rahrs og Niels Jacobsens Selskab i 1797 paa Grund af Urentabilitet havde standset Farten paa Grønland, og Niels N. Thomsen i Sønderho ligeledes havde holdt op, tænkte ingen mere paa at inlde sig paa et saadant Forehavende, naar undtages det enkelte Forsøg, P. H. Brinch, Sønderho, gjorde. Krigsurolighederne i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede og Danmarks Krig med England 1807—14 lagde ogsaa en Dæmper paa mulig Genoptagelse af Driften. Krigen bragte Fanø ind i en virkelig Nødstilstand, der fortsattes ved de talrige Forlis af Skibe og Mandskab i de efterfølgende Aar. Først henved 30 Aar efter spores der en begyndende Velstand igen paa Øen, og man omgikkes da med Tanken om at udvide Skibsfarten til Fangst af Sælhunde ved Grønland. Et Selskab blev stiftet til at realisere Tanken, og dets Bestyrelse kom til at bestaa af Skibsfører Peder Nielsen Svarrer, Gæstgiver og Købmand S. Johnsen, Færgeriejer C. W. Kolvig i Nordby, Landinspektør J. Ellung i Hjerting og Købmand P. Debell i Varde. Et paa Fanø indstrandet fransk Skonnertskip paa 47 Læsters Drægtighed blev købt til det paatænkte Forehavende, repareret paa Skibsværftet i Nordby og omrigget til Brig, der fik Navnet „Nordby“.

Den 28. Februar 1853 blev det udklareret med sin 30 Mands Besætning og ført af Kaptajn M. C. Kraemer af Rømø. Han havde tidligere ført Skibe, der gik paa Robbefangst.

Begyndelsen blev desværre fulgt af Uheld. Skibet maatte nemlig paa sin første Rejse vende om paa Grund af Grundstødning. Herom beretter Skipperen ved Sørensen i Nordby, „at han 2. Marts Kl. 6½ Morgen afsejlede fra Fanø med sit ballastede Skib, Briggen „Nordby“, for at begive sig til Grønland paa Rob-

Grønlandsfareren, Briggen „Nordby“.

befangst. Skibet var hægt og tæt, vel udhalet og vel forsynet med alt fornødent til den forestaaende Rejse. Ved Udsejlingen fra Skallingen til Mølleddybet stødte Skibet to Gange paa Grund under Kommando af den om Bord værende Bekendtmand, nemlig den kgl. Tøndelægger paa Fanø; han var antaget, da her ikke er fast Lodseri. Pumpen blev straks pejlet, men Vand befandtes ikke før Kl. 10 Aften, da der befandtes meget Vand, og blev straks 2 Pumper sat i Gang; fortsatte dog Rejsen for at søge Norge, da ingen Havn formedelst Is kunde anløbes paa den slesvigske og jyske Kyst eller ved Kuxhaven, og ingen nærmere Havn var at søge, hvor Skibet kunde sikres, og maatte den ene Pumpe stadig holdes i Gang.

Ankommen under Norge den 8. Marts blev det efter holdt Skibsraad paa Grund af Skibets betydelige Lækage besluttet at søge Nødhavn for dér at efterse Skibet og med Lods om Bord indløb den 11. Marts til Klevenshavn, hvor Skibet blev kølhalet og efterset, og hvorfra han med tæt Skib og Lods om Bord afsejlede Torsdagen den 31. Marts for at fortsætte sin Rejse til Grønland. Den 1. April under Storm og høj Sø viste det sig, at Skibet atter trak Vand, som Dagen efter tiltog i betydelig Grad, og formedelst den tiltagende Lækage, der mulig kunde blive større, blev det i Skibsraad besluttet atter at søge Havn, da Mandskabet ikke kunde udholde staaende i Vand under haard Frost at pumpe bestandigt.

Fik Lods om Bord 8. April og ankom samme Dags Aften til

Regesfjord, hvor han 9. April nedlagde Søprotest. Det befandt sig nu, at Skibet ikke lækkede saa meget som i Søen. Han underrettede straks sit Rederi og modtog 1. Maj Rederiets Skrivelse om at vende tilbage til Fanø, dersom han vilde tiltræde Rejsen med læk Skib, hvad han og Mandskabet indvilligede i og afsejlede 2. Maj fra Regesfjord i Norge og ankom her paa Reden 6. Maj.“

Tiden var nu saa vidt fremskreden, at man ikke mente at kunne opnaa et Resultat dette Aar, og Afrejsen blev derfor udsat til næste Aar. Om Afrejsen findes da følgende Annonce i Ribe og Varde Aviser:

At Grønlandsfareren, Briggen „Nordby“, den 4. Marts er afgaaet paa Robbefangst i det nordlige Ishav bekendtgøres herved til Efterretning for Aktionærer og Mandskabets Familie.

Fano, den 8. Marts 1854.

Peder N. Svarrer, Forretningsfører.

Den 14. Juli var Skibet lykkelig tilbage med en Fangst af 584 Robber. „Afgik igen den 7. April Kl. 6½ Morgen, til hvilken Tid den kvitterede Lodsens. Kl. 9 var den ude af Syne. Gid Held og Lykke følge den og dens Mandskab!“ skrev „Vestjysk Avis“ i den Anledning. Først i Juli var den tilbage med 600 Robber. I 1855 afgik den 5. April og var tilbage med kun 88 Robber den 20. Juli. I 1856 afgik den 6. Marts og var tilbage 6. Juli med 312 Robber. Med de to sidste Aars ringe Fangster kom der Underskud i Kassen, og paa en Generalforsamling, der afholdtes 15. August s. A., besluttedes at standse Farten og afhænde Skibet. Det blev solgt til Norge, hvorfra det ogsaa gik paa Robbefangst, var heldig og tjente sig fri paa 2 Rejser til stor Ærgrelse for Fanøboerne. — Siden den Gang har ingen fra Fanø voget at optage Forsøget, hverken med Fiskeri, Hval- eller Robbefangst i Nordhavet. Nogle svage Minder om disse Foretagender i Nordhavet haves i nogle enkelte, nu næsten forvitrede, Hvalben i nogle Haver paa Fanø.

k. Østersfangst og Østersbankerne ved Fanø og Mandø.

Efter hvad Sagnet beretter, skal det være Knud den Store, som i England har faaet Kendskabet til Østers og bragt Østersyngel med derfra og anbragt dem ved den slesvigske og jyske Kyst, hvor de saa efterhaanden har formeret sig.

De ældste Efterretninger, man har om disse Banker, findes

antydtes i en kongelig Befaling af 20. Januar 1555 til Peter Bild paa Riberhus om at sende 2 Tønder Østerling. Han skal endvidere købe al den Rav, som han kan faa til Købs deromkring.

Dernæst kendes et Brev fra Kong Frederik II, dateret Skanderborg 4. Februar 1587, som lyder saaledes:

„Vi Frederik etc., gøre Alle vitterligt, at eftersom vi komme i Forfaring, at mod Vestersøen udi Riberhuslen skulde findes og være fangelige en Slags Fisk, kaldet Østerling, og eftersom vi selv have Lyst og Behag i disse Fisk, have vi derfor befalet os elskelige Albert Friis, vor Mand, Raad og Embedsmand paa vort Slot Riberhus paa vore Vegne samme Slags Fisk at skulle lade fange og os tilskikke, og paa det derpaa ikke med Tiden skulde blive Mangel, da forbyde vi Alle, hvor de helst ere eller være kunne og hver besønderligen nogen Østerling dersteds at fange eller fange lade, uden aleneste den, som derpaa fanger paa vore Vegne Befaling af vor Lensmand paa forn. Riberhus. Saasart nogen fordrister sig til herimod at gøre, og det samme skælligen overbevises kan, den da vil stande derfor til Rette og straffes som vedbør. — Hvorefter hver vil sig vide at rette og for Skade at tage Vare.“

Siden faar Rentemester Christopher Valkendorf Befaling til at skaffe Kongen 3 a 4 Tdr. Østers, enten med den Jagt, Kongen plejer at sende derefter, eller paa anden Maade.

Fra den Tid har Østersbankerne overalt i Landet været at betragte som et kongeligt Regale, hvoraf Kongen alene har nydt Udbyttet. Først fra Midten af det 17. Aarhundrede findes Beretning om Bortforpagtningen af Østersbankerne, idet Købmand Poul Støffken af Hamborg 26. December 1645 faar Eneret til Østersfangsten i 10 Aar ved Listerdyb, Amrum og andet Sted i Riberhus Len mod at betale 100 Rigsdaler in specie aarlig.

Da Poul Støffken nogen Tid derefter blev mistænkt for Manddrab, ansaas hans Forpagtningsret som forbrudt, og ved Bevilling af 28. December 1651 overdroges Forpagtningen til Delefoged Anders Thomsen i Ballum mod aarlig Afgift af 120 Rigsdaler in specie og 20 Tdr. gode ferske Østers til Hofholdningens Fornødenhed.

Poul Støffken blev imidlertid senere frikendt for Mistanken og fik overdraget Forpagtningen paany fra Udgangen af 1652. I 1655 forpagtes Bankerne for 20 Aar mod en aarlig Afgift af

kun 10 Rigsdaler og ellers ingen videre Afgifter. Udbyttet maa da forudsættes ikke at have været tilstrækkeligt stort i de foregaaende Forpagtningsperioder til, at der kunde ydes den først stipulerede Afgift. Støffken døde 1654, og hans Enke fik Tildelelse til at fortsætte Forpagtningen. I 1660 forpagter Stiftsamtmand Grev Otto D. Schack Østersfangsten paa de slesvigske Banker.

Det ses af Ribe Stiftamts Kopibøger, at Stiftamtmand von Speckhan ret ofte har rekvireret Østers fra Birkefogden Fedder Lund i Højer baade til sig selv og sine Venner og vist paa fordulgt Vis. Han har ogsaa eftersøgt nye Banker paa hemmelig Vis, hvilket fremgaar af en Skrivelse, han har tilstillet Delefogden Jens Hansen i Ribe den 10. November 1695 saaledes:

„Som mig er berettet, at der skulle være Østers at finde paa Grundene mellem det faste Land og saa fordulgt henligge, at ingen deraf nogen Nytte haver haft, saa, da som I dog undertiden rejser til bemeldte Sønderho og alle Vegne ved Strandkanten, saa ville I gøre Eders Flid, dog for det første ubemærket, at faa opsøgt Stederne, hvor Østerserne er at finde og mig samme da tilkendegive. Den Bekostning, som I derpaa med Skrabejern eller andet anvender, skal Eder igen fornøjes for, naar I først bringer en saadan Prøve, som Omkostningerne stoppe kunde.

Imidlertid haver I at holde dette ved Eder selv indtil videre.“

I 1700 nævnes Fru Doktorinde Cathrine Fabricius at have haft de slesvigske Østersbanker i Forpagtning paa 8. Aar, men klager nu over, at hun faar næsten ingen Østers, da de bortstjæles fra hende, især fra Bankerne omkring Rømø. Birkefoged Christian Thomsen i Møgeltønder Birk faar Ordre til at undersøge Sagen nøje. Et Aars Tid efter (i November 1701) tilskriver han Doktorinden, at hvad han har kunnet udrette, er, at han har ladet bekendtgøre paa Rømø, at alle der har Skrabejern til Østersfangst, skal aflevere dem til Jesper Ørum, da de ellers, hos hvem disse befindes, vil blive tiltalt og straffet.

Grev Hans Schack, Søn af forannævnte Stiftamtmand Otto D. Schack og ligeledes Stiftamtmand i Ribe, er efter Doktorinde Fabricius bleven benaadet med Forpagtningen af de slesvigske Østersbanker i hans Livstid. I 1705 (13. Februar) klager hans Fuldmægtig Oluf Christian Engelstoft i Stiftamtmandens Fraværelse paa hans Vegne til Kongen over, at der stjæles Østers fra

de forpagtede Banker og andrager om, at Tyvene maa idømmes en meget stræng Straf, mindst Arbejde paa Bremerholm.

Resultatet af Klagen er Forordningen af 16. Februar 1709, hvorved bestemmes, at der for første Gang begaaet Østerstyveri skal erlægges en Bøde af 50 Rdl., og for anden Gangs Overtrædelse Arbejde i Jern. Alle Skraberedskaber skulde stemples, og ingen Smed maatte uden Tilladelse fra Grev Schack smede noget Skrabejern. Disse Bestemmelser har dog ikke i tilstrækkelig Grad kunnet afskrække Tyvene, thi ved Mandat af 26. Febr. 1720 bestemmes, at Tyvene skal straffes med „Karren“ eller efter Omstændighederne med Livet; endelig blev der udrustet armerede Jagter bemanded af Officerer, der havde tjent i den kongelige Flaade og fik Tilladelse til at bruge kongeligt Flag og Vimpel, til at krydse omkring ved Østersbankerne for at gribe Tyvene. Slutningsparagrafen lyder saaledes:

„Og paa det ingen skal undskylde sig med Uvidenhed, skal dette Mandat ej alene ved Toldstederne i Danmark, især i Ribe Stift og paa alle underliggende Øer, men endog udi alle Amter og Stæder i Slesvig og Holsten oplæses paa Prædikestolene og paa Kirkestævne og Raadhusene anslaaes og paa ethvert af disse Steder et Eksemplar til Efterretning forblive.“

Disse Bestemmelser synes at have gjort Ende paa Tyverierne for en Tid, og de strenge Bestemmelser, der kun var gældende for den daværende Forpagters Tid, blev hævet, da denne, Grev Hans Schack, afgik ved Døden.

I 1715—1718 bortforpagtes Østersbankerne mellem Fanø og Mandø til Viceadmiral Chresten Thomassen Sehested, Kommandør Ulrich Kaas, Søfiskal Nic. Fries og Sr. Peder Osiesen for 450 Rdl. aarlig. Grev Schachs Forpagtningsrettigheder fra Mandø og sydpaa skal de respektere.

I Tiden fra 1. Maj 1718 til 1. Maj 1728 er Købmand Maximilian Winckler af Hamborg Forpagter af Østersbankerne omkring Fanø og Mandø; Afgiften derfor beløber sig til 100 Rdl. aarlig samt 55 Tdr. Østers til Kongen af „tilbørlig Bonitet og Størrelse in natura efter Obermarschals Ordre“. Winckler var i Forvejen Forpagter af de slesvigske Banker. I 1724 fik han Tilladelse til indtil Forpagtningskontraktens Ophør toldfri Ind- og Udførsel baade til Lands og Vands af alle de Østers, han i Forpagningstiden faar under Ribe- og Haderslevhus Amter. Ved Udløbet af Forpagningstiden i 1728 byder Winckler for de Fanøske Ban-

ker en aarlig Afgift af 450 Rdl., hvilket Bud dog ikke blev modtaget, da disse Banker nu havde en betydelig større Bestand end tidligere. Udnyttelsen af Bankerne blev da for 3 Aar overdraget Admiral Sehested.

Winckler, der fremdeles havde de slesvigske Banker, var ikke glad for en mulig Konkurrence, der ogsaa kunde aabne en Mulighed for øget Tyveri, da Kontrollen vanskeliggjordes ved flere Forpagtninger.

Han bekvemmede sig derfor til at give Admiral Sehested en Opgæld af 300 Rdl. aarlig.

Denne Ydelse har dog sikkert været for høj; thi efter Forløbet af de 3 Aar, faar han Fanøbankerne overdraget for kun 100 Rdl. aarlig og uden Deputater. For de slesvigske Bankers Vedkommende stiger efterhaanden Deputaterne til 100.000 Stk. Østers aarlig til forskellige Personer i GehejmesKonsejlet, Kammerkollegiet, Overretten i Gottorp, forskellige Embedsmænd i Ribe og Tønder Amter, Greven af Schackenborg samt endvidere 1000 Stk. aarlig til hver af Præsterne paa Fanø, Mandø, Rømø, Sild, Føhr og Amrum samt Tønder for, at de skulde indslutte Østersfangsten i den offentlige Kirkebøn. Præsten paa Mandø, hvis Indtægter var smaa, fik dog sin Andel omsat i klingende Mønt, nemlig 4 Rdl., der for ham var mere værd end Østers. Han var maaske heller ikke udelukket fra paa anden Maade at komme i Besiddelse af Østers; de laa jo saa at sige lige uden for hans Dør.

Winckler er nu i en Periode ikke Forpagter, idet Stiftamtmand Gabel har forpagtet samtlige Banker, baade de slesvigske og de nørrejske, for 2000 Rdl. aarlig, hvilken Sum Fangsten ikke kunde indbringe. Gabel klager derfor 10. Februar 1734 til Kongen derover. Til Hamborg kan han ingen Østers indføre mere, da den tidligere Forpagter Winckler nu har faaet Eneret paa Indførslen af Østers, som han køber i Holland og England. Salget paa Kjøbenhavn og Østersøbyerne vanskeliggøres ved den lange Transport dertil, hvor der desuden ogsaa er Konkurrence med udenlandske Østers. Gabel er vel nok bleven løst fra sine Forpligtelser, thi allerede samme Aar den 5. Oktober er der Avktion i Tønder paa Forpagtningen for de følgende 2 Aar.

Winckler overtager da paany Forpagtningen.

Østerstyverierne flourer fremdeles, og Winckler fik da Mandat til at optræde ret skarpt over for disse, dog mod selv at af-

holde en Del af Omkostningerne derved. Det bliver ikke stort bedre i den paafølgende Forpagters Tid (Peder Thodsen af Højer), og for at værgе sig mod de stadig tiltagende Tyverier faar han udvirket Fremkomsten af Forordningen af 26. August 1756, der indeholder skærpene Bestemmelser til Betyggelse mod Tyveri.

Skrabningen, der foregik med Dæksbaade paa 2 a 6 Læster og med 2 Mands Besætning foruden 2 Skrabere, havde ofte Karakter af Rovdrift, idet Fiskerne af Mageligheds Hensyn næsten altid fiskede paa de lettest tilgængelige Banker, hvorved Bestanden ret tidt blev bragt ned til et Minimum. Det tog da ofte flere Aar, inden Bestanden bragtes op til det tidligere Stadie. Skrabningen foregik paa den Maade, at Baaden gik for meget lille Sejl, efterat to Skrabere var kastet agter ud.

En særegen rykkende Bevægelse i Skraberne tilkendegav, naar disse var fyldt, hvorefter de toges ind. Under gunstige Omstændigheder kunde der tages 1 Tønde ind i Timen, og almindeligvis tog Baaden ud om Morgenen og kom hjem næste Dag. Paa hver af Vesterhavssøerne var almindeligt ansat en Forfisker, der ordnede Mellemværendet mellem Fiskere og Forpagtere og fordelte Ordrene fra disse til hine.

I Skrabeløn erholdt Fiskerne for 1 Tønde Østers (ca. 800 Stk.) 1 Speciedaler. I Hamborg betaltes de med 5 Speciedaler.

Sildringerne synes at have været de dygtigste Fiskere, men de laa ogsaa de største og de bedste Banker nærmest.

Rømboerne maa have undladt at aflevere de stipulerede Deputater til Stiftamtmanden i Ribe, thi i 1746 truer Stiftamtmand Gabel med at „saafremt de ikke ugentlig, hvis Guds Magt ikke hindrede det, tilvejebragte de kongelige Deputater, skulle de straffes med Skubkarren.“

I Vinteren 1746—47 skrabedes ialt 250.000 Stk. Østers, der indbragte 4070 Rdl.

I Aarene forud for 1724 havde Beboerne i Sønderho dreven ulovlig Østersfangst paa Bankerne omkring Øen,*) og de bliver herfor, da Sagen af Forpagterne paaales, idømt en Bøde at udrede en for alle og alle for en af 150 Rdl.

Dette Beløb var det dem paa Grund af deres store Fattigdom

*) Hans Knudsen af Sønderho tilstod 4. April 1724 i Retten, at han havde samlet Østers paa „Trinden“ ved Sønderho, ialt 1400 Stk. og solgt dem til en Mand i Holsten.

umuligt at betale. Amtsforvalteren Jørgen Bruun i Ribe, hvem det blev overdraget at indkassere Beløbet, maatte efter flere forgæves fremsatte mindelige Krav gaa til at inddrive Beløbene ved Eksekution. Ejendomme, Baade og Fiskeriredskaber var pantsat til Ribe Købmænd; deraf var saaledes intet at gøre Udlæg i. Han forsøgte derfor at gøre Udlæg i Fangsten af Fisk, naar Baadene indkom fra Fiskeriet og sendte i den Henseende en Afdeling Militær til Sønderho bestaaende af Underofficer Tarp og 2 Menige af det i Ribe under Kaptajn Schindlers Kommando garnisonerende National Regiment Infanteri til at inddrive Bønder, og valgte det Tidspunkt, der almindeligvis var det for Fiskeriets Udbytte bedste. Soldaterne ankom til Sønderho 17. Juli og laa dér til 16. Avgust uden at kunne udrette noget. Fiskerne var i denne Tid ikke særlig begejstret for at gaa til Havs.

Tarp indberetter dette 19. Avgust og meddeler, at han kun har kunnet opdrive nogle gamle, mindre værdifulde Klæder, hvorefter han faar Ordre til at vende tilbage.

Derefter indsender de Skyldige — 21 Mand — en Bønskrivelse til Kongen om Eftergivelse af Bøden, Skrivelsen, der er dateret 9. September 1725, lyder saaledes:

„Som nu undertegnede fattige Fiskere, Eders kgl. Majestæts egne Bønder og Tjenere paa Ejlandet Sønderho formedelst en Forseelse, som vi udi vores Enfoldighed uafvidende imod Eders kgl. Majestæts udgangne Østersmandat, har begaaet, efter Ordre er tilfunden at betale i Mulkt 150 Rdl. foruden Straf, men som vi arme Mennesker ikke har andet at leve af end det lidet Fiskeri, som dog i nogle Aar har været saa ringe, at vi ikke nær deraf har kunnet erhverve det, vi deraf udi Skat og Landgilde til Eders kgl. Majestæt aarlig har skullet svare, og det lidet Ager og Engbund, der til vores paaboende Steder er beliggende, mest af Sandflugt er fordærvet, hvorover vi fattige Folk er geraaden i en meget armelig Tilstand, idet vi ikke alene til Skatternes Afbetaling og til Underholdning for os og vores fattige Hustruer og Børn, paa det faste Land til Borg og Laans har maattet optage, alt hvad vi paa Kredit har kunnet bekomme, saa vi i enhver Henseende Aar efter Aar bliver mer forarmet og intet kan afbetale og nu ikke mere kan faa en Daler eller-Skæppe Korn til Borg, hvorfor vi nu er kommen i en saadan armelig Tilstand, at om Eders kgl. Majestæt af højkongelig Naade ikke allernaadigst vil eftergive os bemeldte Mulkt, som vi formedelst vores For-

seelse, foruden anden haard Straf, var skyldig at skulle betale, driver den store Nød og Armod os til at forlade Stederne og gribe til Betelstaven, efter som vi hverken har eller kan faa nogen Hjælp til saa stor en Sum Penges Afbetaling.

Bønfalder derfor i allerdybeste Underdanighed Eders kgl. Majestæt at se til vor store Nød og Trang og befri os for Mulkten at betale; thi ellers maa vi fattige Folk slet krepere og undergaa; den almægtige Gud vil igen være Eders kgl. Majestæt belønnende, og vi i allerunderdanigste Afventning om en naadig Bønhørelse med Liv og Blod Eders kgl. Majestæts allerunderdanigste Undersaattere.“

Amtsforvalter Bruun, der fuldtud kendte Beboernes Fattigdom, kan selvfølgelig ikke andet end at attestere Rigtigheden af de i Andragendet fremsatte Tilstande.

Under 2. Oktober foreligger Kongens Resolution, der imødekommer Andragendet og bestemmer, at Beboerne for denne Gang skal slippe med Tildeling af en alvorlig Advarsel.

Ved Undersøgelsen af Antallet og Beskaffenheden af de ved den slesvigske og jyske Kyst beliggende Østersbanker i Aaret 1837 viste det sig, at der ialt fandtes 50. Heraf laa der 5 ved Fanø og Mandø og betegnedes „de Fanøske Banker“, nemlig:

1. *Lilleho*, kun en mindre Banke, var den nordligste og beliggende Syd for Hjerting mellem Fanøs Nordspids og Strandby; den opdagedes 1740, men har ikke givet noget Udbytte af Betydning, og ved den Regeringen i 1830 foretagne Undersøgelse fandtes ingen Østers. (Der er dog i Slutningen af det 19. Aarhundrede fundet enkelte Østers af Hjertingfiskere paa denne Banke, ligesom der ogsaa ved Prøveskrabninger i 1923 mellem Esbjerg og Fanø og i den østlige Del af Indløbet til Hjertingbugten er fanget 16000 Østers).

Ovennævnte Banke er sikkert den, der omtales i Riberhus Lensregnskaber for 1599, hvori det hedder, at Simon Hansen faar „for Kost og Tæring, som hvad hannem nød, i dette Aar saavel som udi forgangne Aar er gjort med Østerling, som dér for Sønderside er fisket, saa og for sin egen Umage og Besværing, han selv dermed har haft og endnu herefter haver, skal han derfor nu nyde i tre Aar saavel som han udi forgangne Aar haver bekommet paa Kgl. Majestæts egen naadige Behag 4 Tønder Rug og 3 Tønder Byg.“

2. *Nisøer* (skal rigtigt være Næsøre — „Øre“ der strækker

sig ud fra „Næsset“ — senere har den faaet Navnet „Næsøjord“ til omkring 1850; nu kaldes den „Søjord“). Her fandtes endnu 1799 Østers, men kun i ringe Mængde. Ved Besigtelserne i 1819 og 1830 var der ikke Spor af Østers, og der fandtes kun Østersskaller paa Bunden. Denne Banks Beliggenhed maa have været øst for „Søjorden“. — (Her fandtes i 1868 ikke saa faa Østers efter Opgivelse af Birkedommeren).

3. *Lundvigsbanke* strakte sig fra Nordøst til Sydvest udfor Albuen paa Fanøs Østkyst og opdaget 1726. Noget Udbytte af Betydning har denne Banke dog aldrig ydet i Salgshenseende.

4. *Kjeldsandbanke* laa mellem Fanø og Mandø i Retning Nordøst og Sydøst. Ved Besigtelserne i 1799 og 1830 fandtes ingen Østers. (Befolkningen paa Fanø og Mandø har dog jævnligt forsynet sig derfra med Østers til eget Brug. I 1850erne skete der endog fra Sønderho ret betydelige Smugsalg dermed. I senere Tider er der dog ogsaa lejlighedsvis funden Østers paa nævnte Banke). Samtlige Fanøbanker havde i 1720 i Septem-ber givet 50¼ Tønde Østers.

5. *Mandø Østre Banke*, laa, som Navnet antyder, Øst for Mandø; har i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede givet ret stort Udbytte, der gradvis aftog, til man ingen fandt ved Besigtelsen i 1799 og senere Besigtelser.

I Forpagtningstiden blev den saagodt som aldrig befisket; hvad der fandtes dér var mest Genstand for Tyveri og Salg i Smug af Omegnens Folk. Nu er den aldeles ødelagt af Sand, og Stedets Beliggenhed kendes ikke mere.

Besigtelse foretoges, naar en Forpagtningstid var udløben, og en ny Forpagter skulde overtage Bankerne.

Ved Besigtelsen gjaldt det om for den nye Forpagter at faa Udbyttet af Undersøgelsen sat saa lavt som muligt for at opnaa den lavest mulige Forpagtningsafgift, medens det for den gamle Forpagter var om at gøre at faa konstateret, at Bankerne var i bedste Velgaaende og ikke ødelagte ved Rovdrift, hvad de dog som Regel var.

Visitationen foretoges af de omkringboende Embedsmænd, til hvis Hjælp de saakaldte „Forfiskere blev ansat og taget i Ed“.

Undersøgelsen foregik paa den Maade, at der toges en Prøveskrabning ved hver af Bankens Ender og én paa Midten.

Undersøgelserne, der som Regel tog 3 Uger, kostede omkring 500 Rigsdaler for hver Gang og kunde til Tider for de

ikke søvante Embedsmænd være ret ubehagelig, hvorfor der aldrig var Rift om denne Bestilling. Jo mere søsyg Kontrolløren blev, desto lettere var det for den nye Forpagter at faa Beskaffenheden af Bankerne gjort saa daarlig som muligt; thi selv om Forfiskerne var tagen i Ed og fik deres Betaling af afgaaende Forpagter, var det jo dog hos den nye Forpagter, de i Fremtiden skulde tjene deres Brød, og dette Synspunkt lodes ikke ude af Betragtning.

Saaledes klagede den i 1728 fratrædende Forpagter, Købmand Winckler over, at han ved Besigtelsen var forurettet: „Paa Ed og Samvittighed vil jeg i min Dødsstund bekræfte, at samtlige Banker kunde have været afleveret ret stærkere efter deres sande Tilstand, dersom Forfiskerne havde iagttaget deres Pligt rigtig, men det faldt altfor aabenbart, at de tilbode den opgaende Sol, og i deres Forretning have fulgt Ordsproget: hvis Brød jeg spiser, dens Sang jeg synger, og maa jeg især meget hæftig klage over de Sylterfiskere og deres altfor mærkelige Partiskhed.“ Videre klager han over, at de kun har skrabet et af to Minutter ad Gangen.

Fanøbankerne besigtes første Gang 1718 og bortforpagtedes særskilt indtil 1726, da Lundvig Banke opdagedes.

Den Fisker, der opdagede en ny Banke, fik en Ducør paa 10 Rigsdaler og Ret til at gøre Brug af Banken, men Fundet skulde indberettes.

I 1819 forsøgte man at lade Bankerne ved Fanø udskille af Forpagtningen. Anledningen hertil var den, at der var bleven andraget for Rentekammeret, at det vilde være en Indtægtskilde for de fattige Indvaanere paa Fanø, om det tillodes dem at fiske Østers paa de derværende Banker. Det maa da have været Meeningen, at kun Fanøboerne skulde have Ret til at fange Østers.

Forpagteren af de slesvigske Banker, en Købmand Gøttig i Flensborg, der samme Aar havde overtaget Forpagtningen af disse for et Tidsrum af 20 Aar, var meget imod denne paatænkte Ordning af Hensyn til Østerstyverierne, der var ret vanskeligt at faa opdaget, naar der fandtes ukontrollerede Banker i de bortforpagtedes Nærhed. Han bød derfor en usædvanlig høj Afgift for at faa Fanøbankerne med, hvilket ogsaa lykkedes ham. Ialt skulde han give for samtlige Banker paa den hele Kyststrækning 16.664 Rigsbankdaler aarlig foruden en Deputat af 80 Tdr.

a ca. 1000 Stk. Østers til Kongen og 10 Tdr. til Grev Schack paa Schackenborg.

Han faar dog kort efter et Afslag i Afgiften paa 164 Daler aarlig paa Grund af Fanøbankernes slette Ydeevne. De øvrige Banker giver derimod et godt Udbytte, og der forsendes ofte store Partier Østers til St. Petersborg.

Hovedafsætningskilderne er ellers Kjøbenhavn og Hamborg; paa sidstnævnte Plads betaales Østersen da med 2 Rdl. Kur. (6 Kr. 40 Øre) pr. 1000 Stk.

I 1859 12. Avgust blev Østersfangsten udfor Sønderjylland og Ribe Amts Kyster bortforpagtet til et Interessentskab i Flensborg til 1. September 1879 for en aarlig Afgift af 30.000 Rdl. og en aarlig Naturalydelse til et Selskab i Flensborg.

Efter Wienerfreden og Sønderjyllands Afstaaelse til Tyskland blev dette Forpagtningsforhold ordnet saaledes, at saalænge den indgaaede Forpagtning bestod, frasagde den danske Regering sig alle Rettigheder efter Kontrakten for Ribe Stifts Kyster til Sønderjylland imod en aarlig Godtgørelse af 1000 Rdl., indtil Kontrakten udløb. Forpagterne i Limfjorden gav da kun 885 Rdl. aarlig.

Efter Forløbet af dette Tidsrum blev Forpagtningsretten stillet til offentlig Avktion 29. Juni 1879. Der blev da af Firmaet Julius Kühnertz Sønne, Hamborg, budt 4625 Kr. aarligt i de næste 3 Aar. Handelsbanken i Kjøbenhavn bød 25 Kr. mere og fik Hammerslag paa Budet. Banken afstod imidlertid sin Rettighed til nævnte Hamborg Firma.

Ved Bortforagtingen i 1879*) opgives Bankerne at være:

1. *Topsand*, Ø.S.Ø. for Langlig, er nu uden Betydning.
2. *Lilleho*, udfor Indsejlingen til Graadyb, har en Del Østers.
3. *Fanø Søjord*, N.Ø. for Nordby, er temmelig stor i Udstrækning og kunde give et stort Udbytte, naar den var tilstrækkelig rensed for Muslinger og Sneglehuse m. m. Det bedste Parti af Banken ligger i Linien M. J. Mortensen Mølle i Nordby (nu nedbrudt) over et med Tøndehuset (ogsaa nedbrudt) sammesteds. Denne Banke maa i en fortrinlig Grad egne sig for kunstig Østersavl.

4. *Kjelsand* mellem Sønderho og Ribe er en af de bedste Banker. En Baad har skrabet indtil 2 Td. (a 700 Stk.) om Dagen her.

*) Ribe Amts-Tidende 11. Oktober 1880.

5. *Jørgens Lo* ved Mandø Flage med talrige Østers paa Sydsiden. I ét Dræt er der fanget fra 150—200 Østers.

6. *Ny Banke i Sønderdyb* ved Hvidding Nakke, S.Ø. for Mandø. Denne Banke maa vistnok betragtes for den bedste; der er af to Baade fisket 2 a 3 Td. i ét Dræt.

7. *Rejsbystjert i Sønderdyb* eller gamle Ribedyb har hidtil været anset for at være den bedste Banke; men den kan ikke nu maale sig med den foran nævnte Banke.

— — Fiskerne fik i dette Aar 4 Kr. pr. 120 Stk.

Det oplystes samtidigt af cand. mag. Collin, der havde foretaget Undersøgelser i Anledning af Avktionen, at Banken ved Rejsbystjert i gamle Ribe Dyb var at anse for den bedste af de danske Banker.

Ved en tidligere Undersøgelse, nemlig i 1861 konstateredes det, at Beskaffenheden af de paa Banken Øst for Kjeldsandet fundne Østers var af fortrinlig Beskaffenhed.

Ovennævnte Firma fra Hamborg fiskede i 1879 med 9 Baade paa Bankerne ved Fanø, og hele Udbyttet androg kun 36.000 Østers. Aaret efter kun 19.000. De fangede Østers — gennemsnitlig 2 Tdr. pr. Baad om Dagen — indbragtes til Esbjerg og blev derfra videre forsendt.

Resultatet stod derfor i et slet Forhold til Afgiften, og Forpagterne ønskede derfor heller ikke at forny Kontrakten, da denne udløb i 1882. Købmand P. Debell af Esbjerg vilde dog vove Forsøget og forpagtede derfor samtlige Fanø Bankerne for en Sum af 525 Kr. aarlig for et Tidsrum af 5 Aar. Det første Aars Udbytte beløb sig kun til — 94 Østers, og videre Forsøg blev ikke gjort. Han maa nok være bleven løst fra Kontrakten, thi i 1883 blev der af Regeringen udstedt Paabud om, at alle de i Ribe Stift værende Banker skulde fredes fremtidig, og Fangst af Østers dersteds være forbudt indtil videre.

Forbruget af Østers havde (paa hemmelig Vis) blandt Befolkningen paa Vesterhavssøerne og i Ribe været ret almindeligt. De serveredes i Ribe saa at sige i enhver Beværtning og til smaa Priser. Det var jo ikke forbunden med store Vanskeligheder for Beværterne at komme i Besiddelse af ulovligt fiskede Østers, og da de altid sørgede for ogsaa at have lovligt indkøbte, var det ret vanskeligt at føre Kontrol med Serveringen deraf. Forud for Markeder bekendtgjorde Beværterne i god Tid deres store Lager af Østers. En Marie Minny fra Haderslev, der i

1820erne jævnlige besøgte Markederne i Ribe, Varde og Kolding med Honningkager og alle Slags Konditorvarer bød altid paa Østers i Sæsonen. Et søgt Sted i Ribe i 1860erne var i Vinhandler T. T. Friis's Kælder paa Torvet; det var utroligt, hvad der en Markedsdag konsumeredes af Østers dér. Prisen var 2 a 3 Rdl. for 100 Østers. —

Midt i 1850erne forsøgte Skibsfører C. P. Clausen (død 1888, 80 Aar) fra Nordby at anlægge Østersbanker Øst for Søjorden mellem Nordby og Esbjerg. Forsøget lykkedes dog ikke helt; det maa dog antages, at de Østers, der i de paafølgende Aar og indtil omkring 1870 fangedes dér hidrører fra den af Clausen udsatte Yngel. Bestanden var i Aarene 1861—68 saa rigelig, at den fristede Beboerne i Nordby til at indsamle store Partier Østers, først kun til eget Brug, senere afhændedes de ogsaa til Venner og Bekendte, og der opnaaedes da en Pris af 4 Mark (Kr. 1,33) for 100 store Østers i 1865. Denne Herlighed med at spise disse lækre Bløddyr kunde maaske have været udøvet upaatalt i længere Tid, hvis man ikke havde begyndt med at sælge Østers i Kjøbenhavn, hvilket blev opdaget af det derværende Politi, der konstaterede, at der af en Mand i Nordby var afsendt 18 Kurve Østers indeholdende ialt 2435 Stk. til en Hr. Masasky i Kjøbenhavn, som havde videresolgt hele Partiet til en Restauratør Christiansen for 48 Rdl. 4 Mk. 3 Sk. Ligeledes var der ogsaa afsendt flere Partier til Ribe og Varde. Samtidig kom det Østersforpagterne i Flensborg for Øre, hvilket Indgreb der skete i deres Rettigheder paa Bankerne ved Fanø. Forpagterne havde siden Krigen 1864 ikke udnyttet deres Rettigheder ved Fanø, og den deraf opstaaede Fredningstid havde derfor mægtigt bidraget til Formeringen af Bestanden, ligesom ogsaa den ved Grænsereguleringen opstaaede Forvirring og Uklarhed over flere gamle ved Grænsen gældende Bestemmelser var vel nok Aarsagen til Overtrædelsernes Omfang.

Birkedommer Kruuse søgte overfor Stiftamtmand H. Nielsen, til hvem Politiet i Kjøbenhavn havde meldt Sagen, at fremstille Sagen i dens mest undskyldende Form, efter at den var bleven anmeldt til Birkekontoret. Denne stillede sig forstaaende heroverfor og behandlede Sagen ud fra dette Synspunkt; han formaaede Ministeriet til at glatte ud paa den mod at lade tilgaa de skyldige en alvorlig Advarsel, hvilket Birkedommeren fik Paalæg om at udføre.

Denne Advarsel fik Form af en Politibekendtgørelse af nedennævnte Ordlyd:

Politibekendtgørelse.

Herved advares alvorligt og indtrængende Alle og Enhver af Øens Beboere, under Strafansvar i Overtrædelsestilfælde, mod i Havet eller paa Grundene omkring Fanø paa *hvilken som helst Maade at borttage Østers.*

Ved at udstede denne Advarsel bemærkes, at samme er foranlediget ved en foreløbig Skrivelse fra Ribe Stiftamt i en alt i lignende Anledning svævende Sag, og jeg beder indstændig, at denne Advarsel maa for Beboernes egen Velfærds Skyld blive nøje fulgt.

Ligesom det herværende Toldkammer vil foranledige, at Advarselsens Følge bliver paaset af Landtoldvæsenets Bestillingsmænd, saaledes agter jeg at undersøge ethvert Rygte om, at her færdes ulovligt med Østers.

Fanø Birk, den 8. Januar 1868.

Kruuse.

Bekjendtgøres ved Trommeslag i hele Nordby Sogn i korte Distancer og ved Kirkestævne 2 Søndage i Rad.

Samtidigt fik Toldvæsenet, paa Begæring af Forpagterne, Ordre til at skulle holde Opsyn med Østersbankerne, hvilket skete paa den Maade, at de ved Nordby og Sønderho stationerede Toldkrydsere fik Paalæg om at holde Udkig efter mulige Tyve.

Sagen sluttede altsaa uden Tiltale mod nogen, og senere Forsøg paa at samle Østers paa ulovlig Maade har vist ikke fundet Sted.

Dermed havde Fanøboerne dog ikke glemt Herligheden, der vinkede til dem paa saa nært Hold, og de pønsede baade tidlig og sent paa at komme i Besiddelse af Retten til Østersskrabning og indsendte i den Anledning til Regeringen flere Andragender, der dog alle blev afslaaet under Henviisning til den med Forpagterne indtil 1879 løbende Kontrakt.

Saa i Juli 1869 blev der gjort et Forsøg paa Erhvervelsen af Østersbankerne; denne Gang med Birkedommer Kruuse i Spidsen for en Kreds af Beboere paa Fanø.

Man ansøgte nu om Tilladelse til at gøre Forsøg med kunstig Østersavl paa alle ved Fanø liggende Banker, hvor der hidtil var funden Østers, fra det Tidspunkt (1879), da Kontrakten med Flensborg Firmaet udløb, idet det fremhævedes, hvilken Betydning det vilde være for mange Folk paa Fanø, om der gennem den paatænkte Østersavl kunde tilflyde dem en Indtægt samtidig med, at Staten efter nogle Aars Forløb kunde paaregne en betydelig Indkomst gennem en forøget Fangst.

Der blev henvist til det gunstige Resultat, der var opnaaet under lignende Forhold som de paa Fanø værende ved de engelske Øer Guernsey og Jersey samt den franske Ø del Ré og i Bugten St. Brieux.

Der vilde blive set bort fra nogen Indtægt af Bankerne i de første 10 Aar, saafremt der efter dette Tidsrums Forløb kunde erholdes 40 Aars Eneret til Driften.

Andragendet blev ikke imødekommet; som foran meddelt blev Retten til Skrabningen tildelt et Hamborg Firma, for hvilket det ikke blev rentabelt ligesaa lidt som for den senere Forpagter.

Ethvert Forsøg paa at udnytte Mulighederne af en rationel Østersavl blev nu opgivet til 1901, da Interessen for Sagen igen blev vakt, men Justitsraad Jonas Collin, der tidligere havde beskæftiget sig med Problemet for Staten, fraraadede ethvert Projekt i den antydede Retning.

Mængden af Østersen har saaledes vist sig at være stadig aftagende. Grundene hertil er mange, blandt andet flere paa hinanden følgende strænge Vintre, hvor Isen har naaet Bunden paa Bankerne; men en endnu større Skade er tilført Østersens Trivsel af den store Mængde Blaamuslinger, der i stadig stigende Grad har udbredt sig langs Fanøs og det overfor denne Ø liggende Fastlands Kyster. Muslingerne suger sig nemlig fast paa Østersens Skal og overspinder dem, saa at de ikke kan aabne sig, hvorved Østersen gaar til Grunde.

I de senere Aar er Muslingerne ogsaa formindsket betydeligt i Antal som en Følge af deres Anvendelse til Gødning, og ved at Krabberne i stedse stigende Antal lægger deres Yngel i dem og under Opvæksten fortærer Muslingen.

1. Plan om Sildesalteri i 1818.

Af en Ansøgning indsendt 22. Juli 1818 af en Hans Pieper i Blankenese ses, at han har omgaaet med Planer om Oprettelse af et Sildesalteri paa Fanø. I Ansøgningen, der er skrevet i det tyske Sprog og indsendt til General-Toldkammeret hedder det bl. a. i Oversættelse:

„Flere Aars Erfaring har godtgjort det ellers ud for Elben saa betydelige Sildefiskeris Aftagende og Upaalidelighed, og da det efter flere Fiskeres Udsagn synes at være godtgjort, at Sildestimerne ankommer betydeligt tidligere og allerede i Oktober ved Fanø, har jeg besluttet allerede i kommende Efteraar med kongelig Tilladelse at gøre et Forsøg med Sildesalteri paa Fanø.

Et Etablissement af denne Art vil ikke med Urette kunne henregnes som fordelagtig for Øens Beboere, idet det paa en Aarstid, hvor ellers enhver Erhvervsgren hviler, vil kunne forskaffe Brødet til mange Mennesker; men en saadan Virksomhed kan ifølge sin Natur kun opretholdes ved at behæftes med mindst mulige Omkostninger; hvis ikke dette sker, vil de saltede Sild, som henhører til de billigste Sorter, ikke kunde ventes afsat til den fattigste Befolkning i Preussen, Sachsen og Hannover, for hvem disse billige Fisk er en eftertragtet Vare.

Efter denne Forudsætning vover jeg derfor underdanigst at andrage om, at der gives mig allerhøjeste Tilladelse til Anlæg af et Sildesalteri paa Fanø, og turde jeg i den Anledning andrage om at maatte tildeles følgende Begunstigelse:

1. Toldfri Indførsel af ca. 4000 fremmede Sildetønder for begge de kommende tvende Aar.
2. Toldfri Indførsel af det til Saltningen nødvendige Salt.
3. Toldfri Udførsel af de færdig saltede Sild.
4. Toldfri Udførsel af mulig ej anvendte Tønder og Salt.

Jeg behøver næppe at tilføje, at det vil være af allerstørste Vigtighed paa Grund af den sig snart nærmende Høst at modtage snarlig Resolution for at kunne anskaffe de til Anlæg af Salteriet nødvendige Indretninger.“

Birkedommeren, der faar Ansøgningen til Erklæring, udtaler sig for, at den ønskede Toldlettelse gives og bemærker endvidere, at „Intet kunde være ønskeligere for de mange fattige Beboere paa denne Ø, som mangle al Arbejde og Fortjeneste, end naar en Udsigt aabnede sig for at tjene Brødet for dem og deres. Denne Lejlighed turde man maaske vente at ville frembyde sig

ved den Entreprise, hvorom Hans Pieper i nærværende Ansøgning anholder, et Etablissement, der vist i og for sig selv, uden at tage Hensyn til den Gavn, det kan tænkes at stifte for Færøes Beboere, fortjener Opmuntring.“

Ansøgningen blev bevilget under 28. Oktober s. A. Jeg har imidlertid intet fundet om, at Virksomheden er kommen i Gang, da Toldbøgerne fra det paa gældende Aar ikke findes mere.

LANDBRUGET.

OM Landbruget paa Fanø kan siges, at det i forrige Tider har været af den allerstørste Betydning for den paa Øen værende talrige Befolkning, men maalt efter dets Udbytte i Forhold til Befolkningens Mængde tillige at være af kun ringe Betydning, idet selv de, der kaldtes Gaardmænd, ikke kunde producere stort mere af Landbrugsprodukter end de med Børn, Aftægts- og Tjenestefolk selv kunde fortære. Alle kontante Udgifter — og de var kun smaa — til Skatter, Offer, Brændsel, Kolonialvarer o. l. blev dækket ved Salget af Fisk. Enhver Landbruger drev Fiskeri i større eller mindre Stil ved Siden af sit Landbrug. Han havde endvidere en ikke ringe Biindtægt ved at være Vognmand for Baadmændene og ved at besørge Kørselen, Pløjning m. v. for alle de smaa Landbrug. Mændenes Tøj og det meste af Kvindernes var hjemmegjort og kostede ikke andet end Arbejdet ved dets Forfærdigelse og en Smule til Syløn. Selv Systraad forstod mange at spinde. Kun Fodtøjet maatte købes. Knapper blev sprættet af de gamle Klæder og brugt i de nye og kunde vare i 100 Aar og derover. Dertil kom, at vist ingen — siden Velstanden holdt sit Indtog med Skibsfarten — eller kun faa, havde Gæld paa Gaardene og derfor ingen Renter at svare. Fra Aarene omkring 1790—1807 ses endog af Skifteprotokollerne, at de fleste Gaardejere efterlod sig ikke saa faa Kontanter. —

Fanøpige i Markdragt.

Alle, hvis Hovederhverv var Skibsfart, Fiskeri, Handel, Haandværk, og alle Embedsmænd maatte, for at have Smør og Mælk i Huset, holde én a tre Køer efter Familiens Størrelse. —

De ældste Beretninger, vi har om Landbruget paa Fanø, daterer sig fra Præsteindberetningerne af 1661 (Rigsarkivet), hvori det hedder, at der paa Fanø kun findes nogle ringe Væring, som ikke kan sættes hverken for hele, halve eller fjerdedings Gaarde, af hvis Beboere en Part kun har en ringe Sæd og Avling af 3 eller 4 Skjæpper Land og nogle smaa Hustofter, der giver 2 a 3 Læs Hø.

I Markbogen af 1683 (Matrikuskontoret) hedder det, at der ikke paa Øen findes Skov, Gærdsel, Tørveskær eller Lyngslet. Ildebrændsel maa købes for Penge paa Fastlandet. Beboerne har ganske ringe Engbund, saa de maa købe deres Hø paa Mandøshølade „og det med stor Besværlighed hjemføre, eftersom det tit og ofte hænder sig, at de formedelst Storm og Uvejr's Skyld i 3 a 4 Dage fra deres Hus og Hjem bliver forhindret.“

I en Præsteindberetning af 1699 hedder det, at af Beboerne er der mange, som kun har nogle Smaatofter og ikke mere Jord end „de med en Spade kan omgrave og en Del end ikke saa meget.

I 1735 berettes, at de største Lodsejere har kun 2 Heste, 4 Køer og 12 a 16 Faar.

Den Nedgang i Velstanden, som Krigen 1807—14 bevirkede for Sømandsstanden, berørte ogsaa Landbrugerne, hvoraf mange havde Parter i de Skibe, som blev kapret af Englænderne. Om Bøndernes Tilstand i Aarene efter denne Krig beretter Pastor Clausen i Nordby i et lille Skrift, han udgav i 1819: „Af de 39 Bønder her i Sognet saar nogle enkelte 10 Tdr. Korn af alle Sorter, den største Del kun 8 a 9 Tdr. Bøndernes Kaar her er og for det meste helt maadelig, som ej er at undres over, naar man ser hen til deres lille Avl. Undertiden har ogsaa en og anden Bonde tvende gamle Aftægtsfolk at ernære som naturligvis bliver en trykkende Byrde for en uformuende Mand.“

I 1834 hedder det i en Præsteindberetning: „Mange har kun hist og her mellem Klitterne nogle Pletter Jord, som Kvinderne graver med deres Spader og gøder med Hvidlinghoveder og Indvolde af Fisk og derfor maa købe meget Korn for at kunne holde en Ko til deres og deres smaa Børns Føde.“

Omtrent samtidig nævner Dalgas i „Ribe Amt“ 1830, at Søn-

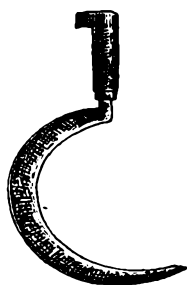
derho har kun 10 agerbrugende Gaarde og er ikke større end til 2 Heste, 5 a 6 Køer og nogle Faar. I Nordby har den største Gaard 3 Heste, 10 a 12 Køer og 30 a 40 Faar.

En lidt lysere Tilstand for Landbruget synes man at skimte i en Optegnelse i liber daticus af Pastor Biering i Nordby 1844. Den lyder saaledes:

„Avlingen maa vel antages meget forbedret, da dels adskillig Jord, der før var udyrket, nu er taget under Ploven, dels selve Jorden vel bleven noget forbedret ved den stadig aarlige Gøden til hver Kærv. Byg er Hovedavlen; i gode Aar, hvoriblandt 1842, hvad Byggen angaar, siges at staa over alle som mindes, og særdeles skøn at skue. For Tiden findes her ca. 40 Par Heste og 2 Par Plovstude. En Hindring for den enkelte Mand i at gøre særegne Forbedringer i Avlsvæsenet er den stedfindende Løsgang om Efteraaret, førend det kære Korn kan blive indbjerget, gammel Skik, som desto vanskeligere vil afskaffes, uden at Ufred paa Mark bliver til større Ufred i Sind, fordi flere Beboere holder flere Faar og Kreaturer, end de hele Aaret kan græsse paa egen Mark. En stor Del af Jorden bearbejdes af Kvinderne med Spade og Rive og høstes med Segle.“

Om et trangt Aar for Landbruget giver samme Præst en Skildring i „Vesterjysk Avis“ for 12. September 1858, i hvilken Skildring han beretter følgende:

„... Dette Aars Tørhed har langt overgaaet det forrige Aars. Samles al den fra det tidligste Foraar indtil Høstens Begyndelse faldne Regn, vil den ikke udgøre saa meget som 24 Timers jævn faldende Regn. Ofte har Regnskyer vist sig rundt om Øen, og man har set Regnen falde, snart paa Fastlandet, snart i Havet, men Øen selv er ikke bleven delagtig deri. Ikke sjældent har endog svært Tordenvejr truet, men er det sunket tilbage eller Skyerne har delt sig og er gaaet Øen forbi paa begge Sider, hvor Regnen synlig har udgydt sig i Strømmevis. Følgerne heraf er i høj Grad beklagelige. Høsletten paa Ager og Eng er ringere end i Mands Minde, og endnu er Virkningen sørgeligere paa Sæden. Vaarrugen, der her dyrkes saa godt som udelukkende, er mislykket i den Grad, at man kun ved intet deraf at bruge til Foderkorn kan nogenlunde haabe at faa den tilstrækkelige Sæd for næste Aar. Af store Strækninger har man afmejet den som Halm eller, for ikke at miste en Tomme af Straaet, oprykket den med Rode. Af mangfoldige Tønder Land er Avlen saa ringe, at

Segel, hvormed
Kornet blev skaaret
af.

Spade, hvormed
Kvinderne gravede
Markerne.

den bæres til Huset en halv og en hel Fjerdingvej for at spare Vognlejen, som Afgrøden næppe er værd. Med Bygget, der ellers ofte giver en god Grøde, staar det sig ikke bedre. Produktionen af Smør og Mælk er af Mangel paa Foder til Kreaturerne ringe. Stormfloden 25. og 26. Juli berøvede derhos adskillige Beboere flere Læs Hø og gjorde disses Lod saa meget mere misligt. Kreaturholdet maa formindskes i høj Grad, og nogle maa sælge deres Heste, . . . Føderug til 3000 Mennesker, Byg til en stor Del af disse, endelig Hø, Brændsel, Smør og flere andre Landbrugsprodukter, som i Aar maa indføres, udgør en saadan Kapital, at man maa spørge, hvorfra Midlerne dertil skal skaffes tilveje. Unægtelig ejer Øen store Kapitaler, men disse staar saagodt som alle i Skibene, og naar disse — som i Aar — intet fortjener, er de ej alene døde, men fordrer endog yderligere Tilskud. Fiskeriet har vel i Aar givet taaleligt Udbytte for dem, som har beskæftiget sig dermed, men Prisen har været saa lav, at ogsaa denne Fortjeneste er kun ringe.

Desværre har Stormen 25. og 26. Juli ogsaa krævet Ofre ved Forlis af Skibe og Mandskab, hvorved flere Enker er føjet til de mangfoldige, der allerede her kæmper den tunge Strid for det daglige Brød.“

Ligesaa trist er den Beretning, som den gamle Skibsfører Jes Jensen Sonnichsen yngre i Sønderho har optegnet i sin Dagbog om samme Aars Misvækst. Han havde ogsaa paa sine gamle Dage et lille Landbrug til 3 Køer; og som han har været vant til fra Søen at føre Dagbog, har han ogsaa ført Dagbog over alle mulige Begivenheder, fra han holdt op at sejle i Aaret 1847 og til 1864, Aaret før han døde. I denne Dagbogsoptegnelse begynder han daglig paa Sømandsvis at nedskrive, hvordan Vind og Vejr er, saaledes skriver han:

Juni 1. Vestlig Vind, Varme.

2. Vest N.V. Vind, Tørken.

6. Syd Sydvest Vind, Tørken.
8. Nordøst Vind, Tørken.
9. Sydvest Vind, Tørken.
10. Nordøst Vind, derefter omløbende Vinde med Optræk.
11. Nordøst Vind, endnu ingen Regn.
12. Vest Sydvest Vind med Varme og Torden, men ingen Regn. Græs og Korn bortsvides. Stor Mangel paa Regn.
15. Omløbende Vinde med Tørken og Torden. Alt Korn i Vestermarken er nu tabt, ligeledes Rugen i Lilletoft.
24. Vestlig Vind, lidt Regn.
26. Vest Nordvest Vind. Stadig Tørken. Hvad ikke før af Jordens Grøde er tabt gaar nu.

Først den 20. Juli indtræder der Tordenvejr med lidt Regn, der paafølges af stormeligt Vejr med Højvande, som gaar ind over Engene og bortfører baade Sonnichsens og flere andres ny-slaaede Hø. Sonnichsen har nu intet Vinterfoder til Kreaturerne og maa derfor slagte de to af Køerne, mens hans Hustru trækker den tredie Ko til Nordby og overfører den til Strandby, hvorfra hun videre fører den til en Bekendt i Gjessing. Han har velvilligst paataget sig at holde Koen for dem til bedre Tider.

Gaardejere og typiske Gaarde i Nordby.

Morgenidyl ved Sognefoged Jens Madsen Jensens Gaard i Nordby, 1898.

Gaardejer, Sognefoged
J. M. Jensen
Død 1902, 65 Aar.

Gaardejer
P. Cl. Sørensen.
Dbm. Død 1930, 86 Aar.

Gaardejer
Jens H. Iversen.
Død 1903, 62 Aar.

Jens Hansen Iversens (nu ombyggede) Gaard.
Tidligere Ejere: **Las N. Iversen, Søn af Jens H. Iversen, død 1906.**
Nuværende Ejer dennes Søn **Jens H. Iversen, yngre.**

Søren Mathiasen Lauridsens Gaard.
Tidligere Svigerfaderen Søren Nielsens Gaard.

Gaardejer, Sognefoged
Morten J. Nørby.
Dbm. Død 1864, 60 Aar.

Gaardejer
Morten M. Rødgaard
i Rødegaarden.
Død 1912, 78 Aar.

Gaardejer, Sogneraadsform.
Søren L. Nørby.
Død 1905, 76 Aar.

En af de ældste Gaarde i Nordby er Rødegaarden. Den nævnes i 1686; dens Ejer kaldtes da Thomas i Rødegaarden.

M. M. Rødgaard overtog Gaarden efter Faderen Morten Jensen Hansen. Nuværende Ejer P. Iversen.

Vognmand Jens Nørbys Gaard. Jens Nørby døde 1909, 58 Aar. Han var en af Fanøs Foregangsmænd paa Landvæsenets Omraade, og til Plantning og Havevæsenet har han ydet et stort Bidrag.

Gaardejere og typiske Gaarde i Sønderho.

Marius Nielsens Gaard i Sønderho.

Gaardejer
Hans J. Frederiksen.
Død 18. Maj 1878, 70 Aar.

Gaardejer
Jes S. Frederiksen.
Død 1923, 75 Aar, Dbm.

Gaardejer, Sogneraadsform.
Marius Nielsen.
Født i Nordby 22. Okt. 1882

En af de ældste Gaarde paa Fanø er den, der for Tiden ejes af Sogneraadsformand Marius Nielsen. Denne Gaard har i mange Slægtled været i samme Families Eje. Den første kendte Ejer var Landfoged og Kirkeværge Niels Sonnichsen (død 1682, 60 Aar). Den næste Sønne Jens Nielsen Sonnichsen (død 1736, 86 Aar). Han pantsætter 1688 Gaarden til Borgmester Christoffer Castensen i Ribe for et til ham skyldigt Beløb 244 Daler 2 Mark og 4 Skill., „nemlig 17 Fag Salshus med en Kvist til Nord med Ovn og Skorsten samt en Jernkakkellovn item 10 Fag Udhus (nu nedbrudt).“

Efter ham bliver Sønnen, Sognefoged Sonnich J. Møller (død 1760, 64 Aar), Ejer af Gaarden, og efter ham gaar den over til Sønnen Jens Sonnichsen Møller (død 1796, 76 Aar). Hans Datter Anne og hendes Mand Hans Hansen Frederiksen (død 1840, 81 Aar) overtager den nogle Aar før J. S. Møllers Død. De havde ingen Børn, og de testamenterer nu Gaarden til H. J. Frederiksen, der er Brodersøn til H. H. Frederiksen. Efter ham bliver Sønnen Jes S. Frederiksen Ejer af den. Han drev den i flere Aar, hvorefter han solgte den til Skibsfører S. N. Thøgersen (død 1932), der kun havde den et Par Aar, da han solgte den. Den kom nu i flere Hænder, indtil Marius Nielsen købte den for ca. 25 Aar siden. Han driver den endnu.

Jes S. Brinchs Gaard.

*Nuværende Ejer Carl Jensen. Tidligere Ejere Søren Madsen (død 1854),
Sønnen Mads Sørensen (død 1888), og dennes Svigersøn Jes S. Brinch.*

Gaardejer
Mads Sørensen.
Død 1888, 67 Aar.

Gaardejer
Jes S. Brinch.
Født 8. Juli 1850. Dbm.

Ejere af „Søren Larsens Gaard“:

Gaardejer,
ogneforstanderskabsformand
Søren Larsen.
Død 1887, 78 Aar.

Gaardejer
Peder Brinch.
Dod 1928, 80 Aar. Dbm.

Gaardejer
Peder J. Brinch.
Født 4. Januar 1882.

Manglen paa Brødkorn har tidt været ret følelig. Der maatte hvert Aar gøres Indkøb deraf paa Fastlandet, da Øens Avl aldrig kunde dække Forbruget. Var der saa Misvækst eller Kornet opkøbtes til Udførsel, var Beboerne næsten Sultedøden vis. (Se Beboernes Ansøgning om Korn 1706 Side 173 og 1. B. Side 122 f og 210 f. Her skal nævnes nogle flere Tilfælde, hvor en mulig forestaaende Mangel paa Korn gør Fanøboerne ængstelige. Da de i 1698 vilde sikre sig, som sædvanligt, deres Forbrug af Korn paa Fastlandet, erfarede de, at der var sket store Opkøb deraf til Eksport, og Skibe, der var tillastede med Korn, laa sejle-færdige i Varde og Ribe til Udlandet. De indsender derfor en Bøn til Kongen om, da de intet Korn har kunnet faa, at Udførselen maa blive forbudt. Dette Bønskrift faar Stiftamtmandens Anbefaling dat. 21. Juni 1698 og er forhaabentlig blevet imødekommet.

I 1794 var Kornhøsten daarlig overalt, og Beholdningen af Korn slap op rundt omkring henad Vinteren. Ved Juletid var Fanø aldeles blottet for Korn. Beboerne bad derfor Stiftamtmanden om at hjælpe dem til noget Korn, hvilket først lykkedes ham i Marts og da med kun 20 Tdr. Rug. I Juni fik han yderligere skaffet 15 Tdr., der jo aldeles intet forslog. Hvad de stakels Mennesker har levet af i denne Vinter og dette Foraar er uforstaaeligt. Maaske har de dog selv faaet noget købt.

I 1805 var der ogsaa Mangel paa Korn, og Birkedommer Nørup gør derfor Foranstaltning til at afhjælpe denne. Han skriver i den Anledning 2. December til Stiftamtmanden, at „Forraa-

det af Rug (Sommerrug) i Nordby er ca. 1000 Tdr. og langt fra tilstrækkeligt til Sognets mange Mennesker, og Mangel deraf maa befrygtes at indtræde til Foraaret. Naar Sæden er lagt, vil der til Underhold, til ny Avl kommer, behøves ca. 1500 Tdr. I Sønderho er Forraadet kun 250 Tdr., og efter at Sæden er lagt, vil dér behøves ca. 400 Tdr., til ny Avl kan forventes. Af Byg er der skikkeligt god Avl, som anvendes til Iblanding i Rugen til Brød.“

I Krigsaarene 1807—14 var det meget vanskeligt at faa Korn i tilstrækkelig Mængde. De store Udskrivninger, Regeringen foretog af Korn, til Norges Providering bevirkede stor Knaphed paa denne Vare til Brød. Fanø Skipperne var saa godt som alle beordret til at fragte Kornet — Magazin Korn kaldet — til Norge. Ladningerne blev indtaget ved Ribe og Hjerting under behørig Kontrol, men ikke destomindre var der altid Undermaal ved Udlosningen i Norge. Skipperne, som skulde svare til fuldt Maal, undskyldte sig altid med, at det var naturligt Svind, der gjorde dette, naar Svindet af Ladningens Modtager blev paatalt. Jeg er ikke Spor i Tvivl om, at Svindet, der ofte, hvad der fremgaar af de i den Anledning optagne Forhør, var ret betydeligt, hidrørte fra, at Mandskabet, forinden Afrejsen fandt Sted, havde „toldet“ deraf, saa der kunde blive lidt til Brød til den hjemmæværende Familie.

I Aarets første Maaneder 1811 maatte Regeringen overlade Beboerne 100 Tdr. Rug af den dér oplagrede Beholdning, der skulde udskibes til Norge, da deres egen Beholdning var ved at slippe op. De fik Kornet overladt for halv Pris, 24 Rdl. pr. Tønde. Denne Pris beviser, at der var Dyr tid paa Korn dengang. Bedre Køb fik de i 1813, da 110 Tdr. let beskadiget Byg af en Ladning bestemt for Norge paa en Avktion solgtes for 377 Rdl. —

Der kunde ogsaa let indtræffe Mangel paa Foder til Kreaturer. Alle de mange Forbud, der kendes lige fra det 16. Aarhundrede, mod at afskære Helme af Klitterne, viser, at denne Vækstart er bleven benyttet til Foder for Kreaturerne. Saa sent som fra Maj 1855 haves Eksempel paa, at man ikke vidste anden Udvej at skaffe Foder paa end ved at afslaa Helmen dertil, hvilket talrige Beboere i Nordby søgte Sogneforstanderskabet om Tilladelse til; denne blev dem dog nægtet under Henvi sning til, „at en saa stor Mængde Helme ved at blive afslaaet let vilde

ødelægge Bjergene; derhos havde man nu ved den i Vejret indtrufne Forandring med Regn og Varme det Haab, at den derved fremskyndede Grøde vilde snart afhjælpe Fodertrangen.“ — Med dette Haab maatte Beboerne nøjes og forhaabentligt være blevet tilfredsstillet.

Saasnart Kornet var indavlet, blev Faar og Kreaturer slaet løs. Indtil for ca. 40 Aar siden dyrkedes ikke Vinterrug eller Roer paa Fanø, og der skete derfor ingen Skade ved Løsgangen paa anden Mands Afgrøde. Ungkreaturerne blev gaaende ude, til Sne eller Frost indtraadte. En Politiplakat, der har været læst ved Kirkestævne og opslaaet i Krostuerne i 1821, og som jeg er i Besiddelse af, viser, at denne Løsslaaen af Kreaturer kunde ske for tidligt og afstedkomme Ulempe. Denne Plakat lyder saaledes:

Politi-Plakat.

Der er for mig ført Anke over, at nogle Jordbrugere, saa snart de selv har indhøstet, slaar deres Kreaturer løse, og at Følgen er enten, at de, som ikke har indhøstet, staar i Fare for at faa deres Korn paa Marken bedærvet eller ogsaa nødsages til at høste samme, om det end ej dertil er tjenligt.

Dette er en Uskik, som ikke skal taales, thi den Fattige, som dyrker sin liden Jordplet og derpaa faar en liden Avl, bør nyde samme Beskærmelse og Fred derover som den, der ejer mange Agre og har en stor Avl, og det bør være overladt til enhver Mands Godtbefindende, naar han finder sit Korn tjenligt til at høste, uden at han derved behøver at rette sig efter andre.

I Overensstemmelse med Grundsætningerne i Frd. af 29. Dec. 1794 og 9. Juli 1811 befales altsaa herved:

1. Ingen maa understaa sig at slaa sine Kreaturer løse uden Minde og Samtykke af *samtlig*e Jordejere; ingen, end ikke den allermindste, undtagen.

2. Handler nogen herimod, og hvis Kreaturer optages, betaler, foruden fuld Skadeserstatning og Foderløn efter Frd. 4. Juli 1811 saasom:

- a. for et uringet Svin, So eller Tyr 4 Rbdl. Sølv.
- b. for et ringet Svin, Gris, Ko, Stud eller Hest, 3 Rbdl. Sølv.
- c. for et Faar eller Lam 1 Rbdl. Sølv.
- d. for en Kalv eller et Føl 48 Sk. Sølv.
- e. for en Gaas, And eller Høne 12 Sk. Sølv.

Da imidlertid Hensigten med disse Lovbud er at holde over Markfred for ikke at aabne Adgang til ulovlig Fortjeneste paa Næstens Bekostning, er det ikke overflødigt tillige at bekendtgøre, at hvo som overbevises om at have drevet eller ført anden Mands Kreaturer ind paa sin Grund for der at optage dem eller i saadan Hensigt har slaet dem løse selv eller ved andre skal iflg. Frd. 29. Oktober 1794 bøde første Gang 10 Rdl. Sølv, anden Gang dobbelt saa meget og tredje Gang sættes i Forbedringshuset i 3 Maaneder.

Denne Plakat gælder ej blot for dette Aar, men ogsaa for Fremtiden.

Et Eksemplar heraf skal opslaaes i Nordby Sogns Kro og 1 do. sendt til Sognekfogden til almen Kundgørelse.

Fanø, den 6. September 1821.

Rosenstand.

Der har altid i forrige Tider været holdt mange Hunde paa Fanø. De synes at have haft mer eller mindre Tilbøjelighed til at strejfe om paa Stranden og i Marken, hvor de ikke alene jagede Faar og Kreaturer, men endogsaa anfaldt og skambed Lammene i den Grad, at de maatte slagtes. Herom haves talrige Vidnesbyrd i Tingbøgerne. I 1778 er der bleven klaget til Stiftamtmanden over dette Forhold, og ved en Pro memoria af 27. Maj lod han for Beboerne bekendtgøre, at ingen efterdags maatte holde løsgaaende Hunde, „men skulle nogen — denne Advarsel uagtet — handle derimod, staar det enhver frit slige Hunde, hvor de løsgaaende antræffes, at ihjelskyde, og Ejerne for hver saadan skudt Hund pligtig være at betale 5 Mark.“ Birkedommeren skal dernæst beskikke en Mand til at skyde de ubundne Hunde. — Hvorvidt Stiftamtmandens Advarsel har haft den tilsigtede Virkning, kendes ikke, men det paafølgende Efteraar, da Skipperne kommer hjem fra Farten, er det galt igen. De har nemlig medtaget deres store Skibshunde, der strejfedes omkring i Marken og anfaldt Faarene. Da der herover klages til Birkedommeren, lod han bekendtgøre følgende:

*Plakat at bekendtgøre ved Kirkestævne og ved Trommeslag
og at ophænges i Krostuerne.*

Da her i Sognene nu befindes en Del løse Hunde, tilmed saa store, at de kan beskadige voksne Folk og Børn samt Smaakreaturer, ja foraarsage Hestenes Løbskhed, saa for altsaa i Tide at forekomme al deraf befrygtende Ulykke samt paa det at Forbipasserende, det være sig Sognets egne Folk eller Fremmede, kunne undgaa den megen Ubehagelighed af bidske Hundes Anfald og Gøen, maa jeg herved advare Beboerne, som maatte have løse Hunde gaende, at de straks forsvarligt anbinder samme.

Fanø, den 12. Januar 1779.

C. Engelstoft.

I Sønderhos Vide og Vedtægt af 25. Marts 1777 hedder det om løse Hunde: „Det var og ikke ubillig, om man lod forbyde, at ingen her i Sognet maa lade deres Hunde løbe i Marken og forjage Faarene og maaske ødelægge Lammene eller forjage dem, saa de bliver moderløse; thi ville de, som har Hunde, holde dem indbunden eller i deres egen Nærværelse, at saadant ej skal ske — — —.“

Nogle Aar efter indkommer der Besværing fra Sognefogden Jens J. Sonnichsen i Sønderho til Birkedommeren over de dér løsgaaende Hunde. I en Skrivelse af 11. September 1805 oplyser han, „at der er optegnet 19 store og smaa Hunde, som befandtes løsgaaende, og da det ikke lader sig gøre at dræbe dem med Skud inde mellem Husene eller lokke dem til sig bort fra Ejermanden for at slaa dem ihjel med en Knippel, til hvilket det ogsaa bliver vanskeligt at faa en Person, saa anses ikke bedre, end at Ejerne af disse Hunde vorder mulkteret til Sognets Fattigkasse med et vist Beløb. For de smaa Stuehunde, der ikke kan være saa farlige som de store Skibshunde og disse ikke saa farlige som Skindts og Puddelhunde, bør der være Forskel paa Mulkten.“

Faareavl.

Næppe mange Steder i vort Land er Faareholdet blevet drevet saa omfattende som i sin Tid paa Fanø. Der var ikke en eneste Familie, som ikke holdt Faar; selv om man ikke ejede en Fodsbred Jord, kunde der godt holdes Faar alligevel, thi enhver havde Ret til at drive saa mange Faar ud i Klitterne og paa Heden, som man lystede. Her gik Faarene saa løse den meste Del af Aaret.*) Det var Markmandens Sag at paase, at Faarene ikke i Sommertiden kom ned paa de dyrkede Arealer. Var Avlen i Hus, søgte de store Faareflokke om Dagen ned paa Markerne og i Engene, hvor der til sent paa Efteraaret var frodige Græsgange. Henimod Aften kunde man saa se Faarene trække op i Klitterne og dér søge nogen Læ for Natten. Her laa store Flokke Faar klods op ad hinanden. Traf det ind med stærkt Snevejr om Natten, blev Faarene liggende ganske rolige, til de tilsidst var begravet i Sneen og ikke kunde røre sig ud af Pletten. Man kunde da træffe at finde en Flok Faar, der var saaledes begravet, at kun de dampende Faarehoveder stak op af Sneen og knap det. Først naar et saadant Snevejr indtraf, samlede Ejerne deres Faar hjem.

Faareavl var ikke alene et rentabelt Forehavende, men Avlen var en aldeles Nødvendighed for Befolkningens Tarv. Størst

*) I en Indberetning af Birkedommer Bølling dat. 20. Avgust 1743 findes bl. a. anført: „Af Kuriositeter og mærkværdige Ting her paa dette tørre Land er intet synderligt, uden at Indbyggernes Faar gaar vilde paa Marken iblandt Bjergene Sommeren igennem og kommer ej i Hus.“

Faaremalkning.
Efter Maleri af J. Exner.

Betydning havde naturligvis Ulden, da deraf fremstilledes de solide og varme hjemmegjorte Klæder. Faaret blev klippet to Gange om Aaret — første Gang i Juli Maaned, anden Gang ved Mikkelsdagstid. Sommerklipningen blev foretaget, naar Ulden var „undergroet“, det vil sige paa et Tidspunkt, da den nye Uld begynder at vokse frem og støder den gamle Uld løs. Den ny fremvoksende Uld er nemlig ikke en Fortsættelse af den allerede siddende, saaledes som det er Tilfældet ved Efteraarsklipningen. Sommerklipningen giver den længste Uld. Et Fanø-Faar — der i forrige Tider var betydeligt mindre end den nuværende Bestand — kunde give 2 a 3 kg Uld aarlig. De fedeste og mest velnærede Faar gav den bedste Uld, og Tøj tilvirket deraf ansaas for det stærkeste.

Som Malkedyr spillede Fanø-Faaret — trods sin Lidenhed — en betydelig Rolle for alle, ogsaa for dem, der havde Malkekøer. Saasnart Lammene var 2 a 3 Maaneder gamle, toges de fra Moderen, og denne blev da malket. Lammene dreves ud i Klitterne, og Moderen blev tøjret paa Kløveragre og fik et lille Tilskud daglig af Kartofler, Klid eller Brød, der øgede Mælkemængden; denne kunde for et godt Malkedyr drives op til $1\frac{1}{2}$ a 2 Liter daglig og blev betragtet som den bedste „Kaffefløde“. Særligt

Ekstra Foder efter Malkningen.

fint var Faaremælk ogsaa til Rødgrød og Jordbær. Af Mælken lavedes ligeledes fortrinligt Ost tilsat rigeligt med Kommen.

Som Slagtedyrr var Faaret af ikke mindre Betydning, særligt for Smaafolk, der ikke evnede at faa en Slagteko eller et Svin i Saltebaljen til Vinterbrug. Vædderlammene slagtedes tidligt paa Efteraaret, hvorimod Faarene først slagtedes i November. Kødet blev saltet og en Del røget, en stor Part „henkogt i sur“ i store Lerkrukker og overhældt med smeltet Talg. Kødet kunde da holde sig friskt i lang Tid. — Skindet blev i forrige Tider befriet for Ulden, alluneret og anvendt til Arbejdsbukser. Med Ulden paa (kortklippet og det lodne indad, til Frakker og Kapper, med lang Uld til Fodposer. Af Talgen støbtes Lys. Faaretag var bedre hertil end Oksetalg. Ogsaa til Bagværk var Talgen anvendelig. Margarine og andre Plantefedtstoffer kendtes jo ikke.

I den af samtlige Beboere af Nordby under 16. Maj 1722 oprettede Vide og Vedtægt forekommer følgende Bestemmelser angaaende Faareholdet bl. a.:

1. Er vores Vilje at intet Faar her i Sognet maa holdes enten paa Engen eller paa Fællesjordene, men alle Faarene at holdes i en fælles Hjord og for én Hyrde, hvo af os, som herimod handler, pants for de første tvende Dage, hver en Dag for 1 Mark, men siden dobbelt, indtil sammes Faar bliver forskaffet og henjaget til Landets almindelige Hjord.

2. Om nogen af os vil tøjre sine Faar paa sin egen Grund, tillader vi og hverandre dette, dog at vedkommende betaler sin Andel til Faarevogteren — — —, dersom nogens Faar eller Lam skulde beskadige vores Korn eller Græs, da haver de ej alene den Skade ærlig at erstatte, men endog forskaffe Faar og Lam i Marken (til Vogteren) — — —.

3. Naar Tid er, og der bliver tilvaret, at Faarene skal henjages i Marken, da er vores Samtykke og Vilje, at dertil ej gives længere Tid end 4 Dage fra Tilvarslens Dag af — — —.

4. Dernæst, naar Faarene er saaledes i Marken henjaget, saa haver vi herved med hverandre besluttet og indgaaet aarlig at holde én eller to Vogtere, og det fra den første Dag at Faarene er henjaget og siden derhos at blive indtil samme igen bliver hjemjaget, hvilke Faarevogtere haver ej alene at holde Faarene i Marken og fra vore Tofter, som næst Marken er beliggende, men og naar Engene er avlet at have al muligt Tilsyn med, at Faarene ej kommer i Engene og dér i Floden drukner, hvilke Faarevogtere vi samtlige ville betale, først alle saa mange, som har Faar, dernæst vi som med vore Tofter næst til Marken er beliggende vil og give et lidet Bidrag der til — — —.

5. Bestemmer Vogterens Løn til 4 Rdl. aarlig.

6. Og som ingen Fold er, hvor Faarene kan lægges, ville vi med hverandre sætte en ny Fold, hvor Faarene kan ligge — — —.

7. Naar Folden bliver saaledes af ny opsat, vil dog behøves aarlig Reparation, og ville vi til samme at holde ved Magt hver tage en Part deraf og det til en vis Tid, nemlig til den 20. August, at være i forsvarlig Stand. Befindes nogen sin Andel at være brøstfældig og ej til bemeldte Tid er gjort tilrette og færdiggjort da at pantes — — —. Samme Folds Led og Lukke haver jeg underskrevne Mathias Hansen antaget og dertil vil forskaffe aarlig, hvad behøves, hvilket og af os er indgaaet og bevilget, og han for alt det andet at være forskaanet.

8. Naar Marken om Sommerdage bliver saa tør, at intet Vand for Faarene er at bekomme, da ville vi med hverandre møde og ved Opkastning af Huller forhjælpe Faarene til at bekomme Vand — — —.

Mærkeligt nok findes der ikke i de gamle Vedtægter noget om, at Mærkning af Faarene skal finde Sted. Bestemmelser herom har dog eksisteret, thi enhver Faareejer havde, som det vil ses nedenfor, sit avtoriserede Mærke.

Mærkning af Faar er af ældgammel Dato. Et Faarebrev, udstedt af Magnus den Godes Søn Aar 1040 gældende for Færøerne, siden stadfæstet af Christian IV., indeholder en hel Del Bestemmelser angaaende Faar og Lam, der gaar løse i Udmarken og foreskriver stor Straf for den, der i Løndom mærker andres Faar som sine egne. Endnu den Dag i Dag mærkes Faarene paa Færøerne i Ørerne ved særlige Indsnit, hvorover der af Amtet er udgivet en trykt Fortegnelse.

I Grågås, en islandsk Lovsamling fra det 12. Aarhundrede, omtales ligeledes en Mands Forpligtelse til at mærke alt sit 8 Uger gamle Hornkvæg og Faar, da han ellers maa give Bøde. Den foreskriver, at han skal have et Mærke, som ingen anden Mand har.

Kong Valdemars jyske Lov indeholder ogsaa Bestemmelser om Mærkning af Kreaturer og Faar.

Ogsaa paa Fanø er Mærkning af Faar af ældgammel Dato. Mærkningen af Faar skete paa 3 forskellige Maader.

1. Ved forskelligartet Indsnit i Ørerne. Dette skete, saasnart Lammene var et Par Uger gamle og skulde efter gammel Skik foretages efter Solnedgang, for at Lammene ikke skulde forbløde. Disse Indsnit varierede paa utallige Maader, og det paastodes, at Forskellen var af den Beskaffenhed, at det var umuligt ved Tilføjelser af Snit eller Bortklipping af disse at forandre Mærkerne saaledes, at andre kunde tilegne sig Faarene paa denne Maade. Dette Mærkningssystem var det avtoriserede. Sognefogden og Markmanden havde hver en Fortegnelse over Mærkerne. Tvistigheder om Ejendomsretten til et Faar, der kunde være saa skødesløst mærket, at Forveksling var mulig, afgjordes af de nævnte Avtoriteter, hvis Kendelse var inappelabel. For at

Udvalg af Øremærker.

faa tilstrækkelig Variation i Øremærkerne har man maattet gribe til den Bestemmelse, at højre Øre paa et Faar fra Nordby Sogn skulde bestemmes ved at se Faaret *bagfra*, hvorimod paa et Faar fra Sønderho Sogn skulde højre Øre være det, man havde til højre for sig, naar man ser paa Faaret *forfra*.

2. Mærkning skete ogsaa ved at binde et Træmærke om Halsen paa Faaret, forsynet med Ejerens Navns Forbogstaver. Ogsaa herover førte Sognefoged og Markmand en avtoriseret Fortegnelse med Afbildning af Mærkerne, der, som det vil ses af hosstaaende Afbildninger, er dannet i mange forskellige Figurer. Dette Mærke tjente til, at enhver ved Hjælp af de paa Mærkerne indgraverede Bogstaver kunde slutte sig til, hvem der var Faarets Ejermand, navnlig til Oplysning for Markmand og Engvogter, der optog løsgaaende Faar. Dette Mærke kunde let tabes, og i dette Tilfælde var Øremærkerne de vejledende. Faaremærker fulgte Huset ved Salg eller anden Overdragelsesmaade.

3. En mere privat Mærkning af Faarene bestod i, at Ejeren lod fasthæfte i Ulden et eller flere smaa Stykker Tøj enten paa højre eller venstre Laar af Faaret, undertiden paa dem begge. Tøjstykkerne kunde ogsaa varieres i Farver. Dette Mærkningssystem var for, at man kunde kende sine Faar paa længere Afstand, naar de gik løse i Flokke og skulde hjemdrives. —

Antallet af Faar i Nordby var i 1684 238 og 7 Væddere.

Ved Udgangen af 1837 1579 Faar og den 15. Marts 1838 1383 Faar, i 1925 901 Faar.

I Sønderho var der i 1684 80 Faar og 2 Væddere. Ved Udgangen af 1837 971 Faar og den 15. Marts 1838 762 Faar, i 1925 395 Faar.

I Vinteren 1837—38 herskede der Sygdom blandt Faarene, saa der bortdøde mange; deraf Nedgangen i Antallet dette Aar.

I 1796 betaltes Faarene med omkring 3 Mark, i 1805 med 2 Daler pr. Styk. Prisen paa Uld i 1805 var 1 Mark pr. Pund.

Beboerne paa Fanø vaf, som tidligere anført, Tjenere (Fæstere) til Riberhus-Ladegaard. Af dens Fæsteprotokol (Landsarkivet) fremgaar det, at der hvert Aar er Folk, der „indtager øde Jord“ og faa Fæstebrev (Ejendomsbrev) derpaa. Dette øde Jord er dels Hedestrækninger udsat for Sandflugtens Ødelæggelser og kun tjenligt til at drive Faarene ud paa, og hvor paa der hist og her muligt kan afhugges lidt Lyng til Ildebrænd-

sel, dels er det Agre, der forhen har været dyrket, men er bleven ødelagt af Sandflugten og derefter henligget som øde Strækninger i saa mange Aar, at ingen kendte de oprindelige Ejere dertil. De, der saa vilde fjerne Sandet og paany opdyrke Jorden, fik Ejendomsret dertil. I 1696 ses, at „et lidet Stykke indtagen øde Jord“ er bortfæstet til Jens Mortensen i Nordby for 4 Mk., Laurids Pedersen Fladstrand har „af et ringe Hus og et lidet Stykke indtagen ringe Jord“ betalt 1 Rdl. 4 Mk. Niels Nielsen og Johan Michelsen har „af et større Stykke indtagen meget øde Jord“ betalt 1 Rdl. I 1713 fæster Svend Nielsen paa Sønderho „et Stykke Jord østen Simons Toft, som han har indtaget af Sandbjergene 1 Rdl. Peder Nielsen i Renderne (Rindby) har bygget et nyt Hus paa 10 Fag „hvorved han tillades et Nordvest-Hjørne i Sandflod, som Birkefogden skal udvise ham til at saa Korn i item og et Stykke Jord i Vangleje, som Mathias Jensen, hvis Datter denne ægter, til ham afstod, 2 Rdl. 48 Sk.“ I dette Aar indtages ogsaa Grøndalen i Nordby, „der er øde, til ny Mark“ og uddeles til mange forskellige. I 1714 fæster Morten Jensen i Renderne „et Stykke Jord beliggende nordvest for hans Eng i Annasbjergdal og nogle smaa Rifter Engjord, som hidtil har været med Sand efterknøgen“, 2 Rdl., Mathias Jørgensen fæster Halvdelen af Meldbjergdal, 1 Rdl. Ialt er der dette Aar 45 Beboere i Nordby, der indtager øde Jord til at saa Korn i. Jes Jørgensen i Sønderho fæster „Halvparten af noget Bjergjord sønden Bavnen, som i langsommelig Tid har ligget under Sand efter Sandknog“. Han skal derfor kun betale 64 Sk. Samme Aar fæster 9 Beboere i Sønderho øde indtagen Jord. I 1718 fæster 33 Beboere i Nordby „med lige Andel et Stykke indtagen øde Jord til at slaa Vægger (Graapil) i, ej til andet Brug tjenligt.“ Samtidig bliver Præsten Lauge Pedersens øde og sandføgne Marker fæstet bort til mange forskellige. I 1730 fæster Jens Pedersen i Nordby Jord i Torp, 4 Rdl. I Aarene 1710—14 indtages et stort Stykke øde Jord Nord for Sønderho Mølle, og befries for Flyvesandet; denne Mark fik Navnet „Nymark“. Der fortæltes, at naar et Stykke sandføgen Jord skulde indtages til Dyrkning, skete det næsten udelukkende ved Kvinders og Børns Hjælp. Ved Hjælp af Trillebøre befordredes Sandet bort; de, der ikke havde Trillebøre, bar Sandet bort i deres Forklæder, et slidsomt og trættende Arbejde, hvortil Beboerne ligefrem var tvungne for at fremskaffe saa megen Jord

som muligt til Kornavlén. I 1742 berettes, at Nordbys 210 Husstande har haft en Udsæd af 72 Tdr. 3½ Skjp. Sommerrug, 71 Tdr. 4½ Skjp. Byg, 17 Tdr. 4 Skjp. Havre og en Højbjergning af 341 Læs. Sønderho med sine 143 Husstande har haft en Udsæd af 35 Tdr. 6½ Skjp. Sommerrug, 43 Tdr. 3½ Skjp. Byg, 9 Tdr. 4 Skjp. Havre og en Højbjergning af 142 Læs. For Nordbys Vedkommende altsaa kun godt 1½ Læs Hø pr. Husstand, og for Sønderho kun 1 Læs. Dette var selvfølgelig langt fra tilstrækkeligt Foder for Øens Bestand af Kreaturer og Faar, selv om de sidste, naar de var i Hus, mest fodredes med Vægger (Graapil). Beboerne har derfor fra langt tilbage i Tiden maattet forskaaffe sig Hø fra Fastlandet, dels ved Køb og dels ved selv at holde Eng dér, navnlig paa Mandø Hølade.

Mandø Hølade.

En stor Strækning af Engene, der er beliggende ved Ribe Aas Udløb i Vesterhavet kaldes „Mandø Hølade“, i Egnens Dialekt „Manne Hjølle“. Efter Sagnet skal Thyra Dannebød, efter at hun under et Skibbrud var kommen lykkelig i Land paa Mandø, have skænket de nævnte Enge til Øens Beboere.

Senere hen i Tiden har Fanøboerne, særlig Sønderhøningerne, erhvervet sig Enge paa Mandø Hølade. Den efterhaanden tiltagende Befolkning paa Fanø og deraf følgende Nødvendighed af en øget Kreaturbestand, til hvilken der ikke paa Øen kunde avles tilstrækkeligt Foder, tvang Beboerne til at købe Hø hos Marskbønderne paa Fastlandet. Dette blev dem for dyrt i Længden, og de har derfor nu og da erhvervet sig adskillige „Mandsdele“ Eng paa Fastlandet. Vi finder da allerede i 1537 (efter Lensregnskaberne) omtalt, at 8 navngivne Mænd i Sønderho ejer Eng paa Mandø Hølade og svarer Afgift deraf; om disse 8 Mænd oplyses i Regnskabet, at de er flyttet til Sønderho fra Mandø paa Grund af „Floden“ — en Stormflod, der maa have ødelagt deres Huse og Hjem, og sandsynligvis den i 1532 den 2. November, hvorom Kinch beretter i sin Ribes Historie. I 1584 den 19. Januar fæster Anders Nielsen paa Sønderho Faderens Hus og Væring samt en *Mandsdel Eng paa Mandø Hølade*, som Hr. Peder (Præsten paa Sønderho) tilforn har brugt mod en Fæsteafgift af 20 Dl. I 1620 og 1633 nævnes 4 Mænd paa Sønderho, som ejer Eng dér. I 1657 tilskøder Præsten Peder Laugesen paa Sønderho 1½ Mandsdel Eng til Erik Mor-

tensen i Ribe.*) I 1688 ejer Jens Nielsen (Sonnichsen) paa Sønderho et Stykke Eng dér, hvoraf svares $\frac{1}{2}$ Rdl. 6 Sk. 2 Alb. i Landgilde aarlig til Riberhus Ladegaard. Samme Aar nævnes som Ejere af Eng dér Thøger Jensen, Clemmen Madsen, Hr. Peder og Svend Sørensen, alle af Sønderho, og i 1802 er der 23 Sønderhøninger, der har Eng dér i Størrelse fra 1—7 Tdr. Land og vurderet til 100 Rdl. pr. Td. Land. Der er endnu ikke nævnt Ejere fra Nordby paa Mandø Hølade, men derimod findes de omkring 1800 at eje Eng i Darum og i Engene ved Hobugt, der jo ogsaa laa dem nærmere. I Midten af forrige Aarhundrede er der omkring ved 50 Personer baade fra Nordby og Sønderho, der har Eng paa Mandø Hølade; men efter at Mejerierne blev anlagt paa Fanø, i Nordby 1889 og i Sønderho 1893, og de Beboere, der holdt enkelte Køer, afskaffede disse (de kunde jo nu købe deres Mælk paa Mejeriet), og de egentlige Landbrugere lagde sig efter Roeavl, blev Engene paa Mandø Hølade efterhaanden afhændet. Nu er der mig bekendt ingen, der er Ejer af Enge uden for Øen.

Bjergningen af Høet paa Mandø Hølade foregik paa den Maade, at enhver Lodsejer havde en bestemt Mand (Sletter) fra en af Byerne i Nærheden, der hvert Aar slog Engen, naturligvis med Le. Ejerne paa Fanø sendte saa Hjælp derop, mest unge Piger, til at „rive af“ efter Sletteren og saa siden „hverre“ og sætte Høet i Stak. Det blev altid betragtet som en interessant Udflygt at komme med til „Manne Hjælle“ i Høhøstens Tid, der strakte sig fra 8 til 14 Dage efter Vejrligets Tilstand. Arbejdet gik med Liv og Lyst, Spøg og Latter. Om Aftenen var der sædvanlig Dans — i den Tid, da Ribe Aas Udløb endnu ikke var reguleret, foregik denne Fornøjelse i Yder-Bjerrum Kro, siden, da Aaen ved en Kanal (midt i 1850'erne) blev ført lige ud i Havet, i Kanalhuset. Der dansedes som oftest i bare Fødder; det var jo midt i Sommertiden, og selv om Deltagerne kunde være dygtig trætte af Dagens Arbejde, der sædvanligvis begyndte Kl. 3 om Morgenen, mens der endnu var Dug i Græsset, hvorved Leen lettere skar, kunde der godt ofres et Par Timer paa lidt Festlighed. Det skal dog bemærkes, at der hviledes 3 a 4 Timer midt paa Dagen, i hvilken Tid der blev sovet under aaben Himmel ved en Høstak.

*) Fra Ribe Amt, 1929, S. 317.

Næste Halvbind ventes færdig til Udsendelse i Maj 1934.

Af Indholdet af kommende Bind kan nævnes:

Skoler. — Kirker. — Badevæsenets Historie. — Stormfloder-
nes Hærgning af Øen. — Strandens Historie (Strandinger —
Ravhandel — Redningsvæsen m. m.). — Gamle Vider og Ved-
tægter. — Fanødragten. — Sæd og Skik. — Fanø i Krigsaarene
1807—14, 1848—50 og 1864. — Handel og Vandel. — Haand-
værk og Industri. — Landbrug. — Husflid. — Baadfarten. —
Kystfarten. — Skibsfarten. — Skibsbyggeriet. — Navigations-
skolen. — Personalhistorie m. m. m.

Fanøboere og de, der har Slægt og Venner paa Fanø, vil —
for de flestes Vedkommende — kunne vente i Bogen at finde
fortalt Træk af disses Liv og Virken.

Jeg havde ventet at kunne færdigbehandle Fanøs Historie i
2 Bind a 10 Kr. Dette lader sig ikke gøre. Der vil komme
endnu 1 Bind a 10 Kr. Dette Bind vil efter mit Skøn ikke blive
det mindst interessante. *Skulde nogen ikke ønske at fortsætte
Subskriptionen udover de 2 Bind, bedes dette mig meddelt
snaest.*

Bopælsforandringer bedes altid meddelt mig.

Fortegnelse over de benyttede Kilder samt Navneregister vil
findes i sidste Bind.

Under Forudsætning af fornøden Tilslutning vil der blive
fremstillet et originalt Bind til Bogen.

Fanø-Søfolk, der har oplevet et eller andet interessant under
deres Fart med Sejlskibe, bedes venligst meddele mig Oplysning-
er derom snaest — mundtligt eller skriftligt — til Optagelse
under Søfartens Historie.

N. M. Kromann: Af Slægten Warrers Historie. Pris 1 Kr., 3 B.
2 Kr. 50 Øre, 6 Ekspl. 4 Kr. 50 Øre. Forsendes franko fra Udgiveren.
Beløbet sendes forud i Frimærker eller pr. Girokort. Girokonto

